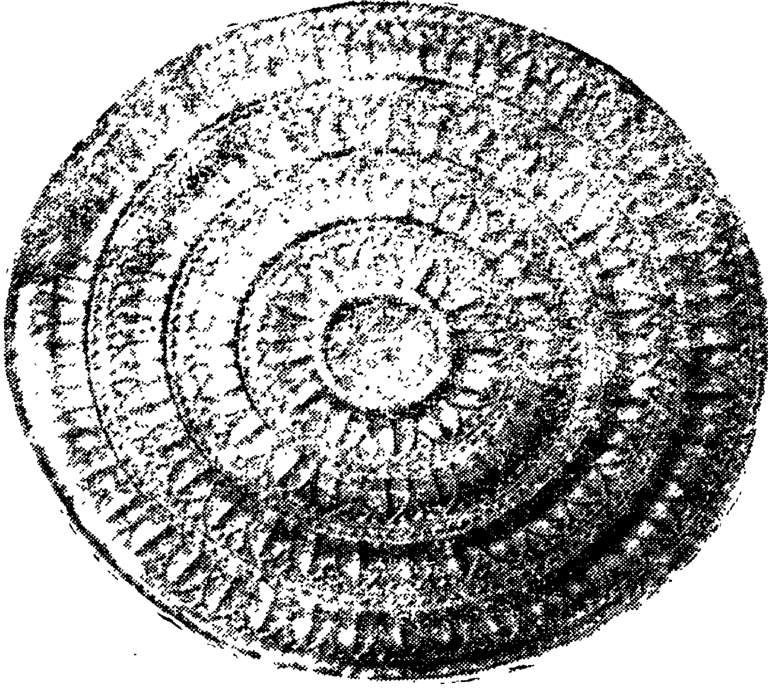
4482

విషయానుక్రమణిక

మే 1956

మహాపరినిర్వాణ మహోత్సవం

'దీపవంశ' అనే బౌద్ధపాళీగ్రంథాన్ని అనుసరించి గౌతమబుద్ధుడు నిర్వాణం చెంది ఈ వైశాఖ పూర్ణిమకు 2500 సంవత్సరాలవుతుంది. బుద్ధుని జననమూ, నిర్వాణమూ కూడా వైశాఖ పూర్ణిమ పుణ్యదినమే అనే ప్రతీతి ఒకటి వుంది. దీన్ని పురస్కరించుకుని—నిర్వాణ దినాన్ని 'వర్ధంతి' అనటమే గాని 'జయంతి' అనే సంప్రదాయం లేకపోయినా—భారత ప్రభుత్వం 'పరినిర్వాణ జయంతి' అనే పేర ఆధికారికావధిని మహోత్సవాలు జరపటానికి నిశ్చయించింది. వైశాఖపూర్ణిమ తదాదీ (మే 24) కేంద్ర ప్రభుత్వమూ రాష్ట్రీయ ప్రభుత్వములూ కూడా దేశం సర్వత్రా యీ మహోత్సవాలు జరపటానికి విస్తృతావధిని యేర్పాట్లు చేస్తున్నారు. భారతప్రభుత్వ ఆహ్వానాన్ని అందుకుని సమస్త బౌద్ధ దేశాల ప్రతినిధులూ ఢిల్లీకి వచ్చి ఈ ఉత్సవ కార్యక్రమాలలో పాల్గొన బోతున్నారు. ఈ మహోత్సవం భారతప్రభుత్వ పరమాశయమైన 'పంచశీల' ప్రచారానికే గాక ఆసియా సాంస్కృతిక సమైక్యతను ద్యోతమానం చేయటానికి గూడా ఉపకరించగలదు.

'అహింసా పరమో ధర్మః'

సంబోధము

శ్రీ హారీత శివశర్మ

ఉరువేల భూమిభృత్తుదయించె నెచ్చట
　　మరి నిరంజరయు సొంపెరుగు నెచట
నెచ్చట నజపాలు రిద్ధశోభులు కూర్తు
　　రానందగీతికా నూనపదము
ముచలింద సాగర మ్మెచట నరాతి భీ
　　కరమయి సాధుసంగతిని నెరపు
అశ్వత్థతరుమూలమందు మ్రొక్కిన మ్రొక్కు
　　సేనీయగ్రామ సంక్షేమ మెచట

　నచట నుందురు యోగులు, నచట నుందు
　రార్య సత్యమ్ములారయునట్టి వారు,
　నచట వృక్షముల్ పట్టినయట్టి నీడ
　నూత్న ధర్మగవేషణ ప్రత్నపథము.

చల్లని నీరముల్ కదిలి సాగరగర్భము చెందునో మహోఽ
భ్యుల్లసితంబు ఫల్గునదియొద్దనె యోగి తపించునో పొరిన్
తల్లి నిరంజరానదియుఁ దానొక దుఃఖముచేత నెంతో శి
ర్నిల్లినదయ్యు నూతనమసీపవలెన్ హాయసుల్ వెలార్చెడిన్.

తన యెన్ని జన్మల తపము ఫలించెనో
　　ఆ రావిచెట్టు క్రొత్తాకు తొడిగె
నచట న్యగ్రోధమ్మునందు యేమున్నదో
　　తన కొమ్మలోన నందనము విరిసె
అపుడు రాజాయతనవనరుహమ్మది
　　వీతరాగస్ఫూర్తి వింత లొలికె
ధర్మమ్మునందు మూర్తమ్మందియున్నట్లు
　　ప్రజ్ఞాంకమయ్యె నశ్వత్థ తరువు

　ఒక టొకటి నిల్పి యింద్రియ వ్యూహ మడచి
　దుఃఖ దోర్మధ్య పాథోవిధూన నాత్మ

నీ నిరంజరాజల వేణి నూని బలిసి
పట్టు నీడలు నిర్వాణ పథసమాప్తి.

ఆ నీడల్, కుశలమ్ములై, దశదిశాహ్లాద శ్రియః శ్రావ్య క
ర్మానీతంబులునై, విధూత భృశధర్మద్వేషి మారోగ్ర గద
ర్వానూన ప్రథితమ్ములై, కదిలె, నత్యంత ప్రశాంతమ్ములై
ధ్యానోన్మీలితుడైన శాక్య ఋషి తా ధర్మంబు బంధించువో.

ఏ కల్పంబున తాను బుద్ధుడయి ఎంతే స్నిగ్ధచిత్తుండునై
శ్రీ కల్యాణ మృదూక్తులన్ వినమిత శ్రీకున్ సుమేధున్ తనున్
ప్రాకామ్య స్థితి చూచి బుద్ధుడవు రారమ్మంచు దీపంకరుం
డాకంఠంబుగ నన్న వాక్కు హృదయంబందున్ ప్రశంసించుచున్.

తన పది ముఖ్య జన్మములు తత్పరమైన తపః ప్రభావ వ
ర్ధన రతిచే గడించుకొని తాల్చిన పారమిత ప్రధాన భా
వనములు నొందుకొంచు గురువై మృదువై ధృత ధర్మమార్గ చా
లనములు శీలముల్ నిడుదలై మరి చల్లనివై చరించినన్

దృంహిత దాన యోగ పరిధీకృత నైజమహః ప్రభూతిచే
సంహననం బొనర్చి తమసంబుల నెవ్వడు, వాడు బోధి కాం
తింహావణించి మారకృతతీక్ష్ణ దురోదర తాపృనుస్త భీ
ష్మాంహములన్ అడంచిన మహాతపముల్ తన యందు వెల్గినన్.

తన విస్సాంతర జన్మ సత్కథ వినూత్నంబైన స్వప్నంబు ఛా
యను ధీనేత్రము ముందు తోచి పదిలంబైనంత తానప్డు నె
ట్టన పాలించిన దానయోగ ఘన నిష్ఠాస్పష్టద్రాఘిష్ఠతల్
కనుగొంచున్ మది నూని గౌతముడు నిష్కామాచ్ఛతేజచ్ఛటన్.

గుంజిత మధురస్వర సం
రంజితమయి నట్టి యీ నిరంజరయు మహా
వ్యంజనయుత ధర్మశ్రీ
పుంజమ్మయినట్లు కొత్తపోకడను చనున్.

ఇట్టి వెన్నెల లిప్పుడే గాని మున్నెప్డు
లేవు వసంత సంజీవకములు
ఇట్టి చల్లనిగాలు లిప్పుడేగాని యె
ప్పుడు లేవు వేడిమి నడచు జిల్లు

సంబోధము

లింతటి యందమ్ము నెప్పుడు చిక్కఁదు
ద్యుతిమంతమయిన చందురుని మోము
ఇంత విశదములై యెప్పుడు లేవు ది
క్కులు స్వచ్ఛములును అకుంఠితములు
ఊహ కందని యొక క్రొత్త పోహణమున
సర్వమును గూడ ధర్మభాస్వద్వికాసి
శ్రద్ధచేతను వినమితాశా ప్రతారి
కృష్ణతృష్ణా తమస్వినీ జిష్ణువయ్యె.

తన యెడందకు నేమి తాత్పర్యమబ్బెనో
అజపాలవట ద్రుశిఖాంకితతలి
కూర్చున్నవా డట్లె కూర్చుండె నెన్నాళ్లొ
ధర్మచింతనరక్తి తాల్మి బలిసి
పుట్టుట పెరుగుట గిట్టుట జీవికి
సహజమే యగును పో; సంతసమరి
దుఃఖమ్మునందున దోదూయమానులై
జీవులు వేగుదు రేవిధమున

కర్మమందురు; కావచ్చు; గాని దుఃఖ
బహుల జరఠమ్ములోకమ్ము; బధిరమయ్యె
ధర్మమన్నను ధర్మతాత్పర్య మనిన
తిరిగి వెలిగింతు ధర్మసందీప్తి నిపుడు.

అరయఁగ జన్మము దుఃఖము, కరమును దుఃఖమ్ము వ్యాధి, కానరు జనముల్
జర చేతను మృతి చేతను గరగరనయి జీవితమ్ము కష్టమున పడున్.

ఎవ్వఁడు గాని పుట్టినపు డెట్టుల నుండెను యట్టు లేచిరం
బెవ్విధి నుండు; నీ నడుమ నెక్కడనో వయసుల్: దురీహచే
త్రెవ్వదొ జీవితంబు; మఱి తేకువ లేమిటికిన్ వచింతురో
దివ్వియ లేని చీకటి విధిన్ ముదుసళ్లయి కుందుటేటికో!

ఒకని దేహంబు కచ్చికవోలె నుసిరాలు
రాలు నొక్కఁడు పండు రాలినట్లు
ఒక్కఁడు లేవలే డూతయు లేనిదే
బ్రతుకలే డొకఁడు దుర్భ్రమల గుడిచి
సర్వ రోగమ్ముల ఖర్వమై తనయందు
నిల్వ నేడ్చును మది నిల్వకొకఁడు

ముదిమిపై బడ్డ నమ్మోయంచు నార్చును
బ్రతుకు విపర్యాస పథమునబడి
ఇదియ జీవితమ్మ నిదియును లోకమ్మ
దుఃఖదురితవారి దోగి తోగి
బ్రుంగిపోయి బెంబుబెండగుచున్నది
తగిన తేపలేక, దారిలేక.

నిత్యమేదియొ మరియు ననిత్యమేదో తెలియరానట్టి చీకటి తెట్టలందు
జిక్కి మనుజులు దుఃఖరాజిని పడుదురు మరి వివేకంబులేమి సందర్భమిదియ.

దుఃఖముకన్నను సత్యము
దుఃఖపు సముదయమె యగును; దోర్బలము మెయిన్
దుఃఖనిరోధ మ్మెరిగిన
దుఃఖనిరోధంపు పథము తోడై నిలుచున్.

అని చింతించెడి శాక్యరాజకుల వంశాకూరమహా, లోకవ
ర్ధనమహా, ధర్మము చూపు బుద్ధిని మునీంద్రమహాత్మ, ప్రసిద్ధార్థ భా
వన మేఘమ్మునయందు తోచినవిపో, వారుల్, మహాధర్మచం
దన వాతాయతవాసనాభరితముల్ ద్రాక్కాంతి గర్భంబులున్.
ఒక భూమీరుహమూల దేశమున తానూహించు ధర్మంబు, వే
రొక భూమీరుహ దివ్య శాఖికలఛాయోత్సర్గ దేశంబునం
దు కరాళంబగు దుఃఖ సంతతికి ప్రత్యూహమ్ము నూహించుచి
ట్లొక వారమ్మును వారమాపయిని తానూనెన్ మహా బోధమున్.

ఆప్తుని పోలిక కడు ప్రే
మాప్తిన్ బోధి చలచ్ఛద మాశా వ్యాప్తిం
గోప్తిగ పట్టిన నీడల
సప్తాహము గడిపెను "ప్రతిసల్లీను"డునై.

తాను సమాధి పొంది బహుధాచరియించు హృషీకజాలమున్
పూనియడంచి గోతముడు పొంది సుఖమ్ము, విముక్తి ధర్మముల్
ఊనిన యంతలో జగములో నడతెంచెను శాంతు లుద్ధుర
శ్రీ నమి తమ్ములున్ మహిమ చేతను దుఃఖనివారకమ్ములున్.

ఇంతటి దాకను నంతు తేలని చిక్కు
చిటికలో తేలి తోతెంచినట్లు
ఇంతటి దాక దానెంత తపించిన
దొరకని అర్థమ్ము దొరికినట్లు

సంబోధము

ఇంతటిదాక నేమేమి చేసిన గాని
తీరని ఒకపని తీరినట్లు
ఇంతటిదాక దుర్దాంతమై, పోనట్టి
బాధ, యొక్కటి విడి పారినట్లు
'శాక్య క్షత్రియగోతమ సమణ నీరజ
విమల' మానసబోధి సంవీజ్యమాన
శీతసంబోధి వాయువీచీవితాన
శబలిత వినూత్న ధర్మసంసత్తు వాలిచె.

జరయును మరణంబు జాతిచేతను కల్గు
తనర జాతికి ఉపాదాన మిక్క—
తృష్ణ చేతనుకల్గు నీ యుపాదానంబు
తృష్ణకు వేదన మిచ్చు బ్రతుకు
వేదన స్పర్శచే విక్రమించును మరి
నామరూపంబులం దదియు పుట్టు
విజ్ఞాన ప్రత్యయ విధిబడివచ్చును
నామరూపముల విరామగతిని
"మలిన పరిదేవ దుఃఖదౌర్మనస"ములకు
ఇవియ కారణ మగుచును, నులియబెట్టు
సర్వ లోకమ్ములను గూడ; సత్యమైన
ధర్మధృతి వీని నడచి పథ్యమును చూతం.

అగును నిరోధమార్గమునయందున నే పొసగున్, సమూలమై
తెగిపడు దుఃఖచక్రమును; తేకువతో వ్రతశీల సంపదల్
చిగురుల నొత్తినొత్తియు బచేళిమమాగతి బ్రహ్మచర్య దీ
క్ష గడిపినన్ మహాధ్వములు గన్పడు ధర్మపుచక్రమున్ బడిన్.

స్వామి యెడంద నా తపము సాగిన సాగుట బోధివృక్షశా
ఖామృదు రాగరంజిత శిఖావలయంబులలో కషాయముల్
బ్రామిన ప్రాగ్దిశాగత ప్రభాకర దివ్యకరాళి హావళిన్
ఓమిన ధర్మమై దిశల నోమినదై, మిగిలెన్, గభీరమై.

ఆ వైశాఖము నట్టిపూర్ణిమయు నార్యశ్రీ మహోద్యోగముల్
ఈ వైశాఖమునందు గాదు మరి యేయే కాలమందైననున్
రావున్; రావును నట్టి ధర్మకలనా రాజ త్రపశ్చర్యలున్
ఈ వైశాఖము మాత్ర మిట్టు లరుదెంచెన్ స్వామికీర్త్యంకమై.

శ్రవ్య నాటిక:

శ్రీరామ పాదుకలు

శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి

పాదుకలు

శ్రీ రఘురామ పాదసర
సీజమరందము గ్రోలి క్రోలిత
ద్భూరిసుధోన్నతిం దగిలి
ఫుల్లములనెత్తి సజీవవాణి నో
రారగ బల్క మాకు మన
సైనది తత్కథ విన్న వేళ మం
దారము పూచి మీ మనము
నన్ విరజిమ్మును దివ్య వాసనల్

అలనాట నడవి బాటల బోవ మునిరాణి
పాషాణతనువు జీవమున గదలె
నవనీతమంచు క్రొన్నవలంచు వైదేహి
ములు ద్రొక్కకొనుచు మాయింట నడచె
ముసలి రాజుల త్రోవ ముసలి పల్లెను జేర
ఎడద తేనెల మువ్వ గడిగె గుహుడు
వితత సాకేత పృథ్వీశ్వేత భరతుని
మ్రొగు మస్తకమ్ము మన్నించె మమ్ము
ఏ మహారణ్య వృక్ష సంజాత తనువు
నుండి పుట్టిన వారమో, పండినట్టి
పూర్వ పుణ్యాన నరసుర పూజలంది
ఇచట నీ హేమ పీఠి వసించినాము.

[గంభీరంగా ఒక ప్రకటన వలె]

అలనాట నడవి బాటల బోవ మునిరాణి
పాషాణతనువు జీవమున గదలె.

[గౌతమాశ్రమం... ప్రాంతఃకాలం,
అహల్య—ఇంద్రుడు]

అహల్య: (గంభీరంగా) చాలు దేవరాజా ఇక వెళ్ళు. అది సుముహూర్తమో దుర్ముహూర్తమో... నాలోనూ... ఇన్నాళ్లుగా అణచి వుంచిన బడబానలం పొంగింది. ఇక ప్రళయం తప్పదు. అయినా విచారించను—నువ్వు మాత్రం కంటపడటం నాకిష్టం లేదు. అది శివుని మూడవకన్ను. ఈ గుబురు చెట్లచాటునుంచి త్వరగా వెళ్లిపో.

ఇంద్రు: (పరిహాసంగా) కాళ్లు నడవవు. ఎట్లా వెళ్లను? పేరుకు స్వర్గంగాని అక్కడ ఏముంది? నా అమృత కలశం... స్వర్గసీమ... నీ సుందరవదనంలో ఉన్నాయి. విడిచివెళ్లగలనా? శపించనీ ఆ శాపాయుధుడు. మోయలేని ఆయన తపోభారం కొంత తగ్గుతుంది. నా దేవకార్యం కొంత నెగ్గుతుంది.

అహ: ఆఁ—ఆఁ—అరుగో గౌతములు!

ఇంద్రు: కాని...

[గౌతముని కర్కశ స్వరం]

గౌత: ఆగు అక్కడే ఆగు! ఎవరు నీవు? నన్ను దాచి సాలవృక్షాల చాటునుండి తప్పించుకొని పోతున్నావా? ఏ దొంగతనానికి ఈ ముని వేషం తొడుగు? ఏమీ నా వేషమేనా? ఏమిది అహల్య అట్లా రాతి బొమ్మలాగా నిల్చుని చూస్తున్నది? ఓహో తెలిసింది. ఈ కళంక క్రీడలో ఆమె కూడా భాగస్వామినియేనా? ఇంద్రా ఇక నీ బ్రతుకు ని...ష్ఫలం... పో... ఆశ్రమం విడిచి... అహల్యా... అలాగే రాపడి కదలక మెదలక శిలవైపోతావు—తప్పదు—నీ ప్రత్యక్షరంతో నా కర్ణాలను కళంకితం చేయదలచుకోలేను.

అహ: ప్రభూ! ప్రభూ! క్షమ, క్షమ, అయ్యో, నాలుక గట్టి పడిపోతున్నది. తలరాయి—యింక—గతి—గతి?

గౌత: తపస్వినీ! భావియుగంలో శ్రీరామచంద్రుని పవిత్ర పాదధూళి...

* * *

విశ్వామిత్రుడు:

రామచంద్రా! ఇదీ—యీ శిలా గాథ—... ఆ మునిపత్ని అహల్య వర్షసహస్రాలనుంచీ పాషాణ రూపంతో యిక్కడ పడివున్నది... అదిగో నీ దక్షిణ

శ్రీరామ పాదుకలు

పాదస్పర్శతో ఆరాయికదలి ఎట్లా అహల్యగా మారుతున్నదో చూడు.

[హఠాత్తుగా విచ్చిన గొంతు అహల్య]

పతితపావన శ్రీరామభద్రమూర్తి!
ఏది? నీపాదకంజాత మెంత మృదువు!
ఎంత కరుణావిశాల మ్మదెంత ప్రియము
నా శిలాజీవితమున ప్రాణములు పోసె ...

*　　*　　*

"నవనీతమును క్రొన్ననలంచు పైడీహి
ములు త్రొక్కుకొనుచు మాపుంగున శిచి"

[సీత — రాముడు — లక్ష్మణుడు]

సీత : అయ్యగార్యా! — ఏమిటీ నాథ అభిషేకమునా అరణ్యమునా — ఏమి మీ నిర్వికారము... పట్టుబట్టలను నారచీరలను ఒక్కటే చూపుతో చూచే మీ గంభీరవదనము నన్ను వణికిస్తున్నది ఇక గత్యంతరం లేదా ?

లక్ష్మ : (హఠాత్తుగా అందుకొని) లేకేమి... ఈ ధనువును ఒక్కసారి మ్రోగించి అంతా చక్క జేస్తాను.

రాము : (శాంతంగా) లక్ష్మణా ఎవరిమీద నీ ఆగ్రహం? విల్లెత్తి ఎవరిని చంపదలచావయ్యా — నీవూ నేను పుట్టకముందే రాజ్యం పినతల్లికి దత్తమయింది నీకు తెలియదు ఇక శాంతించు... నా అటవీ ప్రయాణానికి సర్వం సిద్ధంచేయించు. ఇప్పుడే ప్రయాణం.

సీత : ఏమిటి ... ఆర్యపుత్రు లొక్కరేనా ? ప్రయాణం... వీలు లేదు. సుఖదుఃఖాలలో అగ్రవాసాలలో భాగం పంచుకొనే ఈ అర్ధాంగికికూడ సగభాగం వుంది వనవాసంలో... ఇదిగో నేను సిద్ధమవుతున్నాను.

రాము : సీతా ఏమిటి నీమాటలు? వనవాసం అంటే అయోధ్యాపుష్పోద్యానం అనుకొంటున్నావా ? భయంకర మృగాలు... ముళ్లపొదలు, రాళ్ళగుట్టలు — అడుగుపడదు...

సీత : కనుక నే — నేనూ వస్తాను — నా ప్రభువు మెత్తని పూలపాదాలలో ముళ్లుగుచ్చుకోవడమేనా ? నేను సహించను... ముందున్న దర్భముళ్ళు త్రొక్కి నేను దారి సరిచేస్తాను.

రాము : లక్ష్మణా వదినను వారించలేవా ?

లక్ష్మ : అన్నా ఏమిచెప్పను...

విధుని గ్రహణమ్మనందైన విడదు తార
తరు వొరగినంత లత వసుంధరను వ్రాలు
బురదదిగిన గజేంద్రుని కరిణి విడునె
పయనమ ముచిత మ్మగునయే మెం వదిన కిపుడు.

నేనును నిరంతరాశ్రితుణ్ణి గదా! పైని తను చిత్తము.

రాము : (నవ్వుతూ) ఇదేనా నీమధ్య వర్తిత్వం ? నీవుకూడా వనవాసానికేనా? వద్దు నాయనా ...సీతా! లక్ష్మణునికి నచ్చజెప్పు.

సీత : సౌమిత్రీ! నామాట విను నాయనా; మమ్మలను వెళ్లనీ...

లక్ష్మ : అమ్మా అన్నగారి పాదసేవలో మీకీ స్వార్థం ఎప్పటినుంచీ వచ్చింది? మీరు దక్షిణపాదం సేవిస్తావుంటే నేను వామపాద పరిచర్య చేస్తాను.

రాము : భళిరా! ఏమి ముగ్ధహృదయులు.

*　　*　　*

"మునసలి రాజుల తో ముసలి పల్లెను జేర
ఎదుర తేనెల ముమ్మ గడిగె గుహుడు."

[గుహుడు — రాముడు]

గుహు : (విచారంగా) ఈ పాడు చేతులతో ఇదిగో మట్టిపాలు తెచ్చాను... శ్రీ రామచంద్రా! పట్టాభిషేకానికి, కలిగిన కానుకలు తెచ్చి మీ పాదాలచెంత సమర్పించవలసిన సేవకుడికి — ఈ ఆపతి పెట్టావేమయ్యా — మహాప్రభూ —

రాము : మిత్రమా కంటనీరు పెట్టకు సీతా సుమంత్రుడూ చూడకుండా యీపాలతో జడలు కట్టుకోనీ... త్వరగా గంగ దాటడానికి.... ఆయత్తపరుచు... లే...

[పడవవాళ్ల కంఠాలు — గంగ గలగలలు]

— పాట —

అడవిదారులు దాటి ఆకొండ దాటి
జడదారిసాంబయ్య జడలన్ని దాటి
కోరి పరుగున వచ్చె కొమ్మ గంగమ్మ
పూలు కుంకుమ పోసి మొక్కుకుందాము!

గుహు : ఓహోయ్... కొంచెన్న! ఆపడవ సరిగా రేవులోకి రానీ. మహారాజు ఒడుదుడుకులలో ఎక్క లేరు. మాతల్లి సీతమ్మ అసలే ఆ గుండురాళ్ళల్లో అడుగుపెట్టలేదు. ఆఁ... ఆఁ...అదీ పని మా ప్రభువులు నడిచే దారిలో మెత్తనియిసక... చివుళ్ళా పరిచావుకదూ. మంచిపని చేశావు. ఉహూఁ నీకూ తెలుసును రామయ్య తండ్రిని సేవించడం. ఇక రావచ్చు మా తండ్రి — ఆయన మెత్తని అడుగులు మోపిన నేల ఎంత ముద్దు

లోలుకు వున్నదిరా ఆ మట్టితీసి కళ్లకద్దుకోవాలనిపిస్తున్నది.

రామ : నేస్తం ఏమి నెత్తిప్రేమ నీది ఆ చెక్కిళ్లు తుడుచుకో. గంగను సమీపించాం—ఇంక పడవ ఎక్కవచ్చుకదూ ?

గుహు : (ఆర్తంగా) బాబ్బాబు...ఒక్క నిముసం వుండండి మీ బంగారుపాదాలు కడిగి వస్తాను నెత్తమ్మలకు ఈడు జోడులైన మీ అడుగుదోయిని నా కన్నీటితో కడిగి వేస్తాను. రామయ్య తండ్రీ రాతిని నాతిని చేసే మాపలున్నాయి నీ అడుగులలో. రాయికే కట్టకు ఎంతో వారలేదు—నీ అడుగులు సోకగానే నా పడవ పడతిగా మారిపోతే—నాకు బ్రతుకు తెరువు లేదు ఆ పని మాత్రం చెయ్యకు. నీ కిచ్చగలిగితే—నన్ను నీ పాదుకలుగా మార్చుకో. అంతేగాని పది మందిని ఏరు దాటించే పడవను మాత్రం మార్చకు.

రాము : (నవ్వుతూ) మిత్రమా...సందేహ మెందుకు—నీ ప్రేమ యీ గంగకంటె లోతైనది—అలాగే కాని...

* * * *

"వితత సాకేత పృథ్వీనేత భరతుని
మృదుమస్తకమ్ము మన్నించె మన్కు-"

రామ : ఎవరు...? భరతుడా, నాయనా—ఎన్నాళ్లకు నిన్ను చూడగలిగాను.

రమ్ము తమ్ముడ భరత! వక్షమ్ము విప్పి
ఎగుభుజమ్ముల నను గౌగలింపు మయ్య
మొగము నెత్తుము శరదిందు మోహనమ్ము
వేదనా దగ్ధదేహు నాహ్లాదపరపు.

తండ్రిగారిని తలచుకొని విచారించకు—మనవంటి పుత్రులు ఆయన సత్యవ్రతాన్ని శిరసావహించి పాలిస్తూ వున్నపుడు ఆయన ధన్యులు కాక యింకేమిటి..."

భర : అన్నా లక్ష్మణునివలెనే నాపైనిగూడ అనుగ్రహించకూడదా...? నేను కూడ అడవిలో వుండి పరిచర్య చేస్తాను.

రామ : నాయనా వద్దు వద్దు. ఇక్కడ లక్ష్మణుడు-అక్కడ నీవు—ఇది నా నిర్ణయం—

భర : ఆర్యా, దయచూపండి ఈ దేహం యిక్కడనే వుండి, అక్కడి పనులు కూడా నిర్వహిస్తుంది. మీ పేరు చెపితేనే రాజ్యానికి శ్రీరామరక్షగదా.

రామ : కైకేయినందనా, అట్లా జరగడానికి వీలు లేదు. నేను పితృదేవుల ఆనతివల్ల అడవికి వచ్చానుగాని, గర్వం చేతగాని, మతిభ్రమ చేతగాని కాదుగదా. మన కులధనం సత్యమని మరచిపోకు.

భర : అన్నా, అభిషేకం మాట...?

రామ : అమ్మగారు కోరినట్లే జరిగితీరాలి.

భర : ఆర్యా — గాయంపై మరింత గాయం చేస్తారా...?

రామ : నాయనా ఖేదపడకు. నీ హృదయం నిష్కల్మషం. నీ మృదు వచనాలకు, గుణ పరంపరకు లోబడిపోయేనంటే నమ్మకాని, మన కర్తవ్యపాలనం? ఇద్దరం కలసి ఆ మహారాజును అసత్యవాదిని చేద్దామా...? ఆలోచించు—వేగిరపడకు.

భర : అన్నా యింకేమీ ఆలోచించలేను మీ నియమావసానంవరకూ మీ పాదాలచెంతనే వుంటాను.

రామ : అట్లా అనకు. నాయనగారి సుకృతం ఫలవంతం కానీ-ఇక వాదంవద్దు నీవు అయోధ్యా రాజ్యం పాలించకపోతే నామీద ఒట్టు.

భర : అయ్యో, ఇక మాటలాడకుండా చేశారు. అయితే, ఒక నిర్ణయంమీద మీ రాజ్యాన్ని పాలిస్తాను.

రామ : (సంతోషంగా) ఏమిటా నిర్ణయం....?

భర : నా చేతిలో వుంచిన రాజ్యాన్ని పదునాలుగు సంవత్సరాల మరునాడు వెంటనే మీరు వచ్చి స్వీకరించాలి.

రామ : మంచిది.

భర : (సంతోషంగా) అయ్యా, తపోధనులూ, పౌరులు, వినండి ఈమాట. దీనికి అన్యథా ఎప్పుడూ జరుగకూడదు. సరే అన్నా యింకొక వరం యివ్వక తప్పదు నాకు.

రామ : (ఆనందంగా) నాయనా ఏమిటది ?

భర : అన్నా నీ పాదుకలు నాకు ప్రసాదించు. వాటిని శిరసావహిస్తాను. మీరు వనవాసం నుంచి తిరిగి వచ్చేవరకు యీ పాదుకలే సింహాసనాన్నలంకరిస్తాయి. మీ పాదాలకు మారుగా ఈ పాదుకలను పూజిస్తాను. అనుగ్రహించు.

రామ : వత్సా, ఎంతకాలానికో నాకు కొంత ఖ్యాతి దక్కిందనుకొన్నాను. అల్ప కాలంలో నీవెంత యశస్వివైనావు. నీ అభిమతమే కానీ, ఇదిగో పాదుకలు.

భర : ధన్యుణ్ణి. శిరసావహించి పట్టుకువెళతాను.

కంఠాలు : జయము రామచంద్రప్రభువునకు జయము, జయ భరతకుమారునకు జయ!

సమానాంతర రేఖలు

శ్రీ ఇసుకపల్లి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి

చలమయ్య రెండో కూతురు రుక్మిణి కంది చేలో కూర్చుని గాభరాగా ఆలోచిస్తోంది. సంధ్య వేళ. ఊరు సద్దు మణిగిపోతోంది. తానేమో యిక్కడికి వచ్చేసింది. భయంతో గజగజ వణికిపోతోంది. తొందరగాను, ఆవేశంలోను యేవో అనేసింది. ఏవో చేసేసింది. తన ధైర్యానికి తానే అచ్చెరువు పడుతోంది. బలీయమైన అవసరం, యెంతపనైనా చేయిస్తుంది. కాకపోతే తానెక్కడ! సూరిబాబు యెక్కడ! వళ్ళంతా గలతరించిపోతోంది. తానుచేసింది తప్పేమో! తన తండ్రికి తెలుస్తే యేమవుతుందో? ఊళ్ళోవాళ్ళకి తెలుస్తే యేమనుకుంటారో! అయినా మా అయ్యా చెపుతూ నేవుంటాడు వాళ్ళ సంగతి. నేను చేసినదాంట్లో తప్పేమీ లేదులే అనుకుని తృప్తిపడుతోంది. ఏమిటో, యెప్పుడు రాని ఆలోచనలూ వస్తున్నాయి. ఒక్కసారిగా తన అరచెయ్యి చూసుకుంది. ఇంకా కందగడ్డలాగానే ఎర్రగావుంది. సూరిబాబు చెంపకంటె తనచెయ్యే బాగా కందిపోయిందనుకుంది. అరచెయ్యివైపు అట్టే చూస్తూవుంటే, సూరిబాబు చెంప అచ్చుగుద్దినట్లు కనిపిస్తున్నట్లుంది. కళ్ళు చెదిరిపోయినాయి. శరీరం వణికింది. గబగబ అరచెయ్యి తుడిచేసుకుంది. ఇంకా ఆ ఎర్రదనం తగ్గటంలేదు. ప్రక్కనున్న తొట్టెలో చెయ్యికడుక్కుని పమిటకొంగుతో తుడుచుకుంది. ఇంకా ఆనమాలు కనిపిస్తూనేవుంది. భయంవలన చేసేదేమీలేక ఏడుపొచ్చింది. చేసింది తప్పుకాదని తన అంతరాత్మను నప్పించలేక పోవటంలో వుక్రోషంవచ్చింది; మళ్ళీ వుక్రోషంవలన కూడా ఏడుపే వచ్చింది. చందమామ గుండ్రంగా కదులుతున్నాడు. ప్రక్కన తొట్టెనీళ్ళల్లో. తనవీపు యెవరో చరిచినట్లనిపించింది. చప్పున నీళ్ళు కుమ్మరించేసి తొట్టె బోర్లించేసింది. పైనవున్న చందమామ తననుచూసి పక్కున నవ్వినట్లనిపించింది. చారడేసి కళ్ళు, గులాబి రంగు చెక్కిళ్ళు విశాలమైన నుదురు నిజంగా చలమయ్య కొంపలో తప్పబుట్టింది రుక్మిణి. నలుగురూ యిదేమాట అసలు చలమయ్యకు పుట్టిందవుతేగా! రామనాథంగారి పోలిక. అచ్చుగుద్దినట్లు కనిపిస్తోంది. ఇవన్నీ వింటూంటే వురితీసుకుని చచ్చిపోదామని అనిపిస్తూ వుంటుంది రుక్మిణికి. కాని ధైర్యం చాలటం లేదు. ఇంకా యేవేమిటో జ్ఞాపకంవస్తున్నాయి. ఇంటికి వెళ్ళటమూ, వెళ్ళకపోవటమూ మనస్సు యేమీ ఆలోచించుకోలేక పోతోంది. ఈపాటికి తప్పకుండా అయ్యకు బాబుగారొచ్చి జరిగిన విషయం అంతా చెప్పేవుంటా రనుకుంది. ఏమిటో ఒక్కసారిగా రుక్మిణికి యెక్కడలేని ధైర్యం వచ్చినట్లనిపించింది. పోనీ చెప్పనీ. దీంట్లో దాపరికం యేముంది. నేనూ చెపుతాను వున్నదంతా, నాకేమన్నా భయమా, ముందరవుతే నేనేమీ చెయ్యలేదు. తప్పంతా అయ్యగారికే ధైర్యం తెచ్చుకుంది. పమిటకొంగు విదిలించేసి నడుముకు చుట్టేసుకుంది. చెదిరిన ముంగురులను వెనక్కు నెట్టేసి, మాటిమాటికి అరచేతిని చూసుకుంటూ ఇంటి దారి పట్టింది రుక్మిణి. పైకి కనిపిస్తున్నంత ధైర్యం లోపలనుంచి రావటంలేదు. అందువల్లనే బెరుకుగానే అడుగులు వేస్తూ, ఒక్కొక్కప్పుడు అంగలు వేస్తూ ధీమాగా బయలుదేరింది. ఎవరో ఒకళ్ళిద్దరు రుక్మిణిని చూసి వ్యంగ్యంగా నవ్వారు. తన మనస్సులో ఇంకోటేమీ ఆలోచించే పరిస్థితిలో లేదు. ఏమీపట్టించుకోకండానే చరచర నడిచి వెళ్ళిపోతోంది.

చలమయ్య సాధారణంగా, ప్రొద్దుకుంకగానే వేపచెట్టుక్రింద నులకకుక్కి వేసుకుని కూర్చుని, చేతికి మూతికిపట్టని చుట్టపీకతో సాము చేస్తూ వుండేవాడు. అట్లాగే చెయ్యి మూతి కాల్చుకుంటూ; నివురుగప్పిన నిప్పు కనిపించకండానే పొగవదులుతూ వుండేవాడు. ఏమిటయ్యా, ఇంట్లో అంత పొగాకు పెట్టుకుని, ఆ చుట్టముక్క కాల్చుకుంటా వెందుకు అని అంటూవుండేది రుక్మిణి. అలాంటిది, చలమయ్య అక్కడ లేనేలేడు. రుక్మిణిమాత్రం వచ్చి వాకిట్లో

నుంచుంది. రోజూ ఉంటున్న యిల్లే క్రొత్తగా కనిపించింది. సరాసరి లోపలకు పోవటానికి మనస్సు వప్పటంలేదు. అటూ ఇటూ ఆదుర్దాగా చూస్తూ నుంచుంది. ఇంట్లోంచి సూరిబాబు కమతగాడు కస్సు బుస్సులాడుకుంటూ బైటకు వస్తున్నాడు. రుక్కిని పైప్రాణాలు పైకి ఎగిరిపోయినాయి. తనశరీరం కనిపించకండా, వేపచెట్టు ఆశ్రయం యిచ్చి దాచేసింది. రుక్కినికి ఏమిచెయ్యాల్లో యేమీ పాలుపోవటంలేదు. అట్లాగే యింటిలోనికి తొంగి తొంగి చూస్తూ నుంచున్నది. గంగి, గంతులు వేసుకుంటూ బైటకు వచ్చేసింది. అటూ ఇటూ ఓసారి చూసి, వేపచెట్టు క్రింద నులక కుక్కి లాగి, దానిమీద బరువుగా వత్తిగిలింది. అమ్మ కూడా కోపంగానే బైటకు వచ్చేసింది. చలమయ్యా, చప్పబడ్డ చుట్టపీకను, రెండు పళ్ళమధ్య కరిచి పట్టుకుని, వికృతంగా మొహంపెట్టి, యేమిటో అట్టహాసంగా వచ్చేశాడు. బైటకు వచ్చిన ముగ్గురూ కూడా మూడు రకాలుగా మొహాలు పెట్టి మొటమొట లాడుతున్నారు. రుక్కిని చెట్టుచాటున నక్కిందన్నమాటేగాని, యెంతసేపని అక్కడ అట్లా వుండి పోతుంది కనక! ఈ ముగ్గురిదగ్గర మొహం యెట్లా చూపిస్తుంది. ఉక్కిరి బిక్కిరయి పోతోంది. అమ్మ, నులకమంచం దగ్గరగా చతికిలబడింది. చలమయ్య వీధి గుమ్మం దగ్గరగా నడుస్తున్నాడు. సమయం చిక్కింది గదా యెవరూ చూడకుండా తాను యింట్లోకి జొరబడొచ్చు గదా అని అడుగుతీసి అడుగులేస్తూ రుక్కిని యింటి లోపలివైపుకు పోసాగింది. చలమయ్య గబుక్కున యెందుకో వెనక్కు తిరిగాడు. రుక్కిని చటుక్కున నిలబడిపోయింది.

"ఏం రుక్కిని యింటికి రావటానికి ఏళాపాళా లేదేంటి..." చలమయ్య కస్సుమన్నాడు.

గంగి, అమ్మ యిద్దరూ కూడా రుక్కిని వైపుకు తిరిగారు.

"ఈ యాళదాకా యేం చేస్తుండావే..." గంగి కోరచూపులతో అడిగింది.

రుక్కిని గతుక్కుమంది.

"ఏమిటి అట్లా చూసుకు పోతున్నావు" అమ్మ వికటంగా అడిగింది.

రుక్కిని యేమీ మాట్లాడలేదు.

"నలుగురు కళ్ళల్లోపడి నాశనమైపోదా మనుకుంటున్నావా......గంగి చేసిన రభస చాలు......ఇహ నువ్వు కూడా......" చలమయ్య ముందుకు అనలేక పోయాడు.

"ఇంటికాడ కూకుంటే, పొట్టగడిచే దెట్లా... తానేమో యేమీ చిల్లిగవ్వకూడా సంపాదించి పెట్టలేడు. పోనీ యెవరైనా సంపాదించుకుని వస్తుంటే, చూసి వోర్వలేడు. గంగికేమీ సుఖంలేదు. తన శరీరం అమ్ముకుని, నిన్ను నన్ను పోషిస్తోంది. ఆ మాత్రం యిదిలేదు, నీకు, పైగా దాన్ని నానా మాటలు అనటం, దానికి పెళ్ళిచేసి దానింటికి దాన్ని పంపిస్తే సుఖపడక పోయిందేమిటి...చేతగాని చవట. ఆత్మను అమ్ముకుని, వాళ్ళకు వీళ్ళకు తొత్తుగా వుంటూ మనకు సహాయం చెస్తున్నాకూడా నీకు జాలి కానిలేదు. పైగా గౌరవం, మర్యాద, వంశం యేమిటేమిటో సణుగుతావు. అవన్నీ దానికి మాత్రం లేవేంటి? నీకంటె యెక్కువేవున్నాయి తిండి గడవద్దూ...మొహానికి సిగ్గుండాలి...' అమ్మధోరణి చాలా తీవ్రరూపంలోకి వచ్చేసింది.

'అయ్యకంటె ఆ బాబుగార్లే ప్రేమగానూ, గౌరవం గానూ చూస్తారు...' గంగి యింకా యేవేమిటో జాడిస్తూనే వుంది.

రుక్కిణివెంటే, చలమయ్యకూడా లోపలికి వెళ్ళాడు బరబరా, యీ అంటున్నవన్నీ యెవరో అన్నట్లు.

'ఏమే రుక్కు...నిజం చెపుతావా చెప్పవా' చలమయ్య నిలవేశాడు.

రుక్కినివళ్ళంతా వేడెక్కిపోయింది.

'నువ్వేంచేసొచ్చావు...ఇంతసేపటిదాకయెక్కడున్నావు...సూరి బాబుగారింటికి వెళ్ళదాంపద... నాకు అన్నీ తెలుసు. నాకళ్ళకే గంతలు కటదా మనుకుంటున్నావా? గంగిని యిప్పుడు నేనేమి అనేట్టులేను. నిజంచెప్పు...' చలమయ్య రుక్కిని వూపిరి ఆడనీయటం లేదు.

రుక్కినికి, తన తండ్రికి జరిగిన విషయం అంతా తెలిసిపోయిందేమో అని భయంగా వుంది. ఆసమయంలో రుక్కినికి నిజం చెప్పాలో అబద్ధం చెప్పాలో

తెలీకండా వుంది. ఇంతలోకి, గంగి, అమ్మకూడా లోపలికి వచ్చేశారు.

'ఏమిటా నిలవెయ్యటం... నాకు అంతా తెలుసు. నేను కనుక్కుంటాన్లే నువ్వుపద...' అమ్మ చొరవ చేసుకొని చలమయ్యను వెనక్కు నెట్టేసింది.

రుక్కునికి యేమీ అర్థం కావటం లేదు. తన తండ్రి అడిగే ప్రశ్నలకు గాని, అమ్మ చెప్పే సమాధానానికి గాని పొత్తేమిటో రుక్కునికి బోధపడటం లేదు. ఆ సమయంలో మాత్రం, తప్పించుకుని బైటపడ్డాను అని లోపల లోపల సంతోషించింది. చలమయ్యా కోర చూపులు చూస్తూ, వాకిట్లో అరుగుమీద కూలబడ్డాడు.

'అమ్మా...' అని పిలిచింది రుక్కుని యెంతో ఆవేదనగా.

'అమ్మాయి రుక్కుని నాకు అంతా తెలుసు... నువ్వేమి చెప్పక్కర్లేదు...'

గంగి యేమిటో చెప్పబోయి ఆపేసింది.

రుక్కునికి అంతా అయోమయంగా వుంది. ముందు ముందు యేమవుతుందో అనే భయం పట్టుకుని పీడిస్తోంది. తాత్కాలికంగా అప్పటికప్పుడవుతే యెట్లాగైతే బైటపడింది. మనస్సులో దిగులు, భయం స్థావరాలు యేర్పరచుకున్నాయి. ఆ రాత్రంతా రుక్కుని మనస్సంతా కలవరపడిపోతోంది. నిద్రపట్టటం లేదు. చాపమీద అటూయిటూ దొర్లిపోతోంది. మధ్య మధ్య లేచి, కాసిని మంచినీళ్లు త్రాగి మళ్ళీపడుకుంటోంది. తెల్లారుతుంది. మళ్ళీ బాబుగారింటికి పనికి వెళ్ళాలి. పనికి వెళ్లితే, బాబుగారు వూరుకోరు తన్నేమన్నా చేస్తారు. పోనీ పనికి వెళ్ళకంటె, అయ్యా, అమ్మ, వూరుకోరు. వెళ్ళననటానికి కారణాలు యేం చెప్పాలి. అక్క కూడా వప్పుకోదు. పరిపరివిధాల ఆలోచిస్తూ కళ్లుమూసింది, అప్పటికే తెల్లవారిపోయింది.

'రుక్కు! యింతసేపైనా నిద్దర లేవవేమిటే...' లెగు... రుక్కుని తట్టి, అమ్మ నిద్రలేపుతోంది.

రుక్కుని బద్ధకంగా అటూయిటూ సాగి, కళ్లు నలుపుకుంటూ లేచి కూర్చుంది.

'ఒక్కనాటికే యిట్లా అయిపోయినా వెంటే... అమ్మ, రుక్కున్ని చూసి నవ్వుకుంది.

అమ్మవంక అదోరకంగా చూసి, రుక్కుని ప్రక్క వదిలి పెట్టేసింది.

అమ్మ, గంగితో యేమిటేమిటో చెప్పుతూ సంబరపడిపోతోంది. గంగికూడా తెలిసినట్లు నవ్వేసింది. చలమయ్యా వీళ్లిద్దర్ని చూసి చిట చిటలాడిపోయాడు.

"ఇయ్యాల పనికి వెళ్ళవేంటి... ఎంత ప్రొద్దెక్కిందో చూశావా... రుక్కున్ని, సూరిబాబుగారింటికి వెళ్లమని ప్రోద్బలం చేస్తోంది అమ్మ.

"అమ్మ!... తలకాయనెప్పి బాగా యెక్కువగా వుండే. ఇయ్యాల యెక్కడికీ వెళ్లలేనే..." తలకాయ గట్టిగా పట్టుకుని వున్నచోటనే చతికిల పడింది రుక్కుని.

అమ్మ మళ్లీ నవ్వుకుంది. జుట్టు నిమురుతూ పోనిలే యివ్వాళిటికి అక్క వెళుతుందిలే అన్నది అమ్మ; రుక్కునికి ప్రాణం యెంతో తేలికగా అనిపించింది.

ఈనాడు ఉదయం గంగేవెళ్ళి అక్కడ పనులన్నీ చూసుకుని వచ్చింది. మధ్యాహ్నం దాటినప్పటినుంచి మళ్ళీ రుక్కునికి. గుండె అదురు యెక్కువయింది సాయంత్రానికి యేమి వంక చెపుదామా అని ఆలోచిస్తోంది. ఎట్లాగైనా అక్కనే కోరుకుందాం సాయంత్రం కూడా వెళ్లి పనిచెయ్యమని అనుకుంది రుక్కుని. గంగి, రుక్కుని కోరినట్లుగానే చేసింది. కాని మళ్లీ తెల్లారుతుంది. తాను పనిలోకి వెళ్ళాలి. అప్పుడేం చెయ్యటం ఈ ఆలోచన ఆ రాత్రి నుంచే ప్రారంభమయింది రుక్కునికి. ఎన్నాళ్లు యిట్లా గడపటం అనుకుంది. ఏదో ఒకనాడు యిది బైట పడక మానదు. నలుగురు నాలుగు మాటలు అనటం తప్పదు. ఎట్లాగైనా ధైర్యం చేసుకుని ముందుకు పోవాలని నిశ్చయం చేసుకుంది. అంతగా బాబుగారు అడుగుతే వున్నది వున్నట్లు చెప్పేద్దాం నలుగురికీను. అప్పుడే తప్పెవ్వరిదో అందరికీ తెలిసిపోతుందని, గుండె నిబ్బరం చేసుకున్నది రుక్కుని.

ఝల్లున తెల్లారింది. ఎవరి పనుల్లో వాళ్లు నిమగ్నులయిపోయారు రుక్కుని అదివరకు వెళ్లినట్లుగానే సూరిబాబుగారింటికి పనికివెళ్లింది. కసువువూడ్చి ముగ్గేసింది. గన్నులు చిమ్మి చెత్త అవతల పారబోసింది.

ఒకట్రో రెండో బట్టల్ని బండకేసిబాది ఎండలో ఎండేసింది. చెంబులు గిన్నెలు తోలిచి యింట్లో పెట్టేసింది. ఇన్ని పనులు చేస్తుండగా ఎప్పటికప్పుడు రుక్కిని మనస్సులో ఓ విధమైన ఆవేదన, భయం, తొట్రుపాటు, పెల్లుబుకుతూనే వున్నాయి. కాని యెవరూ కూడా తన పనికేమీ అడ్డంరాలేదు. సూరిబాబుగారు అసలు కనిపించనే కనిపించలేదు. రుక్కినికి భయం కంటె ఆశ్చర్యం యెక్కువ అయింది. తాను వూహించుకున్నట్లు యేదీ జరగలేదు. పైపెచ్చు. సూరిబాబే కనిపించలేదు రుక్కినికి వుక్కిరి బిక్కిరి అయినట్లయింది. మామూలుగానే వెళుతున్నా అమ్మగారు అని చెప్పి వచ్చేసింది రుక్కిని. సాయంత్రం కూడా చెప్పతగ్గ మార్పేమీ కనిపించలేదు, రుక్కిని పనిలో. అయితే ఆ పని యీ పని చెప్పటంవలన, ఆ సాయంత్రం రోజూకంటె కొంచెం ఆలస్యంగానే యింటికి వచ్చింది.

ఎదురుగా చలమయ్య వచ్చేసి, 'ఇంతసేపటి దాకా యేంచేస్తున్నావు' అని ప్రశ్నించాడు.

'అమ్మగారు యేవో పనులు చెప్పారు. అందుకని ఆలస్యం అయింది...' తొణక్కుండా నిదానంగా సమాధానం చెప్పింది రుక్కిని.

చలమయ్యకు ఆ సమాధానం యేమాత్రం కూడా తృప్తిగా లేదు. పైగా అది అబద్ధం అని కూడా అనుకున్నాడు. ఇంతలోనే అమ్మ యింట్లోంచి వచ్చేసింది.

'రుక్కీ వచ్చావమ్మా! నీ మాటే అనుకుంటున్నా...' భుజాన చెయ్యివేసి, అమ్మ, రుక్కిన్ని లోపలికి తీసుకు వెళ్ళింది.

'సూరిబాబుగారు యేమన్నారు......' అమ్మ నవ్వుతూ అడిగింది.

రుక్కిని యేమీ మాట్లాడలేదు.

'అమ్మకు యెక్కడలేని సిగ్గు......' అమ్మ, రుక్కిని, చెక్కిళ్ళను గట్టిగా వత్తి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

రుక్కిని యెంతో తీవ్రంగా ఆలోచించటం మొదలుపెట్టింది. అమ్మ ధోరణి తనకేమీ అర్థం కావటంలేదు. లేకపోయినా సమయానుకూలంగా, అవుననో, కాదనో సమాధానం చెప్పి, ఆ వేళకు తప్పించుకుంటూ వస్తోంది. ఒకటి రెండు రోజులు గడిచిపోయినాయి.

రుక్కిని మనోవేదన యెక్కువయిపోతోంది. ఇంట్లో చూడపోతే అమ్మ ధోరణి ఒకవిధంగా వుంది, తండ్రి ధోరణి యింకోవిధంగా వుంది. బాబుగారింటికి పనికి వెళితే అక్కడవాళ్లు కూడా ముక్తసరిగా మాట్లాడి ముభావంగా వూరుకుంటున్నారు. సూరిబాబుగారైతే కనిపించనే కనిపించటంలేదు. బాబుగారెక్కడ అని యెంత అమాయకంగా అడిగినా, ఆ ప్రశ్న యెన్నివిధాల యెంతమంది అర్థం చేసుకుంటారో అనే భయం. రోజురోజుకు రుక్కిని నలిగి నలిగి పోతోంది. నాలుగైదు రోజులు తెచ్చిపెట్టుకున్న భయంతో గడిపేసింది.

ఆనాడు పనెక్కువవటంవలన, ఆయాసపడుతూ అలసిపోయి యింటికి వచ్చింది రుక్కిని. బద్ధకంగా వాకిట్లో మంచంలో నడుము వాల్చింది. చలమయ్య ఆనాడు అప్పటికి యింటికి రాలేదు. ఆ రాత్రికి గంగి యింటికి రాదని అమ్మకు తెలుసు. అమ్మవక్కత్తే యింట్లో వుంది. కొడిగట్టిన దీపాన్ని తోసేసి, చమురు నిండా పోసి ఓలాంతరు వెలిగించి సావిట్లో పెట్టింది. ఉండి ఉండి గప్పు గప్పుమంటోంది. నేలకేసి గట్టిగా రెండుసార్లుకొట్టి, ఆ లాంతరును వీధి గుమ్మం దగ్గరకు తీసుకువచ్చేటప్పటికి, మంచంలో పడుకునివున్న రుక్కిని కనిపించింది.

"రుక్కీ ఎప్పుడొచ్చావే...ఎంతసేపయిందేమిటి...' అమ్మ లాంతరు పట్టుకుని మంచం దగ్గరకు వచ్చింది. రుక్కిని అలిసిపోయి, మొహం యెంతో నీరసంగా కనిపించింది.

అమ్మ పమిటకొంగుతో రుక్కిని మొహంఅంతా తుడిచేసి మెల్లిగా లోపలికి తీసుకుపోయింది.

'రుక్కీ! అట్లా రోజు రోజుకు నలిగిపోతున్నావేమిటి...బాబుగారు నీతో చక్కగా మాటలాడుతున్నారా ..వారి దయ మనకుండాలే గాని, మనకు తక్కువేంటే...ఇంకా నువ్వు చిన్నపిల్లవి. నీకుబాగా తెలీదమ్మా...అంత సిగ్గు వుండకూడదు. ఎంతయినా అయ్యగారితో చనువుగా వుండి, వారిని మెప్పించావంటె, యింకా మనకు యేలోపమూ వుండదు......

ఏమిటి నేను చెపుతోంది తెలుస్తోందా...' అమ్మ నవ్వుతూ, రుక్కిణ్ని అడిగింది.

రుక్కిణి ఎందుకనో బలవంతంగా చిరునవ్వు తెప్పించుకుని అమ్మవంక చూసింది.

అమ్మ పకపకాలున నవ్వింది.

ఆరాత్రి రుక్కిణికి తీవ్రమైన ఆవేదన కలిగింది. అమ్మ అంతరార్థం పూర్తిగా తెలుసుకుంది. ఏ కారణం చేత అమ్మను, తాను ఏవగించుకుంటోందో, మళ్లీ ఆవిషయాన్నే ప్రోత్సహిస్తూ తనదగ్గర ప్రస్తావించటం, రుక్కిణికి యెంతో వికటంగా అనిపించింది. కచ్చితంగా తనతల్లికి చెప్పెయ్యాలనుకుంది. తనతల్లిమీద తనకు యెన్నడూ రాని కోపంవచ్చేసింది. తాను ఒక యింటి దైతే భర్తకొంగుపట్టుకుని చెమటోడ్చి పనిచేసి యింత గంజి త్రాగలేకపోదు తన శరీరంలో మంచి ఓపిక వుంది. కష్టించి పనిచెయ్యగలదు. తన బ్రతుకు తాను బ్రతకకలదు. మరీ యీ నీచమైన బ్రతుకు అమ్మ తనకు యెందుకు ఉద్బోధిస్తోంది, తమస్వార్థంకోసం అక్కను అనవసరంగా అల్లరిపాలు చేశారు. ఈనాడు అక్కంటే నలుగురు యేమనుకుంటున్నారో అర్థం కావటంలేదు. కడుపుకులేని యింట్లో పుట్టాం. కడుపుకోసం కష్టం చెయ్యగలం. ఇంకా మనకు లోటేమిటో. ఇతరులను మెప్పించాలని, యెవరికోసమో కూడబెట్టాలని, మనం నాశనమయిపోవటం యెందుకో అర్థంకావటంలేదు. నా జీవితం నన్ను చూసి మురిసిపోయిన వాళ్లందర్ని మెప్పించటానికి కాదు. నా జీవితం నాకోసం, నా ఆనందంకోసం. అంతే. అమ్మకు యివన్నీ చెప్పేసేస్తాను. మళ్ళీ ఆ విషయం నాదగ్గర తీసుకురాకుండా చేస్తాను. ఏమిటేమిటో ఆరాత్రల్లా అనుకుంటూనే వుంది. లోపలలోపల కృశించిపోతూనే వుంది.

చిరాకుగా లేచి, రేగిన జుట్టుకు యింత నూనె పట్టించి పైముకు సూరిబాబుగారింటికి వెళ్లిపోయింది రుక్కిణి. వీధిగుమ్మం తీసేవుంది. లోపలికి వెళ్లిపోయింది. కాని యేమిటో భయమేస్తోంది. ఆ యిల్లు ఆ ఒక్కరాత్రిలోనే యెంతో మారిపోయినట్లనిపించింది. చెప్పలేని భయం, రుక్కిణ్ని ఆవహించింది. ఆ యింట్లో కనిపిస్తున్న ఒకరిద్దరు వ్యక్తులు భయంకరంగా కనిపిస్తున్నారు. తిప్పటడుగులు వేసుకుంటూ, పనిలోకి వెళ్ళింది. వాకిట్లోకి యింతలో ఓ బండీవచ్చి ఆగింది. ఇంట్లోంచి ఓ ముసలావిడ, యింకో నడివయస్సు వ్యక్తి వెళ్ళి బండీలో యెక్కారు. బండీ సాగిపోతోంది. రుక్కిణి అదేపనిగా అట్లాచూస్తూ నిలబడిపోయింది. వెళుతున్న బండీని సాగనంపటానికి కొంచెం ఆలస్యంగా లోపల్నుంచి సూరిబాబు వచ్చి, చెయ్యివూపి మళ్ళీ లోపలికి వెళ్ళిపోకూడదు రుక్కిణి, సూరిబాబును మళ్ళీ చూడటం అదే మొదటిసారి. వళ్లు ఝల్లుమన్నది ప్రక్కకు తప్పుకుంది. సూరిబాబు నిరామయంగా లోపలి గదిలోకి వెళ్లి కూర్చున్నాడు. రుక్కిణి హృదయంలో ఆవేదన అలలాగ పైకి వుబుక్కు వస్తోంది. చకచక ఆ పని యీ పని చేసుకుపోతోంది. సూరిబాబు కూర్చున్న గది గుమ్మం దగ్గరకు వచ్చేటప్పటికి, రుక్కిణి ఆగిపోయింది. తన అరచెయ్యి మళ్ళీ చూసుకుంది. ఇంతలోకే సూరిబాబు లోపల్నుంచి బైటకు వచ్చేసి, తలవంచుకుని గంభీరంగా దిగి వెళ్లిపోయాడు. రుక్కిణి, సూరిబాబు కళ్ళల్లోవున్న గంభీరతను భరించలేకపోయింది. రుక్కిణికి హృదయం బ్రద్దలయినట్లనిపించింది. వళ్లంతా గజగజ వణికిపోయింది. తనకు తెలీకుండానే తన శరీరం తడిసిపోయింది. పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచి యింటికి వెళ్లిపోయింది.

రోజు రోజుకి రుక్కిణి సన్నపడిపోతోంది. మనోవ్యాధి యెక్కువయిపోతోంది మనిషి చేసిన తప్పు పనిని ఎదిరిస్తూవుంటే ఆ తప్పు పనిని సమర్థించే శక్తి అతనిలోనుంచి బహిర్గతం అవుతుంది. అలాంటి తప్పు పనిని, యే ఒక్కడూ కూడా విమర్శించకుండా, యెవరూ పట్టించుకోకుండా వుంటే, మానవుల్లో అంతర్గతంగా వుంటున్న ఆ మనోదౌర్బల్యం సన్నగిలి పోతుంది. పశ్చాత్తాపానికి, పరితాపానికి అవకాశం కలుగుతుంది. తాత్కాలికంగా అహంకారం పెరిగిపోయినా. రాను రాను, తాను చేసిన తప్పును యెంతో ఘోరంగా చిత్రించుకుని పశ్చాత్తాపపడి ప్రణాలు తీసుకుంటారు. ఇదో రకపు మనోప్రవృత్తి. ఇలాంటి ప్రవృత్తిలో పడి తన్నుకుపోతోంది రుక్కిణి. సూరిబాబు తనను యేమి చేమిటో చేస్తాడని, తన తల్లి, తండ్రి, యింకా యితరులు, తనను యేదో ఆడిపోస్తారని అనుకున్న రుక్కిణి అప్పట్లో, తాను చేసినపని చెడ్డదికాదు అని రుజువు

చెయ్యటానికి తగిన సామాగ్రిని చేకూర్చుకుంది. ఈనాడు ఆ విషయం యెవరూ పట్టించుకోవటం లేదు. సూరిబాబే, తన యెదుటనుంచి, తలెత్తకుండా గంభీరంగా వెళ్ళిపోయాడు. రుక్కిణ్ని మరింత పిచ్చిదాన్ని చేసింది యీ సంఘటన. తాను చేసింది నిజంగా తప్పేమో. సరిగ్గా అర్థం చేసుకోలేదేమో, ఏమైనా తొందరపడ్డానేమో, యేమిటో యేమిటో రుక్కిణి పిచ్చిదానిలాగ ఆలోచిస్తోంది. ఆమెలో ఆ వేదన పశ్చాత్తాపానికి దారితీస్తోంది. కాని యేం చెయ్యాలో తోచటం లేదు.

ఆనాడు కూడా మామూలుగానే సూరిబాబుగారింటికి వెళ్ళింది. పనులేవో తన చిత్తం వచ్చినట్లు చేసుకుపోతోంది. మనస్సు మథించుకుపోతోంది మెల్లిగా మేడమీద గదికి వెళ్ళటానికి మెట్లు యెక్కబోయింది. అంత పెద్ద యింటిలోను సూరిబాబు తప్ప యింకా యెవ్వరూ లేరు. నిశ్చలంగా ఏమిటో ఆలోచించుకుంటూ కూర్చున్నాడు సూరిబాబు.

సూరిబాబు జీవితం మహా తమాషా అయినది. అతని మానసిక ప్రవృత్తి బహు చిత్రమయినది. జీవిత లక్ష్యం యేమిటో నిశితంగా ఆలోచిస్తూ వుంటాడు. తనకు గ్రాయకం వచ్చినప్పటినుంచి, తాను నిర్దుష్టమైన విషయావృతాలలో విహరిస్తూ, ఆలోచనలు చేస్తూ వుండేవాడు. ఆలోచిస్తున్నకొద్దీ, ఆస్తి, ధనం, మానవజీవిత పురోభివృద్ధికి ఆటంకాలు అని నిశ్చయానికి వచ్చాడు. అయితే అతని తాలూకు యెవరో దాయాది పోవటంవలన, ఏభై ఎకరాల ఆస్తి, ఓ పెద్ద తోట ఇతనికి సంక్రమించినాయి. నలుగుర్లో కలిసి తిరగాలని వుబలాట పడ్డాడు. ఆత్మీయులకోసం, సూరిబాబు యెంతో పరితపించిపోయాడు. తాను ప్రాణంతో సమానంగా చూసుకుంటున్న తన అన్న అకస్మాత్తుగా తనను విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. తనతల్లితండ్రులు తనను పూర్తిగా అర్థంచేసుకుని తన పురోభివృద్ధికి యెంతో దోహదం యిస్తారని కలలుకంటూ వుండేవాడు. కాని తన తండ్రి తనకు గ్రాయకం వచ్చినప్పటినుంచి పెళ్లి చేసుకోమని యింట్లో పోరు పెడుతూ వుండేవాడు. తనతల్లి దానికి వత్తాసుగా నీతులు బోధస్తూ వుండేది. కాలగర్భంలో యిద్దరూ కలిసిపోయారు. ఆస్తిని ఆసరాగా పెట్టుకుని, ఆత్మీయత వలకబోయాలని, చాలా మంది విఫలంగా ప్రయత్నించారు. ఆత్మీయత అనేది డబ్బుతో కొనేదికాదని సూరిబాబు యెన్నడో గ్రహించాడు. ఇలా తన జీవితం సుఖమయం చేసుకోవటానికి కృతనిశ్చయుడై వుండిపోయాడు. ఆ సమయం కోసం యెంతో వోపిగ్గా కనిపెట్టుకు కూర్చున్నాడు. ఆ సమయం వచ్చిందనుకున్న తరుణంలో, అతను పూర్తిగా దెబ్బతిన్నాడు. తాను ఊహించలేని విషయం జరిగింది దానికి కారణమేమిటి? బాధ్యత యెవరిది? తానెంతవరకు బాధ్యుడు! సంఘంలో మానవునికి మానవునికి ఇనుపతెరలెందుకు! ఇవి సృష్టించిన వారెవరు? వీటిని విచ్ఛిన్నం చేసే శక్తి యెవరికుంది? గుణాలన్నీ డబ్బునే అంటిపెట్టుకుంటాయా? గుణహీనులలో డబ్బునే అంటిపెట్టుకున్నవాళ్లు యెంతమంది? జీవితంలో ధ్యేయం యేమిటి! నిజమైన ప్రణయానికి విలువ లేక పోవటం, తుచ్ఛమైన కామానికి విలువ వుండటం! ఈ విరుద్ధభావాలెందుకు? ఒక స్త్రీ, అబల తిండికి పనుక్కునే అభాగ్యురాలు, యాపసి, ఆమెలో నేను ఊహించలేని శక్తి యెవరు యిచ్చారు. కృత్రిమ బంధనాలలో బిగించేసి, యితరుల సౌభాగ్యాన్ని చూడలేని కొంతమంది స్వార్థపరులతో ఏర్పడిన సంఘమా? అర్థంలేని ఆవేశంలో, తన బాగుయేమిటో తాను తెలుసుకోలేని ఒక అమాయకపు పిల్ల క్రౌర్యమా! ఇంత డబ్బున్నా, జీవితంలో నేను యెందుకు సుఖపడటం లేదు. నాకు వ్యక్తుల్లో విశ్వాసం నశించింది. సంఘంమీద గౌరవం లేదు. నేను కూడా ఒక నిస్సహాయుడు లాగ సంఘపు వురిత్రాడులో యేనాడో ఒకనాడు చిక్కుకు పోవాల్సిందే! ఆలోచించి ఆలోచించి అలసిపోయాడు. చివాలున కుర్చీలోంచి లేచాడు. కిటికీ తలుపులు వేసేశాడు. బైటకు రాబోతున్నాడు ఎదురుగా రుక్కిణి నిలబడి ఉంది. ఒక్కక్షణం తీక్షణంగా చూశాడు రుక్కిణి వంక. రుక్కిణి వెక్కి వెక్కి యేడ్చి, కాళ్ళమీద పడింది క్షమించమంటూ.

పెద్ద నిట్టూర్పు విడుస్తూ, నిశ్చలంగా నిలబడిపోయాడు.

“అయ్యగారు, అయ్యగారు” అంటూ వలవల యేడ్చింది రుక్కిణి.

సూరిబాబు యేమీ చలించకుండానే అట్లాగే నిలబడి ఉన్నాడు.

రుక్మిణి మళ్ళీ పిలిచింది.

సూరిబాబు తీక్షణంగా చూశాడు మళ్ళీ ఓ సారి రుక్మిణి కళ్ళల్లోకి.

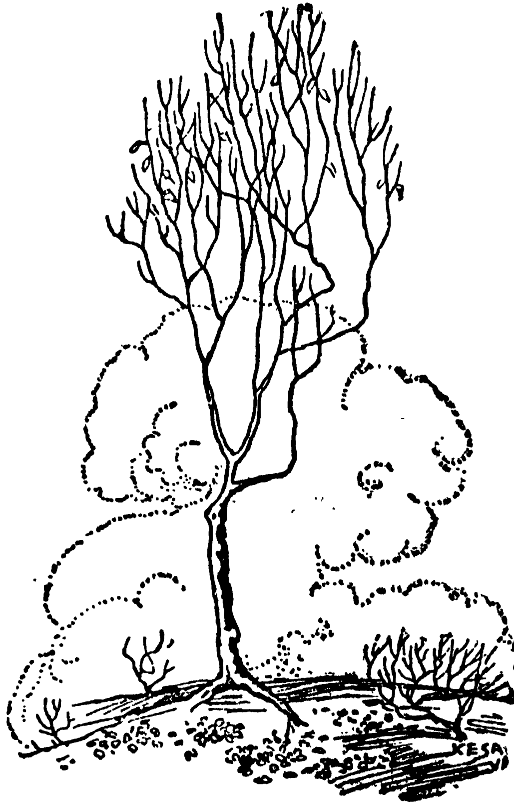
'రుక్మిణీ! లోకం నన్ను ఏమేమిటో అంటోంది. నీకు వినిపిస్తోందో లేదో నాకు తెలీదు నేను నీ జీవితాన్ని నాశనం చేశానట. నీ పొంగి పొరలుతున్న యౌవనం, నేను చూసి సహించలేక నీకు తీరని అన్యాయం చేశానట దానికి ఫలితమే నువ్వు రోజు రోజుకు యిట్లా అయిపోవటంట నామీద మంచి విశ్వాసం వున్నవాళ్ళే నన్ను యీ విధంగా తూలనాడుతున్నారు. నీతో పరిచయం వుందనే ప్రచారం చాలా తీవ్రంగా సాగిపోతోంది. నా గౌరవానికి, నా ఆత్మకు అలాంటి పరిచయం యెంతో వంచన అని యీనాడు గ్రహించుకోకలిగాను. నీ జీవితం అంతా సుఖమయం చేద్దామని నా జీవితం సుఖమయం చేసుకుందామని, మానవులు కల్పించిన బంధనాలన్నింటినీ త్రుంచివేసి, యెంతో వున్నతమైన ఆదర్శంతో నిన్ను పెళ్ళి చేసుకుందామని ఆశించి నీ దగ్గరికి వచ్చాను. కాని నువ్వు అపార్థం చేసుకున్నావు నన్ను. నా డబ్బు నా ఆస్తి నా ధనం, నన్ను సరిగ్గా అర్థం చేసుకోనీయలేదు అది నీ తప్పేంగాదు. కాని యీనాడు నాకు తగినశాస్తి జరిగింది. నీ జీవితంలో నిప్పులు పోస్తాననే దురభిమానంతో, నా జీవితాన్ని నాశనం చేశావు నా మనస్సులో క్షోభ పుట్టించావు. ఈ దావాగ్ని యీ జన్మను క్రమక్రమేణా దహించుకు పోతుంది. నాకు తెలుసు. నా జీవితంలో నేను కోరుకున్నవి యేవీ జరగలేదు. అన్నింటిని సహించి, చివరకు నీ ప్రేమకోసం తపన పడ్డాను. అది కూడా నాకు లభ్యం కాలేదు. నేను నిన్ను ప్రేమించటం నా స్వార్థంకోసమే కాదు. నిన్ను చూసి, నేను చాలా ఆలోచించాను. నీ జీవితంలో యెలాంటి కష్టాలు యెదుర్కొనవలసి వస్తుందో యీ సంఘంలో వుంటున్న నేను పూర్తిగా గ్రహించగలను వాటన్నింటిని తొలగించి, నీ రూపానికి నీ గుణానికి తగ్గ అవకాశాలు యివ్వాలని, యెంతో దూరం ఆలోచించి, యెంతో ఆదర్శం అనుకొని నీ దగ్గరకు వచ్చాను. అది నువ్వు గ్రహించుకోలేక పోయావు. ఈ నాడు నీవల్ల నేను, నావల్ల నీవు భ్రష్టులమై పోయినాం. ఈ అపవాదు యీ అపనింద తప్పించటానికి నేను శాయశక్తులా ప్రయత్నం చేస్తాను. నువ్వు కూడా ప్రయత్నం చేసి నా పరువు నిలబెట్టు. అంతకంటె నిన్ను కోరేదేమీ లేదు. నేను చెప్పినవాటిల్లో యేఒక్కటీ కూడా పూర్తిగా అర్థం చేసుకోలేవని నాకు తెలుసు, కాని నా ఆవేదన తగ్గేదెట్లా! నేను యెవ్వరితో ఇవన్నీ చెప్పి హృదయ భారాన్ని తగ్గించుకోగలను...' సూరిబాబు గజగజ వణికిపోతూ నిలబడివున్నాడు.

అయ్యగారు నాకేం తెలీదండీ, నన్ను క్షమించండి...హోరుమని ఏడుస్తోంది రుక్మిణి.

'ఈ పరిస్థితుల్లో నే నేమీ చెయ్యలేను...' చెయ్యి మొహానికి అడ్డం పెట్టుకుని సూరిబాబు చకచక క్రిందకు వెళ్ళిపోయాడు.

రుక్మిణికి యేదో ఛాయామాత్రంగా బాబుగారి బాధ అర్థమయింది. తన అరచేతిని భూమిమీద గట్టిగా నాలుగైదుసార్లు బాదింది. తనను తాను నిందించుకుంటోంది. తాను చేసిన ఘోరమైన తప్పుకు పశ్చాత్తాపపడటానికి కూడా అవకాశం లేకపోయింది. హృదయంలోనుంచి నిప్పు ఆవిర్లు బుసలు కొడుతూ పైకి వస్తున్నాయి. తన కల్మషాన్ని దహించేస్తున్నాయా అన్నంత తీవ్రంగా వచ్చేస్తున్నాయి మనస్సు పరిపరివిధాల పోతోంది. తన జీవితాన్నే సమాప్తి చేసుకోవాలని వచ్చిన ఆవేశం ఆక్షణంలోనే మాయమైపోయింది తాను జీవితంలో యెంతో సుఖం అనుభవించాలని, యెంతో ఆనందంగా గడుపుతూ వుండాలని యేమేమిటో కలలుకంటూ వుండేది. తన అందాన్ని చూసి తానే అసూయపడుతూ వుండేది. అలాంటిది యీనాడు జీవితాన్ని సమాప్తిచేసుకోవాలనే ఆలోచన వికృతంగాను, విరుద్ధంగాను తోచింది. అయ్యగారికి తనమూలాన చెడ్డపేరు వచ్చిందని తెలుసుకుంది. దానికి తాను చెయ్యదగ్గ పనేమిటి ఆలోచించటం మొదలుపెట్టింది. ఓమూల అమ్మ తననియెవరికో అమ్మేసి డబ్బు సంపాదించాలనిఆశపడుతూ వుంటుంది. అక్క జీవితం అంతా బజారుపాలయింది. అయ్య యేమీ చెయ్యలేనివాడు. ఇక వీళ్ళతో ఉండి లాభంయేమిటి? నాకు వీళ్లతో యేవిధమైన సంబంధమూ లేదు. నేను వీళ్ళెవ్వరికీ కనిపించకుండా యెక్కడికో దూరంగా వెళ్ళిపోతాను. అక్కడే నా జీవితం క్రొత్తవిధంగా సాగించు

ఉంటాను. ఇక యీ వూళ్ళో నాకు తావులేదు. ఓ నిశ్చయానికి వచ్చేసింది. ఆ సాయంత్రం బండికి యెవరికీ చెప్పకండా ఆ వూరు వదిలి వేసి వెళ్ళిపోవాలని నిశ్చయించేసుకుంది రుక్కిణి. పగల్లా మండిన సూర్యుడు పశ్చిమాద్రిలోకి కుంగిపోతున్నాడు సూరిబాబు గదిలో పిచ్చివాడులాగ పచార్లు చేస్తున్నాడు అటూ యిటూ. అతని బుర్ర వేడెక్కిపోతోంది ఏమీ ఆలోచన తట్టటంలేదు. చటుక్కున యేదో ఓ వుపాయం తట్టినట్లు వులిక్కిపడ్డాడు. తాను యీ వూరు వదిలిపెట్టి వెళ్ళిపోవాలి. ఈ అపనింద భరించలేను. ఈ అపవాదు సహించలేను అనుకున్నాడు. గబగబ పెట్టెలోకి నాలుగైదు బట్టలు కుక్కేసి, సరిగ్గా బండిటైముకు రైలు స్టేషను చేరుకున్నాడు. గుండెల్లో రైళ్లు పరుగెత్తుతున్నాయి. ఎరుగున్న వ్యక్తి యెవరైనా కనిపిస్తే వులిక్కిపడుతున్నాడు. ఆవేదనగా రైలు రావటానికి యింకా యెంత టైముందో కనుక్కున్నాడు. ఆనాడు కూడా గంట లేటుగానే రైలువచ్చింది. ముచ్చెమట్లు పోసిన సూరిబాబు తెప్పరిల్లి, రైలువచ్చి ఆగంగానే జనాన్ని నెట్టుకుంటూ ఓ పెట్టెలోకి చొరబడ్డాడు. గుంపులు గుంపులుగా వస్తున్న జనంమధ్య శరీరాన్ని దాచుకుంటూ, తనుమాత్రం యెవర్నీ చూడకండా, యెక్కడో జనం వత్తిడిగావున్న మధ్య పెట్టెలో యెక్కేసింది రుక్కిణి. రైలు సాగిపోయింది. రాత్రి వెళ్ళిపోయింది తెల్లారేటప్పటికి సూరిబాబు రుక్కిణ్ని లేవతీసుకుని వెళ్లాడనే మాట వూరంతా పాక్కిపోయింది.

భారతదేశంలోని జాతులు

శ్రీ టి. ఆర్. లక్ష్మణన్

భారతదేశంలోని వివిధ జాతులనుగురించి తెలుసుకోవాలంటే, ముందుగా, 'జాతి' అనే పదానికి సరియైన నిర్వచనమేమిటో తెలుసుకోవాలి. 'జాతి' అనే పదాన్ని యెవరియిష్టంవచ్చినట్టు వారు వాడుతూండటంవల్ల చాలా అయోమయస్థితి ఏర్పడుతోంది. 'ఒక ప్రత్యేక జీవరాశిలో, అంతర్వర్గమై వుండి, ఆ జీవరాశిలోని యితర అంతర్వర్గాలకు విభిన్నములైన కొన్ని శారీరక లక్షణాలుగల ఉపశాఖ' అని జీవశాస్త్రవేత్తలు ఈ పదాన్ని నిర్వచించారు. ఈ దృష్ట్యా యోజించితే మానవసంఘంలో అనేక జాతులున్నట్టు మనకు బోధపడుతుంది. కాని, సామాన్యంగా, జనబాహుళ్యం ఈ శబ్దాన్ని వాడుతున్నప్పుడు ఇంత శాస్త్రీయమైన విశిష్టార్థంలో దాన్ని వాడటంలేదు. 'జర్మన్ జాతి' 'బ్రిటిష్ జాతి' అనేవి యిలాంటి ప్రయోగాలే; ఒక ప్రత్యేక భూభాగానికి పరిమితమైవున్న ప్రజను 'జాతి' అంటున్నారు. ఇంతేకాదు: ఒక మతానికి చెందినవారిని, ఒక భాషకు చెందినవారిని, ఒక ప్రత్యేక సంస్కృతికి చెందినవారిని, స్థూలంగా 'జాతి' అని పిలవటం మామూలైంది. 'హైందవజాతి', 'యూదుజాతి' 'ఆర్యజాతి' ఇత్యాదయః. ఇది తప్పుడుప్రయోగం కావటమే గాక సామ్రాజ్యవాద ధోరణిగల రాజకీయవాదులు దాన్ని ఆయుధంగా ఉపయోగించి, ప్రపంచంలో అనేక అనర్థాలకు దారితీశారు. ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామ సందర్భంలో జర్మనీ అనుసరించిన అసందర్భపు విధానం యిందుకు ప్రబలమైన ఉదాహరణ.

మానవసంఘంలోని విభిన్నజాతులలో స్థూలంగా కనుపించుతున్న సమానధర్మములనూ పరిశీలించినట్లయితే, మానవజాతి యావత్తూ ఒకే జీవరాశినుంచి పరిణామం చెందిందని మనం తేలికగా అవగాహన చేసుకోవచ్చు. అనంతరదశలో ఈ ఆదిమ మానవులు, వివిధభూభాగాలకు విస్తరించి, ఆయా ప్రత్యేక ప్రదేశాలలో స్థావరాలేర్పరుచుకున్న కారణంగా, ఆయా నైసర్గిక స్థితిగతులకు అవసరమైన కొన్ని ప్రత్యేక ప్రత్యేక ధర్మాలను పెంపొందించుకోవటం కనుపించుతుంది. నైసర్గికపరిస్థితులకు అనుగుణములైన ధర్మాలను పెంపొందించుకునే స్వభావం, యితర జీవరాసులతో పోల్చిచూస్తే మానవునిలో ఎక్కువ స్పష్టంగా కనుపించుతుంది.

ప్రాణికోటలోవుండే "జీవాణువుల" (Genes) ద్వారా పారంపర్యగుణాలు తరాలవారీగా సంక్రమించుతున్నట్టు, జీవశాస్త్రవేత్త మెండెల్ అనంతరం సర్వులూ అంగీకరించుతున్న సిద్ధాంతమే. విభిన్న జీవకణాల సంయోగంవల్ల క్రొత్త క్రొత్త పరిణామాలకు ఆస్కారంవుంది. అయినప్పటికీ ఆయా జాతుల ప్రత్యేక లక్షణాలు కొంతవరకు పరిరక్షింపబడుతూనే వుంటాయి.

మానవోదయమైన ప్రప్రథమ పరిణామం ఎలాంటిదో నిరూపించటానికి సరియైన ఆధారాలేమీ కనుపించకుండా వున్నా మానవుడు, వృక్షములను ఆశ్రయించుకుని బ్రతికే, వానరమూ మనిషీ కాని, జావా మనిషిలాంటి ఒకానొక జంతువు (Dryapithecus type) నుంచి ఉద్భవించినట్టు తలపోయబడుతున్నది. ఆ వానరదశనుంచి రెండు వెనకపాదాలమీదా నిట్టనిలువుగా లేచి నిల్చోవటానికి జరిగిన ప్రయత్నంలో అనేక అంతర్దశలు వుండవచ్చు. ఇంకా చెట్టుచేమలను పుచ్చుకుని వ్రేలాడే స్వభావాన్ని విడువలేకుండావున్న గోరిల్లా వగైరా కోతులు ఇలాంటి అంతర్దశలే అయివుండవచ్చు.

చెట్టుమీదనుంచి భూమిమీదికి అవతరించి భూమిమీద సంచరించేటందుకు అనువుగా తన అవయవాలను సాధన చేసుకునే తరుణంలో అనేక పరిణామాలను చెందివుండవచ్చు. జావా, పెకింగ్, ఫిల్డ్‌డౌన్, ప్రాచీన మానవులు మొదలయిన జీవులు ఈ అంతర్దశలకు చెందినవారై యుండవచ్చు.

ఇలా మానవులుగా రూపొందిన ఈ ద్విపాద జీవసముదాయం, ఆహారావసరాలవల్లనైతేనేమి

సుఖజీవనానికి అనువైన వాతావరణాన్ని అన్వేషించుతూ నైతేనేమి, దూర దూరాంతర సీమలకు ప్రపంచము నలుమూలలకూ వ్యాపించి యుండవచ్చు.

నూతన పరిసరాలలోకి ఎప్పుడు మార్పు జెందటము జరిగిందో అప్పుడు దేహంలో వుండే జీవకణాలలో, నూతన పరిస్థితులకు అనువైన పరిణామం రావటము సహజం.

ఆదిమ మానవ పరిణామాలుగా కనిపించుచున్న నీగ్రో, మంగోల్, కాకసస్ జాతులు ఇలాంటివే. ఈ ప్రత్యేకజాతులు పెంపొందించుకున్న గుణాలకు ప్రాంతీయ నైసర్గికస్థితిగతులే కారణమని మనం తేలికగా నిరూపించవచ్చు. కాని ఈ వివిధజాతులలో ఎట్టి పరిణామాలు వచ్చినా—శరీరవర్ణం, జుట్టు, తలకట్టు, ముఖం, కళ్ళు, వివిధ రక్తశాఖలు—మొదలయిన బాహ్యలక్షణాలలోనే కాని, మానవ ప్రాథమికధర్మాలుగా ఉండేవాటిలో ఎట్టి మార్పూ లేదు. ఈ బాహ్యలక్షణాలుకూడా, దండయాత్రలు, వలసలు కారణంగా అనంతరదశలలో కలిగిన వివిధజాతుల పరస్పర సంయోగమువల్ల వాటి వాటి ప్రత్యేకలక్షణాల విస్పష్టత నశించి అనేక నూతనజాతులుగా పరిణమించినై. అందుచేత ఈనాడు, ఇదమిత్థం ఇది ఈ ప్రత్యేకజాతి అని యే మానవవర్గాన్ని గురించీ ఖండితంగా చెప్పే ఆస్కారం లేదు.

భారతదేశపరిస్థితి

అనాది రాతియుగంనాటినుంచీ, నేటివరకూ ఆయాకాలాలలో అనేకజాతుల ప్రజలు భారతదేశంలో ప్రవేశించి ఇక్కడ స్థావరాలేర్పరుచుకున్నారు. అందుచేత భారతప్రజలలో అనేకజాతుల లక్షణాలు నేడు మనకు కనుపించుచున్నాయి. హిమాలయపు కనుమలనుంచి కొత్తకొత్తజాతులు ఎప్పటికప్పుడు లోపలకు చొచ్చుకువస్తూవుండటమూ, అతఃపూర్వం వచ్చిన జాతులను, దక్షిణానికీ తూర్పుదిశకూ తరిమితరిమి వత్తిడిచేస్తూ వుండటమూ జరిగింది. ఈ వత్తిడివల్ల అద్దే మార్పుచెందకుండా తమ వ్యక్తిత్వాన్ని ఇంతో అంతో నిలుపుకున్నవారు కొండలలో జీవించుతూ యితరజనప్రవాహాలతో సంబంధం లేకుండా తలదాచుకున్నవారూ, అతిప్రాచీనజాతులైన ఆటవికవర్గాలూ మాత్రమే.

అందుచేత భారతదేశంలోని వివిధజాతులను గూర్చి సమీక్ష చేయవలసివచ్చినప్పుడు ప్రపంచంలో వున్న ఈ అన్ని జాతుల లక్షణాలనూ దృష్టిపథంలో వుంచుకోవలసి వస్తుంది.

భారతదేశపు విఖ్యాతశాస్త్రవేత్త శ్రీ బి. ఎస్. గుహా మనదేశంలో, ఈ దిగువజాతు లున్నట్టు గుర్తించారు.

1. నీగ్రో
2. ప్రొటో-ఆస్ట్రిలాయిడ్
3 మంగోలాయిడ్
   - (i) పాలియో-మంగోలాయిడ్
     - (a) నిలువుతల
     - (b) అడ్డతల
   - (ii) టిబెటో-మంగోలాయిడ్
4 మెడిటెరేనియన్‌జాతి
   - (i) పాలియో-మెడిటరేనియన్
   - (ii) మెడిటరేనియన్ (సాధారణ తెగ)
   - (iii) మెడిటరేనియన్ ఓరియంటల్
5. వెస్టరన్ బ్రాచీసీఫాల్ (అడ్డతలగల పశ్చిమ జాతులు.)
   - (i) ఆల్ పొనాయిడ్
   - (ii) డినారిక్
   - (iii) ఆర్మినాయిడ్
6. నార్ డిక్.

నీగ్రోలు

ఈ జాతి ఆదిమనివాసం భారతదేశంలోని ద్వీపకల్పభాగం. కాని ఇప్పుడు వీరెక్కడా యాప్రాంతంలో కనుపించరు. వీరు మరుగుజ్జు రూపం కలవారు. (౫ అడుగుల లోపు) చిన్నతల, గోళాకారం గల నుదురు, నల్లని చర్మం; కాని ఆఫ్రికా మొదలైన అధికోష్ణమండలాలలో వుండే నీగ్రోల కారునలుపు కాదు. సూర్యుని అల్ట్రావైలెట్ కిరణాలనుండి దేహాన్ని రక్షించడానికి చర్మంపొరపై యేర్పడే ఒక పదార్థం ఈ నలుపురంగుకు కారణం. ఇదికాక ఈ జాతిలో కనుపించే మరో ప్రత్యేకలక్షణం; కొవ్వుతో బలసిన పిరుదులు కలిగివుండటం. వీటి అన్నిటినీ మించిన ప్రత్యేకత్వ తలవెండ్రుకల వైచిత్రి.

భారతదేశంలోని జాతులు

1. నీగ్రో—రాజమహల్ పర్వతప్రాంత ఆటవికులు,
2. మంగోల్—నాగా, అస్సామ్. [బెంగాల్
3. ఆర్మినాయిడ్ — తమిళ బ్రాహ్మణుడు, మధుర.
4. మెడిటరేనియన్—తెలుగు బ్రాహ్మణుడు, విశాఖ.
5. ఆల్పో-డినారిక్—గుజరాతీ వైశ్యుడు.
6. ,, —బెంగాలీ కాయస్థుడు.
7. నార్డిక్—పఠాన్.

తలమీద తీగచుట్టల్లా ఉంగరాలు చుట్టుకుని, తుప్ప లాంటి బిరుసు వెంట్రుకలు వుండి, మధ్య ఖాళీ జాగాలో కపాలం కనుపిస్తూ ఉంటుంది. ఈజాతి మనుష్యులు ఇప్పుడు మలయా, న్యూగినీ, ఫిలిప్పైన్సు ప్రాంతాలలో కనుపించుతారు. భారతదేశంలో కొచిన్ కాదార్లు వైనాడ్‌లోని ఇరుల్లా మొదలైన ఆదిమ జాతుల ప్రజలు ఈ జాతికి చెందినవారే. అండమాన్ దీవులలో కూడా ఇలాంటి ప్రజలున్నారు. బీహారులో గంగకు దక్షిణాన రాజమహల్ పర్వతాలలోనూ, అస్సాంలోని నాగపర్వతప్రాంతాల ఆటవిక ప్రజలలోనూ కూడా చాలామంది వున్నారు. భారతదేశపు ప్రధాన భూభాగంమీద యిప్పుడు ఎక్కడో సకృత్తుగా తప్ప వారు కనిపించరు. కాని ఒక అతి ప్రాచీనదశలో వీరు భారతదేశంలోని తూర్పు దక్షిణ ప్రాంతాలను ఆక్రమించి వుండేవారని మనం ఊహించవచ్చు.

ప్రోటో-ఆస్ట్రలాయిడ్

ఈ జాతికీ నీగ్రోజాతికీ కొన్ని పోలికలున్నాయి. కాని నుదురు నీగ్రోలకు వున్నట్టు, పసిపిల్లల నుదురులా చిన్నదిగానూ, గోళాకారంలోనూ వుండదు. విశాలంగా వుంటుంది. నుదురు అంచులు కోలగా పలకలు తీరి వుంటాయి, కాని ఈ రెండు జాతులకూ వుండే ప్రధానమైన వైవిధ్యం తలవెంట్రుకలలో కనుపించుతుంది. ఆస్ట్రలాయిడ్ జాతికి జుట్టు ఉంగరాలు చుట్టుకుని వుండదు. తరంగాలు తరంగాలుగా ఒత్తుగా ఉంటుంది. చప్పిడిముక్కు. సంస్కృత వాఙ్మయంలో 'నిషాదు'లనే పేర వారి ప్రసక్తి కనుపించుతుంది. నాసికారహితులనీ, నల్లటిదేహం కలవారని అభివర్ణింపబడివున్నారు. వీరికీ ఆస్ట్రేలియా ఆటవికప్రజలకీ దగ్గరసంబంధం వుంది. ఆర్చిపెలగో దీవులలో కూడా ఈ జాతి కనుపించుతుంది. దక్షిణ భారత ప్రాంతంలో ఆదిమనివాసులు చాలామంది ఈజాతికి చెందినవారే. ఉత్తర భారతంలోని అర్ధార్ధం హిందువులుగా మారిపోయిన, ఆటవిక ప్రజలలోకూడా చాలామంది ఈజాతికి చెందినవారే. హైందవ సమాజంలో, నాలుగు ప్రధానవర్ణాలూ కాక మిగతా వెలిగావున్న ప్రజానీకమంతా చాలా భాగం ఈజాతివారేనని చెప్పవచ్చు. నీగ్రోల తరవాత ఈదేశాన్ని ఆక్రమించిన తొలిజాతిగా దీన్ని అంగీకరించటానికి తగిన ఉపపత్తులున్నాయి. తిరునల్వేలి జిల్లాలో భూగర్భంనుంచి బయటపడిన ఈజాతి ప్రజల తలపుర్రెలు ఇందుకు నిదర్శనంగా వున్నాయి. ఇవి చరిత్రకందని ప్రాచీనకాలంనాటివని శాస్త్రవేత్తలు చెబుతున్నారు. ఆస్ట్రేలియా ఆటవికజాతికి సన్నిహితత్వమున్న జాతి గనుక ఈజాతిని 'ప్రోటో-ఆస్ట్రలాయిడ్' జాతి అని శాస్త్రకారులు సంకేతనామంగా చెబుతున్నారు.

మంగోలాయిడ్ జాతి

ఈజాతికిగల ప్రత్యేకలక్షణాలు: తక్కిన జాతులకు మల్లే ముఖంమీదనూ శరీరంమీదనూ వెంట్రుకలు ఎక్కువగా మొలవవు. ముఖం బల్లపరుపుగా వుంటుంది. గవద బొమికలు బలంగా కొట్టొచ్చినట్టు వుంటాయి. ముక్కు ఆకారం అంత కొట్టవచ్చినట్టుండదు. మంగోల్ జాతిలో ప్రత్యేకంగా గమనించదగినది, కన్ను ఆకారం. కనుగ్రుడ్డు బాదంగింజలా సుదీర్ఘంగా చెవులమీదికి వ్యాపించివుంటుంది. ఇదిగాక కనురెప్పపైన చర్మం ముడతపడి, కన్నులు సర్వదా నిమీలితాలుగా వున్నట్టు భ్రమకలిగిస్తూ వుంటాయి. ఈలక్షణాలన్నీ మంగోల్ తెగలన్నిటిలోనూ యింతో అంతో కనుపించుతూనే వుంటాయి. ముఖ్యంగా చీనా, టిబెట్టు జాతులలో విస్పష్టంగా గోచరించుతాయి.

మంగోల్ జాతిలో రెండు ఉపశాఖలున్నాయి. (i) పాలియో మంగోలాయిడ్ శాఖ మొదటిది. దీనిలో మంగోల్ జాతి ప్రధాన లక్షణాలుగా పైన వివరించిన అంశాలు అంత కొట్టవచ్చినట్టు కనుపించవు. వీరిలో అనాదిమానవలక్షణాలు అధికంగా వుంటాయి. ఈ ప్రాచీన మంగోల్ జాతిలో ఒకవర్గం నిలువుతల గలిగి, చామనచాయవర్ణంలో వుంటారు. ఈ లక్షణాలున్న ప్రజలు అస్సాం కొండజాతుల్లోనూ, బర్మాసరిహద్దు ప్రాంతాలలోనూ ఎక్కువగా కనుపించుతున్నారు. ఇందులో మరో తెగ వుంది: అడ్డతల గలవారు; కనురెప్ప ముడత బాగా స్పష్టంగా కనుపించుతుంది. వీరు మొదటి తెగకంటె కొంచెం నాగరికమైన జాతి.

(ii) పైన పేర్కొన్న ప్రధానలక్షణాలన్నీ టిబెటో-మంగోలాయిడ్ జాతిలో విస్పష్టంగా గోచ

రించుతాయి భారాటిమనుషులు; మంచి దేహకాంతి కలవారు; ముఖాలమీదా శరీరంమీదా వెంట్రుకలుండవు. కనురెప్ప ముడత విస్పష్టంగా కనుపించుతుంది. పెద్ద పరిమాణంగల అడ్డతల వుంటుంది. సిక్కిం, భూటాన్ ప్రాంతాలప్రజలు ఈ తెగకు చెందినవారు.

మనదేశంలో కనుపించుచున్న ఆటవికప్రజానీకమంతా పైన పేర్కొన్న మూడు ప్రధానజాతులలోనూ—నీగ్రో, ఆస్ట్రిలాయిడ్, మంగోల్ జాతులు—ఏ జాతికో ఒకజాతికి చెందినవారు.

మెడిటరేనియన్ జాతులు

అనాదికాలంలో మధ్యధరాప్రాంతం ఆవాసంగా కలవారు గనుక ఈ జాతులను స్థూలంగా ఆ పేరున పిలుస్తున్నాం. పైన వివరించిన జాతులు పోతే, భారతదేశంలోని మిగతా ప్రజాబాహుళ్యంలో అధిక భాగం ఈ మధ్యధరాజాతులకు చెందినవారే. మధ్యధరాజాతి అంటే ఇదంతా ఒకే ఒక్క పెద్దజాతి అనుకోకూడదు అత్యంత సన్నిహితములైన లక్షణాలు కల వివిధ ఉపజాతుల సంపుటిగా మాత్రమే మనం అర్థం చేసుకోవాలి స్థూలంగా ఈ జాతులన్నిటలోనూ కనుపించే ప్రధాన లక్షణాలు మాత్రమే పరిగణించి అలాంటి లక్షణాలన్నీ కల తెగలన్నిటినీ కలిపి స్థూలంగా మెడిటరేనియన్‌జాతి అంటున్నాం. ఈ జాతి సాధారణలక్షణాలు: నల్లటి శరీరచ్ఛాయ, నిలువుతల, సామాన్యమైన ఎత్తు. సన్నాకువంటి శరీరం. ఈ జాతి తొలుత ఆఫ్రికా పశ్చిమబయిళ్లలో నివసించుతూ అనంతరం అటు పశ్చిమానికీ ఇటు తూర్పుకు వ్యాపించి వుంటుంది. ఈ మధ్యధరా జాతిలో మూడు ప్రధానవర్గాలు కనుపించుతున్నయ్.

(i) పాలియో - మెడిటరేనియన్—(ప్రాచీన మధ్యధరాజాతి) మెడిటరేనియన్ జాతులలో ఇది అత్యంత ప్రాచీనమైనశాఖ. ఈ వర్గానికీ నీగ్రో జాతులకూ కొన్ని దగ్గరపోలికలు కనుపించుతాయి. ఈ తెగ దక్షిణ భారతదేశానికి వలసవచ్చి, ద్రవిడభాషను మాట్లాడే ప్రజలలో అధికభాగంగా రూపొందింది. దక్షిణ భారతపు ఉష్ణాధిక్యత కారణంగా, క్రమేణా నలుపువర్ణాన్ని పెంపొందించుకుంది.

(ii) మెడిటరేనియన్ (సాధారణతెగ): ఈ రెండవ తెగ మధ్యధరా జాతులలో ప్రధానమైన తెగ. వీరు పాలియో—మెడిటరేనియన్ తెగ వచ్చిన చాలా కాలానికి భారతదేశానికి వచ్చివుంటారు. ప్రాచీనమైన సింధు నాగరకత యావత్తూ ఈ తెగకు చెందినదే నని చెబుతున్నారు అనంతరదశలో వారు ఆర్యదండయాత్రలు కారణంగా గంగానదీప్రాంతానికి తరిమి వేయబడివుంటారు. నేటి ఉత్తరహిందూస్థానంలోని ప్రజాబాహుళ్యంలోని ప్రధానభాగం ఈ తెగకు చెందినవారే. అంతేకాక దేశంలోని యితర ప్రాంతాలన్నిటిలోనూకూడా అగ్రవర్ణాలుగా చలామణీ అవుతున్న ప్రజానీకంలో చాలాభాగం ఈ తెగకు చెందినవారే.

ఈ తెగ లక్షణాలు: చెప్పుకోదగిన ఎత్తు; చామనచాయ దేహకాంతి; నిలువుతల, కొట్టవచ్చినట్టు కనుపించే నాసిక.

(iii) మెడిటరేనియన్ ఓరియంటల్ తెగ: ఈ తెగకు ఈపేరు పెట్టిన శాస్త్రజ్ఞుడు ఫిశ్చర్. దీన్ని కొందరు యూదుజాతులలో కలుపుతున్నారు. కాని అది పొరపాటు. వీరికి పైన పేర్కొన్న మెడిటరేనియన్ జాతిలోని రెండవతెగకూ చాలా సన్నిహిత లక్షణాలున్నాయి ఈ రెండుజాతులలో కనుపించే తేడాలు; ఈ జాతివారికి విపరీతమైన నిడివిగల తల వుంటుంది ముక్కు ఉబ్బెత్తుగా వుంటుంది ఆసియా మైనర్, అరేబియా ప్రాంతాలు ఈ జాతి ప్రధాన కేంద్రాలు. ఈ జాతి, పంజాబ్‌ప్రాంతమంతా విస్తృతావధిని కనుపించుతుంది. రాజస్థాన్‌లోనూ ఉత్తరప్రదేశ్‌లోని పశ్చిమభాగంలోనూ కూడా బహుళవ్యాప్తంగావుంది. దేశంలోని యితరప్రాంతాలలోకూడా చెదురుబెదురుగా కనుపించుతారు.

వెస్టరన్ బ్రాచీ సేఫాల్

(అడ్డతల గల పశ్చిమజాతులు)

భారతదేశానికి వచ్చిన జాతులలో అడ్డతలగల జాతి, మంగోల్‌జాతి కాక, పశ్చిమదేశాలనుంచి వచ్చిన జాతి మరొకటివుంది. ఈజాతిని వెస్టరన్ బ్రాచీ సేఫాల్‌జాతి (లేక అడ్డతలగల పశ్చిమజాతి) అంటున్నారు. ఈ జాతిని తిరిగి మూడు తెగలుగా విభజించవచ్చు.

(i) ఆల్పైన్ తెగ (ఆల్ప్స్‌పర్వత ఉత్తర శ్రేణి తెగ).

(ii) డినారిక్ (ఆల్ప్స్ దక్షిణశ్రేణి తెగ).

(iii) ఆర్మెనాయిడ్ (ఆర్మేనియాప్రాంతీయులు).

(i) ఆల్పైన్ తెగ (ఆల్ప్స్‌పర్వత ఉత్తర శ్రేణి శాఖ): ఈ జాతి లక్షణాలు—సుమారైన ఎత్తు; అడ్డతల; పెద్దముక్కు గుండ్రనిముఖం; పుష్కలమైన తలకట్టు; బలిష్ఠమైన దేహం.

(ii) డినారిక్ తెగ (ఆల్ప్స్ దక్షిణశ్రేణిశాఖ). ప్రధాన లక్షణాలు: చెప్పుకోదగిన ఎత్తు; చామన చాయ దేహకాంతి; గద్దముక్కు.

(iii) ఆర్మెనాయిడ్ తెగ (ఆర్మేనియాప్రాంతీయులు): ఈ తెగవారిలో పై రెండు తెగలకూ గల లక్షణాలు ఇంకా విస్పష్టంగా కనుపించుతాయి. అడ్డతలగల ఈ పాశ్చాత్య జాతికీ మంగోల్ జాతికీ గల ప్రధానమైన తేడా ఒకటే. ఈ జాతికి నెత్తిమీద జుట్టు ఒత్తుగా పెరుగుతుంది.

ఈ జాతి తమ ఆదిమనివాసం వదలి పశ్చిమ సముద్రతీరం వెంట బయలుదేరి దక్షిణ బెలూచిస్థానం గుండా భారతదేశంలో ప్రవేశించి వుంటారు. ఆపైని సింధుప్రాంతంగుండా, సౌరాష్ట్ర గుజరాత్, మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక తమిళ ప్రాంతములకూ, అక్కడ నుంచి సింహళానికి వ్యాపించివుంటారు. వీరిలో మరొకభాగం అటు తూర్పుదిశగా పరిక్రమించి మధ్య ప్రదేశం, వింధ్యప్రదేశంలోని తూర్పుభాగం, బీహార్ ప్రదేశాలను ఆక్రమించారు.

ఈజాతి ఆంధ్ర, మలబారు ప్రాంతాలనుమాత్రం ఆక్రమించలేదు ఈ రెండు ప్రత్యేకప్రాంతాలలోనూ మధ్యధరాప్రాంతీయులు (పాలియో-మెడిటరేనియన్) ఆక్రమించారు.

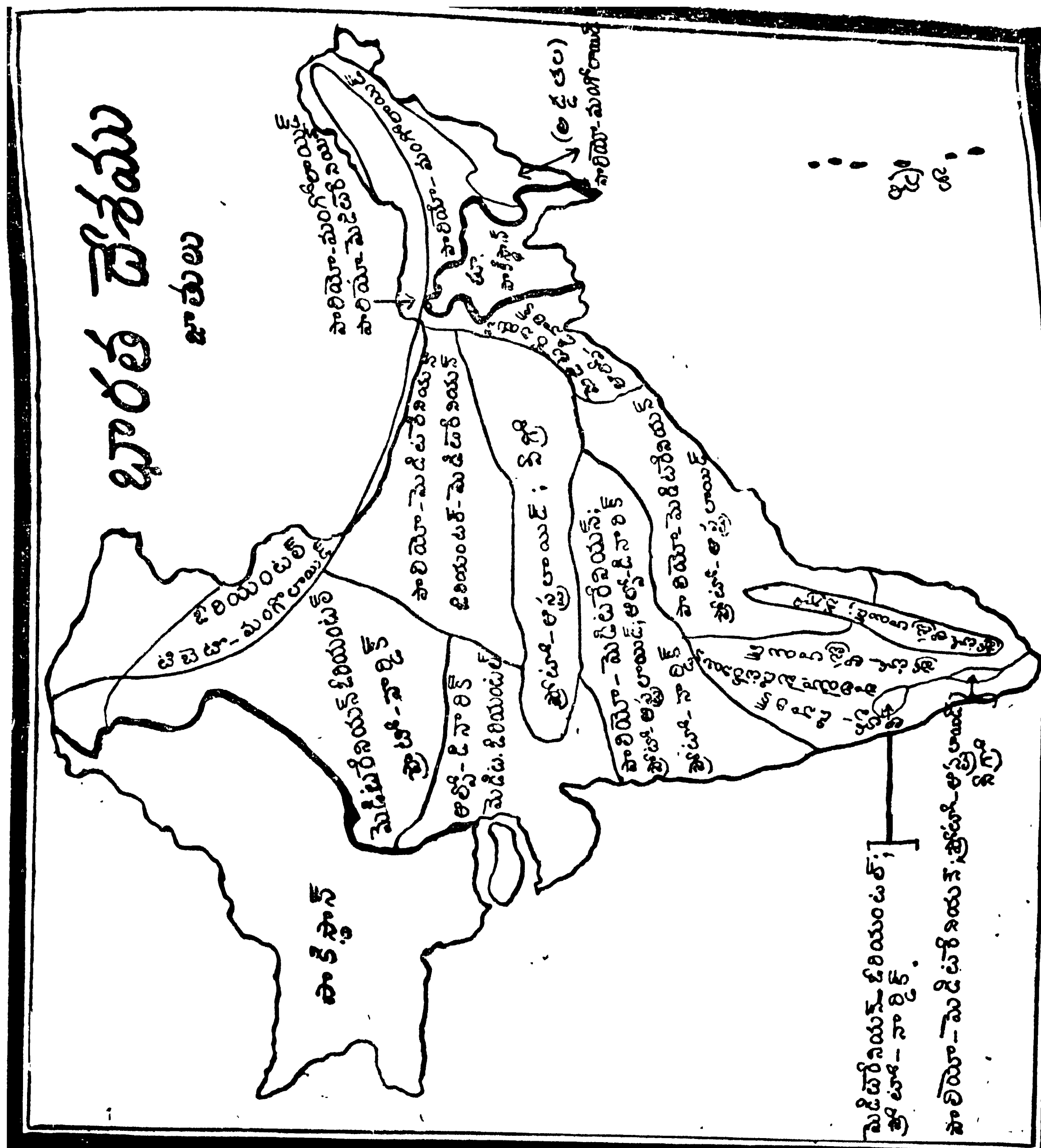
స్వచ్ఛమైన 'డినారిక్ ఆల్పైన్‌జాతిని చూడాలంటే కూర్గులో చూడవచ్చు. వంగ, ఓఢ్ర, కర్ణాటక తమిళప్రాంతాలలోకూడా సకృత్తుగా కనుపించుతారు.

బొంబాయి పార్సీలుకూడా అడ్డతల కలిగివున్న జాతియే కాని వీరు గుజరాత్ జాతికి భిన్నమైనవారుగానూ ఆసియామైనరుకు చెందిన ఆర్మెనాయిడ్ తెగకు సన్నిహితులుగానూ కనుపించుతున్నారు.

నార్డిక్ జాతి

భారతీయ సంస్కృతీపరిణామంలో నార్డిక్ జాతి దండయాత్ర (2000 క్రీ. పూ.) ఒక ప్రధానమైన ఘట్టం. వీరు దక్షిణ రష్యా బంజర్లు ఆదిమనివాసంగా కలవారు నిలువుతలగలజాతి; కాని మిగతా నిలువుతల జాతులకూ వీరికి చాలా తేడాలున్నాయి. ముఖ్యంగా శీర్షం చాలా పెద్దదిగా వుంటుంది; బలమైన గదవ బొమికె లుంటాయి కనుగుడ్లు గోధుమ వర్ణంనుంచి నీలవర్ణంవరకూ అనేక ఛాయల్లో వుంటాయి సాధారణంగా ఈజాతికి రాగివంద్రుక లుంటాయి. వర్తమానంలో ఈజాతివారు, పంజాబ్ రాజస్థాన్ ప్రాంతాలలో ప్రధానంగా కనుపించుతున్నారు. అంతే కాక, ఇతర జాతులతో సంయోగం పొంది ఉత్తరహిందూస్థానంలోని అగ్రవర్ణాలలో యెషసెడా కనుపించుతూ వుంటారు. వంగదేశపు సరిహద్దులోకూడా కొన్నిప్రాంతాలలో చెదురుగా కనుపించుతారు. మహారాష్ట్రంలోని చిత్పవన్‌బ్రాహ్మణకుటుంబాలలో ఈ జాతిలక్షణాలు ద్యోతమానంగా వున్నాయి. ఈ జాతి ఈ దేశం వచ్చి యింతకాలం అయినా అనేక ప్రధానలక్షణాలను అలానే నిల్వరించుకోగలిగింది:—నిలువుతల, ఉతారైన ఎత్తు ఇత్యాదయః. కాని (ఉష్ణప్రదేశం కావటంచేత) దేహవర్ణంలో మాత్రం కొంత చామనచాయరంగు వచ్చేసింది. యూరప్‌లోకి వలసపోయిన యీ జాతి ప్రజలకూ యిక్కడికి వచ్చినవారికీ, ఇప్పుడు ప్రధానంగా కనుపించుతున్న తేడా ఇదొక్కటే.

భారతదేశంలో వున్న వివిధజాతుల లక్షణాలేమిటో మనం స్థూలంగా తెలుసుకున్నాం. కాని యీ వివరాలన్నీ కేవలం ఉజ్జాయింపుగ ఇచ్చినవే గాని కచ్చితంగా ఈజాతి ఇది అని నిర్ణయించటానికి ఎట్టి ఆస్కారమూ లేదు. అట్టి నిర్ణయానికి ప్రధానంగా వున్న అభ్యంతర మేమిటంటే, ఈ జాతులన్నీ అనేక శతాబ్దాల పరస్పరసంయోగంవల్ల, సాంకర్యంపొంది మిశ్రమస్థితిలో కనుపించుతున్నాయే గాని స్వచ్ఛమైన తన అనాదిలక్షణాన్ని నిలుపుకున్న జాతి, యించుమించు ఏ ఒక్కటీ లేదు.

భారత దేశము
జాతులు

జాతులు, భాషాసంస్కృతులు

మరొక చిత్రమేమిటంటే ఈ జాతులకూ, భాషావర్గాలకూ సంబంధమేమీ లేదు ఉదాహరణకు; ద్రవిడభాషలు మాట్లాడే ప్రజలు ఎన్నో రకరకాల జాతులవారున్నారు. కొందరు నీగ్రోలు, (అసలు వీరి అనాదిభాష యేదో మనకు తెలియనే తెలియదు) ప్రోటోఆస్ట్రలాయిడ్ జాతికి చెందిన గోండులు, అనాది మెడిటరేనియన్ జాతికి చెందిన ఆంధ్రులు, తమిళులు, కూర్గులోని ఆల్పోదినారిక్ ప్రజలు— వారంతా ద్రవిడభాషలనే మాట్లాడుతున్నారు. అల్లాగే ఆర్యభాషలు మాతృభాషలుగా గలవారు అనేకజాతులవారు ఉన్నారు అందుచేత "ద్రవిడ జాతి" వగైరా ప్రయోగాలు అర్థంపర్థం లేని అపప్రయోగాలు.

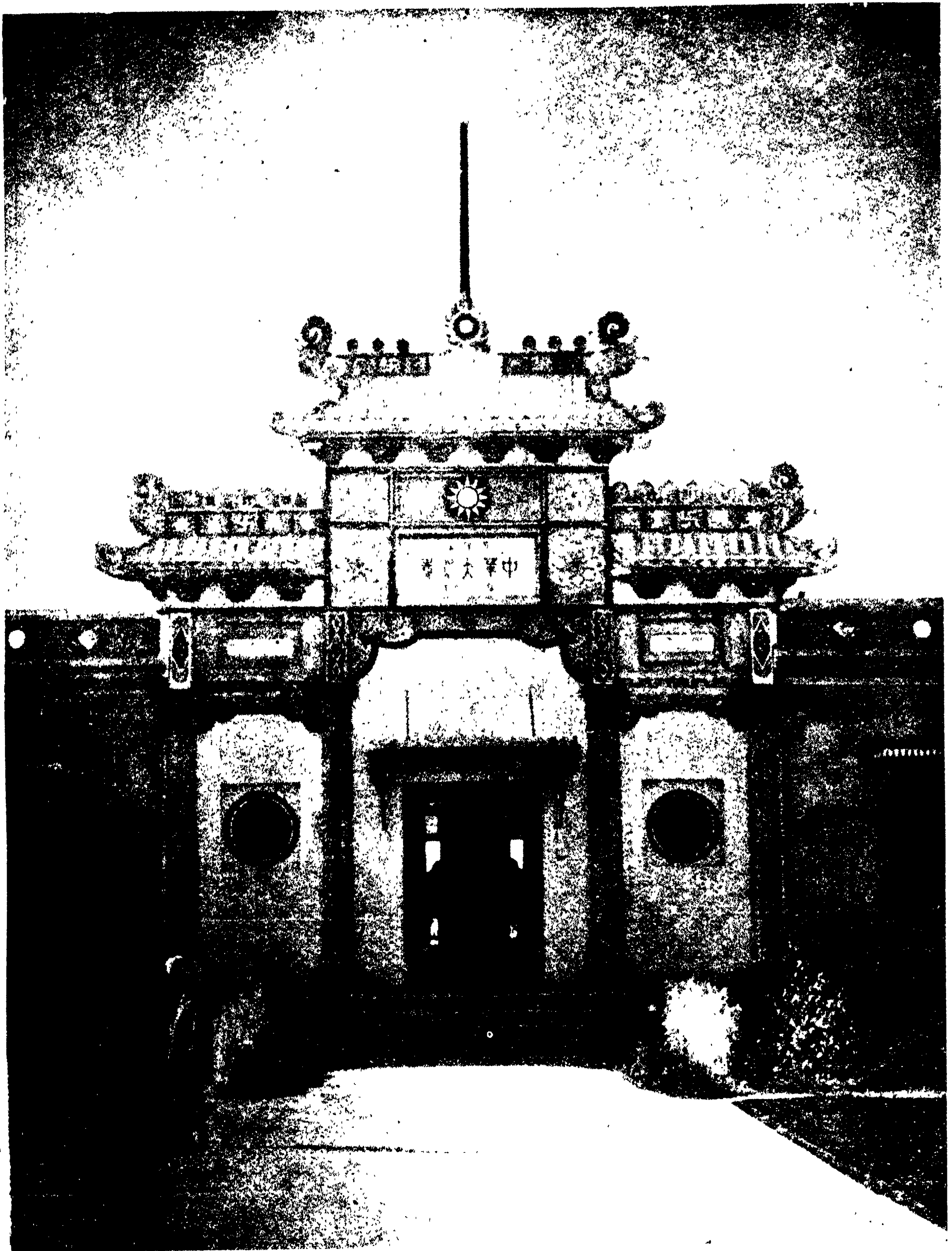
అలాగే భారతీయ సంస్కృతికి ఏ జాతి ఏమి దోహదం చేసింది అన్న విషయం కూడా ఖండితంగా చెప్పటానికి ఎట్టి అవకాశమూ లేదు సంతానంకోసం వృక్షాదులను పూజించే సంప్రదాయం నీగ్రో జాతుల నుంచి సంక్రమించి వుండవచ్చు; జంతువుల అర్చన, దేవతామూర్తుల్లో విశ్వాసం ఇత్యాదులు ఆస్ట్రిలాయిడ్ జాతులనుంచి సంక్రమించి వుండవచ్చు. కాపాలికాది సంప్రదాయాలు, పట్టుటె బియ్యం వగైరాలను ఉపయోగించటం, కొండచరియలలో అంతస్తులు అంతస్తులుగా మళ్లుగట్టి వ్యవసాయం చేయటం యీ మొదలైనవి మంగోల్ జాతుల నుంచి దిగుమతి అయివుండవచ్చు. సముద్రతీరాల మంగోల్ జాతులనుంచి తెరచాపపడవలు, కొబ్బరి పంటలూ దిగుమతి అయివుండవచ్చు సింధు నాగరకత కంతకూ కారకులు మధ్యధరా జాతులు. భారత సంస్కృతిలోని ప్రధానభాగం ఈ మధ్యధరాజాతులనే పశువుల పెంపకం, నదీస్నానం, కుండలు తయారు చేయటం, మొదలైనవే గాక మతవిషయంలో నేమి, ఖగోళశాస్త్రవిజ్ఞానంలో నేమి వీరు భారతసంస్కృతికి కలుగచేసిన దోహదం ఇంతా అంతా కాదు. భారతీయ లిపులు చాలాభాగం వీరి లిపుల అనుకరణలే. నార్డిక్ జాతులు గుర్రాలను, ఇనుప పనిముట్ల వాడకాన్ని, సురాపానాన్ని అన్నిటికంటె ముఖ్యంగా ఆర్యభాషను తీసుకువచ్చారు. అన్నిటికీ మించి తాత్వికరంగంలో వీరి ప్రజ్ఞ అమోఘం. కనుక వేదాంత రంగాల్లో భారతదేశం సాధించిన మహోజ్వలత కంతకూ వీరే కారకులు.

సంబుద్ధి

సార్‌నాథ్ మూలగంధకుటీవిహారంలోని

కాంస్యమూర్తి

బౌద్ధవిహారం

బుద్ధగయలో నానాదేశాల బౌద్ధులు

ప్రత్యేక విహారాలు నిర్మించారు. ఇది చైనా బౌద్ధుల విహారం

బౌద్ధ సంస్కృతి

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

బౌద్ధమతం వ్యాపించిన తొలికాలంలో మన దేశములో పూర్వం గణరాజ్యాలు, సంఘరాజ్యాలుండేవి. వీటి నిప్పుడు మనం రిపబ్లిక్కు లంటున్నాం. ఈ రాజ్యాలు, రాజ పరిపాలితములైన రాజ్యాలు బలపడి సామ్రాజ్యాలుగా వృద్ధిపొందిన తరువాత, ఇవి పాతబడి నశించిపోయినవి. బౌద్ధయుగంలోని శాక్యరాజ్యం గణరాజ్యం. దేశ పరిపాలనను న్యాయమునకు సంబంధించిన వ్యవహారమంతా శాక్యనాయకులు వారి రాజధానియైన కపిలవస్తు నగరంలోని గణరాజ్య సభామండపంలో సమావేశమై చర్చించి చక్కబెట్టేవారు. శాక్యుల రాజ్యము వలెనే మల్లుల రాజ్యమూ గణరాజ్యమే. 'వజ్జియ' నబడే సంఘరాజ్యము ([illegible]) ఈ రాజ్యమును ఎనిమిది కులములకు చెందిన కులపుత్రులు పరిపాలించేవారు. ఈ కులములవారిలో లిచ్ఛవులు, విదేహులు ముఖ్యులు. ఈ గణ, సంఘ రాజ్యములు మౌర్య సామ్రాజ్యము వర్ధిల్లిన తరువాత విజితములై అంతరించిపోయినవి. సామ్రాజ్యమైనా, చిన్నరాజ్యములైనా రాజ్యపాలన తంత్రములో భేదముండేది కాని ఈ రెండువిధములైన రాజ్యాలలోను రాచరికానికి సంబంధించిన అభిప్రాయాలలోను ఆచారములలోను ఒకే తీరున ఉండి, వ్యవహారం ఒకే విధముగా జరుగుతూ వచ్చేది.

ప్రాచీన కాలములో మన దేశంలో గణరాజ్యమయినా, రాజ పరిపాలిత రాజ్యమయినా రాజకీయంగాను, సాంఘికంగాను, ఆర్థికంగాను, మతవిషయకంగాను ధర్మం కాపాడడమే, ధర్మాన్ని అనుసరించడమే దాని విధి. ధర్మం అనే పదానికి చాలా విశాలార్థం ఉంది. ఈ సందర్భంలో ధర్మం అంటే ఇంగ్లీషున 'లా' అని గ్రహించాలి మన దేశంలో ధర్మానికి మూలం శ్రుతీ, స్మృతీ, ఆచారమూను. వీటినిబట్టే ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలు విరచితములైనవి. శ్రుతి అంటే వేదం. అందువల్ల మన భారతదేశంలో రాజ్యానికి చట్టములు, విధులు చేసే అధికారం లేదు—ఇప్పటిలాగ. రాజు ధర్మపరిపాలకుడు కాని ధర్మకర్త కాడు. బౌద్ధం హిందూ మతంలోనుంచి—వైదిక మతంలో నుంచి దానిమీది తిరుగుబాటుగా వచ్చిందే కాని దానికి కేవలము భిన్నమైనది కాదు. అందువల్ల హిందూ యుగంలో నాయకులలో ఉండిన ధర్మమే బౌద్ధయుగంలోను పాటింపబడుతూ వచ్చేది. హిందూ సంఘంలో అయినా, బౌద్ధ సంఘంలో అయినా ధర్మమే రాజతంత్రానికి ప్రాతిపదిక. పూర్వకాలంలో రాజ్యానికీ, రాజ్యానికీగల సంబంధం, ప్రధానంగా ఒక్క యుద్ధ విషయంలోనే. సామంత రాజ్యాలు ప్రభు రాజ్యాలకు అన్నివిధములా లొంగి అణకువగా ఉండేటందువల్ల వాటిని పరిగణనలోనికి తీసుకోవలసిన అవసరమే లేదు. అందువల్ల స్వతంత్ర రాజ్యాల విషయమే మనం ఆలోచింపవలసినది. మొదట విరచితములైన ధర్మసూత్ర గ్రంథాలలో ధర్మానికి సంబంధించిన ప్రాథమిక సూత్రాలు మాత్రమే ఉన్నవి. బౌధాయనుడను ధర్మసూత్రకర్త ప్రకారం ఇతర రాజ్యాలతోగల సంబంధం విషయంలో రాజు ఆదర్శంగా పెట్టుకోవలసిన సూత్రాలు ముఖ్యమైనవి మూడు: అవేమిటంటే (1) యుద్ధంలో ఎప్పుడూ వెన్నుచూపి పారిపోకూడదు, (2) విషసిక్తములైన ఆయుధములను ఉపయోగింపకూడదు, (3) భయపడిన వారు, పిచ్చివారు, నిరాయుధులు, స్త్రీలు, పిల్లలు, వృద్ధులు, బ్రాహ్మణులు-వీరు తనకు ప్రాణహాని కలిగించినప్పుడు తక్క వారితో పోరాడకూడదు. హిందూయుగంలో అయితే నేమి, బౌద్ధ యుగంలో అయితే నేమి, ఇదే మన దేశంలో ప్రాచీన కాలంనుంచీ ఆచారంగా వస్తూవున్న క్షత్రియ ధర్మం. దేశీయ ప్రభువుల పరిపాలన సాగినంతకాలం ఆర్య సంఘంలోని క్షత్రియ వర్ణంవారు అవలంబిస్తూ వచ్చిన ధర్మమది. తుదకు దీనిని క్షత్రియ వర్ణంవారే కాదు, భూపరిపాలకులై, క్షత్రియ ధర్మం అవలంబించిన క్షత్రియేతరులు కూడా ఈ ధర్మాన్ని పాటిస్తూ వచ్చారు. ఇదే అంతర్జాతీయ, అంతర్ రాజ్యసంబంధా

లలో మనపూర్వులు పాటిస్తూవచ్చిన సనాతనధర్మం. కొన్ని కొన్ని కాలాలలో కొందరు కొందరు భూపతులు దీనిని పాటించని సందర్భాలు లేకపోలేదు. అయినా అటువంటివి ఇదివరలో చెప్పిన సామాన్య సూత్రానికి అపవాదాలే అవుతాయి. మొత్తం మీద ఈ ధర్మం మొన్నమొన్నటి వరకు అవలంబింపబడుతూనే వచ్చింది.

మెగాస్థనీసు చంద్రగుప్త చక్రవర్తి ఆస్థానంలో యవనరాయబారిగా ఉన్నాడు. అతడు వ్రాసిన ఇండికా అనే గ్రంథాన్ననుసరించి డయోడోరస్ ఇట్లా వ్రాస్తున్నాడు. ఏమనంటే, యుద్ధం సంభవించినప్పుడు ఇతర జాతులవారు దేశంలోని పంటపైరులు నాశనం చేయడం, గ్రామాలు తగలబెట్టడం వాటిలోని జనాన్ని - వ్యవసాయం చేసేవారు, బీదలు, సాదలు, అనే భేదంలేకుండా - అందరినీ వధించడం ఆచారం కాని హిందూదేశీయులు అట్లా చేయరు. యుద్ధంచేసే ఉభయ పక్షాలవారు ఒకరినొకరు చంపుకొంటారు. అంతే కాని, ఇతరులను, అందులోను వ్యవసాయకులను అసలే చంపరు, గ్రామాలు తగులబెట్టరు, చెట్లు కొట్టివేయరు. యుద్ధరంగానికి సమీపంలో వ్యవసాయకుడు తన పొలం దున్ని వ్యవసాయం చేసుకొంటూనే ఉంటాడు. అతనికే అపాయం హానీ కలుగదు.

ఇది యిప్పటికి రెండు వేలసంవత్సరాలకు పూర్వపు మాట. ఈ పద్ధతే ఆటుతరువాత కూడా అవలంబింపబడుతూ వచ్చిందనడానికి చాలా ఆధారాలున్నవి. మెగాస్థనీసుకు రమారమి వేయిసంవత్సరాలకు తరువాత హిందూదేశం సందర్శించడానికి వచ్చిన చీనా బౌద్ధయాత్రికుడు యువాన్‌చ్వాంగ్ ఇట్లా అంటున్నాడు. దేశంలో చిన్న చిన్న పోరాటాలు, పెద్ద యుద్ధాలు తరచుగా జరుగుతూనే ఉంటాయి. కాని యుద్ధం చేసేవారు ఒకరినొకరు వధించుకొనుట తప్ప ఇతరులకు ఏవిధమైన హానీ చేయరు అని. 'అభిధర్మకోశ' మనే బౌద్ధమత గ్రంథానికి గల వ్యాఖ్యాగ్రంథంలో వాదంలో తత్వశాస్త్రవేత్తలకు తమ ప్రత్యర్థుల అభిప్రాయాలను పూర్తిగా ఖండించే స్వేచ్ఛ ఉన్నా ఉభయపక్షాలవారికీ ఉపయోగకరమైన తర్కసూత్రాలను ఉభయులూ గౌరవించాలి. ఎట్లాగంటే, రాజులు తమ శత్రుసైన్యాన్ని నాశనం చేసినా పొలాలలో పనిచేసే కృషీవలుడు ఉభయ సైన్యాలకు ఆహారం పండించి యిచ్చి సహాయం చేసేవాడు గనుక ఉభయ కక్షులవారు అతనిని గౌరవిస్తారు.

ఇందువల్ల బౌద్ధయుగంలో కూడా అంతకు పూర్వమున్న ధర్మమే అవలంబింపబడుతూ వచ్చిందనే విషయం తేటతెల్లమవుతున్నది.

ఈ విధమైన పద్ధతే పద్దెనిమిది పందొమ్మిదో శతాబ్దంలో కూడా వాడుకలో ఉండడం చూచి ఆశ్చర్యపడి దానిని తమ గ్రంథాలలో వ్రాసిన ఇంగ్లీషు చరిత్రకారులు, రాజకీయోద్యోగులు కూడా ఉన్నారు. యుద్ధము ప్రకటించుటకు సంధి చేసుకొనుటకు సంధివిగ్రహి అనే రాజకీయోద్యోగి ప్రతి రాజ్యంలోను పూర్వం ఉండేవాడు.

బౌద్ధమతం అహింసను ఎంత ఎక్కువగా బోధించినా యుద్ధాలు అంతరించను లేదు, అంతర్జాతీయ సంబంధాలలో అంత గమనింపదగిన మార్పు ఏదీ సంభవింపను లేదు. కాని కోసలులు శాక్యరాజ్యంమీదికి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు శాక్యులు జరిపిన సత్యాగ్రహానికి బౌద్ధమత ప్రభావమే కారణమనక తీరదు. బుద్ధుడంటే అతనికి సమకాలికుడైన కోసలాధిపతి 'పసేనది'కి చాలాగౌరవం. అందువల్ల బుద్ధుడవతరించిన శాక్యవంశమువారితో వియ్యమొందాలని అతని కోరిక. అతడొకమారు శాక్యవంశజులకు వార్త నంపాడు. శాక్యకులజను వివాహమాడాలని వుంది గనుక ఎవరినైనా తనకీయవలసిందని. శాక్యనాయకులీ విషయాన్ని చర్చించడానికి కపిలవస్తు నగరంలోని గణరాజ్య సభామండపంలో సమావేశమయినారు. ఈ విషయం చర్చించారు. కులంలో శాక్యనాయకులకు తామేమో గొప్పవారమనీ, కోసలాధిపతి 'పసేనది' తక్కువవాడనీ అభిప్రాయం. కాని శాక్యకులజ నీయమని నిరాకరిస్తే తమకంటె బలవంతుడు 'పసేనది', ఎక్కడ దండెత్తి వచ్చి తమ్ము పరిమారుస్తాడో అని భయం. అందువల్ల వారిలో మహానాముడనే శాక్యనాయకుడొకడున్నాడు, అతనికి బానిసస్త్రీవల్ల కలిగిన ఒక కూతురున్నది. ఆమె పేరు వాసభఖత్తియ. ఆమెనిచ్చి 'పసేనది'కి పెండ్లిచేశారు. 'పసేనది'కి ఆమె బానిసస్త్రీకి కలిగినదని తెలియదు. 'పసేనది'కి వాసభఖత్తియకు జనించిన విడూడభునికి కాలక్రమాన ఈ విషయం తెలిసి, అతనికి శాక్యులమీద ఆగ్రహం వచ్చింది. అతడు కోసల సింహాసనం ఎక్కిన తరువాత శాక్యులమీదికి దండెత్తివెళ్లాడు. శాక్యనాయకులు తమ సైన్యాలను యుద్ధరంగంలో సమీకరించారు కాని బుద్ధుని ఉపదేశాన్ని పాటించి ఆయుధాలు పరిత్యజించి సత్యాగ్రహం చేశారు. ఇదే చరిత్రకు తెలిసిన మొదటి సత్యాగ్రహ సమరం. కాని బుద్ధుడు లోకోత్తర పురుషుడయినా ఒక వ్యక్తియే. అతని అహింసా

విధానం రాజ్యతంత్రంలో తరువాత పాటింపబడలేదు. దానిని లోకకల్యాణం నిమిత్తం రాజ్యతంత్రంలో ప్రవేశపెట్టిన మొదటి భూనేత అశోకచక్రవర్తి.

మౌర్యచక్రవర్తియైన అశోకుడు కళింగ దండయాత్రా కాలంవరకు తన తండ్రి తాత లవలంబించిన పద్ధతిని అనుసరించినవాడే, కళింగయుద్ధంలో విజయం కలిగినా అతనికి ఆనందం కలగలేదు. యుద్ధం వల్ల లక్షా యేభై వేలమంది కళింగంలోనుంచి వెళ్ళిపోయారు; అంతకంటె ఎన్నిరెట్లో యుద్ధంలో చచ్చిపోయారు యుద్ధంవల్ల కలిగిన కష్టాలు, నష్టాలు అనేకాలు. ఈ జననాశనం, కష్టనష్టాలు చూచి అశోకునికి అనుతాపం ఎక్కువైంది మనశ్శాంతి కోసం ఉపాసకుడుగా ఉన్నాడు. తరువాత బౌద్ధం అవలంబించాడు. 'కత్తితో సాధించిన విజయం విజయం కాదు; ధర్మ విజయమే విజయము' అని ఎలుగెత్తి చాటాడు. కరుణారసహృదయుడైన అతడు మనుషులందరూ నా సంతానం, నా సంతానానికి ఐహిక పారలౌకిక సౌఖ్యాన్ని ఎట్లా కోరుతానో అట్లే సమస్తజనుల విషయంలోను కోరుతున్నానని తన రాజకీయ పరివారాన్నంతను ధర్మప్రచారం నిమిత్తం వినియోగించాడు ఈ ధర్మాన్ని పాలించినట్లయితే స్వర్గం లభించడమే కాకుండా రాజు ఋణాన్ని తీర్చుకొన్నవారవుతారని ప్రజలను ప్రబోధించాడు. దేశంలో యుద్ధాలాగిపోయినవి. ఆ ఆజ్ఞ నిర్వర్తించడానికి జనులుత్సహించారు. దేశంలో శాంతి వెల్లివిరిసింది. శాంతి కాలంలో విదేశరాజాస్థానాలకు దూతలను పంపే ఆచారం పూర్వకాలంనుంచీ ఉంది. అశోకచక్రవర్తి కూడా తన దూతలను బర్మా, ఈజిప్టు, గ్రీసు మొదలైన దేశాలకు పంపడమే కాకుండా ఆ దేశాలలోని ప్రజలకు ధర్మం బోధించడం, మనుష్యులకు, జంతువులకు ఆరోగ్య శాలలు—ఆస్పత్రులు పెట్టడం, ఓషధులను పెంచేటందుకు ఆరామాలు వేయడం, ఈ పనులు చేయాలనికూడా వారికి ఆదేశించాడు. ఇదంతా అశోకు డవలంబించిన బౌద్ధమతప్రభావమే అశోకుని రాజనీతితో అంతర్జాతీయ సంబంధాలతో ఒక క్రొత్త యుగం ఆరంభమైంది. అశోకుడు తలిదండ్రులను సేవించవలెనని, ప్రాణిహింస చేయకుండవలెనని, వ్యయము తగ్గింపవలెనని, కలహించుట పరమతదూషణ కూడదని, ఆత్మనిగ్రహము, హృదయ పారిశుద్ధ్యము, కృతజ్ఞత, విశ్వాసము ఉండవలెనని, క్రౌర్యము, ఈర్ష్య, క్రోధము, గర్వము కూడదని — అతడు లోకకల్యాణకరములైన సామాన్య ధర్మములనే బోధించాడు; శీలం లేనివాడికి ధర్మాచరణం సాధ్యం కాదన్నాడు. అశోకుడు చేపట్టుటతో బౌద్ధం ప్రపంచమతమయింది. బౌద్ధం వ్యాపించిన చోటల్లా బౌద్ధధర్మాలు, ముఖ్యంగా పంచశీలాలు ప్రజాహృదయాన్ని బాగా ఆకర్షించాయి.

సంసార దుఃఖంనుంచి విమోచన పొందాలంటే మనిషి శీలవంతుడు కావాలన్నాడు బుద్ధుడు. 'అష్టాంగ మార్గం'లోని 'సమ్యక్కర్మ'లో—అనగా చేసే పనులలో చేయవలసినవీ, చేయరానివీ ఉన్నవి. చేయవలసినవాటికి విధులని, చేయరానివాటికి నిషేధాలని పేరు. ఈ నిషేధాలలోనివే బౌద్ధుల పంచశీలాలు. ఇవేమిటంటే ... (౧) జీవహింస చేయకూడదు; (౨) ఈయబడనిదాని తీసికొనకూడదు; (౩) కామసంబంధమైన అవినీతికరంగా ప్రవర్తించకూడదు; (౪) అనృతము చెప్పకూడదు; (౫) సురాపానము చేయకూడదు. వీటితోపాటు ఇంకో అయిదున్నవి. కాని ప్రధానమైనవి ఇదివరలో చెప్పినవే. ఈ పంచశీలములు ఒక బౌద్ధానికే కాదు. హిందూ మతానికీ సామాన్యమైనవే. అశోకుడన్నట్టు శీలం లేనిదే ధర్మాచరణం సాధ్యం కాదు.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధం తరువాత స్వాతంత్ర్య సంపాదన ప్రయత్నంలో ఇండొనీషియా నాయకుడు డాక్టరు సుకర్నో తన జాతీయాదర్శాన్ని అయిదు సూత్రాలలో వివరించి వాటికి 'పంచశీలాలని' పేరు పెట్టాడు. అవేమిటంటే: (౧) తమజాతిలో తాము విశ్వాసం కలిగిఉండడం — అంటే జాతీయత; (౨) విశ్వమానవ ప్రపంచంలో విశ్వాసం కలిగియుండడం; (౩) స్వేచ్ఛాదర్శంలో విశ్వాసం కలిగియుండడం; (౪) సాంఘిక న్యాయం (సోషల్ జస్టిస్)లో విశ్వాసం కలిగియుండడం; (౫) భగవంతునిలో విశ్వాసం కలిగియుండడం. బుద్ధుడు వ్యక్తి తరించే నిమిత్తం వ్యక్తి విషయంలో ప్రతిపాదించిన పంచశీలాదర్శాన్ని డాక్టర్ సుకర్నో కొంచెం మార్చి జాతీయాదర్శం చేశాడు. దేశకాల పరిస్థితులకు అనుగుణంగా అయిదు ముఖ్యసిద్ధాంతాలు ప్రతిపాదించి ఈ పంచశీలాదర్శాన్ని పండిత జవహర్లాల్ నెహ్రూ అంతర్జాతీయ రంగానికి మార్చాడు. క్రొత్తగా మన దేశాన్నే కాదు, వివిధదేశాలను ఆకర్షిస్తున్న ఈ పంచశీలాదర్శం ప్రతిపాదితమైంది బౌద్ధమతప్రభావం చేత కాదని ఎవరనగలరు?

మనసులూ...! మమతలూ...!

శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి

ఆ రోజు ఉదయం నిద్ర లేచీ లేవకముందే, నాక్కనిపించింది ఎవరో క్రొత్తవాళ్లు లంకంత మా ఇంట్లో తిరుగుతుండడం. వంటింటి గుమ్మం దగ్గరగా గడప నానుకుని కూర్చుని ఓ క్రొత్తావిడతో మాట్లాడుతోంది మా అమ్మ, మధ్యమధ్య పమిటకొంగుతో కళ్లు వొత్తుకుంటూ. నల్లగా బొద్దుగా కాకిలాగు తొడుక్కున్న ఓ ఎనిమిదేళ్ళ అబ్బాయి గోడప్రక్కనున్న ట్రంకుపెట్టెమీద కాళ్ళు రెండూ ముడుచుకుని భయంభయంగా దిక్కులు చూస్తూ కూర్చున్నాడు. నల్లగళ్ళ పూలపరికిణీ కట్టుకున్న ఒక తెల్లమ్మాయి గిరగిరాలు తిరుగుతూ తనజడ తను చూచుకోడానికి ప్రయత్నిస్తోంది.

నాకు మెలకువ పూర్తిగా రావడంలేదు. కానీ ఆ అమ్మాయిని చూస్తుంటే మళ్లీ కళ్లు మూసుకోవాలనిపించటంలేదు. మంచంమీద ముసుగు తొలగించుకొన్న నన్నుజూచి ఒక్కసారి పక్కున నవ్వి తిరిగి తన పనిలో నిమగ్నురాలైంది ఆ అమ్మాయి. ఆ పసిపిల్ల నవ్వినప్పుడు విప్పారిన మల్లెపువ్వు జ్ఞాపకం వచ్చింది ఒక్కక్షణం. తెల్లని ఆ అమ్మాయీ, నల్లని ఆ జడా అల్లానే శాశ్వతంగా నాలో స్థిర నివాసం ఏర్పరచుకున్నాయి.

నిద్రలేచినా మంచం వదలని నన్నుజూచి మా అమ్మ "ఏమైంది రామూ!" అన్నది మెల్లగా. ఏమైనా పని ఉన్నప్పుడు ఆమె చెప్పేతీరలాంటిది. నిద్రబద్ధకం కొద్దిగా వదిలించుకుని, దుప్పటి ఓమూలకు తన్ని, విధిలేక మంచం దిగి ఇంట్లో క్రొత్తవాళ్లున్నారన్న బిడియంతో గబగబా తల వంచుకునే దొడ్డిగుమ్మం వేపు నడిచాను. అంతవరకూ అమ్మతో మెల్లగా మాట్లాడుతోన్న ఆ క్రొత్తయువతి నా బిడియాన్ని చూచి కాబోలు కొద్దిగా పెద్దగా నవ్వి సన్నను సరిస్తూ 'అలా సిగ్గుపడుతున్నావేమిటి రామూ నన్నుజూచి?' అన్నది సన్నగా.

అలా అంటున్నప్పుడు ఎందుకో ఆమె స్వరం కొద్దిగా వణికింది. కంపించే ఆ స్వరం విని ముందు పోతున్న నేను ఒక్కసారిగా వెనక్కు తిరిగాను.

ఉబికివస్తోన్న దుఃఖాన్నాపుకోటానికి బలవంతంగా ప్రయత్నిస్తోందామె.

ఆమె వదనం తిలకరహితమై వెలవెలాబోతోంది.

ఆ నీలికళ్లు తీరని ఆవేదనతో కుమిలిపోతున్నట్లున్నాయి.

నేను వెనుకకు తిరిగి ఆమెవేపు సూటిగా చూస్తున్నానని తెలిసికొని, నాలోకి చూడలేక, ఒక్కసారిగా రెండుచేతుల్తోనూ మొగాన్ని కప్పుకుని తన విషాదాన్ని నేను తెలిసికోకుండా ఉండాలని విఫల ప్రయత్నం చేసిందామె.

ఇంతసేపూ ఒకప్రక్కగా నిలబడి నా మనోభావాలను సునిశితంగా పరిశీలిస్తున్న మా అమ్మ నన్ను సమీపించి "చిన్నప్పటి సీతనే మరిచావా రామూ!" అన్నది శాంతంగా, ఎన్నడో గతంలో కోల్పోయిన ఆ అమూల్యవస్తువు తిరిగి సమీపిస్తున్న సమయంలో దూరంచేసికోవద్దన్నట్లుగా.

ఆ మాట వినగానే దశాబ్దంనాటి ఆ మధుర గాథ ఒక్కసారి నా స్మృతిపథంలో మెఱసి నన్ను పిచ్చివాణ్ని చేసి దూరంగా అదృశ్యమైంది.

సీత ! ఒకనాడు నన్నున్మత్తుణ్ణి చేసిన సీత! నా హృదయంలోని 'మాధుర్యాన్నంతా ఆమెముందుపోసి, జాలిగా, ప్రేమగా 'నేనంటే నీ కిష్టమేకదు సీతా' అని అడిగినప్పుడు పేలవమైన ఓ నవ్వు నవ్వి మౌనంగా వెళ్లిపోయిన సీత !

ఆమె ఇప్పుడిలా అకస్మాత్తుగా ఎందుకు నా గృహంలో అడుగిడిందో నా కర్థంకాలేదు. సీత వేపు చూచాను. ఇంకా అలానే దుఃఖిస్తోంది. ఆడుకుంటున్న ఆ బంగారుపాప వేపు చూచాను. చిరునవ్వుల జల్లులు చిందించుకుంటూ తన ప్రపంచం తను నిర్మించుకుంటోంది. ఆ నల్లబ్బాయివేపు చూచాను. అర్థంకాని దృక్కులతో సీతవేపు దీనంగా చూస్తున్నాడా పిల్లవాడు !

మా అమ్మ మళ్ళీ నా వేపు చూచి అన్నది. "నా అన్నవాళ్లందరూ గతించారట. ఆస్తిపాస్తులుగానీ అండదండలుగానీ లేవట పాపం!"

ఒకనాడు నన్ను తృణీకరించి వెళ్లిపోయిన సీత ఈనాడు తిరిగి నా పంచజేరి నా అనుగ్రహం ఆశిస్తోంది. ఒకవేళ ఇప్పుడు నేనూ తిరస్కరిస్తే?

ఊహించుకోలేకపోయా నా దృశ్యాన్ని. సిరి కోసం అప్పులమని చేరేవారు కోట్లకొలది. ఆమెనున్న కొద్ది ఆస్తిపాస్తులూ హరించిన తర్వాత? నడివీధిలో ఆ అమాయకపు పసికందులు అన్నహారాలకోసం గోడుగోడున అలమటించవలసి రావచ్చు. వీధి మొగమెరుగని సీత నాల్గు బాటల కూడలిలో నిలబడి పగలు క్షమాభిక్షకు అర్థించవలసి రావచ్చు.

ఆలస్యం ఏమాత్రం లేకుండా మా అమ్మవేపు తిరిగి జవాబిచ్చాను. "సీత మనింట్లోనే వుండిపోకూడదా అమ్మా?"

మా అమ్మ నవ్వింది. ఆమెతో నలభై వసంతాల జీవితం గడిపిన మా నాన్నారికే ఆ మందహాసంలోని నిగూఢభావాలప్పుడెప్పుడూ అర్థంకావు. ఇక నేనా! అయోమయంగా ఆమె వేపు చూచాను. ఆమె సీతను వొళ్లో దాచుకుని మెల్లిగా సముదాయించటానికి ప్రయత్నిస్తోంది

ఆ దృశ్యం ఎంత హృదయవిదారకంగా వుంది!

తల నెరిసిన వృద్ధు మా అమ్మ. ఆమె వొడిలో జీవిత సుడిగుండాలర్థం చేసికోలేని అమాయక హృదయ సీత! పద్మపత్రంలా కంపిస్తున్న సీతను చూడలేక గబగబా ఆ ప్రాంగణం దాటి బయటకు వచ్చేశాను.

చెట్లమధ్యగా సిగ్గుపడ్డ మొగంతో బయటకు వస్తున్న సూర్యుని చూచినా నా సీతను నేను మఱువలేకపోయాను కడుపునిండినా ఇంకా తృప్తిలేక తల్లిని బాధిస్తున్న లేగదూడను చూచినా ఆడుకుంటున్న ఆ బంగారుపాప నా మదిలో మెదుల్తూనేవుంది. గోళీలాడుతూ అల్లరిగా ఒకరి నొకరు త్రోసుకుంటున్న ఆ బడిపిల్లలను చూచినా, దిగులుగా ట్రంకుపెట్టె మీద కూర్చున్న ఆ నల్లబ్బాయి జ్ఞాపకం వస్తూనే వున్నాడు. కాలకృత్యాలు ముగించానన్న మాటేకాని గాయపడిన సీత హృదయాన్ని పూరడించలేనే అన్న వేదన మిక్కుటంగా బాధిస్తూనేవుంది. త్వరత్వరగా మరలా చావడిలోకి నడిచాను. అమ్మ అక్కడలేదు. పిల్లలిద్దరూ అప్పుడే ఎక్కడకు వెళ్ళారో అర్థంకాలేదు. సీత మాత్రం ఒంటరిగా గోడవానుకుని నిలబడి తనలో తనే కుమిలిపోతోంది.

నా రాకను గమనించినట్లులేదు సీత. దుఃఖ బాష్పాలామె కళ్లకు తెఱలుకట్టి ప్రపంచాన్ని చూడనీయకుండా చేస్తున్నాయిగామోసు! మెల్లిగా సమీపించి, కొద్ది దూరంలో నిలబడి "సీతా!" అని పిలిచాను నేను పిలిచిన పిలుపు నాకే వినబడినట్లులేదు. సీతకు వినబడి వుండదని నా అభిప్రాయం. కాని సీత మెల్లగా కళ్లు తెఱచి నా వేపు ఒక్కసారి చూచి తిరిగి కళ్లు మూసుకొంది.

ఆడువారి హృదయాలు అగాధాలట! కానీ అప్పటి సీతను చూచిన వారికి మాత్రం నేనామె హృదయపీఠంలో ఏ కొద్దిగానో స్థానం సంపాదించుకొన్నానని మాత్రం తెలిసికోగలరు. సీతను సమీపించి మెల్లగా ఆమెను నా వేపుకు త్రిప్పుకున్నాను. అప్పుడు...అప్పుడు...మొదలు నరికిన తరువులా సీత నా పాదాలవద్ద రాలిపోయింది. హీనమైన నా పాదాన్ని వేడి కన్నీటితో అభిషేకం చేసి, తన సన్నని చేతులతో నన్ను బంధించి 'రామూ' అన్నది దీనంగా.

నేను చలితున్నయ్యాను నన్ను తృణీకరించిన సీతలో ఇంతగా నాపై వాత్సల్యమున్నదని అంత వఱకూ నాకు తెలీదు. మెల్లగా సీతను లేవనెత్తి "భయపడకు సీతా—ఇంకా నీ చిన్ననాటి రామూ చనిపోలేదు" అన్నాను వగ్గుత్తికతో. సీత ఏమీ మాట్లాడలేదు. తనలో తనుకుంటున్నట్లుగా "నా పిల్లలు... నా పిల్లలు..." అని మాత్రం కలవరించింది.

నా కళ్లు చెమ్మగిల్లడం నేను చూచుకోనేలేదు. నా ఊహల్లో నేను పరిభ్రమిస్తూ ప్రకృతాన్ని మఱచిపోవడం గమనించనేలేదు. సీత తన పమిట కొంగుతో నా కన్నీరు తుడిచే వఱకూ జాగృదవస్థలోకి నేను రానేలేదు.

"నన్ను జూచి నువు దుఃఖిస్తున్నావేమిటి రామూ!" వర్షించిన మేఘంలా వుంది ఆమె వదనం. జవాబుకోసం తడుముకున్నానేను కొద్దిసేపు.

"నీ మెడకొక గుదిబండను కాదుకదు రామూ నేను?" అంత విషాదంలో కూడా ఇంత సున్నితంగా మాట్లాడటం ఒక్క సీతకే చేతనవును.

అందుకే ఆమె అంటే నాకు పంచప్రాణాలూ! ఇంతలోకి ఆ చిన్నిపాప పరుగెత్తుకుంటూవచ్చి తల్లి వొడిలో వాలింది. ఆ పాపను సీత ప్రేమగా హృదయానికి హత్తుకుంది. ఆ పాప నును చెంపలపై ముద్దుల

వర్షం కురిపించింది. మాతృప్రేమ సంగతిని నా ముందే వొలకబోసింది.

"ఈ జంజ, ఆ రఘులే రామూ నా జీవితానికేదు గదా. ఈ పసికందులను చూచే నే బ్రతుకవలసి వస్తోంది."

పెద ఆరిందాలా సీత చెబుతున్న ఆ మాటలను నేను నవ్వకుండా వుండలేకపోయాను. నా కళ్ళ ముందు పుట్టి పెరిగిన సీత చివరకు నాకే పాఠాలు బోధిస్తోంది.

"ఈ రోజే బళ్ళో చేర్పిస్తాను పిల్లిద్దర్నీ!" అన్నా నెమ్మదిగా ఆ పసిపిల్లల మొగాల్లోకి చూస్తూ. సీత నోటితో ఏమీ చెప్పకపోయినా ఆ కంట్లో విరిసిన ఆ జ్యోత్స్నలు ఆమె భావాన్ని వ్యక్తపరిచాయి.

అలా ప్రవేశించింది సీత మళ్ళీ నా జీవితంలోకి. చిక్కు ఒక్కుమనే మా యిల్లు మళ్ళీ ఆనంద తరంగాల్లో నోలలాడింది. మా అమ్మకు చేతినిండా పని; సీతకు మనసునిండా సంతోషం, పిల్లలకు కావలసినంత తృప్తి. ఒంటరివాణ్ణైన నేను మళ్ళీ సంసారంలో ఓ భాగ్యాన్ని కలిగిన వాణ్ణయ్యాను. రాత్రిపూట పిల్లలకుపాఠాలు, పగటిపూట బడిపనీ, సాయంకాలం చక్కగా సీతతో అదీ ఇదీ మాట్లాడడం; మా యింట్లో సీత తిరుగాడుతుంటే రాజహంస నడయాడుతున్నట్లుండేది. ఆమె మా యింటికి ఒక కళ, లక్ష్మి. కానీ—

ఆ రోజు రాత్రి...

పుచ్చ పువ్వులావున్న వెన్నెల ఆకాశంనుంచి క్రిందకు రాల్తోంది. సముద్రపు కెరటాలు గట్టునున్న బండరాళ్ళను విడువలేక విడువలేక వెనక్కి వెళ్తున్నాయి. 'మినర్వా'నుంచి జనం ఒక్కరొక్కరే తిరిగి తమ యిళ్ళకి జేరుకుంటున్నారు.

అయినా ఆ నిశీథ ప్రశాంతత ఏమాత్రం చెక్కు చెదరకుండా అలానే వుంది. దరిదాపు నిర్జనంగావున్న గజపతిరోడ్డుగుండా ఇంటికి నడక ప్రారంభించాను. దారిలో పడుకున్న ఒకటి రెండు కుక్కలు నన్ను చూచి మొరిగి దూరంగా వెళ్ళిపోయాయి. ఇల్లు చేరటానికింకా ఎంతో దూరం వుండడంవల్ల త్వరితం చేసిన నా నడకనుచూచి పైనున్న పున్నమ చంద్రుడు కూడా పరుగెత్తడం ప్రారంభించాడు.

దూరంగా మూరుక్రిందనున్న చీకటిలో ఏవో నీడలు రెండు వకదానిలో నొకటి త్వరత్వరగా కలిసిపోయాయి. అప్పుడే నన్ను దాటిపోయిన రిక్షాలో నుండి కిలకిలలు విన్పించీ విన్పించనట్లు వినిపించాయి. పైనున్న తారలుకూడా శశాంకుని పెనవేసుకుంటున్నాయి.

ఆ సౌందర్యానికి నేనూ వివశుణ్ణయ్యాను. నా హృదయాంతరాల్లో ఎక్కడో ఒకమూలనున్న ప్రేమకొంతెరలు తీయనిరాగ మాలపించాయి. అయినా ఇంటిమీద ధ్యాసతో నడుస్తూనే వున్నాను.

ఇంతలో—వెనుకనుంచి గాజుల సవ్వడి. మల్లెపువ్వుల పరిమళం అనిర్వచ్యమైన ఏదో ఆకర్షణకు లోబడి వెనుకకు తిరిగి చూడకుండా వుండలేకపోయాను.

తెల్లచీర ఆమె వొంటికి మరింత సోయగాన్ని సమకూరుస్తోంది చక్కని ఆ వదనం నుండి సిగ్గుదొంతరలు చిందిస్తోంది ఆమె ఆ వెన్నెల్లో, ఒంటరిగా క్రీగంట దిక్కులు చూస్తూ — నాకు ముచ్చటేసింది. దరిజేరకుండా వుండలేకపోయాను

మనోహారిణి ఒక్కసారి నా వేపుచూచి, తల వంచుకు నడవడం ప్రారంభించిందామె. మంత్రముగ్ధునిలా ఆమె ననుసరించాను.

ఆ అర్ధరాత్రి ఆ అందాలరాశితో ఎన్నో సందులూ, గొందులూ గడిచి చివరకు నేను చేరుకున్నది ఓ పూరిగుడిసె

బయట వెన్నెల వలువలు విహరిస్తుంటే ఆ పూరి గుడిసెలో గుడ్డిలాంతరు చివరిశ్వాస పీల్చుకుంటోంది. ఓ నులకమంచం వాల్చి, దానిమీద కూర్చోమన్నట్టుగా మౌనంగా సంజ్ఞ చేసిందా యువతి.

పరులెవ్వరూ లేకపోయినా ఈ మూగ ప్రణయమెందుకో? నా నరనరాల్లో నాకే తెలియని చైతన్యమేదో ప్రవహిస్తోంది. నా మనస్సు అంతు తెలియని ఆనందప్రపంచంలో విహరించాలని ఉరకలు వేస్తోంది. ఆ మంచంపై కూర్చోకుండా ఆ యువతి వెనుకకు జేరి ఆమె వదనాన్ని నా వేపుకు త్రిప్పుకున్నాను. ఆమె సిగలోని ఒక మల్లెపువ్వు నా పాదాలక్రిందపడి, నలిగిపోయింది. బలంగా ఆమెను నా వేపుకు త్రిప్పుకోవడంలో ఆమె చేతి గాజు వకటి విరిగిపోయింది.

అప్పటికీ ఆమె నాతో మాట్లాడనే లేదు. దీనంగా నాకంట్లోకి చూస్తూ చేయి జాపింది డబ్బుకోసమన్నట్లుగా.

ఒక అబల—అదీ అర్ధరాత్రి—నా అనుగ్రహాన్నాశించడం, నిజంగానాలోని పురుషత్వం కోటుకాలరు సవరించుకొంది. గర్వంగా ఆమెవేపు ఒక్కసారి చూచి జేబులోని పర్సుతీసి ఆమె వేపు విసిరివేశాను.

నాయీ చర్యచూచి మెరిసిన ఆమె కంట్లో సౌందర్యదేవత తాండవించి నట్లనిపించింది నాకు.

ఆమెనుండి ప్రసరించిన చంద్రికలు అణువణువునా నాకు శైత్యోపచారాలు చేశాయి.

ఆమె వేపు చూస్తూ అలాగే నిలబడిపోయాను చిత్రప్రతిమలా.

ఆమె పర్సు తెరిచింది. నాలో అభిజాత్యం పలిగింది.

పర్సులో డబ్బుకోసం చూస్తోందామె ఆమెలో విరిసిన అందాన్నవలోకిస్తున్నాన్నేను. చూస్తుండగానే—ఆమె యెందుకో కలవరపడింది. ముఖం చిట్లించింది.

ఎఱ్ఱబడిన ఆమె వదనం ఎంత అందంగా వుంది!

మెల్లిగా ఆమెను సమీపించి కారణం కనుక్కోవాలనుకున్నాను అందుకు ముందు రెండడుగులు వేశాను.

ఇంతలో సుతిమెత్తని పదార్థమేదో బలంగా నా చెంపను—అబ్బా! కళ్ళు బైర్లు కమ్మాయి. ఆసరాకు పక్కనున్న గోడను—ఆనుకోవలసి వచ్చింది.

ఆమె బుసలు కొడ్తోంది!

కోపంతో ఆమె నిలువునా కంపిస్తోంది!

ఆమె అంటున్న మాటలేవీ నాకు సరిగా వినిపించలేదు. కానీ 'దరిద్రుడా!' అన్న శబ్దం మాత్రం నన్ను సమీపించి నా హృదయంలోకి చొచ్చుకుపోయింది. నాకాశ్చర్యం వేసింది. పిచ్చిపిల్ల! నెలతిరిగే సరికి రెండువందల వెండిరూపాయలు సంపాయించే నన్ను దరిద్రుడంటోంది. నేనే దరిద్రుడైతే ఈ హిందూదేశంలో ఇక నూటికి ఒకడుకూడా భాగ్యవంతుడుండడం—అసంభవం!

కూర్చున్న స్థలంనుంచి లేచి ఆమెను సముదాయించబోయాను. నన్ను దగ్గరకు జేరనివ్వకుండా ఆమె కండ్లనుంచి నిప్పులు కురిపిస్తూ ఉత్త పర్సు నా ముందు పడేసి "ఏదీ డబ్బు?" అని అడిగింది.

పర్సులో చిల్లరడబ్బులు మాత్రం వున్న సంగతి, అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది. నాకు ఈ అర్ధరాత్రి ఇంత పరాభవం సహించడం తలకొట్టేసినట్లనిపించింది. ఆమె వేపు సూటిగా చూడలేకపోయాను. మౌనంగా అలాగే కూర్చుండిపోయాను.

కొద్దిసేపు నిశ్శబ్దం. తలవంచుకు కూర్చున్న నాకు ఎవరో ఏడుస్తున్నట్లనిపించింది. ఆ ఏడుపులోనుండి ఆవిర్భవించినట్లున్నాయి ఆ మాటలు. "ఈనాడు కూడా గంజికి నేను నోచుకోలేదు. అరువు తెచ్చిన పూలకు డబ్బుకోసం వస్తాడు వాడు. ఇంతకన్నా ఆత్మ—"

వినలేకపోయాను నేనా మాటలు ఆమె హృదయంలోని బాధ ప్రతి మానవుడికీ అర్థమౌతుంది. కానీ మానవుడుగా చలామణీ అవుతున్నా ఆమెకు సహాయం చేసే స్థితిలో మాత్రం లేను.

ఆమె వేపు తిరిగి చూడకుండా ఆ గుమ్మందాటి బయటకు వచ్చేశాను. వెనుకనుండి ఆమె వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తున్నట్లు కొద్దిదూరంవరకూ వినిపిస్తూనే వుంది.

నేను రోడ్డుమీద నడుస్తున్నానన్న మాటే కాని ఆమె రూపం నానుండి చెరుపుకోలేకపోయాను. బెదురుతున్న ఆకళ్ళు, చూడగానే ఆకర్షించే ఆ మొహం యింటికి చేరేంతవరకూ నన్ను వెంటాడుతూనే వున్నాయ్.

అదీగాక పరాభవం నాలో జ్వలిస్తున్నా, స్త్రీ కాంక్ష కూడా నాలో జాజ్వల్యమానమౌతూనే వుంది. ఆమె కోపమూర్తిగా వకసమయంలో నాకు కనిపించినా, తెల్లచీరలో దాక్కున్న ఆమె దేహం నాకు చక్కిలిగింతలు పెడుతూనే వుంది.

ఇంటికి చేరి తలుపుకొట్టగానే, గడియ వేసిలేదు గామోసు, వూరకనే వచ్చేశాయి తలుపులు. లోపలి కడుగెట్టి, గడియవేసి, పైనున్న చంద్రుడింకా వెలుగుతుండడం చూచి నాలో నేనే తిట్టుకుంటూనా మంచం చేరబోయాను.

అసలే వేసవికాలం—అందులోనూ వెన్నెల రాత్రి. ఇటువంటి సమయంలో సామాన్యంగా మా అమ్మ నా మంచాన్ని దొడ్లోవున్న పున్నాగ చెట్టు క్రింద వేస్తుంటుంది. సీత రాకముందు మా అమ్మకూడా తన పడకను దొడ్లోనే వేసుకునేది కాని సీత మా జీవితంలో ప్రవేశించి నప్పటినుంచీ వారిద్దరు కలిసి ఇంట్లో పడుకోవడం అలవాటు చేసుకున్నారు. పిల్లలుమాత్రం నామాలిమి మానలేక, నా ప్రక్కనే తమ మంచాలు కూడా వేయించుకుని, కథ చెప్పించుకుని మరీ నిద్రపోయేవారు ప్రతిరాత్రీ.

అలవాటు ప్రకారం పున్నాగ చెట్టు క్రిందున్న పట్టెమంచం వద్దకు వెళ్ళాను. పున్నమి చంద్రుడు తన ఆకతాయి తనం మానకుండా పడుకున్న వాళ్ళ మొగాలమీదకు వెన్నెల బాణాలు పంపుతూ చిలిపిగా నవ్వుతున్నాడు. ఆ పాలకాంతుల్లో నా మంచంమీద అమాయకంగా నిద్రపోతున్న సీత మొగం కొట్టవచ్చినట్లు కనిపించింది నాకు.

గాలికి గామోసు ఆమె జడ ముడివీడి ఆ నల్లని శిరోజాలు పట్టు దిండుమీద నాట్యం చేస్తున్నాయి! నల్లని శిరోజాల మధ్యగా ఎఱ్ఱని ఆమె పెదవులు నవ్వుకుంటున్నాయి తమలో తాము!

ఆ సౌందర్య మూర్తిని ఒక్క క్షణం అలా చూస్తూ నిలబడ్డాను. ఇంతలో ఆ ప్రశాంతమూర్తి ఆ స్థలంలో అదృశ్యమై, ఇందాక నేచూచిన ఆ అందాల బరిణ నవ్వుతూ ప్రత్యక్షమైంది.

నాకేమీ తోచకుండా వుంది. ఇది కలా? యథార్థమా? మళ్ళీ ఒక్కసారి కళ్లు నులుముకుని ఆ మంచంవేపు చూచాను. సీత చిరునవ్వులతో నిద్రిస్తోంది.

సీతను చూస్తూ, ధనంకోసం, మా నాన్నమ్మకు నే ఆ వేశ్యను జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నందుకు నన్ను నేనే నిందించుకున్నాను కాని—నన్ను నేనెంత నిందించుకొన్నా ఆ భావం మాత్రం నాలోంచి పోవటంలేదు.

డబ్బు పారేసి ఆ యువతిని కొనుక్కోగలను నేను. సీతకు డబ్బేకాక సర్వం సమకూరుస్తున్నాను. అయినప్పుడు నాకు, ఆ యువతిపైవున్న అధికారం సీతపై మాత్రం ఎందుకుండ కూడదూ?

ఈ పాపపు వ్యూహంలో కీటకాన్నయ్యాను. తప్పించుకుందామన్నా తప్పించుకోలేకుండా వున్నాను. అక్కడికీ వెనుకకు తిరగాలని రెండడుగులు వేశాను. కానీ మనసులోని కాంక్ష పైశాచిక వికటాట్టహాసంతో ఉటంకిస్తోంది. నాలో చెప్పలేని దౌర్బల్యం ఏదో ప్రవేశించింది. లోని భావావేశంతో బాటు ప్రతి అవయవమూ మహా ఆరాటపడిపోతోంది. మనసూ, మెదడూ, దేహం, ఒకటేమిటి చైతన్యమున్న ప్రతి అణువూ సీతపైనే కేంద్రీకృతమై నన్ను ఆమె వేపుకు నడిపించినై.

నిద్రిస్తోన్న ఆమె వంపుల సోయగంమీద పైనున్న పున్నాగపుష్పాలుపడి తీయని పరిమళాన్ని వెదజల్లుతున్నాయి. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాలకు చలిస్తున్న ఆమె సౌందర్యం విభ్రాంతి కల్గిస్తోంది.

ప్రతీ మానవుడిలో విరుద్ధశక్తులు పనిచేస్తుంటాయట! కానీ నన్ను అప్పుడు మాత్రం రాక్షసత్వం నిలువునా ఆక్రమించుకొంది. ఏంచేస్తున్నానో నాకే తెలీదు. నాలో మంచీ-చెడూ-విచక్షణ పూర్తిగా నశించింది.

నిద్రిస్తున్న సీతపై ఏమి అత్యాచారం చేశానో!

ఆమె ఒక్కసారిగా ఉలిక్కిపడి లేచింది. ఉన్మాదస్థితిలోవున్న నన్ను జూచి కెవ్వుమని కేక వేసి 'అన్నయ్యా!' అంటూ నా పాదాలవద్ద పడిపోయింది.

ఆమె కేకలు విని అమాయకంగా నిద్రపోతున్న ఆ పసికందులు కంగారుగా లేచి, సీత నా అయోమయ స్థితిలో చూచి మరింత బెంబేలు పడిపోయారు.

పిల్లల భీతావహ స్వరం విని ఇంట్లో పడుకున్న మా అమ్మ అదాటుగా ప్రవేశించింది ఏమిటేమిటంటూ.

నా తల తిరిగిపోతోంది. కాళ్ల క్రింది భూమి లోలోతులకు క్రుంగుతున్నట్లనిపిస్తోంది. నిలబడలేక తూలి క్రిందపడబోయాను.

మా అమ్మ నన్ను చూచి మరింత గాబరా పడిపోయింది. 'ఏమైంది రామూ!' అని ఆదుర్దాగా ప్రశ్నిస్తూ నాకు ఆసరాగా పట్టుకుంది.

సీత తనకుతానే తెప్పరిల్లుకున్నది. పరిస్థితి నవలోకించి తన స్థానం తెలిసికున్నది గామోసు మెల్లిగా మా అమ్మ ప్రక్కకు చేరి "ఏమీ లేదమ్మా నేనూ, నిద్రలో కొద్దిగా పెద్దగా కలవరించడం చూచి అనవసరంగా భయపడిపోయాడు!" అన్నది.

సీత మాటలు విన్న నేను ఆమెవేపు చూడలేకపోయాను. ఎవరికైతే ద్రోహం తలపెట్టానో వారే నన్ను రక్షించవలసి రావటం—నా గదిలోకి పరుగెత్తుకు వెళ్ళి మంచంమీద కుమిలిపోతూ పడుకున్నాను. అవ్యక్తంగా ఎప్పుడు కన్నుమూశానో!

మళ్ళీ కళ్లు తెరిచేసరికి ప్రపంచంలోని రణగొణ ధ్వనులు నా చెవికి వినబడుతున్నాయి. కానీ మా యిల్లే నిశ్శబ్దంగా వుంది. పిల్లల చిరునవ్వులు వినిపించడంలేదు. సీత అందెల రవళి మోగడంలేదు. మా అమ్మ మౌనంగా గృహంలోని పని గబగబా చేసుకుంటోంది.

గబగబా ఆమెవద్దకు పరుగెత్తుకు వెళ్ళాను. ఇల్లంతా అలా నిద్రపోవటానికి కారణ మేమిటని అడిగాను.

మా అమ్మ కొద్దిసేపు జవాబీయకుండా వూరుకొని తరువాత నెమ్మదిగా అన్నది. "ఎవరో దూరపు చుట్టాలు, ఎక్కడో వున్నారట! చూసివస్తానని వెళ్ళింది పిల్లను తీసుకుని. నిన్ను మాత్రం రఘును జాగ్రత్తగా చూ స్తోండమంది!"

వర్షంలేని పిడుగు మీదపడింది. మరుమాటాడకుండా వెళ్ళిపోయాను. మా అమ్మవేపు చూడలేక.

ఏలా అకస్మాత్తుగా నా జీవితంలోకి ప్రవేశించిందో అలా అకస్మాత్తుగానే వెళ్ళిపోయింది సీత, నన్ను మళ్లీ ఒంటరివాణ్ణి చేసి. కాని వెళ్లిపోయేటప్పుడు మాత్రం నా మెడలో గుదిబండను తగిలించి మరీ వెళ్లింది!

అశ్వఘోషుడు : బౌద్ధవాఙ్మయము

శ్రీ సామవేదం జానకిరామశర్మ

సాధారణంగా భారతీయులు మన ప్రాచీన ఔన్నత్యాన్ని తలుచుకొని గర్వపడుతూ ఆ ఆవేశంలోనే పశ్చిమదేశవాసులు ఆ ప్రాచీనకాలంలో అనాగరకులుగా ఉండేవాళ్లని చెప్పుకొని సంతోషిస్తూ ఉంటారు ఈ కాలంలో ఏ క్రొత్త విషయాన్ని పాశ్చాత్యులు కనిపెట్టారనే వార్త విన్నా ఆ క్రొత్త విషయం అతి ప్రాచీనకాలం క్రిందటే మనవాళ్లు కనిపెట్టియున్నారని వేదాల్లోంచో, పురాణాలలోంచో ఉదాహరణలు చూపిస్తూ ఉంటారు. ఇందులో కొంత స్వాభిమానాన్ని స్ఫురింపజేసే మానసిక ప్రవృత్తి వెల్లడి అవుతూవున్నా సర్వం అసంగతం అని కొట్టిపారవేయటానికి వీలులేదు. ఇలా కొట్టివేయటానికి వీలు లేకుండా మనకు గౌరవాన్ని సంపాదించిపెట్టిన వాటిల్లో ముఖ్యమైనవి వేదాలూ, పురాణాలూ, మహాకావ్యాలూను. వేదాలు అపౌరుషేయాలనీ అతి పురాతనాలనీ — పురాణాలైనా వేలకొలది సంవత్సరాల క్రిందటివే, అనీ ఇక రామాయణాది మహాకావ్యాలు గూడా అతరగతికి చెందినవే అనీ, విజ్ఞులెల్లరకూ తెలిసినవిషయమే. ఐతే మనదేశానికి కీర్తిప్రతిష్ఠలు సంపాదించిపెట్టిన ఈ గ్రంథాలన్నీ సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసిఉన్నై. అంతేకాదు అన్నిటియొక్క మహత్తరాశయమూ ఒక్కటే. అది ఏమిటంటే— మానవుణ్ణి ఉత్తమశీలవంతునిగానూ, పరోపకారపరాయణునిగానూ సంఘశ్రేయస్సునుకోరే ఉత్తమ ఔదార్యవంతునిగానూ రూపొందించటమే! ఈ ప్రయత్నసిద్ధి వేదాలూ, పురాణాలూ కావ్యాలూ అనే ఏఒక్క తెగగ్రంథాలద్వారానైనా కావటానికి వీలున్నా ప్రజల శక్తిసామర్థ్యాల ననుసరించి భిన్న భిన్న రూపాలు పొందవలసివచ్చినై. ఆ దినాల్లో ఏ మంచివిషయాన్ని లోకానికి బోధించవలసిఉన్నా సంస్కృతంలో చెప్పితీరవలసిందే. అదే సంస్కృతానికి ఉన్న పరమపూజ్యత, ఉత్కృష్టత. కనుకనే వైదికమతాన్ని కాదని వేఱుగా ప్రచారం చేయదలచుకొన్న బౌద్ధమతావలంబులకు కూడా సంస్కృతభాషే ఉపాదేయమైంది. బౌద్ధమతవ్యాప్తికి ప్రారంభదశలో సంస్కృతమే ఆలంబనంగా ఉన్నదని చెప్పటానికి పైవిషయాలు సూక్ష్మంగా చెప్పటమైంది.

సంస్కృతాన్ని బుద్ధచరితముద్వారా బౌద్ధమత ప్రచారానికి స్వీకరించిన కవి అశ్వఘోషుఁడు అని కొందఱు తలచుచుండగా 'లలితవిస్తరము' అను వేఱొక గ్రంథము — అనిశ్చితకర్తృత్వముగలదిన్నీ — సంస్కృతభాషలో వ్రాయబడినదిన్నీ — సర్వప్రథమ స్థానము నాక్రమిస్తుందని మఱికొందఱు అనుకొంటున్నారు. బుద్ధచరితము సంపూర్ణముగా బుద్ధుని ఉదంతమును తెలుపుతూ ఉండగా లలితవిస్తరము మాత్రము బుద్ధుడు తన ప్రథమోపదేశాన్ని ప్రారంభించినంతవఱకుగల కథమాత్రమే తెలియచేస్తోంది. ఏమైనా— ఈ రెండుగ్రంథాలూ సంస్కృతభాషలోనే వ్రాయబడి ఉన్నవి. అశ్వఘోషుఁడుగాక ఇతరులుకూడా సంస్కృతంలో బౌద్ధధర్మ ప్రచారానికి చాలా గ్రంథాలూ వ్రాసినవారు ఉన్నారు. అంతేకాకుండా సంస్కృతగ్రంథరచనలు సాగినతరువాత పాలీ భాషలోగూడా బౌద్ధమతగ్రంథాలు అనేకం ఉద్భవించినై. ఈ వ్యాసంలో అశ్వఘోషుణ్ణి, ఆయన సంస్కృతభాషలో వ్రాసిన బౌద్ధమతగ్రంథాలనూ గూర్చి మాత్రమే మనవిచేసుకుంటున్నాను.

చాలాకాలం క్రిందటివరకూ బౌద్ధగ్రంథాలు అసలు పాలీభాషలోనే వ్రాయబడి వున్నవని అనుకొనేవాళ్లు. పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు ప్రారంభంలో పాశ్చాత్యులు — నేపాళము, తిబెత్తు మంగోలియా, సింహళము మొదలైన దేశాలలో ఉండి బౌద్ధవాఙ్మయాన్నిగూర్చి చేసిన విశేష పరిశోధనలఫలితంగా పాలీభాషలో ఉన్న గ్రంథాలు సంస్కృతగ్రంథాలకు అనువాదాలని తేలింది. ఈ పరిశోధనల్లో విశేష శ్రమ చేసినవారిలో ముఖ్యులు — నేపాళంలో హాడ్జసన్ — తిబెత్తు దేశమున సోమడికొరోసీ — మంగోలియాలో ష్మిడ్ — సింహళంలో జార్జిటర్నరు

అనువారు. చీనా, జపాన్ దేశాలలో మాత్రం సంస్కృతగ్రంథాలే ఎక్కువగా లభించినై. క్రీ. శ. ఎనిమిదో శతాబ్దంలో బౌద్ధభిక్షువై ఖ్యాతి నార్జించిన వినీత దేవులనే పండితులు బౌద్ధవాఙ్మయం, సంస్కృతం, అపభ్రంశం, పైశాచి, మొదలైన భాషల్లో ప్రచారంలో ఉన్నట్లు పేర్కొన్నారు.

ఈ బౌద్ధమతం ఆ కాలంలో మనదేశంలోనే కాకుండా కొంచెం ఇంచుమించుగా ప్రాచ్యదేశాలన్నిటిలోనూ — విశేషవ్యాప్తి చెందివుండి, నేటికీ మనదేశంలోకంటె విశేషంగా అవలంబించబడుతూ న్నప్పుడు — తద్వ్యాప్తికి ఎంత ప్రచారం జరిగి ఉండెనో ఊహించి తెలిసికోవచ్చు. ఆ ప్రచారసాధనాలుగా ఎన్ని ఉద్గ్రంథాలు రచింపబడిఉండెనో ఊహించలేము. కాలగర్భంలో ఎన్నో అణగిపోయి ఉండవచ్చు. మనకు ఇప్పుడు ఆయా దేశాల్లో లభ్యమయిన వాఙ్మయంకూడా తక్కువ అని అనలేము. ఆ దేశాల్లో — ఆ గ్రంథాలు — బౌద్ధమతం మిక్కిలి వ్యాప్తిలో ఉన్నది కనుక తప్పక పరిరక్షింపబడుతూనే వుంటవి. పోతే మనదేశంలో ఆ మతానికి ప్రాముఖ్యం లేకపోయినా మనంకూడా వానిని సాహిత్యదృష్టితోనైనా కాపాడటం ధర్మం. వైదిక బౌద్ధ మతాలలోని తర తమ భేదాలనుగూర్చి చర్చించడంకంటే — కళా దృష్టితో — వాఙ్మయదృష్టితో ఆ గ్రంథాలు మనకుకూడా ఆదరణీయాలు కాకతప్పదు.

అశ్వఘోషుడు ఏ శతాబ్దంవాడో స్థూలంగానైనా తేల్చటానికి ముందు బుద్ధుని కాలాన్నిగూర్చి కూడా యోచించటం అవసరం కాకపోదు. బుద్ధుడు క్రీ. పూ. 6 వ శతాబ్దంలో జీవించియుండినట్లు చరిత్రకారులు నిర్ణయించారు. కనుక అశ్వఘోషుడు ఆ తరువాతివాడు కావటంలో ఆశ్చర్యం లేదు. చాలామంది చరిత్రకారులు అశ్వఘోషుడు కనిష్కుని కాలంలోవాడని నిర్ణయించారు. ఈ కనిష్కుడు బుద్ధుడు నిర్వాణంపొందిన పిమ్మట 9 వందల యేండ్ల నాటివాడని హుయన్‌త్సాంగు—4 వందల యేండ్ల నాటివాడని మాక్సుముల్లర్ పండితుడు—క్రీ. శ. 278 వాడని భండార్కరూ అన్నారు. పాచి, మొదలగు పండితులు అశ్వఘోషుడు క్రీ. శ. 2 శతాబ్ది వాడని నిర్ణయంచేశారు. బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్య నారాయణశాస్త్రిగారు తమ 'సంస్కృత కవి జీవితం'లో పైవారి మతాలనన్నిటినీ తెలిపిఉన్నారు. అశ్వఘోషుడు కనిష్ఠునికాలంనాటివాడనటానికి చీనాదేశపు కథలు ప్రబలసాక్ష్యం ఇస్తున్నవి. వీనిలో ఆ సంగతి నిస్సందేహంగా చెప్పిఉంది. అంతే కాకుండా కనిష్కుని కాలంలో 'అభిధర్మ'వ్యాఖ్యానము 'విభాష' అనే దానిని అశ్వఘోషుడే వ్రాసి ఉండెనని కూడా చెప్పబడుతోంది. అశ్వఘోషుని ఇంకో గ్రంథం 'శారిపుత్రప్రకరణం' వ్రాతప్రతి ఒకటి దొరికింది. అది కనిష్కునికాలపు లిపిని తెలియచేస్తోంది. దీనినిబట్టి ప్రొఫెసరు లూడర్సు అనుపండితుడు అశ్వఘోషుడు కనిష్కునికాలంనాటివాడని నిర్ణయం చేశాడు. ఇంకో విషయంకూడా వుంది. అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్ర చీనాభాషలోకి అనువాదం క్రీ. శ. 5 శతాబ్దంలో జరిగింది. కాబట్టి అంతకు పూర్వమే అశ్వఘోషుడు జీవించి ఉన్నాడనటం సమంజసమేకదా! అశ్వఘోషుని రచనల్లో కాళిదాసును అనుసరిద్దామనే ప్రయత్నం — భావాల్లోనూ, భాషలోనూ గూడా కనిపిస్తుంది. దీనివలన కాళిదాసు తరవాతవాడే అశ్వఘోషుడు అవుతాడు. మొత్తం మీద అశ్వఘోషుడు సుమారు రెండువేల సంవత్సరాలకు పూర్వపువాడని నిర్ణయించవచ్చునని తేలింది.

అశ్వఘోషుడు సౌందరనందమునే తన గ్రంథంలో తుదిని "ఆర్యసువర్ణాక్షీ పుత్రస్య సాకేతకస్య భిక్షోరాచార్యస్య భదన్తాశ్వఘోషస్య మహాకవేర్మహావాదినః కృతి రియమ్"అని వ్రాయడాన్నిబట్టి ఈయన తల్లి పేరు సువర్ణాక్షి అని, అయోధ్యానగరవాసి అనీ తెలుస్తోంది. ఈయనవ్రాసిన గ్రంథాలనుబట్టి ఆలోచిస్తే హిందూ ధర్మగ్రంథాలలో మిక్కిలి పాండిత్యం గడించినట్లు తెలుస్తుంది. ఏ కారణంచేతనో ఆయన బౌద్ధమతావలంబి అయినాడు. అంతమాత్రంతో ఊరుకోక ఉపదేశకుడుగానూ ప్రచారకుడుగానూ కూడా తన ధర్మాన్ని నెరవేర్చినాడు. చీనా యాత్రికుడు ఇత్సింగ్ తన భారతదేశయాత్రనుగూర్చి వ్రాస్తూ అందులో అశ్వఘోషుడు బౌద్ధమతానికి పట్టుగొమ్మ అని వర్ణిస్తూ ఆయన రచనలను ఆ కాలంలో ప్రతి మఠంలోనూ శ్రద్ధాభక్తులతో పఠిస్తూ ఉన్నట్లుగా పేర్కొన్నాడు. అశ్వఘోషుడు, నాగార్జునుడు, దేవుడు అనే ఈ మూర్తిత్రయమునకు బౌద్ధ మతాభివృద్ధిప్రయత్నంలో ఒక విశిష్టమైన స్థానం

ఏర్పడిఉన్నదనీ, ఇలాంటివాళ్లు అదృష్టవశాత్తూ శతాబ్దానికి ఏ ఒకళ్లో పుడుతూ ఉంటారనికూడా ఇత్సింగ్ కీర్తించాడు. హుయన్‌త్సాంగ్ కూడా ఇత్సింగ్ అభిప్రాయాలనే వెల్లడిచేస్తూ—అశ్వఘోషుఁడు, నాగార్జునుఁడు, దేవుఁడు కుమారలబ్ధుఁడు అనే ఈ నలుగురు బౌద్ధధర్మజ్ఞులూ ప్రపంచానికి వెలుగునిచ్చే నలుగురు సూర్యులవంటివారని శ్లాఘించాడు.

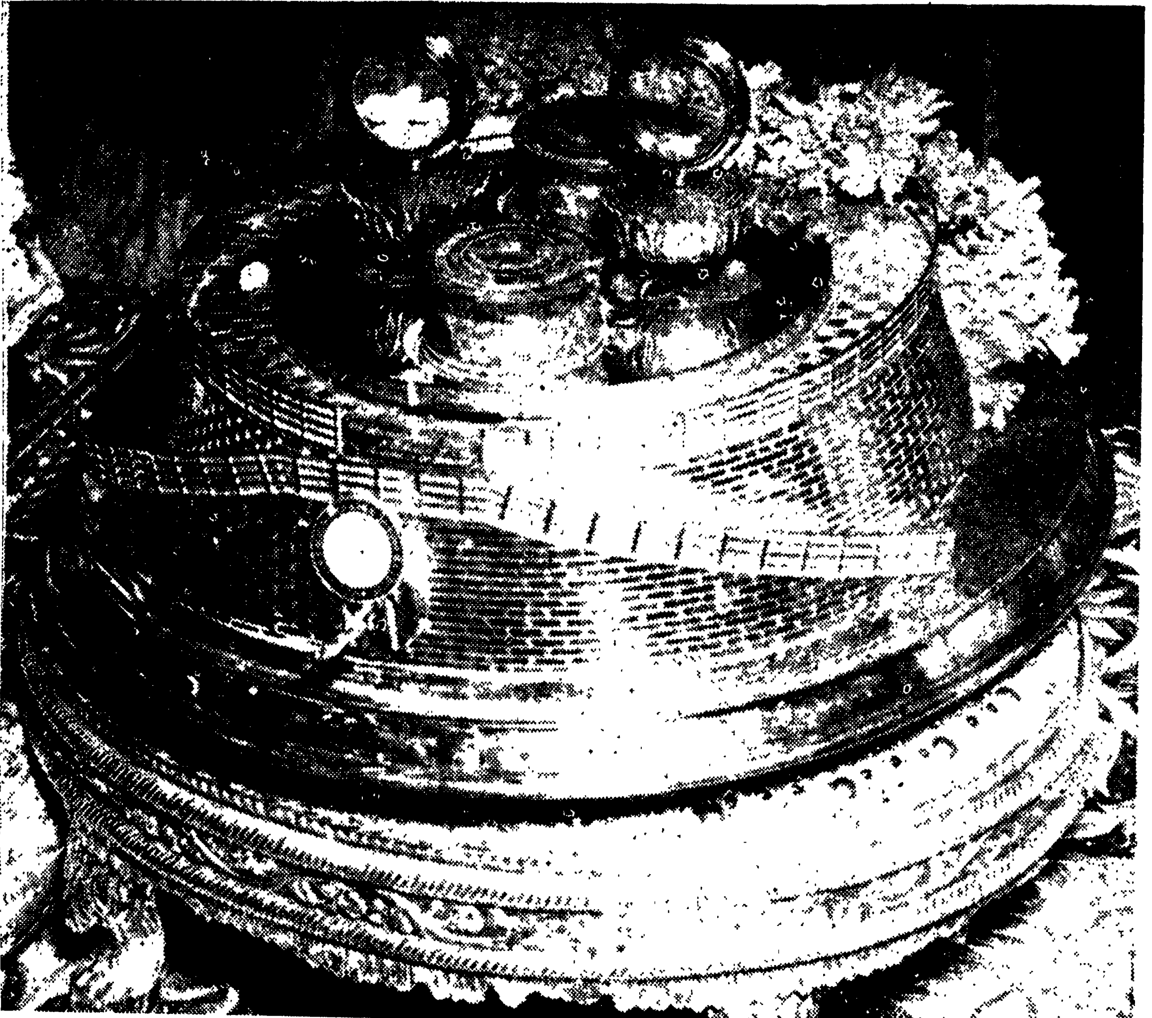
మనదేశంలో నేటికీ ఔత్తరాహులు కొంతమంది అశ్వఘోషుణ్ణి కాళిదాసుతో సమానమైన లేక అంతకంటె గొప్పవాడైన కవిగా వర్ణించి తమకు అశ్వఘోషునిపైనా ఆయన కవిత్వంపైనా ఉన్న అభిమానాన్ని వెల్లడిచేస్తున్నారు. నిజానికి అశ్వఘోషుఁడు కాళిదాసు కవిత్వాన్ని బాగా జీర్ణింపచేసుకొని ఆ కవిత్వమంటే ఎక్కువ ఆదరాభిమానాలు కలవాఁడనిమాత్రం చెప్పవచ్చు. కనుకనే ఆయన రచనల్లో పదాలలోనూ భావాలలోనూ కూడా మహాకవి కాళిదాసునకు అనుకరణలు కనిపిస్తూ ఉన్నవి. అశ్వఘోషుని తక్కువ చేయటమూ, ఎక్కువ చేయటమూ కాక ఉన్నదున్నట్లు బ్ర. శ్రీ. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు "కాళిదాసు కవిత్వముతో పోలకున్నను తక్కిన అనేకుల కవితకు అశ్వఘోషుని కవిత్వము తీసిపోదు" అని వచించినది యథార్థమని గ్రంథములు చదివినవారికి తోఁచకపోదు. వీనిలో పాండిత్యప్రదర్శనోద్దేశం కవికి యెంతమాత్రమూ ఉన్నట్లు గోచరింపదు. ఈ విషయాన్ని అశ్వఘోషుఁడే తన బుద్ధచరితము తుదిసర్గ తుదిశ్లోకంలో ఆ గ్రంథప్రయోజనాన్ని వివరిస్తూ—కళాకౌశలం కోసంగానీ, పాండిత్యప్రదర్శనంకోసంగానీ ఈ గ్రంథం వ్రాయలేదు. కేవలం జగత్తుకు, సుఖాన్నీ, ఉపకారాన్నీ కాంక్షించి ఇది వ్రాశానని చెప్పకొన్నాడు.

అశ్వఘోషుఁడు సంస్కృతభాషలో రచించిన గ్రంథాలలో బుద్ధచరితము, సౌందరనందము, శారిపుత్రప్రకరణము మొదలైన మూఁడు నాటకభాగాలూ, స్తోత్రగాథ, సూచివజ్ర, మహాయానశ్రద్ధోత్పాదికము, సూత్రాలంకారము అనునవి ఇప్పటికి ఉపలబ్ధములైనవి. ఈ గ్రంథాలవిషయం సంగ్రహంగా వివరిస్తాను.

బుద్ధచరితం ఒక మహాకావ్యంగా పండితులంతా అంగీకరించారు. ఇందులో బుద్ధుని జీవితమూ సిద్ధాంతాలూ వర్ణించబడినై. సంస్కృతంలో ఉన్న ఈ కావ్యంలో 14 సర్గలు మాత్రమే నేటికీ కనబడుతున్నవి. మొత్తం ఇందులో 28 సర్గలు ఉన్నవి. ఐతే సంస్కృతశ్లోకాల్లో సగం గ్రంథంమాత్రమే మనకు ఉపలబ్ధమైంది. మిగిలిన 14 సర్గలూ చీనాభాషలోనూ, తిబెత్తు భాషలోనూ ఉన్నవి. 28 సర్గలలో ఉన్నకథ బుద్ధ నిర్వాణందాకా ఉన్నది. సంస్కృతంలో 14 సర్గలలోనూ ఉన్నకథ బుద్ధజననం మొదలు బుద్ధత్వప్రాప్తిదాకా ఉన్నది. తిబెత్తు భాషలో ఉన్న సంపూర్ణమైన ప్రతినిబట్టి మిగిలినకథ సంస్కృతంలో లేనిది తెలుసుకోటానికి వీలైంది. తిబెత్తుభాషలో ఉన్న సంస్కృతంలో లేనికథ హిందీలో ఇప్పుడు పరివర్తనంచెంది భారతదేశం నాలుగు మూలలా సంపూర్ణ బుద్ధచరితకథ లభ్యమయ్యేట్టు చేసింది

ఇత్సింగ్ బుద్ధచరితాన్నిగూర్చి, భారతదేశం అంతటా ప్రచారంలో ఉన్నదనీ, భారతీయులు దీన్ని విసుగులేకుండా ఆనందంతో పలుసారులు పఠిస్తున్నారనీ వ్రాశాడు. బుద్ధచరితంలో అనావశ్యకములై విసుగుపుట్టించే అలంకారాలుకానీ, అలంకారాలకోసం ప్రత్యేకం కవి ప్రయత్నం చేసినట్టుగానీ కనిపించదు. గౌతముణ్ణి మోహపరవశుణ్ణి చేసి వివాహం చేసుకుందామని సౌందర్యవతులైన స్త్రీలు పడ్డపాట్లను—గౌతముఁడు మందిరం విడిచి విహారార్థం పోయేటప్పుడు గుంపులు గుంపులుగా కూడి ఆయన్ని చూచే స్త్రీల మనోవికారాలనూ, చేష్టలనూ—ఆయన మహాభినిష్క్రమణ సమయంలో నిద్రిస్తూ ఉన్న స్త్రీలస్థితినీ—వర్ణించిన శృంగారఘట్టాలు రమణీయంగా ఉన్నవి. 14 సర్గలో కుల పురోహితుఁడు గౌతమునకు చేసిన నీతిబోధ అశ్వఘోషుని సమగ్ర జ్ఞానానికి నిదర్శనంగా ఉంది. ఇంకా, అనేకఘట్టాల్లో ఆయన కవితాప్రతిభ ప్రకాశించి పాఠకులను తన్మయులను చేసేటట్టుగా ఉన్నది.

సౌందరనంద కావ్యంలో 18 సర్గలున్నవి. సౌందరనందకావ్యపు మూలప్రతులు రెండు జీర్ణావస్థలో ఉన్నవి, అతి ప్రాచీనకాలానివి నేపాలదేశపు రాజుగారి గ్రంథాలయంలో లభ్యమైనవి. కాని వానిననుసరించి సౌందరనందం పూర్తిగా శుద్ధప్రతిని

బుద్ధదేవుని ప్రధాన శిష్యులు శారిపుత్ర, మౌద్గల్యాయనుల అస్థి నిక్షేపాలు భద్రపరచిన మందసం.

తయారుచేయటానికిగానీ, పాఠభేదాలను ఉచితములని తోచినవానిని నిర్ణయించటానికిగానీ బాగా వీలుకలుగలేదు. సౌందరనంద కావ్యం బౌద్ధధర్మాలతో నిండి ఉంది. ఇది మొత్తం మీద, హీనయానసంప్రదాయానికి చెందిన గ్రంథమైనా, అక్కడక్కడ మహాయానసంప్రదాయ సిద్ధాంతాలుకూడా ఇందులో ఉల్లేఖింపఁబడి ఉన్నై. బుద్ధుని జీవితసంబంధాలైన కొన్ని దృశ్యాలూ, ఘటనలూ బుద్ధచరితలో సంగ్రహంగా ఉన్నవిన్నీ, అసలు లేనివిన్నీ సౌందరనందంలో సమగ్రంగా వర్ణించబడివున్నవని చెప్పవచ్చు. ఈ దృష్టితో మనం చూస్తే సౌందరనందం బుద్ధచరితానికి పూరణగ్రంథం అవుతుందనికూడా చెప్పవచ్చు.

సౌందరనందంలో సుందరీనందుల కథ ప్రధానంగా ఉంది. సుందరి నందుని ప్రియురాలు. నందుఁడు బుద్ధుని సోదరుఁడు. సుందరీనందులకు ఒకళ్లపై ఒకళ్లకు ఉన్న ప్రేమ మాటలతో చెప్పలేనంత ఉత్కృష్టమైంది. పాపం బుద్ధుడు ఏమాత్రం ఇచ్ఛలేని నందుడికి తన ధర్మదీక్ష ఇప్పిస్తాడు; పత్నీవియోగాన్ని భరించలేని నందుడు చాలా దుఃఖించాడు, అంతేకాదు బుద్ధుని వలలోంచి తప్పించుకొని సుందరి దగ్గరకు పారిపోవటానికి కూడా ప్రయత్నం చేశాడు. బౌద్ధభిక్షువులు అనేకవిధాల అతని మనస్సు మార్చటానికి ప్రయత్నం చేసి విఫలులైనారు. అప్పుడు బుద్ధుడు నందుణ్ణి తనవెంట బెట్టుకొని హిమాలయాల

శారిపుత్ర మౌద్గల్యాయనుల అస్తి నిక్షేపాలను ప్రతిష్ఠించటానికి ఇటీవల సాంచీలో నూతనంగా నిర్మింపబడిన చైత్యగిరి విహారం.

దాపుకు వెళ్ళాడు. అక్కడ ఓ గ్రుడ్డి ఆడకోతి కనపడింది. దానిని బుద్ధుడు నందుడికి చూపించి, ఈ గ్రుడ్డికోతి అందంగానూ విలాసంతోనూ ఉన్నదా? లేక నీ భార్య అందగానూ విలాసయుక్తం గానూ ఉన్నదా? అని మాటిప్రశ్న వేశాడు. అప్పుడు నందుడు స్వామీ! ఈ కోతికీ! నా భార్యకూ ఏమి పోలిక ఉన్నది స్వామీ అని దీనంగా వాపోతాడు. బుద్ధుడు అంతటితో ఊరుకోక నందునకు ఇంద్ర లోకంలో ఉండే అప్సరసలనుచూపించి నీ భార్యకూ వీరికీగల తేడా ఏమిటో చెప్పుమంటాడు. ఆ దేవతా స్త్రీలనుచూచి నందుడు ముగ్ధుడై—ప్రభూ నా భార్యలోనూ కోతిలోనూ ఉన్న అంతరమే ఈ అప్సరసలలోనూ నా భార్యలోనూ కనపడుతోందని ఆశ్చర్యపోతూ అన్నాడు. ఆ అప్సరసలను చూసేటప్పటికి నందుడి మనస్సు చలించింది కూడా. అప్పుడు బుద్ధుడు: రూపము, సేవాబుద్ధి, బలము, దానశీలత, మొదలైన ఉత్తమస్థితులు తేలికగా అందవూ, లభ్యంకావు. అవి లభ్యం కావాలంటే అవలంబించవలసింది ఉత్తమ తపస్సు. అది లేకుండా ఏ ఉత్తమస్థితీ లభ్యంకాదు, అనే మాట జ్ఞాపకం ఉంచుకోవలసిందని హెచ్చరిస్తాడు. అది నందునిమనస్సులో బాగా నాటింది. వెంట నేతపస్సు ప్రారంభిస్తాడు. ద్వంద్వ

తీతుడుకూడా అవుతాడు. ఆ స్థితిలో ఉన్న నందుడితో బుద్ధశిష్యుడు-ఆనందుడు-స్వర్గానందం స్వల్పకాలావధి కలదనీ, స్వర్గనివాసం ప్రవాసంతో సమానమనీ, పుణ్యక్షీణత కలిగితే తిరిగి మర్త్యలోకంలో జీవులు ప్రవేశిస్తారనీ చెప్పి—నందుడికి స్వర్గంమీదా—అప్సరసలమీదా వైముఖ్యం కలిగిస్తాడు. ఆపైన నందుడు బుద్ధుని దర్శనంచేసి ఆయనతో దేవా! సర్వదుఃఖాలనూ రూపుమాపే మీ ఉత్కృష్టధర్మంలో, నేను ఆనందం పొందుతున్నాను. కనుక నాకు ఆ ధర్మసారం సంగ్రహంగా వ్యాఖ్యానించండి. అది విని ఆచరించి పరమపదాన్ని అందుకుంటానని వేడుకొన్నాడు. బుద్ధుడు ఆదరంతో నందుడికి ఉపదేశం చేస్తాడు. ఆ ప్రకారం నందుడు ప్రయత్నించేసి 'అర్హతు' అవుతాడు. ఆ పిమ్మట గురుశిష్యులు మళ్ళీ కలుసుకుంటారు. శిష్యుడు గురు ఋణం తీర్చటానికి ఆలోచిస్తూవుంటే అప్పుడు బుద్ధుడు పరోపకారం చేయటమే తగిన గురుకట్నం అవుతుందని ఆదేశిస్తాడు. ఎవరు ఉత్తమ నైష్ఠిక ధర్మమార్గావలంబులై ఇతరులకుకూడా దీన్ని ఉపదేశిస్తూ ఉంటారో వారే ఉత్తములు అవుతారు. వారిజన్మ చరితార్థమవుతుంది. కనుక తమోవృతమై ఉన్న ఈ లోకంలో వారికి నీవు ధర్మప్రదీపధారణం చేసి వెలుగుమార్గం చూపించు అని బోధిస్తాడు. అంతేకాకుండా నీ భార్య సుందరికూడా నీవలెనే స్త్రీలకు వైరాగ్యోపదేశం ఈపైన చేయగలదు అని అనుగ్రహిస్తాడు.

దశవిధరూపకాల్లోనూ ప్రకరణం ఒకటి. శారిపుత్రప్రకరణమనే అశ్వఘోషుని ఈ గ్రంథం ఆజాతికి చెందింది. నాయకుడు ప్రశాంతుడూ ధీరుడూ ఐన విప్రుడు. నాయిక కులీనస్త్రీయో లేక వేశ్యయో సరిగా తేలటం లేదు. ఇది వాస్తవమైన కథ తీసికొని కవి కొన్ని మార్పులు చేసినట్లు అనిపిస్తుంది. అంకాలకు ప్రత్యేకించి పేర్లులేవు. ఇందులో తొమ్మిది అంకాలు ఉన్నై. సామాన్యంగా నాటకాల్లో చివర "అతః పరమపి ప్రియమస్తి" అని నాయకుడు భరతవాక్యం చెప్పడం ఉంది. ఈ ప్రకరణంలో అలాలేదు. బుద్ధుడే భరతవాక్యం పలుకుతాడు. అంతిమ అంకంలో శారిపుత్రుడు బుద్ధునివలన ఉపదేశం పొందుతాడు. అప్పటిదాకా కూడా వుంటున్న విదూషకపాత్రను అంతటితో సమాప్తి పొందించి కవి ఔచిత్యం ప్రదర్శించాడు. విదూషకుడు పాకృతంలోనూ బుద్ధ శారిపుత్రులు సంస్కృతంలోను సంభాషిస్తారు.

ఈ శారిపుత్రప్రకరణంలో కొంతభాగం, ఇంకా రెండు అసంపూర్ణనాటకాలూ కలిసి ఒకే తాళపత్ర గ్రంథంలో కనిపించినై. వీనిలో శారిపుత్రప్రకరణ విషయమైన పై విషయాలు కొంతకొంతగా తెలుస్తున్నవిగాని మిగిలిన రెండు నాటకాల పేర్లుగాని విషయాలుగాని సరిగా బోధపడటంలేదు. శారిపుత్ర ప్రకరణం పేరే శారద్వతీపుత్రప్రకరణమనికూడా వాడబడివుంది. ప్రకరణకర్తృత్వవిషయమై సువర్ణాక్షీపుత్రుడు అశ్వఘోషుడని నిస్సందేహంగా తెలుస్తోంది. ఈ ప్రకరణంలో మౌద్గల్యాయనుడు, శారిపుత్రుడు బుద్ధునివలన ధర్మదీక్ష పొందటం కథ ప్రధానంగా ఉంది. శారిపుత్రుడు విదూషకునితో ప్రస్తావిస్తూ క్షత్రియుడైన బుద్ధుడు ఉపదేశకుడు కావటంవిషయంలో చర్చ లేవదీస్తాడు. విదూషకుడు క్షత్రియుడికి ఉపదేశార్హత లేదంటాడు. అప్పుడు శారిపుత్రుడు నీచజాతివైద్యుడిచ్చిన ఔషధం అగ్రజాతిరోగికి వ్యాధి నివారణ చేయటానికి తోడ్పడటంలేదా అలాగే క్షత్రియోత్తముడు బ్రాహ్మణునకు ధర్మోపదేశం చేయవచ్చునని నిర్ణయిస్తూ విదూషకుని వాదాన్ని ఖండిస్తాడు. చివరకు మౌద్గల్యాయన శారిపుత్రులు బుద్ధునివలన ధర్మదీక్ష పొందుతారు. ప్రకరణం చివరిభాగంలో బుద్ధ శారిపుత్రులు కొంత వేదాంతచర్చ చేస్తారు. ప్రకరణాంతంలో మౌద్గల్యాయన, శారిపుత్రులను ఉత్తమశిష్యులుగా మెచ్చుకుంటూ బుద్ధుడు భరతవాక్యం పఠిస్తాడు.

శారిపుత్రప్రకరణంగాక పేర్లు తెలియని నాటకఖండాలు రెండుకూడా ఆ తాళపత్రగ్రంథంలోనే ఉన్నవని వ్రాశాను. ఆ రెండూ కూడా అశ్వఘోషుడే వ్రాసివుంటాడని ఊహించటమే కాని ఆ పుస్తకాల్లో మాత్రం దీన్ని నిర్ధారణచేయటానికి తగిన ప్రమాణం ఏమీలేదు. ఇందులో మొదటినాటకం ఒక గొప్ప విశిష్టత సంపాదించుకొనిఉంది. అది ఏమిటంటే— ఇందులో ఉన్న పాత్రలు బుద్ధి, కీర్తి, ధృతి మొదలైనవి! ఇవి రంగస్థలంమీద సంభాషిస్తూ ఉంటే బుద్ధుడు అక్కడ అవతరిస్తాడు. అన్ని పాత్రలూ సంస్కృతంలోనే సంభాషణలు సాగిస్తై. బుద్ధి—బుద్ధిహీనుణ్ణి గూర్చి కీర్తితో మాట్లాడుతూ "నిత్యం ససుప్త ఇవ

యస్య నబుద్ధిరస్తి" (బుద్ధిలేనివాడు ఎల్లప్పుడూ నిద్రిస్తున్నవానితో సమానం) అని హేళన చేస్తుంది. ఈ నాటకంలో పత్రాలు చాలా తక్కువగా మిగిలి ఉండటంచేత విశేషంగా తెలుసుకోవడానికి వీలు కలుగలేదు.

11 శతాబ్దంలో ప్రబోధచంద్రోదయం అనే పేరుతో కృష్ణమిశ్ర కవి నాటకం వ్రాసి ఉండటానికి ఈ అసంపూర్ణ నాటకం తోడ్పడిందేమో!

ఇంక రెండో అసంపూర్ణనాటకం పేరుకూడా తెలియదు. ఇందులో మగధవతి అనే వేశ్య, కౌముదగంధనామకుడైన విదూషకుడు, సోమదత్తుడనే నాయకుడు, ధనంజయుడనే రాజకుమారుడు, ఒక దాసి, శారిపుత్ర మౌద్గల్యాయనులు పాత్రలుగా కనిస్తారు. వేశ్యాదాసీలు ప్రాకృతంలోనూ మిగిలిన పాత్రలు సంస్కృతంలోనూ సంభాషణలు సాగించారు. వేశ్యామందిరము, జీర్ణోద్యానము రంగస్థలాలుగా ఉన్నై. ఈ నాటకంలోకూడా తాళపత్రాలు చాలా తక్కువగా మిగిలి ఉండటంచేత కథావిశేషం పూర్తిగా తెలియరావటంలేదు. బౌద్ధధర్మప్రచారంకోసం ఈ నాటకం కూడా వ్రాయబడిందని అనవచ్చునని తోస్తుంది.

స్తోత్రగాథ అనే పుస్తకంలో 29 వృత్తాలు మాత్రమే ఉన్నై. అందులో చాలాభాగం స్రగ్ధరా వృత్తంలో రచించబడివున్నై. ఇది ఒక సుందరమైన గేయకవితాఖండమని అనిపిస్తుంది. ఈ వృత్తాల్లో బుద్ధుడు, సంఘమూ కీర్తింపబడటం కనిపిస్తుంది.

వజ్రసూచి అనే పేరుగల గ్రంథంలో వర్ణవ్యవస్థలు పనికిరావని నిశితంగా విమర్శింపబడి ఉంది. వర్ణవ్యవస్థలను సమర్థించేవాళ్లకు ఈ పుస్తకం వజ్రపు సూదిలాగా గుచ్చుకుంటుంది అనేభావం వ్యక్తీకరించటానికి దీనికా పేరు పెట్టిఉండినట్లు భావింపబడుతోంది. ఇందులో శ్రుతిస్మృతులు, మహాభారతంలోని వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థలను నిర్ణయించే ఘట్టాలూ కఠినంగా విమర్శింపబడినై. "సుఖదుఃఖాలు, జన్మమరణాలు భయకాంక్షలూ," మొదలైనవన్నీ, అన్ని తరగతుల ప్రజలూ సమానంగానే అనుభవిస్తారు అనే సమానత్వప్రతిపాదన ఇందులో చేయబడిఉంది.

'మహాయానశ్రద్ధోత్పాదకము' మహాయాన సంప్రదాయానికి సంబంధించిన ఒక వేదాంతగ్రంథం. ఈ పుస్తకం చీనాదేశంలో చీనాభాషలో లభ్యమైంది. దీనికి మూలం సంస్కృతంలో ఉందో లేదో తెలియరాలేదు. కర్తృత్వవిషయంకూడా వివాదాస్పదంగానే వుంది. హుయన్‌త్సాంగ్ తన ఆత్మకథలో ఈ పుస్తకం అశ్వఘోషుడు వ్రాసినట్లుగా పేర్కొన్నాడు. కాని కొందరు వేదాంతియైన అశ్వఘోషుడొకడూ కవియైన అశ్వఘోషుడొకడూ ఉన్నారనీ—అందుచేత కర్తృత్వం కవియైన అశ్వఘోషుడికి అంటగట్టవీలులేదనీ అంటున్నారు. అదీకాక పుస్తకంలో ఎక్కడా రచయిత పేరు లేదు. జపానుదేశంలోని పండితులు దీనికి మూలం సంస్కృతంలో లేనేలేదనీ అసలు ఇది చీనాభాషలోనే వ్రాయబడిందనీ నిర్ధారణ చేశారు. జపానుదేశంలో ఇప్పుడు ఈ పుస్తకం మిక్కిలి ప్రచారంలో ఉంది.

'సూత్రాలంకార'మనే గ్రంథానికి ఇంతవరకు సంస్కృతమూలం దొరకలేదు. కుమారజీవుడనే పండితుడు దీనిని చీనాభాషలోకి అనువదించాడు. ఇది జాతకకథలలోనించి వేరుగా పుస్తకరూపం ధరింపచేసిన అందమైన కథలసంపుటి. బౌద్ధధర్మ ప్రచారంలో దీని పాత్ర ప్రముఖంగా భాసించింది. ఇత్సింగ్ 7వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థంలో వ్రాసిన తన యాత్రావివరణగ్రంథంలో అశ్వఘోషుడొక సూత్రాలంకారగ్రంథం వ్రాసిఉన్నట్లూ అది బహుళప్రచారంలో ఉన్నట్లూ వ్రాసివున్నాడు. దీనినిబట్టి మనం అశ్వఘోషరచితమైన సంస్కృత సూత్రాలంకారం ఒకటి వున్నదనీ అది లోకానికి లభ్యంకాలేదనీ అనుకోవలసివస్తోంది.

మొత్తంమీద అశ్వఘోషుడు ప్రతిభావంతుడైన పండితుడనీ—కవి అనీ తాను ఉత్తమమని నమ్మిన బౌద్ధధర్మవ్యాప్తికి సహస్రవిధాల ప్రయత్నంచేసిన ఉత్తముడనీ చెప్పడంలో సంకోచించవలసిన పని లేదు.

మన్వంతరం

"శిఖిముఖి"

ఉపోద్ఘాతం

హంసతూలికాతల్పం కాదు గాని అలివేణికి తగ్గ పాన్పు. సెజ్జ కేసు మల్లెపూలెత్తున వలపుతలపులలో తల తేలిపోతూంటే, పలుకే బంగారమయిన ప్రౌఢకు బిడియంగా జడిసి, కథ పెరపగకుండానే సాగిపోతోంది.

ఉలకని, పలకని ఉవిద ఉన్నట్లుండి, చటుక్కున చక్కిలిగింతలు పెట్టే యౌవనాన్ని "ఊం, పోదూ, మరీనూ!" అన్నట్లు ఒళ్లు విరిచి కసిరింది! నిరీక్షణలో నిమేషాలు దినమానకాలమంత దీర్ఘాలయేటప్పటికి, ఆర్తత మించి శ్రుతిలోబడింది. అయినా, రాగం రాని భోగం చాన ఉంటుందిటండీ?

ఎవరికోసం ఎవరికోసం ?
పంచమంలో గండుకోయిల
పాడి కూసే దెవరికోసం ?
పూలవాసన కమ్మతెమ్మెర
లాడి వీచే దెవరికోసం ?

ఆరోహణంలో అసహనం తలకెక్కి కంపించింది వీణ. తన పేరెత్తదేం?...తనే ఓ మెట్టు దిగి, అమరసింహుని అండజాసుకుని, మేళవింపులో ముచ్చట తీర్చుకుంది.

క్వాణ నిక్వణ క్వణన నాదం
వీణ పాడే దెవరికోసం ?
మానసాబ్జమృణాళతంత్రీ
మూర్ఛనా లవి ఎవరికోసం ? ..

ఎక్కడో మగని పొలుపు తెలిపే ఒక మారుత మొలయుగా జంత్రగాత్రాల గాంధర్వం వెన్నతో నేర్పిన విద్దెం-విద్దెం-గా మెట్టూ స్థాయీ దిగింది.

ఎనభైనాలుగువేల రాగాల బరువునే దిగదించి దిగమింగింది గాయని. పాన్పుదిగి, ఉద్వోష్ఠగా నిలబడి కన్నుపొడుచుకున్నా కనబడని అంధకారంలో నెలపొడుపుకోసం నిదానించి చూసింది.

శ్యామాకాశం చీకట్లని చెరిగిపొయ్యగా, పుట్టెడు శనగలలో ఒకటే రాయిలాగ బయటబడ్డాడు బహుళ

---

* *కృతిచెయ్యడంమీద మోజు కలిగి, Modus Operandi కోసం కవితాపితామహుణ్ని కదలేసేను. కావలసిన హంగులు చెప్పమంటే, "నిరుపహతి స్థలంబు" అని ఆరంభించేడు ఆయన.

"ఏమిటీవరస?" అని అడ్డొచ్చి గద్దించేడు కవిసార్వభౌముడు, బుద్ధికి బృహస్పతంతటివాడుకూడా బేజారెత్తిపోయేటట్టు. "భోజనం ముందే తాంబూలమడుపులేమయ్యా, భోగాలెరగని వాడికి మల్లే? నన్ను చూడు. కలనాటి అలవాటుప్రకారం కాని రోజులలోకూడా క్రమం తప్పలేదు. బట్ట, బత్తెం, బొట్టు, భోజనం......విన్నావా?" అని వినిపించేడు రత్నాంబరాలనుంచి హేమపాత్రాన్నంవరకూ నడిచిన వరస.

పెద్దన పెద్దరికానికి పెద్ద ఇదిగా కోపం వచ్చింది. "బొట్టు భోజనాన్ని చెరిపినా బెట్టుసరి మానలేదా?" అని చీవాట్లేసేడు.

"విశ్వస్తచేతి పెల్లులి వద్దనలు తిన్నవాడివి, నా తాంబూలంసంగతి విని తగవుకి వచ్చేవా?"

"పెల్లులి తిన్నా, వీధినాటకం రాసినా, నా గొప్పకి తప్పిదాలు పట్టేవాడెవడు?" అన్నాడు కవిరాజు. "రుచులు దోసమని పోనాడినా, రసాలకు దోషం రానియ్యలేదు, తెలుసునా? ఇక తాంబూలాలా? సత్కారంలో క్రమం తప్పనియ్యని కవిసమ్రాట్టును, వేసుకోవడం విషయంలో వరసతప్పని విలాసపురుషుణ్ని. కనక కాస్త చెప్పిపోదామని వస్తే కస్సుమంటా వేమిటయ్యా?" అని చక్కాపోయాడు.

పెద్దనతో పేచీపడడానికంతా పెద్దతే! అనుకుంది, ఈ వాదం విని విస్తుపోయిన మాకథానాయిక,

"ఔ" నన్నాడు నాయకుడు. పడితే పెద్దనతోనే పడాలి పేచీ, అన్నాడు. మాధురీమహిమ సొపంపెట్టి "మాటమాత్రానికి" మరో కవిపక్షం జేరేడు.

విదియ చంద్రుడు. దూరాన అరుంధతి చక్కని చుక్క లాగ మెరిసింది.

వెన్నెలని వెతికిన చకోరాక్షికి రాడేమో అనిపించిన అనుమానపు నీడలాగ మాచాయగా గోచరుడయ్యాడు వచ్చినాయన. తేరిపార జూసేటప్పటికి ధృవుడై ముంగల నిలబడ్డాడు.

"వచ్చేవా విప్రవరా"-ప్రశ్నార్థకం తోచించని గొంతుతో నిస్సంకోచంగా అడిగిందామె.

అపృష్టుడు నిరుత్తరంగా నవ్వేడు.

"ధూర్జటిలాగ తియ్యగా మాట్లాడడం నేర్చుకుందామని..." సహేతుకంగా మాటలు మిగిలేడు.

"హా! తెలిసెన్!" అంది—"పెద్దన పోకడలతో పేచీపడ్డావూ?"

"అల సానిదాని అలక గజిబిజి చేస్తే, అల్లసాని వాని అల్లిక జిగిబిగిలో ఎన్ని వసంతాలని గడుస్తాయి?"

ఎన్నా?-సున్నా అన్న విన్యాసంలో అతని చుట్టూ కైవారం చేసేయి కోమలి చేతులు. కాని ఆ శ్లేషంలో ఆర్ద్రచిత్తయైన అతివకి పెల్లుబికిన జాలి ముంచెత్తుకువచ్చింది.

పెద్దనతో పేచీపడడాని కంటెయూ పెద్దలేగదా! అని విస్మయపడింది. ప్రథమ సమాగమంలో నే ప్రణయాన్ని పరాకాష్ఠ నందించలేదనిగదా, ప్రబంధ పరమేష్ఠి పై తన ప్రియుడికి చిన్న మాపు! అని చింతించింది. మళ్లీ పొద్దుపొడిచేటప్పటికి ప్రత్యామ్నాయ నాయకుణ్ణి ప్రవేశపెట్టిన వైనం జ్ఞాపకం చేసి పెద్దనయందలి తన పక్షపాతాన్ని ప్రదర్శిద్దామనుకుంది.

"వసంతాలని వ్యర్థం చేసేటంత వెర్రివాడు కాడయ్యా!" అంది. "ఒకరోజు విలంబన చేసినా, అలంబనానికి హాని రానీయలేదుగదా! కొంచెం జాప్యం చేసేశంటే, మరి బుద్ధిజాడ్యం!"

"ఏ వేదంబు పఠించె లూత?"—నందవరీకుడి శ్రోత్రియం మీద నమ్మకం లేని ప్రశ్నని దూసి అడిగేడతడు. అల్లిక కైతలధర్మమూ అని, ధూర్జటి అనువాదం అతికిందని సంతోషించేడు.

"అయినా, కడకి కల్పించినవి కళ్లుమూసుకు పోయే క్రీడలేగదా!"

"ప్రేమ గుడ్డిదన్నమాట పాతకాలంనాటిదే!" అందామె, వాదానికి తలపడి. "కళ్లు తెరిచిమూస్తే చెదిరిన కలలు కోట్లు. కథలవిషయం కావాలంటే, కామదహనాన్ని స్మరించు!"

అంత అని ఇంకొంత కొసిరింది: "పైగా వళ్లు తెలియని సరసాలకంటె కళ్లు మూసుకున్న సరసాలే నయం. వధూనఖాగ్రములచే కాయల్గాచిన ధూర్జటి కాయాని కేం తెలుస్తుంది సహాసానఖ...సీసంలోని సౌఖ్యం?"

పేచీ మాని ప్రస్తుతమయిన పరిరంభంవైపు మరిల్చేడతడు తన దృష్టిని. స్ఫురితచుంబనంలో సంధి చేసుకుని నిరోష్ఠ్యంగా సరసోక్తులు గుసగుసలాడుకున్నారు ప్రియులు. కడకి కళాద్వయం తప్పిన

ఔను - కాదన్న వాదానికి దిగదలుచుకోని శ్రీ గొట్టిముక్కల కృష్ణమూర్తిగారు కాస్త "ముందు వెనకలు" మాత్రం చూసుకోండని, పెద్దనకి మూడు శతాబ్దాలకి ముందు మల్లికార్జునుడూ, అయిదుశతాబ్దాల అనంతరం ఆయన రాసిన పద్యాలుదాహరించి ఊరుకున్నారు. (మా. భారతి, మార్చి, పుట-60)

"ఔ" నన్నారు శ్రీశ్రీ, చమత్కారానికో, Proletarian Prejudices తోటో. విడెం, భోజనాల వరస అల్లా ఉంచి, అసలు కవితాపితామహుడు కోరిన వేవీ అక్కర్లేదన్నారు.

"అల్లసాని పెదనార్య
డడిగిన నిరుపహతి
స్థలేత్యాదు లనవసరం
సదా కృతిః ప్రభవతి."

సాంతంగా పద్యాన్ని చదువుకున్నాక అంత సాహసం లేని నా స్వగతం గొణిగింది, పెద్దన అడిగినవన్నీ Bourgeois amenities మాత్రమే కాదని.

"స్థలం, విడెం సరే కాని
సదసద్జ్ఞులచే నధి
గతం కాని కృతికి శరణు
కాలోయం నిరవధిః!"

ఈ గందరగోళంలో ప్రబంధం నిబంధనలు చెప్పించుకోవడమే కుదరలేదింతకీ నాకు. కృతి చెయ్యబోతే కోతి చేష్టయిందన్నట్లు పరిణమించిందీ రచన చివరికి. దీనికి శరణేమిటో? ఒప్పతప్పరయు రసజ్ఞులు, ఊహ తెలియుంగల పాఠకోత్తములూ మాత్రమే నిర్ణయించగలరు.

చంద్రుడు కన్నుగీటినట్లు తొర్రి మొర్రిగా చూస్తుంటే, సిగ్గుపడి ఎడబాటయ్యారు.

"వాతెర దొండపండయిందా?" నాచవిగా పరామర్శించిందామె.

ప్రముదితుడు పెదవి చప్పరించేడు. "కదళిసేమించిం దీమాధురీమహిమ!"

"అయితే,

పండుద్రాక్ష పదాలు పాకాన వేసి,
వెండి వెండియు దెచ్చి విందు చేస్తావా?"

ఉవ్విళ్లూరుతూ అడిగింది.

"కవయామి!" అన్నాడు కాబోయే ధూర్జటి, ధీమాగా.

"మరి పెద్దన పోకడలకి స్వస్తేనా?" పక్షపాతం వదలలేక ప్రశ్నించింది.

"వయామి!" అన్నాడతడు చాటువు చెప్పినట్లు.

చివరకు మాట తనమీదుంచుకోవడ మెందుకని, ముగించేడు :

"యామి!"

"...విధావనుకూలే?" మళ్ళీ రావడాన్ని గురించిన మాటందుకుందామె, అనగనగా ఓ అమ్మాయి సంగతి తలుచుకుని.

సతి-సప్తమి సంధినుంచి చాయంగల విన్నపాలై బయటబడ్డవి (ఋ) ఘుడి "ఉదంతం" అతనికి జ్ఞాపకం వచ్చింది. విధిగా ఆమెకు ధైర్యం చెప్పవలసివచ్చింది, పునరేష్యామీతి...

"బ్రహ్మతర మాతుందిలే!" అన్నాడాశాపూరితంగా. "కాగా, చంద్రుడు మనతోడే!"

ఆ మాటల అర్థం చిత్తగించమని, సెలవు తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడతడు, చంద్రుడు తోడుగా. తనకు తోడుగా నిలబడ్డ జాబిల్లి తనకే సుముఖుడే అని సంతోషించింది చంద్రవదన.

ఉపాఘాతం

కథను శేషరాత్రి నిద్రబుచ్చి కలం నింపుకున్నాడు కథకుడు. చంద్రుడు చెలియదగ్గరే ఉన్నాడా, వచ్చినాయనతో వెళ్లిపోయాడా? (రాముడంతటివాడు పిలిస్తే రాలేదు కాని కాముడి సహవర్తిత ఇతిసేః! కళాకళల బుద్ధి!) అన్న జిజ్ఞాసలో ఉండగా ఖరేలుమనే విషయమొకటి ఛురికపోటులాగ జ్ఞాపకంవచ్చింది.

"వెండి వెండియు తెచ్చి..."

ఆ మాటలలో ఆమ్రేడితాన్నిమించిన దోషం తోచింది. నాయికది లోహవ్యామోహమన్న అపోహలో ఆగ్రహంవచ్చింది.

లంచమడగని మంచితనంతో ప్రేమైకజీవిగా ప్రకరణాలు గడుపుతానని తనకిచ్చిన మాటను లెక్కచెయ్యలేదు గణిక! అని కిందపడ్డాడు. ఆటవెలది మాట వెలచూస్తే, తన కథకీ నాయిక ఉచితమైనది కాదని తోచింది. కథకింతటితో స్వస్తి చెప్పేద్దామనుకున్నాడు.

"కథా, లే..."

కథ లేచి కళ్లు నులుముకుంది. సూర్యుడు చీకట్లని తూర్పారబట్టడం, నీలోత్పలం వర్ణాభిమానంతో ముఖం చిన్నబుచ్చుపోవడం వగైరా నిత్యకృత్యాలని పరిశీలనగా చూడడమయ్యాక, పంకజంతో బాటు పకాలున ఆవులించింది.

"ఇతి..." ఖచ్చితంగా కథాంతగద్య మొదలుపెట్టేడు కథకుడు.

"ఆహా!" అని ఆవులింత ముగించింది కథ. "ఏం కథ?" అని ఎదురు తిరిగింది.

తన ఫిర్యాదు చెప్పుతున్నాడు కథకుడు. "వెండి వెండియు దెచ్చి..." అనువదించేడు.

"నీది అశూక్తి రజతభ్రాంతి, అమాయకుడా!" అని మందలించింది కథ, "ఆమె ప్రయోగం అసమర్థనీయమయినా, దానిని మళ్లీ మళ్లీ అర్థం చూసుకో... మళ్లీ" అని హెచ్చరించింది.

"అర్ధకుసి"గా సమాధానపడి ఊరుకున్నాడు కథకుడు.

ఉపాలంభం

గత రాత్రి విషయం గాలికబురులాగా ఎలా పాకిపోయిందో కాని, పేటపేటంతా ఇలా పాక్కిపోయిందంటే నమ్మండి. ఊరూ వాడా ఏకమై వారిద్దరి విషయమూ పెద్ద ఇదిగా గుసగుసలాడిపోసుకున్నారు.

లోకంనోరు మొయ్యలేమని తెలిసిన నాయకుడు తమ సంగతి నలుగురి నోళ్ళలోనూ ఓ నువ్వుగింజ నానినంతసేపు పడినా ఫరవాలేదనుకున్నాడు. కాని ప్రేయసి వాడమీద ఊరంత కోపంతో పెదవులకు

చేటు తెచ్చుకుంటుందేమోనని మాత్రం భయపడ్డాడు. కానివేళ బయలుదేరి నిత్యముత్తయిదువ గాజుల గలగలలోకి జేరాడు.

సాష్టాంగంగా నాయికను కౌగలించుకుని, వైశంపాయనుడిలాగ విషయాన్ని సవిస్తరంగా చెప్పేడు. పూసగ్రుచ్చినంత శ్రద్ధతో విని, ఆమె కోక పొడుగునా రెపరెప లాడిపోయింది.

“హుఁ! వాడంతా నీలాటిరేవయిపోయిందన్నమాట!” అక్కసుగా మెటిక విరిచింది.

“కన్నెలంతా మనసంగతే కడవలతో తోడుకుపోతున్నారు,” అని ముగించేడతడు.

“అనాఘ్రాతపుష్పాలు!” అని ముగ్ధలని చీవరించుకుంది. శ్యామ.

మాటవరుసకు గంభీరంగా అనేసింది కాని ఆబల గుండె నిబ్బరం కుప్పగా కూలిపోయింది. కలకంఠి కళ్లు చెమ్మగిల్లేయి.

“లోకులు కాకులని తెలిసిన నెఱజాణవు...” స్తుతిలో సాంత్వనానికి పూనుకున్నాడలంకారికుడు.

కాకాసురుడూ, లోకులూ తెచ్చిన సీతాశోకాలని ఇక్ష్వాకుల నాటి ఇతిహాసంనుంచి ఎత్తిచూపిందామె.

“అనింకా కట్టికుడుపుతూనే ఉంటాయా మా స్త్రీజాతిని?” ధనుష్టంకారంలాగ ఎక్కి వెక్కి అడిగింది నారి.

“మనకి రామరాజ్యాల ప్రారబ్ధం తప్పింది,” అని హామీ ఇచ్చేడతడు. “లోకాభిరామాయణంగా జనం చెప్పుకునే పుక్కిటిపురాణాలకి జడిసి అడవిగాచిన వెన్నెలలో విరహానికి గురికానక్కరలేదు!”

ఆమె హృదయాన్ని దిగులుకు తావులేనంత దగ్గరగా తనకు హత్తుకుని, అన్నాడు:

“పైగా, కాగల కార్యం గాంధర్వంగానే తీర్చుకున్నాము కదూ!”

“ఓ!” అని ఒప్పుకుందామె. “నఖ ముఖాలా!”

మరొక బారెడు-ప్రొద్దెకు సేపు ఊసూ, పలుకూ ఆడి, ఆమెకోమాత్రపు గుండెదిటవు చేరుకోగానే సెలవు తీసుకుని వెళ్లిపోయాడతడు.

ఉపద్రష్ట

ఈకథకి కృతిపతిగా ఉండడాని కెవరు సమ్మతిస్తారో తెలియని కథకుడు నలుగురైదుగురు సంపాదకులకి సమానంగా సమన్వయించేటట్లు షష్ఠ్యంతాలు రాసే కికురింపులో నిమగ్నుడయ్యాడు. అన్యాయత్తచిత్తతలో గతప్రకరణం గతి ననుసరించక, కథ ఏకాడికొచ్చిందో తెలియని తికమకలలో పడ్డాడు.

కథని కండువా కొంగున తనతప్పిదం తెలియనంత, గోప్యంగా ముడివేసి, అపరాహ్ణానికి నాయికయింటికి జేరుకున్నాడు.

ఉ. కు. రి.

“కక్షే కిం తవ?” కుతూహలాన్నాపబట్టలేని నాయిక నోరు విప్పి అడిగింది.

“తల్లీ నిన్నుగురించి పుస్తకము చేయంబూనితిన్” అని యతి తప్పిన సరాగాలాపనలో కథకుని జవాబు.

“ఇంతవరకూ జరిగిన కథని అడపా - తడపా గ్రథితంచేస్తూనే వచ్చేను. కాని, ఓ చిన్న విషయం తేలకుండా ఉంది. అంతటి రసికుడు లోకానికి వెరచి...” పెద్దమనిషితనంగా, కీడెంచడానికి నోరురాక, అర్థోక్తిలో ఊరుకున్నాడు.

నిలువెత్తు ఠీవితో చిరునవ్వు నష్టంగా ఊపిందామె. నిర్వృత్తంలో సందేహనివృత్తి చేసింది: “...రామరాజ్యాల ప్రారబ్ధం ... లోకాభిరామాయణం...అడవిగాచిన...గురికానక్కర లేదు.”

“ఏమో అని భయపడ్డాను,” అన్నాడు కథకుడు. “చివరికి విప్రలబ్ధ వౌతావేమోనని భయపడ్డాను.”

అతని భయాలకి పతాకహస్తాన్నడ్డేసిందామె. ఒక ఫలాన్నీను: “విప్ర—లబ్ధ నేనండీ!” అని.

కళావతి మాటవిరుపు సొగసుకి గుండె నిండింది కథకుడి సహృదయత.

ఆమె అలవోకగా తలపంకించి అనుమంద్రంలో అంది: “మా స్థాయి అనురాగం మహాశయా!”

హమ్మయ్య-గా తల తడుముకున్నాడు మహాశయుడు.

ఉపాఖ్యానం

అతనిది ఆభాసలోని ఆశ. (పక్కవూరి పడుచుకుర్రాడి మాటలెండి-) ఈ కథసంగతి నామమాత్రంగా తెలుసుకుని ఇది ఇనుమారుమనువు చరిత్ర అనుకున్నాడు. ప్రత్యామ్నాయనాయకభూమికను తాను వహిద్దామనుకున్నాడు.

పొంచి ఉందామని పొలిమేర దాటగానే కథకుని శిరసవం. పదుచుకుర్రాడు పరామర్శగా మాట జారేడు:

"మన కాలంలో మందుకైనా రసరాట్టు లేనండీ!"

"ఏం బాబూ?" చివుక్కుమన్న చిత్తాన్ని చిరునవ్వు వెనకదాచి ప్రశ్నించేడు కథకుడు.

దండించి దరఖాస్తు పెట్టుకుందా మనుకున్నాడు కుర్రాడు.

"లేకపోతే అనుకరణకి అర్థం ఉండొద్దూ? అసలువా ద్వారమోమిడితే, నిసలువాణ్ణి నాచేత చుబుకం పుణికించరాదూ? ఇంతటి ప్రఖ్యాతి కథకులు మీరే ఇలాగ..."

"ఉత్పాద్యం, నాయనా, నా కథ!"— మాటకు మాట తెగులుగా అడ్డువచ్చేడు కథకుడు. "ప్రబంధ వ్యామోహంతో పెట్టిన పేరు జూసి పొరబడేవు."

* * *

తెల్లబోయి దిక్కులు చూశేడు దక్షిణుడు. పరకౌయింపుల పరిమితిలో పైట చెంగేదో పిలిచిన సైనం కనబడేగా, అందని అందాలకై జాచిన అశ్రుల నుపసంహరించుకుని అటు దారితీసేడు.

వెనకనుంచి వెన్నుపొడుగునా హెచ్చరించేడు. కథకుడు: "చౌరవడేసి చెంత జేరుదా మనుకుంటున్నావేమో, ఛేకానుప్రాసంగా పొమ్మంటుంది సుమా!"

కొత్తలక్ష్యం కవ్వింపులో పెద్దవాని మాటలు పెడచెవిని వేసుకుపోయాడు పదుచుకుర్రాడు.

ఉ ప జీ వి

యథేచ్ఛగా అసలు ప్రియులు కలుసుకుంటున్నారు. గడిచే నెలలు చెలికి నిండుతూ వచ్చేయి.

"మోహానికి మొహంవాచిపోయేను," అన్నాడు మగరాయడు, మురిపెంగా.

"మూన్నాళ్ల ముచ్చటలు మినహాయింపులు కూడా లేనికాలం, మొహంమొత్తిం దంటావేమో అని భయపడ్డాను."

అంతర్వత్ని మృత్యురభిముఖాన్ని మరోసారి ముద్దుపెట్టుకుని అన్నాడతడు, కాళిదాసు ప్రమాణంగా: "అధికమాసాలలో కరువొచ్చింది తృప్తికి."

మనసు కక్కురితి మెల్లనలేచి చేతుల గాంతుని జబ్బుగా కౌగలించింది పాతికళ్ళ (ఎనిమిదినెలల) పడతి.

ఉ పా ం త్యం

నాయికతోబాటు కథకి కూడా ఓపిక సన్నగిలుతోంది. ఒకనాటి ఉదయం ఎంతకీ లేవక, కడుపులో కాళ్లు పెట్టుకుని పడుక్కుంది. పైకనలేగుగాని ఆ కడుపులోనే మరో రెండుపాదాలు మెదిలేయి:

"ఈ నీళ్లు ఎంతదూరం వెళ్ళినా ఇంతే,
వ్యర్థం ఈ ప్రయాణం వెళ్లిపోదాం వెనక్కి."

ఆ మాటల అర్థంమీదే అలిగి, కథకుడు రాగానే ఖచ్చితంగా చెప్పేసింది. ఇంకొక్క ప్రకరణంకంటె ఎక్కువసాగలేనని.

"ఇంకెంతో దూరం లేదులే," అని ఆయన కథని ఒళ్లు నిమిరి, వెంటబెట్టుకుని...

ఉ ప సం హా రం

...యకాయకి నిండుమూఁగాలి ఇంటికి జేరుకున్నాడు.

"నీకేమైనా కోరికలుంటే చెప్పు, తల్లీ, అవి తీర్చి మరీ గ్రంథం ముగిస్తాను," అని అడిగేడు, సాంప్రదాయికంగా.

మొహమాటపడుతూ వసిగిందామె: "నాకు మంచి పేరు సంపాదించాలని ఉందండీ!"

"ఆఁ! అన్నట్లు అడగ మరిచేను నీ నిజనామం?"

చెమ్మగిలిన కళ్లు దించేసుకుని వైస్వర్యంలో అంది: "పడుపు వృత్తిలో పేరు మాసిపోయిందండీ. నేటికాలానికి మీరు సంస్కరించి ఓఇంటిదానిని చేసేరు. అందుకే ఈ ఈప్సితం... ఈడేర్చరూ?" ప్రాధేయపడింది.

"దానికేం తల్లీ!" అన్నాడాయన తండ్రిలాగ. ఓ క్షణంనిదానించి "నీ నిత్యయౌవనానికి తగినట్లు నిన్ను 'అమ్లాన' అంటాను," అన్నాడు.

కాలం మించిపోయిం దమాయకుడా అన్నట్లు మందలించేయి ఆమె చిలిపిచూపులు. మాసాష్టకపుటం తర్వాత్ని వెలా–తెలా వాడిపోయిన వళ్ళంతనీ పరకాయించుకుంది.

పుత్రోదయం తర్వాతి పూబోడిని మనోజ్ఞంగా ఊహించుకుంది కథ. ప్రస్తుతపు వైవర్ణ్యంలోకూడా ఆమె చెక్కిళ్లెంతి అందంగా ఉన్నాయి! అని విస్తుపోయింది.

కనుక, "నే నామె కపోలకల్పితాన్నయితే ఎంతసుందరంగా ఉండునో!" అని కథ కలలు కన్నదంటే, లోకం బుగ్గమీద వేలేసుకోనక్కరలేదు!

బద్దెన నీతులు

శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు

ఆంధ్రభాషాయోష కమూల్యాలంకార మొసఁగిన ఆంధ్ర నృపాలురయందుఁ బేరెన్నిక గన్న వారలలో బద్దెనృపాలుఁ డొకఁడు. ఈతఁ డాంధ్ర చోళులఁ సంతతికిఁ జెందిన యొక సామంతరాజైనను, తన పరిపాలనానుభవమును బురస్కరించుకొని, తన పాండితీగరిమఁ దోడుచేసికొని తోడిరాజులకే కాక భావినృపాల సంతతికిని అనువర్తనసాధనముగ నాదర్శప్రాయమైన రాజనీతిని 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి' యను నామమున విరచించియున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమే 'బద్దెననీతులు' అను నామాంతరమున సైతము వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇందాదర్శప్రాయములగు రాజనీతులే కాక త్రికాలాబాధ్యములైన పరమసత్యములు సైతము విరాజిల్లుచున్నవి. ఈ గ్రంథ విమర్శనమునకు ముందు బద్దెనృపాలుని కాలమునుగూర్చి కొంత విచారింపవలసియున్నది.

బద్దెనకాలము - వివిధవాదములు

ఈ బద్దెనకాలమును గురించి రెండు మూఁడు వాదములు కలవు. అందు 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి'ని పరిష్కరించి ప్రకటించిన శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు, ఆంధ్రకవుల చరిత్రమును విరచించిన కీ॥ శే॥ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, కళాప్రపూర్ణులు, సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు సంపాదకులునై కీర్తిశేషులైన జయంతి రామయ్యపంతులుగారును దమతమ యభిప్రాయములను దెలిపియున్నారు. వీరి యాధారములను క్రమముగాఁ బరిశీలించి యందలి యౌచిత్యమును పరిగణింతము.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు పైగ్రంథమునకుఁ జేర్చిన తమ పీఠికలో ఈక్రింది శాసనము నుదాహరించిరి.

"శాసనము—శ్రీ కృష్ణవేణీనదీతీర దక్షిణషట్సహస్రవిషయాధీశ్వర వీరమహేశ్వర కీర్తిసుధాకర గుణరత్నాకర వేంగిచాళుక్యమూలస్తంభ రిపుదళిత కుంభికుంభ బల యాంగనాగృహతోరణ సన్నుతగంధవారణ నామాది ప్రశస్తిసహితం శ్రీ మహామండలేశ్వర బద్ద (ద్దె?) చోళనరేంద్రమ్..." (పాశ్చాత్య చాళుక్యుఁడగు భువనైకమల్లుని కాలమునాఁటి శాసనము)—

ఈ శాసనము ననుసరించి బద్దెన క్రీ. శ. 1070-వ సంవత్సరమున నుండవచ్చుననిరి. కాని, ఇది నమ్మఁదగినది కాదని శ్రీ కవిగారే రెండు ప్రమాణములఁ జూపిరి. అందు మొదటి దీశాసనము చెన్ననగర గ్రంథ భాండాగారమందలి చరిత్రములోనిది గాన విశ్వసింపఁ దగదనియు, రెండవది పైశాసనమందలి బిరుదావళి గలవాఁడు సామంతరాజ మాత్రుఁడు కాఁజాలఁడనియును దీనిని త్రోసివేసిరి. ఈ ప్రకారము శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకాలము ననిశ్చయముగనే విడిచిరి.

పిమ్మట ఆంధ్రకవుల చరిత్రకారులగు వీరేశలింగముగారు అట్టి బిరుదులుగల సామంతరాజులుండుట యాశ్చర్యము కాదనియు, పైకాలనిర్ణయమును గాదని బద్దెన 12-వ శతాబ్దమువాఁడని తేల్చిరి. ఇందులకు బద్దెనకృతమని రామకృష్ణకవిగారు 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి' 30-వ పుటలో నుదాహరించిన ఈ క్రింది పద్యము నాధారముఁ జేసికొనిరి. ఆ పద్యమిది :

"పరువడి నాంధ్రభాషఁ గల
బద్దెన నీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరఁగు ప్రతాపరుద్ర నర
పాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
నరవరు నీతిసారము వి
నం జదువం గడు మంచి దంచుఁ జె
చ్చెరఁ గవి నీతిపద్ధతులు
చేసి వినోదము బాలబోధకున్."

పై పద్యమునఁ జెప్పఁబడిన (మొదటి) ప్రతాపరుద్రుఁడు 1140 మొదలుకొని 1186 వరకు రాజ్యపాలనము చేసినవాఁ డగుట చేత బద్దెన అతని

తరువాతివాఁడగుట పైపద్యమునుండి స్పష్టమగుట 1186-వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివాఁడు కావలెను. కనుక 12-వ శతాబ్దివాఁడని వీరేశలింగముగారు తేల్చిరి.

వీరేశలింగముగారి వాదము సమంజసము, సక్రమమును. ఈ పద్యమును జూడ నిది బద్దెనకృతము గాదని స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఏలన, పైపద్యము ఇది: "ఆంధ్రమునను న్న బద్దెననీతియు, సంస్కృతమునఁగల ప్రతాపరుద్రవిరచిత నీతిసారమును వినఁ జదువ నుత్తములైన వగుట బాలబోధకై వినోదముగాఁ గవి యందలి నీతుల ననుసరించి యీ నీతిపద్ధతులఁ జేసెను." ఇదివఱకే గ్రంథరూపముఁ దాల్చిన బద్దెన నీతి, నీతిసారముల ననుసరించి బాలబోధకై నీతిపద్ధతులఁ జేసెనని యీ పద్యము చెప్పుచుండఁగా, బద్దెన నీతిని జూచి మరల బద్దెన వ్రాయఁదలంచు టసంబద్ధము కాదా? అందుచేనిది బద్దెనకృతము కానిదగుట శ్రీ రామకృష్ణ కవిగా రీపద్యమును బద్దెనది నీతిశాస్త్రముక్తావళిలోఁ జేర్చుట కాధారము మృగ్యము. దానిభావ మరయక దానిని తమ వాదమున కాధారముగా వీరేశలింగముగారు చేసికొనుటయుఁ జింత్యమే. ఇంతేకాక, పూర్వాపర సందర్భముల ననుసరించినను బద్దెన నీతిని మొదట పేర్కొనుటయు, నీతిసారమును బిమ్మటఁ బేర్కొనుటయు బద్దెన ప్రతాపరుద్రునికిఁ బూర్వుఁడనుటకే యీ పద్యము తోడ్పడును కాని తరువాతివాఁడయి యుండవలెనని యీ పద్యము వీరేశలింగముగారి కెట్లు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చినదో తెలియకున్నది. మఱియుఁ బై పద్యాంతమున 'బాలబోధకున్' అని యుండుటచే, 'రాజనీతిశాస్త్రము' బాలురకుఁ గాఁజాలదుకదా! అంతియ కాక "ఆదిలో నీతిసార మను గ్రంథమున బద్దెన పూర్వకవిగా స్తుతింపఁబడె"నని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు నీతిశాస్త్రముక్తావళీ పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. అందుచే పై పద్యము నీతిశాస్త్రముక్తావళి, నీతిసారము రెండింటి ఛాయలు గల సుమతిశతకమునకే యన్వయించుట కుపయోగించునుగాక దీనిపైఁ గావించిన వీరేశలింగముగారి యూహలు నిరాధారములే యగును. అందుచే బద్దెన కాలనిర్ణయమునకు మఱియొక ప్రబలాధారము చూడవలసియున్నది.

ఇఁక మూఁడవవారగు శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బద్దెన కాలనిర్ణయమును దెలుపు రెండు శాసనములను సంపాదించి ప్రకటించిరి. ఈ రెండును కృష్ణాజిల్లాలోని గన్నవరము తాలూకా యంపలి కొండ (డొ? నాయుని) వరగ్రామ బ్రహ్మేశ్వరస్వామి యాలయమునందలివి. వీనిలోని మొదటి శాసనము సంపూర్ణముగా లభించినది. మిగిలినది శిథిలమైనది. ఇది: "శాసనము-స్వస్తి సమస్తప్రశస్తి సహితం శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర వీరనారాయణ చోడబద్దిగ దేవరాజులు శకవర్షంబులు ౧౧౮౩ గు నేఁటి కర్కాటక సంక్రాంతి నాఁడు..."

ఈ శాసనమునఁ జెప్పిన శాలివాహనశకము 1183 నకు 78 కలుపఁగా 1261 క్రీ శ. అగుచున్నది. మఱియు రెండవ శాసన మిట్లున్నది.

"శాసనము,—

శ్రీనాథనాభినీరేజ సంభూతః బ్రహ్మణః పురా,
జాతా విశ్వగుణాఢ్యేన లక్ష్మ్యా రాజపరంపరా,
తస్యాం బద్దిగభూపాఽభూ ద్వీరనారాయణాంకితం,
చోడదోరయ (భూపో) స్వపుత్రో భూదస్యనందనః.
శ్రీ శాకాబ్దే పురాష్టా
దశ శశిగణితే కర్క సంక్రాంతి కాలే
సప్రాదాద్దీప మిష్ట
ప్రవ మనవరతం చోడబద్దిక్షితీశః,
శ్రీమద్బ్రహ్మేశ్వరాయా
శశి రవి విశదం గోంకనాంకస్య, (లే?) తే
స్సద్దీపార్థంచ వేలేటి
జనపదమహీ వింశతిద్రోణసంఖ్యాం."

అని పూర్తిగానున్న శాసనమునుబట్టికూడ క్రీ.శ. 1261-వ సంవత్సరమని తేలుచున్నది. క్రీ. శ. 1261 ప్రాంతమున కాకతీయ రాజ్యమును రుద్రమదేవి పరిపాలించుచుండెను. కనుక బద్దెనయనువాఁ డామెకు సామంతుఁడై కృష్ణాతీరమం దొక చిన్నరాజ్యమును బాలించుచు నుండియుండవలెనని శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిర్ణయించిరి.

ఈ నిర్ణయమును బరిశీలించినను సంశయాంశములు లేకపోలేదు. బద్దెన నామధేయు లనేకులు కానవచ్చుచున్నారు. శాసనమున నున్నంతమాత్రమున నే బద్దెనయో నిర్ణయించుట కాధారములు మృగ్యములే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రిచ్చిన చెన్నపురి భాండాగార శాసనమునను బద్దెన నామధేయము కలదు. ఆతఁడు 1070 ప్రాంతము వాఁడుగా గన్పట్టుచున్నాఁడు.

బద్దెన నీతులు

ప్రస్తుత గ్రంథ మేబద్దెన వ్రాసినదియు, దెలియదు. మఱియు, నీతిశాస్త్రముక్తావళి యందలి గద్య ననుసరించి—

"గద్య. ఇది శ్రీ లక్ష్మీవల్లభ శ్రీపాద పద్మారాధక కమలాప్తకుల పవిత్ర నన్నన గంధవారణ రాజరాజ మనోజాంక బద్దెనాఖ్య ప్రణీతంబైన రాజనీతి ప్రకారం బన్నది సర్వము సంపూర్ణము."

పై నన్ననగంధవారణేత్యాది బిరుదములఁ గాంచి పరిశీలించినను, చెన్నపుర భాండాగార శాసనమున సైతము "నన్నన గంధవారణ నామాది ప్రశస్త సహితం" అని యున్నది. ఇది పై పిచ్చు రామయ్య పంతులు గారు సంపాదించిన శాసనములందే కానవచ్చుటలేదు. ఇంతేకాక, విక్రమార్క చరిత్రమునఁ జెప్పఁబడిన నన్నయగంధ వారణుఁ డొకఁడు కలఁడు. ఈతనికి సిద్ధనమంత్రి మంత్రి. ఈతని మనుమఁడైన సిద్ధనకే విక్రమార్క చరిత్రము కృతిగా నీయఁబడినది.

విక్రమార్క చరిత్రమునఁ గల పద్యమిది :

"వనరుహనాభు కుద్ధవుఁడు
 వజ్రికి జీవుఁడు వత్సనాథునీ
ఘనకు యుగంధరుండు దితి
 సూతికి దైత్యగురుండు విక్రమా
ర్కునకును భట్టి రీతి నధి
 కుండగు నన్నయగంధవారణం
బునకుఁ బ్రధానుఁడై నుతులఁ
 బొందెను సిద్ధనమంత్రి యిద్ధరన్."

దీని విషయమున వీరేశలింగము పంతులుగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు :

"1156-వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1163-వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసిన వెలనాటి చోడుఁ డనఁబడెడు రాజేంద్ర చోడునిచే నగ్రహారాదికమును బడసిన సూరన సోమయాజికి మనుమఁడగుటచే సిద్ధనమంత్రి 1240-50 సంవత్సర ప్రాంతముల నుండియుండవలెను. అప్పుడు సిద్ధనమంత్రి ప్రభువైన నన్నయ గంధవారణుఁడును ఇంచుమించుగా ఆ కాలమునందే యుండును. ఈ కాలము బద్దెనృపాలుని శాసనకాలముతో దాదాపుగా సరిపోవును. కాఁబట్టి యీ నన్నయగంధవారణుఁడే బద్దెనృపతియేమో!"

ఈ యూహ సమంజసముగానే కానవచ్చుచున్నది. మఱియు రామయ్యపంతులు గారి నిర్ణయమునకుఁ దోడగుచున్నది.

కాని, పైనిర్ణయము నంగీకరించుటకుఁ బూర్వోదాహృతమైన:—

"పరువడి నాంధ్రభాషఁ గల
 బద్దెన నీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరఁగు ప్రతాపరుద్ర నర
 పాలుని చే రచియింపఁబడ్డ యా
నరవరు నీతిసారము..."

అను పద్యము ననుసరించి బద్దెన ప్రతాపరుద్రునకుఁ బూర్వుఁడే యని తోఁచుచున్నది. అనఁగా 1140 మొదలు 1186 వఱకుఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు పాలించియుండుటచే బద్దెన 1140 కి పూర్వుఁ డనవలెను. ఈ యూహ 1070 ప్రాంతమువాఁ డన్న చెన్నపురి శాసనమునకు రమారమి సరిపోవుచున్నది. పైఁగా, ప్రతాపరుద్రుఁడే నీతిసారమునఁ బూర్వకవిగా బద్దెనను స్తుతించెనని కవిగారు వ్రాసియున్నారు.

ఇంతకుఁ దేలినదేమన ! పై రెండు నిర్ణయములకును ప్రతిబంధకములు పై రీతిఁ గానవచ్చుచుండుటచేతను, నేవాద మంగీకరించుటకును ప్రబలాధారములు లభింపకపోవుటచేతను బద్దెన కాలనిర్ణయము ఇంకను బరిశోధనీయాంశమేయై యున్నది.

బద్దెన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి రచించుటకుఁ బూర్వము సుమతి శతకము రచించిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడని రామకృష్ణ కవిగారును, దాని నంగీకరించి వీరేశలింగము పంతులుగారును జెప్పియున్నారు.

"శ్రీవిభుఁడ గర్వితారి
క్ష్మావరదళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మీ సం
భావితుఁడ సుమతి శతకము
గావించిన ప్రోడఁ గావ్యకమలాసనుఁడన్."

ఈ పద్యము నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి వ్రాఁత ప్రతుల నెచ్చటను గానరాలేదనియుఁ, గాన నంత విశ్వసనీయము గాదనియు ధ్రువపఱచియున్నారు.

పైపద్యమున సుమతి శతక మే ముందు వ్రాసినట్లు, "పరువడి నాంధ్రభాషఁగల బద్దెన నీతి.." యను పద్యమున నీతిశాస్త్రముక్తావళియే ముందు విరచింపబడినట్లును బద్దెనయే చెప్పుకొనెనని యుదాహరించిన శ్రీ వీరేశ

లింగముగారి యూహ పరస్పర వైరుద్ధ్యమున కాల వాలమైనది. కాక, దీనివలనఁ గూడ సుమతి శతకము బద్దెనకృతము కాదనియు వాతని తరువాత కవిచేత నే విరచింపఁబడిన దనియుఁ దేలుచున్నది. అందువలన బద్దెన నీతిశాస్త్రముక్తావళి యను గ్రంథ మొక్కఁడా ని నే రచించియున్నాఁడనుటయే సత్యము.

గ్రంథ ప్రాశస్త్యము

సారస్వతమున బద్దెన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళికిఁ గల స్థానము ఇందలి పద్యముల ననేకులు లాక్షణికు లుదాహరించి యుండుటవల్లను, భాషామాధుర్యము నను, భావవైశిష్ట్యమునందును ఆంధ్రమునఁగల రాజనీతి గ్రంథముల నుత్తమమైనదిగా నెన్నబడుటవలనను విదిత మగుచున్నది. ప్రతాపరుద్రునిచే విరచింపఁబడిన నీతి సారమను గ్రంథమున బద్దెన పూర్వ సుకవులలో నొకఁడుగా స్తుతింపఁబడినాఁడు. మడికి సింగన తన సకల నీతిసమ్మతములో ననేకములగు నీతని పద్యము లుదాహరించియున్నాఁడు. శ్రీధరచ్ఛందమునను, కవి సంజీవనియందును, రత్నాకరమునందును, ప్రబంధరాజ శ్రీ వేంకటేశ్వర విజయవిలాస మను సద్భుతగ్రంథమును విరచించిన వేంకటకవి లక్షణశిరోమణియందును బద్దెన నీతిశాస్త్రముక్తావళి యందలిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు.

ఆంధ్రమునఁగల రాజనీతిగ్రంథములలో క్షేమేంద్రుని ముద్రామాత్యము, ప్రతాపరుద్రుని నీతిసారము, భోజరాజ విభూషణమను నీతిభూషణము, చారుచర్య, ప్రాచీన కామందకము, ప్రాచీన పంచతంత్రి, శివదేవయ్య పురుషార్థసారము, ఆరాధ్యదేవుని స్మరతత్త్వసారము, మడికసింగన నీతి కావ్యావళి మున్నగునవి ప్రసిద్ధములు. పైవానిలోఁ గొన్ని గ్రంథములు ప్రస్తుతము లభింపకపోయినను మడికి సింగన విరచించిన సకలనీతిసమ్మతమున నుదాహరింపఁ బడియుండుటచే, దత్పరిశీలమున వానియందలి పద్యములకన్న బద్దెన పద్యముల ప్రౌఢత్వము, మాధుర్యము విశదమగును. నీతి శాస్త్ర ముక్తావళియం దీ పోలికపద్యము లీయఁబడి యుండుటచే వాని నిట నుదాహరించుట చర్వితచర్వణమే యగును.

నీతిశాస్త్రముక్తావళి యందలి విషయ మారంభ పద్యమున నే వివరింపఁబడియున్నది:

"రాజనీతియు నసద్రాజలక్షణమును
మంత్రిమార్గంబు దుర్మంత్రివిధము,
నధికారవిధియుఁ గార్యవిచారము నుపాయ
గతియును రాజ్యరక్షాక్రమంబు
ఇల నరాజకవృత్తి హితసేవకస్థితి
దుస్సేవకక్రియ దుష్టరాజు
సేవాబలము దానశీలతామహిమ వి
వేక సంగతియును లోకనీతి
పద్ధతులు............"

పై విషయములపైఁ జెప్పిన పద్యములను దిక్ప్రదర్శనమాత్రముగా నుదాహరించి యందలి యౌచిత్యము నరయుదము.

రాజనీతులలో:

"న్యాయము ప్రజ పెక్కువసును
బ్రాయము ప్రజకల్మి సిరి యుపాయం బగుటన్
న్యాయమె భండారము నర
నాయకులకు............."

న్యాయపరిపాలనావశ్యకముఁ ప్రధానముగాఁ జెప్పఁబడినది.

"ఆప్తు లెఱింగిన నాప్తుల
యాప్తు లెఱుంగుదురు తత్తదాప్త శ్రవణ
ప్రాప్తముగు చుండుఁ గావున
నాప్తపరంపర లమంత్ర మవనిం బతికిన్."

అను రాజ్యతంత్రరహస్యగోపనావశ్యకమును:

"నయమునఁ గాని భూమిప్రజ
నమ్మగు నమ్మిनఁ గాని యర్థసం
చయమును తంత్రవృద్ధియును
జాలదు, చాలినఁ గాని శత్రులన్
బయి చని యోర్వరాదు, ప్రతి
పక్షమడంగినఁ గాని భూమి య
క్షయముగ నేలరాదు......"

అను చోటను—

"పతికన్న నబల వసుమతి
సతిపతి లేకున్నఁ జెడదు సత్యము ధాత్రీ
పతిలేని నాఁడు సద్య
చ్చ్యుతి వసుమతికి......"

అను చోటను—

బద్దెన నీతులు

"మంచిలను జెడిన పతి చెడు." అను చోటను రాజునకును, ప్రజలకును గల యవినాభావసంబంధము చక్కఁగాఁ దెల్పఁబడినది.

మఱియు దానశీలతా లోకనీతి పద్ధతులందలి త్రికాలాబాధ్యములగు పరమసత్యము లద్భుతముగా నీ గ్రంథమున వివరింపఁబడినవి.

"దానగుణంబ యెన్నఁగఁ బ్ర
ధానగుణం బది మున్ను గల్గినన్
గాని విశేషమై పురుష
కారము నిల్వదు లోభినాఁడుఁ జ
న్నెని యశంబు సత్త్వము స
హిష్ణుతయున్ విభవంబు విద్యయున్
మానము బీరమున్ వృథయు
మానిసికిన్......"

"ఎత్తిన కాలఁ గాని సిరి
కెన్నఁడు నిల్చిన కాల నిల్వఁగాఁ
జిత్తము లేదు కాన సిరి
చెందిన నాఁడె పరోపకారముల్
హత్తి కడంగి సేయుఁ డెడ
దైనఁ బదంపడి వేఁతుఁ గొందమున్
చిత్తమె కాని యిత్తమను
చిత్తము పుట్టునె యెట్టివారికిన్ ?"

అను పద్యము లద్భుతములు, అనుపమానములు.

ఈతని కవిత్వమున నెన్నుట కెక్కు పొల్లు మాటైన నుండక పోవుటే కాక.

"పొసఁగ ముత్తెపుసరుల్ పోహళించిన లీలఁ
దమలోన దొరయు శబ్దములఁ గూర్చి."

యన్న సూరనార్యుని నానుడికిఁ దీఁటైన యీతని పద్యములుండును. సమస్తమును విధివశమన్న విషయ మెంత చక్కఁగాఁ జెప్పెనో చూడుఁడు :

"అగుటయుఁ గామియు విధివశ
మగుటెఱుఁగక తనవశంబె యని డెందములో
వగచెడు మూఢుఁ గనుంగొని
నగఁడె విధాతృండు..."

"కాని యది కాద యయ్యెడు
దాని కవశ్యంబు నన్యథాభావ మిలన్
గానేర దింత యెఱుఁగని
మానిసి చింతాసముద్రమగ్నుఁడు కాఁడే."

"కరిసన మోపి చేసినను
కర్ణునిఁ గొల్చిన హీనమాడినన్
దిరిసిన ధాత్రి రోసి పర
దేశము పోయిన విద్యకల్గినన్
సిరి తన పూర్వజన్మమునఁ
జేసిన యంతయ కాక కల్గునే
పొరలిన ప్రేలఁ బట్టఁ దల
పోఁతలు పోసిన వెచ్చనూర్చినన్ ?"

ఈతని పద్యముల కూర్పు, అల్లిక జిగిబిగి, ధారాశుద్ధియు నత్యుత్తమములు. తిక్కనకుఁ బూర్వమే యిట్టి కవితాపాటవము బద్దెనృపాలుని నోట వెలువడు టత్యంత మోదసంధాయకము.

"ధరణియు తల్లి తన్ గనిన
తల్లియ వేల్పు గుణంబు మేని కా
భరణము బుద్ధి యూపు కుల
భామయ సంపద బొంక వేద సో
దరుఁ డిలఁ బ్రాపు చంపమియు
ధర్మువు క్రోధము పాతకంబు మ
త్సరము వినాశహేతువు వి
చారమె సారము..."

ఈ విధముగనే గ్రంథమంతయు నత్యంత శ్లాఘాపాత్రముగా వెలయుచున్నది.

ఇట్టి యుత్తమగ్రంథమునకు రెండు మూఁడు విధముల ప్రతులుండుటయు నందు పాఠభేదము లధికముగా నుండుటయు, ఒక ప్రతియందు మూఁడాశ్వాసములుగా విభాగింపఁబడి యిందలి పద్యములుండుటయు మొదలగు విషయములు కానవచ్చుచుండుటచే నీ యుద్గ్రంథమును తిరిగి సవిమర్శకముగా సంపాదించి ప్రకటించు టత్యావశ్యకముగా నున్నది. ఏ తత్కృతికర్తయగు బద్దెనృపాలుని కాలమునుగూడ సద్విమర్శకులు పరిశోధించి యాధారసహితము, నామోదదాయకమునకు నిర్ణయము గావింపవలసియున్నది.

భారత సింహళ జపాన్ మహాబోధి సంఘములు కలసి సార్‌నాథ్‌లో
నిర్మించిన 'మూలగంధ కుటీ విహారం'

సార్‌నాథ్ బౌద్ధక్షేత్రం

సార్‌నాథ్‌లోని 'మూలగంధ కుటీ విహారం లోపలిభాగం. జపాన్ చిత్రకారు డొకరు బౌద్ధగాథలకు సంబంధించిన అనేక కుడ్య చిత్రాలను చిత్రించి విహారాంత ర్భాగాన్ని శోభామయం చేశారు. అచ్చెరువు గొల్పుతున్న ఈ కళా వైభవం ప్రాచ్య పాశ్చాత్య యాత్రికుల ననేక మందిని ఆకర్షించి ఆనందపరుస్తున్నది.

శ్రవ్య నాటిక:

మేఘ మల్హార్

శ్రీమతి మానికొండ సరోజనీదేవి

పాత్రలు

ప్రద్యుమ్నుడు   సరస్వతీదేవి
సూరదాసు   సునంద
పూర్ణవర్ధనుడు

* * ప్రాతఃకాలాన్ని సూచించే సంగీతం క్రమేపీ తగ్గిపోతూ వుంటుంది.

పూర్ణవర్ధనుడు : (ఉచ్చైస్స్వరంతో)

ఏ ధర్మ హేతు ప్రభవా
తే సమ్ హేతుమ్ తథాగతః
తే సచ్ ఏ నిరోధో
ఏవంవదీ మహాసమనో.

[విరామం]

ప్రద్యుమ్నుడు : (అడుగుల చప్పుడు-రొప్పుతో) స్వామీ!

పూర్ణ : ఎవరూ? ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అవును స్వామీ!

పూర్ణ : (కంగారుగా) అలా రొప్పుతున్నావేం. తెలతెలవారకముందే లేచొచ్చినట్లున్నావ్. యేం జరిగింది?

ప్రద్యు : రాత్రంతా నిద్రపట్టలేదు స్వామీ!

పూర్ణ : ఎందుకని?

ప్రద్యు : ఎందుకనో మరి. యేవో విషయాలు నన్ను భయపెడుతున్నాయి. మనస్సంతా ఆందోళనగా వుంది. ఎప్పుడు తెల్లవారుతుందా జరిగిందంతా యెప్పుడు చెబుదామా అని ఆదుర్దా యెక్కువైంది. రాత్రంతా నిద్ర లేదు.

పూర్ణ : ఏమిటి నాయనా అది. అంతా విచిత్రంగా వుందే!

ప్రద్యు : మనవి చేసుకొంటాను.

*   *   *

[జనుల సందడి—కోలాహలధ్వనులు—నాగస్వర చిహ్నాలు – గావుకేకలు-పాలికేకలు].

ప్రద్యు : (తనలో) ఈ మాసంలో జరుగుతూండే సంక్రాంతి వుత్సవాలకు తప్పకుండా వస్తానన్నాడే! యేమి చెప్మా! యింకా వచ్చినట్లు లేదు. మూడురోజుల్నుంచి యేకధాటిగా వెతుకుతున్నా. జనం మూగిన చోటల్లా అన్వేషిస్తున్నా! కళ్లల్లో జ్యోతులు వేసుకొని చూసినా ఆయనమాత్రం కానరాలేదే! — (నెమ్మదిగా)

[నాగస్వరం ఊదుతున్న ధ్వని]

ఎవరది! ఆ పాములవంక తదేకదృష్టితో చూస్తున్నాడు. మనిషంతా అచ్చంగా అతడిలాగే వున్నాడు. నిజంగా... సూరదాసే అతడు—సూరదాసే...

[క్షణం విరామం]

నమస్కారం సూరదాసుగారూ!

సూరదాసు : 'దీర్ఘాయురస్తు' నాయనా! అన్నట్లు నన్నేగదూ యిందాకట్నుంచీ నువ్వు వెతుకుతోంది?

ప్రద్యు : (సంతోషంతో) ఎలా తెలుసుకోగలిగారు స్వామీ! చెప్పకుండానే.

సూర : (చిన్నగా నవ్వి) అదా నీ అనుమానం. నేను అవంతీపుర గాయకుడ్ని. అసలు నిన్ను నే నెరుగుదును. ఇదివరలో మీ నాన్నగారూ నేను మంచి స్నేహితులం. మీవూరేదైనా పనివుండి వెళ్లడం జరిగితే తప్పకుండా మీ

నాన్నగార్ని కలుసుకొని, పలకరించి, మరీ వచ్చేవాణ్ణిసుమా!

ప్రద్యు : అలాగా స్వామీ! మరి నన్నెప్పుడూ చూడలేదా!

నూర : అదేమిటి నాయనా! నిన్ను చూడకపోవడమే. అప్పట్లో నువ్వు చాలా చిన్నవాడివి. తప్పటడుగులు వేసుకుంటూ గుమ్మాలు దాటుతూండేవాడివి. చాలా ముద్దొస్తూండేవాడివి కూడా.

ప్రద్యు : అయితే మీరు ప్రస్తుతం ఎక్కడుంటున్నారు?

నూర : ఇక్కడికి దక్షిణంవైపుగా ఒక నది వుంది తెలుసుగదూ!

ప్రద్యు : ఆఁ...వుందండీ!

నూర : దాని వొడ్డునే శిథిలమైన దేవాలయం ఒకటి వుంది.

ప్రద్యు : ఆఁ... ఆఁ...

నూర : దాన్నెప్పుడైనా చూశావా నాయనా!

ప్రద్యు : చూడకేం స్వామీ! చాలాసార్లు చూసాచ్చాను. కొన్నాళ్లుగా ఒక సన్యాసి బస చేస్తూండేవాడు కూడా.

నూర : ఆ...! యిప్పటికీ ఆ మహానుభావుడు అక్కడే వుంటున్నాడు. నీ కెప్పుడయినా తీరికవుండి—వీలు చిక్కితే అక్కడికొచ్చి నన్ను కలుసుకో! మరిచిపోకుసుమా!

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ! తప్పకుండా వచ్చి దర్శించుకొంటాను.

నూర : ఇదిగో! అన్నట్టు...నీ పేరేమిటి?

ప్రద్యు : ప్రద్యుమ్నుడండీ!

నూర : ఇంతా తెలుసుకొని అసలైంది అడగటం మరిచా!

ప్రద్యు : ఏమిటది స్వామీ?

నూర : మరేంలేదూ! ప్రస్తుతం నీ బసెక్కడ?

ప్రద్యు : ఇక్కడకు దగ్గర్లో ఒక బౌద్ధ విహారం వుంది. తెలుసుగదండీ? అదే. అక్కడే ఇప్పటికి మూడు సంవత్సరాలబట్టీ చదువుకొంటున్నాను.

నూర : మంచిది నాయనా! బాగా చదువుకో! మరి... తప్పకుండా వస్తావ్ గదూ! ఒకసారి.

ప్రద్యు : స్వామీ! ఇంకా ఇక్కడ ఎన్నాళ్లుంటారు?

నూర : ఈలోపుగా నన్ను కలుసుకొంటావ్ గా! మళ్ళీ అప్పుడు చెబుతాలే! ఏమనుకోకు—వస్తా మరి...

* * *

ప్రద్యు : ఇలా మాట్లాడుకొన్నాం గురుదేవా! మొదటి నాడు పరిచయమైనప్పుడు ఆ నూరదాసుగారున్నూ—నేనున్నూ!

పూర్ణ : ఆయన రమ్మన్న ప్రకారం తర్వాత ఎప్పుడైనా కలుసుకొంటానికి వెళ్ళావా?

ప్రద్యు : వెళ్ళకేం స్వామీ!

పూర్ణ : ఏ వేళప్పుడు వెళ్ళావ్.—

ప్రద్యు : ఇంకా సాయంత్రం ముదిరిపోలేనప్పటికి.

పూర్ణ : ఒంటరిగా నేనా?

ప్రద్యు : ఒంటరిగా నే బయలుదేరి వెళ్లాను స్వామీ!

పూర్ణ : మధ్యలో యెవరూ తోడుగా కనిపించలేదా?

ప్రద్యు : ఆ ప్రాంతంలోకి వెళ్లుతూండేటప్పటికి యెదురుగా ఒక పర్వతం కనిపించింది. దాని కిరువైపులా కాలిదార్లున్నవి పగలల్లా పని చేసి, గృహోన్ముఖులైన పల్లె జనమంతా వరుసగా ఆ దారివెంట బయలుదేరారు.

పూర్ణ : ఎవరివంకా పరీక్షగా చూడలేదుగదా!

ప్రద్యు : (దీనంగా) అబద్ధం చెప్పి మిమ్మల్ని మోసం చేయలేను స్వామీ! ఆత్మవంచన చేసుకొంటూ మీ ముఖంవంక చూసి మాట్లాడలేను...

పూర్ణ : నాకు తెలుసు ప్రద్యుమ్నా! నువ్వు చంచల స్వభావివని, నీలో ఉన్మాదం, కుతూహలం యిటువంటి పరిస్థితుల్లో ఉప్పొంగిపోయి వుంటాయని, నే ననుకొంటూనే వున్నా! తప్పకుండా నువ్వు ప్రతిభావంతుడవై తీరుతావనికూడా ఆశిస్తున్నా... కాని...

ప్రద్యు : క్షమించండి స్వామీ! సునందకోసం ఆ వెళ్లే పల్లెగుంపులో వెతికాను. మీ రన్నట్లుగా మారిపోయిన విషయంకూడా వాస్త

వమే! ఆమెను చూస్తూంటే యెందుకో అలా అయిపోతున్నా!

పూర్ణ : అయితే ఆనాడు సూరదాసుని కలుసుకో లేదా!

ప్రద్యు : సునందతో కాసేపు మాట్లాడి వెడదామనుకొన్నా! కాని పొద్దు వాలిపోబోతోంది. చీకటి; వెన్నెల జేవురించబోతోందని గ్రహించాను.

పూర్ణ : సునందతో మాట్లాడటం యింతికీ కుదర్లేదా? ఆ రోజు.

ప్రద్యు : అదే మనవిచేసుకుంటూ స్వామీ!

* * * *

[నవ్విన ధ్వని]

ప్రద్యు : ఎవరూ! నువ్వా! ఎప్పుడొచ్చావ్?... అబ్బ!...నీ కోసం యెంత వెతికానని... (నవ్వుతున్న ధ్వని) యేమిటా పిచ్చి నవ్వు!...కొస్త దాముకో రేపటికి... అదిగో మొదలెట్టావ్ కొంటెపనులూ!... సునందా! యింకా చంటిపిల్లలాగా యేమిటీ అల్లరిచేష్టలు...

సునంద : (నవ్వాపుకొంటూ) పాపం! చాలా అలసిపోయారు కదూ!

ప్రద్యు : దేనికి?

సునంద : కోపానికి.

ప్రద్యు : కోపం?-ఎవరికి?

సునంద : మీకే!

ప్రద్యు : అబ్బే! నాకేం కోపం. అయినా యెందుకు? యిప్పుడు.

సునంద : ఇంతలోకే యెంత మారతారండీ! యిప్పుడేగా కసురుకొన్నారు పైపంచ లాగితే.

ప్రద్యు : అలా లాగడం కొంటెపనికాదూ!

సునంద : అంతమాత్రానికే కోపంరావాలా! మీరెన్నిసార్లు నా పమిటచెంగు లాగి నన్ను కవ్వించారు!—గుర్తులేదా! అసలు మీ మగాళ్లకి ఆడవాళ్లంటే అతి చులకనలెండి. మీరేమైనా చెయ్యొచ్చుగాని, మేంచేస్తే యిట్టే బయటపడతారు. సహనమనేది వుంటేగా అసలు.

ప్రద్యు : (లాలనగా) పోన్లే సునందా! ఒక్కసారి యిలా చూడు.

సునంద : సిగ్గులేకపోతే సరి.

ప్రద్యు : అంతకోపం దేనికి సునందా! యేది ఒక్కసారి యిలా నావంక చూసి నవ్వవూ! నా సునందవుగా! ఏది! నీకోసం యెంతగా వెతుక్కుంటూ వచ్చానో తెలుసా!

సునంద : నిజంగా! నాకోసమా!—లేక పాములవాడి కోసమా!

ప్రద్యు : నీకోసమే!

సునంద : పైమాటేగాని, నాకోసం యెందుకొస్తారు. ఆ పాములవాడికోసం వచ్చివుంటారు. ఇంతలో నే కనబడ్డానని నీకోసమే అంటున్నారు అంతేనా!

ప్రద్యు : ఎంత మాటకారి వైపోయావ్ ?

సునంద : (హేళనగా) అలాగా!

ప్రద్యు : నిజం సునందా! ముమ్మాటికి నమ్ము. ఎప్పట్నుంచో వెతుకుతున్నాను. ఇప్పుడూ వెతుకున్నా.

సునంద : బాగుంది ఎదుకుగా—వుండగానే

[ఇంతలో అడుగుల చప్పుడు]

ప్రద్యు : సునందా! యెవరో యిటే వస్తున్నారు...

సునంద : ఎవరూ!

ప్రద్యు : కాలి అందెలు మ్రోగుతున్నయి—గాజులు కూడా కదిలిన శబ్దం వినిపిస్తోంది.

సునంద : అయితే నే వెళ్ళిరానా! మళ్ళా కలుసుకొంటాన్లే ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (తనలో) ఏమిటో యీ రహస్య ప్రణయ సమావేశాలు. పండువెన్నెల్లో — నిండు శారద రాత్రుల్లో—హృదయం విప్పి సునందతో కాసేపు కులాసాగా మాట్లాడుదామనుకొంటే యేవో అవాంతరాలు తటస్థపడుతూంటాయి. విహారంలో గురుదేవులు త్రిపిటకమునుగురించి లేపడిగితే యేం చెప్పాలి. నిజంగా నేను చంచలాత్ముడి నే. లేకపోతే నా యీ మనస్సు కాసేపు జ్యోత్స్నాపూరితమైన ప్రకృతివైపూ, మరి

కాసేపు ప్రణయానందదాయియైన సునంద నైపు వినిటిది?

[ఇంతలో సాయంకాలపు హారతి గంటల చప్పుడు వినిపించి క్రమేపీ తగ్గిపోతూ వుంటుంది.]

అవిగో! పరిమిత దేవాలయంలో హారతి గంటలు మ్రోగుతున్నయ్. యెంతసేపని యిట్లా వుండను—ఆశ నిరాశ అయింది. దారిన బడితే నెమ్మదిగా వెళ్లొచ్చు. (నడక చప్పుడు)

[మనిషి కదలిన చప్పుడు]

ప్రద్యు : ఎవరా మనిషి?

[క్షణం విరామం నవ్వు శబ్దం]

ప్రద్యు : ఎవరూ! సునందా!

సునంద : ఊ...!

ప్రద్యు : సునందా! యేమిటే చెట్టుచాటున చీకట్లో దాగుడుమూత లాడుతున్నావ్.

సునంద : కనుక్కోవాలి మరి...

(క్షణం విరామం)

ప్రద్యు : అబ్బ! యేమిటో!

సునంద : చెప్పుకోవాలి మరి...

ప్రద్యు : ఇవాళ అగ్నిపరీక్షలు మరీ యెక్కువైనయ్యే! అదేమిటో నువ్వే చెబుదూ!

సునంద : ఇంతేనా మరి!...ఆలోచించి చెప్పండి చూద్దాం.

ప్రద్యు : నాకెట్లా తెలుస్తుంది యేమిటో అది.

సునంద : ఓడిపోయారా?

ప్రద్యు : ఓడిపోయినట్లే—అదీగాక ఆడదాని ముందు పందెంలో గెలిచినవా డెవర్లే!

సునంద : అది బాగానే వుంది గాని, యింతకీ మీరు దారివెంట పోతున్నారా! లేకపోతే నన్ను వెతుకుతున్నారా! అదీ గాకపోతే పాముల వాడికోసమా!

ప్రద్యు : అబ్బే! నేనసలు వెతకడం లేదు. పైగా నువ్వే వెతుక్కుంటూ వున్నావ్—వేళా కోళ మాడుతున్నావ్.

సునంద : నే నవ్వకపోతే యేమయ్యేవారూ?

ప్రద్యు : నే మాడకపోతే నువ్వేమయ్యేదానివి? యిటువంటివి మాస్తుంటేనే నాకు మహా కోపం వచ్చేది.

సునంద : తప్పుచేసి యింకా కోపం దేనికి? ఆగోజున యేం చెప్పారో గుర్తుకు తెచ్చుకోండి! తెలుస్తుంది.

ప్రద్యు : లేకేం, బాగానే వుంది. నీ విషయం అసలు వేరు. అయినా నువ్వు భాగ్యవంతుల కూతురివి. ఇంతకీ నువ్వు చెప్పే విషయం యేమిటో తేలడం లేదు.

సునంద : యెత్తిపొడుపుమాటలు చాలుగాని, అబద్ధ మాడబోకండి — ఆడపిల్లలు వుడుకుతారు. ఆ మాటేమిటో మీరే ఆలోచించి గుర్తుకు తెచ్చుకోండి. అంతవరకూ నే నెక్కడికీ పోను...సరేనా...

ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఆ...అదా! గుర్తొంచ్చిందిలే. మురళీగానమేనా!

సునంద : ఇంకా బాగా ఆలోచించండి. ఆ రాత్రి రెండుఝాములకే దేవాలయంలోకి వచ్చి కూర్చుంటానని కూడా మాటిచ్చారు... మరి...వచ్చారుగదూ!

ప్రద్యు : వచ్చాగా! సునందా!

సునంద : చెప్పిన వేళకి,

ప్రద్యు : సరిగ్గా ఆ వేళకి రాలేకపోవచ్చు. తరువాత వచ్చినమాట వాస్తవం. యింతకీ నన్ను చూశావా! సునందా!

సునంద : మీకోసం వచ్చినప్పుడు-నమ్మి మన సిచ్చి కొన్నప్పుడు-చూడకుండా యెలా వుంటా!

ప్రద్యు : (నవ్వుతూ) సరే సునందా! చూసినదానివి యెందుకు పిలువలేదూ?

సునంద : అప్పుడు నా పరిస్థితి చూసివుంటే, మీకు తెలిసేది. ఒక్కతెనే వున్నానా! రెండు ఝాములప్పుడు ఒంటరిగానే వచ్చాను. ఆలయమంతా వెతికాను...మీ రెక్కడా కనిపించలా చాలాసేపు దిగాలుపడివున్నా. ఇంతలో మా వూరిజనమంతా వచ్చారు. అప్పుడెలా పిల్వను-చెప్పండి.

ప్రద్యు : చివరకు నన్నే ఓడించావ్ సునందా! సరేనా! తప్పుకూడా నిజంగా నాపల్లే వుంది.

సునంద : కాసేపు అలాగే అంటూంటారు—మీ బోటివాళ్లంతా. అయినా మీ లాంటి పాములవాళ్లని యెవరూ నమ్మరని?

ప్రద్యు : ఇంకెవరంటారు నీ బోటివాళ్లే. అయినా అడగటం మరిచా. సునందా! నువ్వు యీ మధ్య మాటిమాటికి నన్ను పాములవాడంటున్నావ్, యేమిటే అసలు రహస్యం?

సునంద : అదేమిటో మీకే తెలియాలి.

ప్రద్యు : నిజంగా నాకేం తెలియదు.

సునంద : తెలిసి అడగటం తెలివనుపించుకోదు.

ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఓ......అదా......ఆ రోజు సంక్రాంతి వేడుకల్లో నేను, పాములవాడు పాముల్ని ఆడిస్తూంటే చూస్తూ నిలబడ్డందుకేనా యీ వేళాకోళం? సునందా! యథార్థంగా ఆ దృశ్యంమీద కుతూహలం వుండికాదు నిలబడింది.

సునంద : మరి దేనికి?

ప్రద్యు : ఆ వేళ అవంతీపురంనుంచి ప్రఖ్యాత మురళీ వాద్యగాడు సూరదాసనే ఆయన రావలసి వుంది. ఒకవేళ వచ్చివున్నాడేమోనని ఆ గుంపులో వెతుకుతున్నా.

సునంద : ఎందుకాయన?

ప్రద్యు : ఎందుకేమిటె సునందా! ఆయనవద్ద మురళీ గానం నేర్చుకోవాలనే అభిలాష నాకుందని నీకు లోగడ ఒకసారి చెప్పలా! మరిచిపోయావా?

సునంద : ఇంతకీ పాపం! కష్టపడి వెతికినందుకు కనిపించారా?

ప్రద్యు : 'వెదుకబోయిన తీగ కాలికి తగిలినట్లు' ఆయనంతట ఆయనే కనిపించి, పరామర్శించారు కూడానూ.

సునంద : ఆయ నిప్పుడెక్కడున్నారు?

ప్రద్యు : నదిఒడ్డునవున్న దేవాలయంలో వుంటున్నానని చెప్పారు. అన్నట్లు మీ నాన్నగారు ఎక్కడా కనిపించలేదేం ఈమధ్య?

సునంద : యీ సందట్లో ఆయ నెందుకు జ్ఞాపకమొచ్చారు?

ప్రద్యు : ఆ...! యేంలేదు! ఇదివరకు నా దగ్గరకొచ్చినప్పట్నుంచీ వెళతా—వెళతా నంటూండేదానివి. కాని.... ఈ రోజు ఆ మాటేమీ అనకుండా యింతసేపూ, నాతో కాలం వెళ్లబుచ్చుతూంటే ఆశ్చర్యం వేసి "యేమా" అని అడుగుతున్నా!

సునంద : మూడునాల్రోజులక్రితం మహారాజు ఆహ్వానం పంపితే కౌశాంబి వెళ్లారు. ఇంకా రాలేదు.

ప్రద్యు : (పక్కున నవ్వి) అందుకనా! ఇంత ధైర్యం.

సునంద : మీకేం తెలుసు. ఎన్ని కష్టాల్ని తప్పించుకొని, ఈ అడివిలో చీకటినికూడా లెక్కచేయకుండా మీ దగ్గరికి వస్తున్నానో!

ప్రద్యు : సునందా! నిజంగా నువ్వన్నట్లు తెలియదు. పిలవటం అనేదే ధ్యేయంగా పెట్టుకొన్న వాడికి యెదుటివ్యక్తి అగచాట్లు యెలా తెలుస్తయి. ఎందుకంటే నీలాగ నేను కష్టపడటం లేదుగా! (మృదువుగా) సునందా! నువ్వు నా ప్రేయసివి—నా ఆరాధ్యదేవివి. నా ఆనందాల సునందవు

సునంద : అబ్బ! ఎందుకంత బిగ్గరగా పొగుడుతారు.

ప్రద్యు : ఏం?

సునంద : ఏమేమిటి! వూరుకోండి. హారతివేళ కావొచ్చింది జనమంతా యిటే వస్తారు.

ప్రద్యు : గుర్తొచ్చింది. ఈసారి మీ నాన్న రాగానే తప్పకుండా చెప్పేస్తాను.

సునంద : (చిరుకోపంతో) చెప్పుకోండి. భయమనుకొన్నారా! ఏం.

ప్రద్యు : అటువంటిదేమీ లేదని నాకు తెలుసుగా!

సునంద : ఆయన గారికి తెలియకపోతేగా!

ప్రద్యు : మన విషయమేనా!

సునంద : అబ్బ! యిది కాదూ!

ప్రద్యు : మరేదంటావ్?

సునంద : హారతి యిచ్చేదాకా దేవాలయంలోనే వుంటానన్న సంగతి.

ప్రద్యు : అయితే కాసేపు యెప్పుడైనా ఆలస్యమైతే మీ నాన్న వూరుకొంటాడన్నమాట. చాలా అదృష్టవంతురాలివి. అన్నట్లు చెప్పనులే... సునందా!

సునంద : ఫరవాలేదు చెప్పిచూడండీ!

ప్రద్యు : నిజంగా చెబుతాననుకొన్నావా!

సునంద : మీ విషయం నాకు తెలియకపోతేగా! భయపడటానికి.

ప్రద్యు : మరి...మురళి...వినిపించనా!

సునంద : ఇదివరకల్లా అడిగి వినిపిస్తున్నారా!

ప్రద్యు : పోనీ, యిప్పుడడిగి వినిపిస్తున్నా ననుకో రాదూ!

సునంద : అయితే... కాస్త... దగ్గిరగా రానీయండి నన్ను...

[మురళీగానం మాచాయగా మేఘమల్హార్ రాగాన్ని గుర్తుచేస్తుంది. రెండు నిముషాలనంతరం క్రమంగా తగ్గుతూంటుంది.]

సునంద : (మెల్లిగా) ఇవాళెందుకో వొళ్ళు మరిచిపోయాను ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అప్పుడప్పుడు నీ కలవాటేగా! అది.

సునంద : ఆనందించడంకూడా అలవాటేనా!

ప్రద్యు : కాదుమరీ! అన్నట్టు చాలా పొద్దుపోయింది.

సునంద : అవును! నీ వొడిలో తలపెట్టి—పడుకొంటే హృదయం యెందుకో హాయిగా వుంటుంది. తూచలేని స్వర్గభోగాల అనుభూతి అంతా నాలో పొర్లుతూంటుంది యెంతసేపయినా అలాగే వుండాలనిపిస్తుంది...

ప్రద్యు : సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! చాలాదూరం వెళ్ళాలిగదూ!

ప్రద్యు : అవును. నే వెంట వస్తానులే కొంతదూరం దాకా! పద...

[విరామం]

పూర్ణ : ఇంతకీ, ఆ వేళ సూరదాసుని కలుసుకోలేదన్న మాట.

ప్రద్యు : కలుసుకోకేం స్వామీ! తెల్లవారు ఝామునే బయలుదేరి వెళ్ళాను. గుడిలో విగ్రహం లేదు. గుడిగోడలన్నీ పెద్ద పెద్ద పగుళ్ళిచ్చి వున్నయి. వాటిమధ్యనుంచి యేవో మొక్కలు - తీగెలు అల్లిబిల్లిగా మొలిచి, అల్లుకొనివున్నయి. చుట్టూ ఏవో గ్రామాలున్నట్లు మినుకుమినుకుమంటూ దీపాలుకూడా కనిపించాయి.

పూర్ణ : సూరదాసు కనిపించలా! అప్పుడు.

ప్రద్యు : కనిపించారు గురుదేవా!

పూర్ణ : ఏమన్నాడు?

ప్రద్యు : చాలా ఆప్యాయంగా దగ్గరకు తీసుకుంటూ-

[విరామం]

సూర : ఇదేనా రావడం! నాయనా!

ప్రద్యు : అవును స్వామీ!

సూర : చాలా సంతోషం... లోపలంతా చీకటిగా వుంది...పద......అలా వెలుగులోకి వెళ్ళి కాసేపు విశ్రాంతిగా కూర్చొని మాట్లాడుకొందాం.

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ!

సూర : (ఆలోచనగా — తనలో) జరుగుతుంది... తప్పకుండా జరుగుతుంది...నీవల్లనే జరిగి తీరుతుంది...యీ విషయం నాకు బాగా తెలుసు...నా పరీక్ష ఫలిస్తుంది. జరిగితీరుతుంది...

ప్రద్యు : (మెల్లిగా) స్వామీ! ఏమిటో సెలవిస్తువట్టున్నారు.

సూర : ఆ...! యేమీ లేదు...యేదో విషయం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది...అనుకొంటున్నా!

* * * *

పూర్ణ : ఇంకా యేమైనా అన్నాడా సూరదాసు?

ప్రద్యు : ఆయనగారి భీకరస్వరూపాన్ని చూడంగానే నాకెందుకో భయం వేసింది. ముందుగా నాకు నేనై మాట్లాడ్డానికి వెనుకంజవేసాను. ఆయనలో వున్న ఆకర్షణేదో నన్ను అతనికి దగ్గరగా చేర్చింది.

పూర్ణ : మరి, పలకరించగల్గావా!

ప్రద్యు : ఎలాగో ధైర్యంచేసి యిలా అనగల్గాను.

[విరామం]

ప్రద్యు : స్వామీ! నమస్కారం.

సూర : దీర్ఘాయురస్తు నాయనా! అనుకొంటూనే వున్నా! నువ్వీపాటికి వస్తూంటావని. మరేమీ అనుకోకు. నీకేమైనా మీ నాన్నగారిలాగా సంగీతశాస్త్రంలో ప్రవేశముందా?

ప్రద్యు : సంగీతం నేర్చుకోవాలనే అభిలాషయితే వుందిగాని, స్వామీ! సాధన సక్రమంగా జరగడం లేదు.

సూర : గాత్రమేనా!

ప్రద్యు : కాదు స్వామీ!

సూర : మరెందులో...

ప్రద్యు : కొద్దిగా మురళివాయించడంలో నే అభ్యాసం చేసాను.

సూర : అది సహజమే! మీ తండ్రిగార్ని యెరుగని వారంటూ యెవ్వరూ లేరు యీ చుట్టుపట్ల. అనేకమంది మహారాజులనుంచి ఆహ్వానాలు వస్తూండేవి.

ప్రద్యు : చిత్తం.

సూర : మరైతే నువ్వు యేయేరాగాలు ఆలాపించ గలవు ?

ప్రద్యు : వాటికి సంబంధించిన వివరాలేమీ నాకంత బాగా తెలియవు. యేదో వుబుసుపోకకు అప్పుడప్పుడు పాడుకొంటూ ముచ్చటపడు తుంటాను.

సూర : అలాగా! అయితే! నువ్వెప్పుడన్నా "మేఘ మల్హార్" అనే రాగం పేరు విన్నావా!

ప్రద్యు : ఎక్కడో విన్నట్లే జ్ఞాపకం - స్వామీ!

సూర : మరి దాన్ని...తరువాత...తరువాత సాధన చేయలేకపోయావా ?

ప్రద్యు : మొదట్లో కొన్నాళ్ళు, అంటే కుస్తున్నంత కాలం రోజూ పూరంతా సద్దుమణగిన తర్వాత, పొద్దుపోయేదాకా కాసేపు, తెల్ల వారుఝామునే లేచి కాసేపు సాధన చేసాను.

సూర : తప్పకుండా అటువంటప్పుడు ఆ రాగం అనటం సులువుగానే వుంటుందే!

ప్రద్యు : వాస్తవంగా మీరన్నట్లే వుండాలి, మరి కాని...

సూర : ఏమయ్యేది (ఆదుర్దాగా)

ప్రద్యు : ఏమయ్యేదో నాకే తెలియదు. తీరా అవరోహణలోకి వచ్చేటప్పటికి మరొక రాగం లోకి దిగేది.

సూర : అయినా! నువ్వు మురళిమీద మేఘమల్హార్ బాగా ఆలాపించగలవని విన్నానే!

ప్రద్యు : పెద్దలూ—గురుతుల్యులు. మీరంతగా వినాలని కుతూహలపడుతూంటే, వినిపించకుండా యెలా వుంటాను స్వామీ!

సూర : నిజంగా వినాలనేవుంది ప్రద్యుమ్నా! ఎటువంటి అభ్యాసం చేసావో విందామని ఆదుర్దాగా కూడా వున్నమాట కాదనలేను. ఏదీ...ఒక్కసారి...అను...

[మురళిపై మేఘమల్హార్ రాగాలాపన శ్రుతిబద్ధంగా మూడునిముషాలుండి ... క్రమేపీ తగ్గిపోతూ వుంటుంది.]

సూర : (ఆనందాతిరేకంతో) ప్రద్యుమ్నా! ధన్యుడనోయ్. నీ మురళీ మధురాలాపన నన్ను ఉన్మత్తునిగా చేసింది. నిగురపోతున్న మూగ ప్రకృతిని చిల్చుకొంటూ-నిశ్చింతగా-నిర్మలంగా-నిండు తారల కొలువులో- నెలబాలుని సమ్మోహనచంద్రికల ఛాయల్లో-నీలి నీడల్లో జాలిగొలిపే పూలబాలల పాన్పులపై వూయాలలో-జొంపాలలో-నీలి మేలిముసుగు కప్పుకొని, కరాళ భీకర వికటాట్టహాసం చేస్తున్న కాళరాత్రిని కాలదన్ని - సర్వవేళలా యీ భూమిపై ప్రవహించే నీ మురళీగానసుధా రసధార నన్ను పునీతుణ్ణి చేసింది. అయినా యిది నా స్తోత్రంగాని, ఇంద్రదమనుడి కుమారునకు యిది ఒక పెద్దపని గాదు. ముందుగానే నాకీవిషయం తెలుసు-జరిగి తీరుతుందని.

ప్రద్యు : ఏమని క్షమాపణ చెప్పకోవాలో అర్థం కాకుండా వుంది స్వామీ!

సూర : దేనికంత ప్రయత్నం?

ప్రద్యు : వచ్చీరాని విద్య మీవంటి సర్వజ్ఞులముందు ప్రదర్శించినందుకు.

సూర : అలా అనకు నాయనా! 'సాధన' విద్యకు మెరుగు పెడుతుంది నీ రాగాలాపన విన్న తరువాత నీకొక రహస్యం చెబుదామని బుద్ధి పుడుతోంది. ఈ విషయం చెప్పాలని, నీ కోసం చాలానాళ్లు వెతికానుకూడా.

ప్రద్యు : చిత్తం.

సూర : ప్రద్యుమ్నా! మరి ఆ రహస్యాన్ని నువ్వెక్కడా వెలిబుచ్చకూడదు-యెట్టి పరిస్థితుల్లోనూ తెలియనివ్వకూడదు. అలాగని వాగ్దానం చెయ్యి.

ప్రద్యు : ప్రకృతిసాక్షిగా.

[క్షణం విరామం]

సూర : ప్రద్యుమ్నా! ఏమిటో ఆలోచిస్తున్నట్టున్నావ్. భయపడుతున్నావా! అపాయం కలిగించే విషయం యేమీ కాదు. అటువంటిదయ్యేటట్లయితే స్వయంగా నేను చెప్పనే చెప్పను- తెలుసా!

ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఆత్మసాక్షిగా ... అలాగే స్వామీ!

సూర : అయితే విను :

[నేపథ్యంలో మేఘమల్హార్ రాగాలాపన సూచనగా]

ఆ శిథిలాలయం చూశావుగా. దానిలో యింతకుముందు, ఎంతో కాలంనుంచి సరస్వతీదేవి విగ్రహం వుంది. ప్రఖ్యాత సంగీత విద్వాంసులంతా అప్పట్లో తమ తమ విద్యాభ్యాసం పూర్తయిన తర్వాత ఆ దేవిదగ్గరకు పోయి, మనస్ఫూర్తిగా ఆరాధించి, తమ గానకళాకౌశలాన్ని ప్రదర్శించేవారు. అటుపిమ్మట తోచినవిధంగా సంగీతాన్ని పలుచోట్ల వినిపించుతూ జీవితాన్ని గడిపేవారు. ఎవరైతే నిష్కల్మషంగా నిర్మల మనస్కులై ఆషాఢ పూర్ణిమనాడు శ్రావణ పూర్ణిమనాడు ఆ దేవిముందు మేఘమల్హార్ రాగాన్ని ఆలాపనచేస్తారో, వారికి దేవి ప్రత్యక్షమై కోరిన వరములిచ్చేది.

ప్రద్యు : ఇప్పుడుకూడానా స్వామీ!

సూర : ఈ విషయం యిప్పుడెవ్వరికీ తెలియదు. నియమితసమయంలో 'పరిశుద్ధమైన హృదయంతో ప్రార్థనచేస్తూ ఆరాధిస్తేగాని, ఆ గానానికి సిద్ధి లభించదు. అదీగాక సంగీత శాస్త్రంలో అతనికి తెలియనిదంటూ వుండదు. ఇది ఇలావుండగా మరొక నియమం వుంది.

ప్రద్యు : స్వామీ! యేమిటది?

సూర : ఆరాధనచేసే వ్యక్తి అవివాహితుడై వుండాలి; ఇంతకూ చెప్పేదేమంటే, వచ్చే పూర్ణిమనాటి రాత్రి మనమిద్దరం ఆ దేవి సాన్నిధ్యంలో వుండాలి. నువ్వు నీ మురళీ గానవిన్యాసాన్ని మేఘమల్హార్‌లో చూపించాలి. ఏమంటావ్?

ప్రద్యు : ఇది అనుకొన్నంత సామాన్యవిషయమా స్వామీ! ఏమో! నాకు నమ్మకంలేదు.

సూర : ఏం...భయమేస్తోందా? పోనీ...యిష్టంగా లేదా? మురళీగానవిశారదుడవని జగద్విఖ్యాతిని పొందదలచలేదా? మీ తండ్రి పేరు చిరస్థాయిగా - చిరస్మరణీయంగా వుండటం - నీ కభిమతంగాదా?

ప్రద్యు : అందేంకాదు స్వామీ!

సూర : మరింకేది?

ప్రద్యు : "ఇదెలా సంభవం" - అని ఆలోచిస్తున్నా! అంతే!

సూర : ఆ విషయంలో నువ్వేం భయపడకు - దిగులు పడకు. నిశ్చింతగా వుండు. నిజం దానికదే బయటపడుతుంది. బాధ వ్యక్తిని పరీక్షిస్తుంది. నిలబడాలి. కళోపాసన చేయదలుంటే, కర్మబద్ధంగా - కాలానుగుణ్యంగా ప్రవర్తించాలి. సంగీతంకూడా మోక్షసాధనకు ఒక మార్గమే. దానికి నాందీ ప్రస్తావన పల్కు. నువ్వు సరేనంటే పూజకు ప్రయత్నాలు సలుపుతాను. తేల్చి చెప్పుమరి... అనుమానంతో ఆత్మవంచన చేసుకోవద్దు. అది లలితకళలకు తీరని కళంకం...ఏమంటావ్ మరి?...

ప్రద్యు : సరే....సిద్ధంచేయండి...వస్తాను.

సూర : ఇంకా యేమన్నా సందేహంగా వుందా!

ప్రద్యు : లేదు స్వామీ! సంతోషంగానే వుంది.

సూర : అంతవరకూ రాకుండా వుండేవ్. ప్రద్యుమ్నా! అప్పుడప్పుడు వస్తూ పోతూ వుండు. పూజకు సిద్ధం కావటంతోనే తెలియజేస్తా. నువ్వుకూడా కొన్నిపనులు చేయాలి.

ప్రద్యు : ఏమిటవి? స్వామీ!

సూర : అవేవో తర్వాత చెప్తాలే! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : చిత్తం...మరి సెలవా!

సూర : మంచిది నాయనా! జాగ్రత్తగా వెళ్ళిరా!

ప్రద్యు : చిత్తం...అలాగే...

*   *   *

[నేపథ్యంలో]

[ఆషాఢ పౌర్ణమినాటి రాత్రి; ఆకాశమంతా కారుమేఘాల్తో క్రమ్ముకొని వుంది; మధ్య

మళ్ళీ ఉరుములు — మెరుపులు. అంధకారంలో అడివి అలసినట్లుంది. ప్రద్యుమ్నుడు, సూరదాసు రమ్మన్న ప్రకారం నదివొడ్డుకు వెంటనడిచాడు. భద్రావతీ నది నిశ్శబ్దంగా ప్రవహిస్తోంది. కెరటాలపైనుంచి చల్లని గాలివచ్చి అడవినంతటినీ వూపుతోంది. సూరదాసు ప్రద్యుమ్నుని వంక చూస్తూ—]

సూర : ప్రద్యుమ్నా! చెప్పినప్రకారం రాగలిగేవంటేనే, నీలో యెంతటి గురుభక్తి వుందో నేను గ్రహించాను.

ప్రద్యు : చిత్తం...స్వామీ!

సూర : మరి...పూజకు వేళ అతిక్రమిస్తోంది. స్నానంచేసి శుచిపై బట్టలు మార్చుకో. ఈలోపు పూజాప్రయత్నాలన్నీ సరిమాసి వస్తాను.

[నీటిలో గల గల ధ్వని]

ప్రద్యు : (తనలో.......కంపించే స్వరంతో) ఏమిటిదంతా! తాంత్రికుడి సంరంభంలాగా వుంది. మునుపు ఒకసారి తాంత్రికుణ్ణిగురించి మా విహారంలో యోగాచార్య పద్మసంభవుల వారి భిక్షుక శిష్యుడు చెప్పగా విన్నాను... చాలా భయం వేసింది. ఆమాదిరిగానే వుంది. యీ సూరదాసుగారి పూజాతతంగమంతా! చూస్తుంటే...

[ఇంతలో అడుగుల చప్పుడు]

సూర : అయిందా స్నానం ప్రద్యుమ్నా! నేనుసిద్ధంగానే వున్నా ... నీకోసమే ... యెదురు చూస్తున్నా! త్వరగా రావాలి ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ! ... అయిపోయింది ... వస్తున్నా!

సూర : (తనలో) జరుగుతుంది...జరిగితీరుతుంది...

ప్రద్యు : స్వామీ!...

సూర : (ఉలిక్కిపడి) ఆ...వచ్చావా!...పద...వెడదాం...

[ఉరుముల చప్పుడు...గాలి రొద...కీచురాళ్ళ ధ్వని...నది హోరు...]

ప్రద్యు : స్వామీ! ఏమిటవి...చూడ్డానికి భయంకరంగా వున్నాయ్?

సూర : ప్రద్యుమ్నా! ఎందుకలా భయపడిపోతున్నావ్. అవి ... పూలదండలు... దేవికి సమర్పించడానికి తెచ్చాను.

ప్రద్యు : (తెల్లబోతూ—ఆశ్చర్యంగా) ఎంతఎర్రగా వున్నాయి రక్తం పూసినట్లు...జపా పుష్పాల్లాగా!

సూర : అవునవును...కొత్తవాళ్లకు భయం కలిగించేలాగున్నాయికదూ!

ప్రద్యు : అందుకేగా స్వామీ! అడిగింది.

సూర : ఏం భయంలేదు ప్రద్యుమ్నా! చూడు ... నేను మెళ్లోకూడా వేసుకొంటున్నా మరి... అందంగా లేవూ...!

ప్రద్యు : భయంగావున్నా, మీలాంటివారిటువంటివి వేసుకొంటే, నిజంగా ఎంతో అందంగా వున్నారు. అలా జుట్టు విరియబోసుకొని, దీపాన్ని వెలిగించేటప్పుడు ఆ కాంతులు మీమీదపడి, మీ శరీరానికి మరింత వన్నె తెచ్చాయి.

సూర : ప్రద్యుమ్నా! ఎంత చక్కగా వర్ణించావోయ్. మరి ... పూజ చేస్తున్నా ... నే చెప్పేవరకు మురళి ఆలాపన చెయ్యాలు.

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ!

[విరామం]

[చిరుగంటల చప్పుడు — కొబ్బరికాయ కొట్టిన చప్పుడు]

సూర : నాపని పూర్తయింది. యిక నీపని ప్రారంభించు. కాని జాగ్రత్తసుమా! నీ కార్య నిర్వహణంమీదే అంతిమ ఫలితం ఆధారపడి వుంది......

ప్రద్యు : స్వామీ! ప్రారంభిస్తున్నా!

[మేఘమల్హార్ రాగం శ్రావ్యంగా—అయిదు నిముషాలు వుండి క్రమంగా తగ్గుస్థాయిలోకి వస్తూంటుంది.]

[నేపథ్యంలో]

ఆ సమయంలో గాలిలేదు. ప్రకృతి నిశ్శబ్దంగావుంది. భద్రావతీనదిమాత్రం మెల్లగానే వుంది. చిన్న చిన్న కెరటాలు మందస్వరాల్ని తియ్యగా ఆనందాతిరేకంతో

ఆలపించుతున్నాయి గుండెముందు చీకటి విడిపోయింది.

ఉ॥ శారద నీరదేందుఘన
సారపటీర మరాళ మల్లికా,
హార తుషార ఫేన రజతా
చల కాశ ఫణీశ కుంద మం,
దార సుధాపయోధి సిత
తామర సామరవాహినీ శుభా,
కారత నొప్పు నిన్ను మది గానగ
నెన్నడు గల్గు భారతీ! (భాగవతమ్)

ప్రద్యు : (తనలో—పారవశ్యంగా) ఎవరూ! పౌర్ణమి నాటి వెన్నెల్లో ఈ అపురూపసుందరి. జఘనాలవరకూ పొడుగాటి నల్లని వెంట్రుకల తెల కట్టు భూమిమీద వసంత సౌందర్యం వెల్లివిరుస్తున్నట్లుగా వుండే ఎర్రకలువల్లాంటి పాదాలు-లలిత కళోపాసకుల హృదయాల్లో సౌందర్యతృష్ణను మంగళయుక్తం చేసే వీణియ ఝంకారం...సత్యాన్ని సృష్టించే సర్వశోభనదాయిని...సరస్వతీదేవివా!...నమస్సులమ్మా!!...

[విరామం]

నారద : ప్రద్యుమ్నా!...

ప్రద్యు : (ఉలిక్కిపడి....కళ్ళు నులుపుకొంటూ) ఆ...యేం...స్వామీ!

నారద : చూశావుగా!

ప్రద్యు : ఇదంతా స్వప్నమా! నిజమా!......యేమిటి...స్వామీ!

నారద : (నవ్వుతూ చిన్నగా) అదృష్టవంతుడివి. ఆనందించగల్గుతున్నావ్. సర్వ విద్యల్నీ సమర్పించే సౌందర్యమూర్తిని—సరస్వతిని దర్శించుకోగల్గావ్! ధన్యుడవైనావు......నీ జీవితం చరితార్థమైంది.

ప్రద్యు : మీ దయవల్లనేగా స్వామీ!

నారద : నాదేముందిందులో! ఎప్పుడూ నీ శ్రేయోభిలాషి నే! ఆనందం అనుభవించడానికి కూడా పూర్వజన్మసంస్కారం వుండాలి. అందరికి అనుకొన్నంత అందుబాటులో వుండదు.

ప్రద్యు : ఇంకా మీ పని పూర్తి కాలేదనుకుంటా!

నారద : ఏం...వెడతావా?

ప్రద్యు : ఇప్పటికే చాలాపొద్దు పోయినట్లుంది......చీకటికూడా దట్టంగా వుంది.

నారద : పేరుకి పౌర్ణమేగాని, చూపుకి అమావాస్యలాగా వుంది ప్రద్యుమ్నా! ఇంకా నా పని కాలేదు. నువ్వు వెళ్లాలనుకుంటే బయలుదేరు. అక్కడిదాకా పంపుతాను. ఇంతకీ నా మాటలోని నిజం బాగా తెలిసిందిగా.

ప్రద్యు : పెద్దల వాక్యాలు నిష్ఫలమెలా అవుతాయి స్వామీ! మరి సెలవా!...

[విరామం]

పూర్ణ : అప్పటికి ఎంత పొద్దుపోయిందో గుర్తుందా!

ప్రద్యు : సరిగ్గా తెలియదు గురుదేవా! నేను బయలుదేరే టప్పటికి చంద్రుణ్ని మేఘాలు ఆవరించి ఉన్నాయి మెరుపులు—ఆగి ఆగి మెరుస్తున్నయ్ వాతావరణమంతా గ్రహణం పట్టినట్లుగా ఉంది.

పూర్ణ : ఒక్కడివే ఎలా రాగలిగావు అంత చీకట్లో?

ప్రద్యు : బిక్కు బిక్కుమంటూ ఒక్కణ్ణే బయలుదేరాను. ఆలయపు ఆవరణ చాలా పెద్దది. దాన్ని దాటిరావడానికే చాలా శ్రమ పడ్డాను. తిరువాతి ప్రదేశమంతా అడవే. పాల, నేరేడు వృక్షాలతో ఒత్తుగా వ్యాపించి వుంది. అలా నే దారి వెతుక్కుంటూ వస్తూంటేగా...

పూర్ణ : మళ్ళా ఏం జరిగిందేమిటే?

ప్రద్యు : ఒకవైపునుంచి హఠాత్తుగా వెలుగువస్తోంది.

పూర్ణ : వెలుగా!

ప్రద్యు : అవును స్వామీ! సూర్యోదయపు కాంతి కిరణంలాగా వుంది. చెట్లచాటునుంచి ప్రసరిస్తోంది. కాసేపటికి అది ఆవిడంగా లేదు. కొంచెం ముందుకి వెళ్లాను. ఒక రావిచెట్టు కనిపించింది. దాని క్రింద ఒక సుందరి నిలబడివుంది నవ వసంత ఋతువుని తొడుక్కున్న విరికన్నెలాగుంది. నాకు భయం వేసింది. కళ్ళు నలుపుకొని ఆశ్చర్యంగా చూశాను. కాసేపటివరకు నోట మాట రాలేదు. ఎక్కడో చూసినట్లు జ్ఞాపకం మెదలసాగింది. ఈ కాళరాత్రిలో—యీ కీకారణ్యంలో ఒంటరిగా ఎందుకు తిరుగు

తోంణో నాకు తోచలేదు. చాలాసేపు అలాగే నిలబడి పిచ్చివాడిలాగా చూశాను.

పూర్ణ : "ఒక సుందరి"! — చీకట్లో!......తిరుగాడుతూ!...కనిపించిందా!...చెట్టుక్రింద!... ఒంటరిగా...! నిజంగానా ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : నిజంగానే స్వామీ!......ఈ కళ్ళతోనే చూశాను. దగ్గరగా వెళ్ళికూడా చూశా. దీనవదనయై వుంది. మిణుగురు పురుగుల కాంతి ఆమె దేహంమీదనుంచి వస్తోంది. సరోజనేత్రాలు ఎర్రబడి వున్నాయి. తెల్లకనుగుడ్ల మీద యెర్రజీరలు కంది యేదో బాధనూ — జాలి గాథనూ వ్యక్తం చేస్తున్నాయి. ఆ అరణ్యంలోనుంచి బయటపడటానికి దారి వెతుకుతున్నట్లుగా తోచింది......ఎంతోసేపో అలాగే వున్నా....

పూర్ణ : (ఆత్రుతగా) తరువాత —

ప్రద్యు : ఎక్కువసేపు అలావున్నా ప్రయోజనం లేకపోయింది. నాకేదో భయం వేయనారంభించింది. జరిగిందంతా పుంఖానుపుంఖంగా గుర్తుకు రాసాగింది. మనశ్శాంతి లేకుండా పోయింది. ఆ చంద్రుని క్షీణకాంతిలో అప్పటికప్పుడే బయలుదేరి వడివడిగా విహారానికి చేరుకొన్నా!

పూర్ణ : ఇంకా అప్పటికి తెల్లవార లేదా?

ప్రద్యు : అప్పటికే ఇంకా రెండున్నర ఘడియల కాలం వుంది. తిన్నగా వచ్చి, వికలమైన హృదయంతో పడుకొన్నా. కలత నిద్రలో పగిలిన ఆలోచనలతో స్వప్నం వచ్చింది...

పూర్ణ : స్వప్నమా! తెల్లవారుఝాము ఘడియల్లో... ఏమని...?

ప్రద్యు : "భద్రావతీ నదీతీరాన ఒక లావణ్యవతియైన స్త్రీ, వచ్చినదారి మర్చిపోయి ఎంతో బాధపడుతూ వుంది. ఆమె బాధనే వ్యక్తం చేస్తూ భద్రావతీనది దీనంగా ప్రవహిస్తోంది. ఆ ప్రవాహపు నురుగు ఆమె శరీరకాంతిని మరుగు పరుస్తోంది. చీకటిలో — తేనిపోని ఆలోచనలతో — తీరని బాధతో — మారిన హృదయంతో — విసిగి వేసారిన ఆశలతో — విచారంతో తడిసిపోయిన కోమల వదనంతో — పారాణి చెరిగి — మరకలు పడుతూన్న అరుణ చరణాలతో ఒడ్డున తిరిగాడుతోంది — నీటి కెరటాలు వచ్చి ఆమె పాదాల్ని ముద్దెట్టుకొంటున్నాయి. చిరుచేపలు తమ రెక్కలతో ఆమె పాదాలకు అంటుకొన్న తడిని తుడుస్తున్నాయి. కొన్ని విసురుతున్నాయి. అసహాయత్వం వల్ల కుమిలి కుమిలి దుఃఖిస్తోంది. ఇంతలో ఒక భయంకరమైన సొరచేప, తన భీకర దంతాల్ని చూపిస్తూ వికటాట్టహాసం చేసింది. ఆమె కంపితురాలైంది. ఉలిక్కిపడింది, వణికిపోయింది. బెదిరింది. హృదయం మరింత చెదిరిపోయింది. ఆ నవ్వు సరిగ్గా సూరదాసు నవ్వులాగే వుంది. ఆమె మాత్రం వలలో పడ్డ హరిణశాబకంలా, జాలిగా — దీనంగా — బాధగా — విచారంగా — చూస్తోంది...తరువాత విహారవాటికల ఘంటికలచప్పుడుకు కల కరిగిపోయింది. లేచిచూసేసరికి సూర్యోదయం కావొస్తోంది ఉషోదయం మధ్య దశలో వుంది.

* * *

పూర్ణ : (నిట్టూర్పుతూ) ఎంతపని చేశావ్ ప్రద్యుమ్నా! ముందే యీ విషయాలన్నీ నాకెందుకు చెప్పలేకపోయావ్ అంత తీరిక లేకుండా పోయిందా!

ప్రద్యు : ఆయనే చెప్పొద్దన్నారు గురుదేవా! అదీగాకుండా వాగ్దానంకూడా చేశాను.

పూర్ణ : (ఆలోచనగా) అర్థమైంది అసలు విషయం. అయితే యిప్పుడు యెందుకు చెప్పడానికొచ్చావ్?

ప్రద్యు : (దీనంగా) క్షమించండి స్వామీ! నా తప్పుని మన్నించండి గురుదేవా! ఇప్పటికి గాని తెలుసుకోలేకపోయాను — ఒకరి హృదయానికి కష్టం కల్గించినట్లుగా.

పూర్ణ : (బాధగా) ప్రద్యుమ్నా! ఇటువంటి సంఘటన ఒకటి త్వరలోనే జరుగుతుందని నాకు తెలుసు. పద్మసంభవుడు, అతని శిష్యులు దేశాటనం చేస్తూ యీ మతాన్ని నాశనం చేయాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. కాని...

ప్రద్యు : అది సత్యమేనా గురుదేవా!

పూర్ణ : ముమ్మాటికీ సత్యమే! ఇప్పుడు నీకుతూహల మంతా ఆ శూన్యతలోనే సర్వనాశనం అయినట్లుగా కనిపిస్తోంది...నిజంగా అయింది కూడా! ప్రద్యుమ్నా! ఎంతపాపానికి వొడిగట్టుకున్నావ్...చివరకు—

ప్రద్యు : (గాద్గదికంగా) నే చేసింది అక్షరాలా పాపమేనా!

పూర్ణ : నీ మురళిపై సాగి తీయనైన మేఘమల్హార్ రాగాలాపన తన్మయత్వం—తుదకు సరస్వతీదేవిని ఖైదు చేయటంలో వినియోగించబడింది... తెలుసా!

ప్రద్యు : (ఏడుస్తూ...వణుకుతూన్న కంఠంతో) గురుదేవా! ... అయితే ... నా పాపానికి పరిహారం...లేదా!...ఈ జన్మలో నా జీవితం వ్యర్థమైపోలేదా!...నా సంగీతమంతా నిష్ప్రయోజనమైందేనా!...నా మురళి సునందకిక వినిపించదా!...నా కంఠమంతా విషపూరితమేనా!...నా రాగాలాపనంతా అనురాగ సరాగాలకు దూరమేనా!...స్వామీ!...

పూర్ణ : (ఓదారుస్తూ) ప్రద్యుమ్నా! విచారపడి ఇప్పుడేంలాభం? ఇటువంటి కార్యాలు చేయకుండా తప్పించడానికే యే శిష్యుణ్ణీ నేను విహారం దాటి బయటికి పోనివ్వకపోవటం. అయినా ఇప్పుడిని యేంలాభం వుంది. నువ్వు నిజంగా అమాయకుడివి ఇందులో నీ తప్పు కూడా పెద్దగా లేదు. సంగీత ప్రియుడివనే దృష్టితో నూరదాసుని చేరావు. అతను నువ్వనుకొన్న నిజమైన నూరదాసు కానే కాడు...ఆ సంగతి తెలుసా!...

ప్రద్యు : అతను నూరదాసు కాడూ! (ఆశ్చర్యంతో) అవంతీపురం కూడా కాదా!...

పూర్ణ : ఏదీ కాదు...!

ప్రద్యు : మరెవరతను?

పూర్ణ : (ఆలోచనగా) అతడు ఒక ప్రసిద్ధ కాపాలికుడు.... పేరు గుణాఢ్యుడు. తన ప్రయోజనంకోసం నీకు మారుపేరు చెప్పి, ఫలితం నీవల్ల పొందగల్గాడు.

ప్రద్యు : (వింతగా) మారుపేరా! వింతగా ఉందే! ఇంతకీ అతని సంగతేమిటి గురుదేవా!

పూర్ణ : ఇంకా నీకా కథ తెలియదనుకొంటా. నీవు చూసిన గుడి సరస్వతీదేవిది. పూర్వకాలంలో అది హిందువులకు ప్రసిద్ధ తీర్థభూమి. ఇప్పటికి రెండు సంవత్సరాల క్రిందట, ఆదేవాలయం చాలా వుచ్చస్థితిలో వుండేది. దాన్లో నూరదాసనే యువ గాయకుడు నివసిస్తూ, మేఘమల్హార్ రాగాలాపన చేసి సరస్వతీదేవిని ఆరాధించి వరాలు పొందాడు. అతని వెంట వుండి, ఆ దృశ్యం చూసిన ఈ గుణాఢ్యుడనే కాపాలికుణ్ణి ఆ దేవి యేం కావాలో కోరుకొమ్మంది. గుణాఢ్యుడు ఆమె రూపానికి ముగ్ధుడై "దేవీ! సర్వకాల సర్వావస్థలయందు నా దగ్గరే వుండిపోవాలమ్మా" అని కోరాడు.

ప్రద్యు : శాశ్వతంగా నేనా స్వామీ!

పూర్ణ : అవును ప్రద్యుమ్నా! కాని, సరస్వతి ఒక విషయం చెప్పింది ఈ సందర్భంలో. "నన్ను శాశ్వతంగా తన బంధంలో వుంచుకోవటం అంటే సామాన్యమైన పనిగాదు. దన్లోనైనా ప్రావీణ్యత వుండాలి" అంది.

ప్రద్యు : స్వామీ! యే కళలోనైనా ఆమె చెప్పినట్లు ప్రతిభకాని—ప్రావీణ్యంగాని—వుందా!

పూర్ణ : ఎందులోనూ కావలసింది లేకపోవటంవల్లనే, దేవి అంతర్ధానానంతరం ఈ విధంగా క్రోధం వహించాడు మంత్ర తంత్రాలతో దేవిని తన కైవసం చేసుకోవాలనే మంత్రోపదేశం పొందాడు. ఆ విషయం ఈ చుట్టుప్రక్కల వున్న గ్రామాల్లో పెద్దలకు తెలియుందిగాదు. తరువాత తరువాత మంత్రోపదేశం చేసిన గురువువద్ద ఈ గుణాఢ్యుని దుర్బుద్ధి బైటపడింది. గురువు తరిమివేశాడు—అవమానం గుణాఢ్యుణ్ణి నిలువెల్లా దహించుకుపోసాగింది. హృదయంలో క్రోధం ఉరకలు వేయసాగింది. పట్టుదల, కళ్లల్లో—చూపులో — మాటలో — బల మెక్కిపోతోంది. చివరకు "సిగ్గుతో ఈ దేశంవిడిచి ఎట్లో పోయాడు" అనుకున్నాం. కాని, ప్రస్తుతం జరిగిన సంఘటనబట్టి గుణాఢ్యుడు తన ప్రతిజ్ఞని, పట్టుదలని, క్రోధాన్ని, కసిని సఫలీకృతం చేసుకొన్నాడని తెలుస్తోంది...

ప్రద్యుమ్నా! కడకు ఎంత పని జరిగిందో చూశావా!...

ప్రద్యు : (దీనంగా - జాలిగా - పశ్చాత్తాపంగా) ... స్వామీ...యిక నా తప్పుకి యే జన్మలోనూ క్షమాపణ చెప్పుకోవడం సాధ్యం కాదా!

[విరామం]

[కాళరాత్రిని సూచించే కీచురాళ్ల ధ్వనులు— అడవి జంతువుల వికృతఘోషలు—క్రూర సరీసృపాల బుస బుసలు—యీదురుగాలి విసురులు—అప్పుడప్పుడు చెట్లు రాచుకొంటున్న శబ్దం ...]

గుణా : (తనలో...భీతిగా) ఏమి టీభయంకర శబ్దాలు—!...ఎక్కడనుంచి వస్తున్నాయి!.. కాళరాత్రి వెకిలిగా నవ్వుతోందే!... నన్ను చూసేనా!...ప్రళయం ముంచుకొని రావడం లేదుగదా!...ప్రకృతి నా మీద పగబట్టి కాటు వేయదల్చిందా!......లేకపోతే యేమిటి యిదంతా!...మాటి మాటికీ వికృతఘోషల్తో యీ అడవి నన్నెందుకు భయపెడుతోంది.........! ఏమిటది!... కదుల్తోంది......దేనికోసమో పాకుతూ వుంది......బుస కొడుతోంది......నన్ను చూసేనా!...నాగుపాము కాదుగదా!... ఎటు పోను......అంతా చీకటిమయం..... నమ్మినభూమి నా పాదాలక్రింద తొలుస్తోంది...! యీదురుగాలి నన్నెందుకో కసిరికొడుతోంది......దానికి నా మీద యెందుకంత విసుగు కల్గింది...! యేమిటా దద్దరిల్లిన శబ్దం...! శబ్దంరూపంగా మారిందేమిటి! నా వైపుకే వస్తోందే!...ఎవరిదా రూపం...! పోల్చుకోలేకపోతున్నానే!... వికటాట్టహాసం చేస్తోందే!......చలద్రక్తాక్షుడై చూస్తున్నాడే!......అగ్నికణాలు రాల్చుతున్నాడే!......మీదమీదకు పెద్ద పెద్ద అంగలతో వస్తున్నాడు...! కొనగోళ్లతో నా మెడను నులిమివేయడానికి చేతులు పొడిగిస్తున్నాడు......గుండెమీద రగిలిన కుంపటి సెగల్ని వెదజల్లుతోంది...! మొగమంతా జ్వలితజ్వాలగా వుందే!... యేం చేయను...! ఎట్లా తప్పుకోను...! యెటు పోను!.....దారేది.....! యెలాగో పోవాలి......! ఎటు పోవాలి......ఎట్లా పోను......!......

మగగొంతు: (కర్కశంగా—భయంకరంగా-) ఎలాగూ పోలేవు!...ఎక్కడికీ పోలేవు...! నీకు వేరొకచోట తల దాచుకొనేందుకు తావు లేదు...! నీవు చేసిన ఘోర పాపానికి బాధ్యుడివి నువ్వే! అది పరిపక్వమై నిన్ను సర్వనాశనం చేస్తుంది......యీ జన్మలో తప్పుకోదల్చినా మరో జన్మంటూ వుంటే తప్పక అనుభవించుతావ్. అవివేకివి. అందరాని అర్హతను ఆవేశంతో—క్రోధంతో— ఆశతో—పట్టుదలతో - అహంకారంతో— ఆక్రమించుకొన్నావ్......! అశ్లీలపరిచావ్...! అవమానపరిచావ్...! విపరీత బుద్ధులను విద్రోహచర్యల్ని — విద్వేష హృదయాలను-విశ్వాసబాహ్యులను అధోగతికి లాక్కుపోవడానికి విలయం ఆవిర్భవించుతుంది. అప్పుడు నువ్వు అధఃపతితుడవు గాక తప్పదు...నీ పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తమంటూ లేదు...యీ - జన్మకు - జీవితానికి— ఆత్మకు - క్షమాపణ లేదు...ఏ జీవి నీమీద జాలిచూపదు...దయను పంచివ్వదు. సానుభూతిని కనబర్చదు...యిక నీకు యేవిధంగానూ దారిలేదు...ఎలాగూ పోలేవు. ఎక్కడికీ పోలేవు...గుణాఢ్యా!...

గుణా : (దీనంగా) అయ్యో! ఇక నాగతేమిటి...! యేమిటీ వింతమాటలు...! యెవరూ... అనేది!...ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చేది!... నా మీద యెందుకంత పగ - కసి, విరోధం...! నన్నెందుకిట్లా బెదిరిస్తారు...అనవసరంగా యెందుకలా అదరగొడ్తారు...నా అభిమానాన్ని చిత్రవధ యెవరూ చేసేది...! చెరగని అక్షరాలు నా గుండెమీద యెవరూ చెక్కింది?!...అయ్యో! నన్నెందుకిలా వంచిస్తారు-ఎవరూ అనేది యీమాటలు?...

[నేపథ్యంలో]

గుణాఢ్యా! యిటువంటి భయంకర స్వప్నాలకు - ఆలాపనలకు - ఆలోచనలకు - అపోహలకు - అవమానాలకు తాళుకోక తప్పదు.

నువ్వు చేసిన యీపాపపంకిలమైన - క్షుద్రమైన - హీనమైన - మ్లానమైన - పనికి - పాపానికి-విముక్తిలేని శిక్ష-ఆత్మసంక్షోభం! ఆజన్మాంతం అనుభవించక తప్పదు. అనంతమైన - అగాధమైన పరాభవం తప్పదు... తప్పదు...విద్య నభ్యసించింది వికారచేష్టలకు-వికృత కృత్యాలకు కాదు, స్వప్రయోజనానికి. క్రోధం వహించి కన్ను మిన్ను కానకుండా - స్వలాభంకోసం - స్వప్రయోజనంకోసం - కైవసం చేసుకొని కామితార్థం పొందాలని కలలుగన్నావే—! వలలు పన్నావే—! కాని కలకాలం కలుగబోయే- కమ్మని మోక్షానికి - ఆనందానికి - ఐహిక సుఖాలకి కారకుడివి కాలేకపోయావ్. కలవరిస్తున్నావిప్పుడు — గతజలసేతుబంధనం వల్ల ఉపయోగం ఏమిటి! నువ్వు చేసిన యీపనివల్ల లోకంలో యెంత మార్పువచ్చి, హాహాకారాలు చెలరేగి కోలాహల ధ్వనులు మిన్నుముట్టి - గగ్గోలు దిక్కులు పిక్కటిల్లేలాగు ఉవ్వెత్తుగాలేచి - అజ్ఞానాంధకారంలో అలమటిస్తున్నారో ఒక్కసారైనా అవలోకించావా! కనీసం అనుకోగల్గావా!...అటు చూడు...

*　　　*　　　*

ప్రద్యు : (ఆత్రుతగా) సునందా! వచ్చావా!

సునంద : ఏమిటా తొందర...వస్తున్నాగా...

ప్రద్యు : త్వరగా రావాలి...మరి...వెళ్ళాలి.

సునంద : అప్పుడే...యేమిటా తొందరపని...వూరికే ఆత్రుతిపడతారు.

ప్రద్యు : సునందా! యిలా దగ్గరగా రా...మాట...

సునంద : ఒక్కమాటేనా!

ప్రద్యు : రద్దూ! ఆలస్యం అమృతం విషం అన్నారు. యిలా రా...దగ్గరికి...

సునంద : యేమిటామాట?

ప్రద్యు : చెప్పేదాకా వూరుకోలేవు...

సునంద : అయితే చెప్పండి.

ప్రద్యు : ఇలా రమ్మంటే అలా దూరంగా కూర్చుంటావేం?

సునంద : దగ్గరకే వచ్చాగా!

ప్రద్యు : దగ్గరికి అంటే వొళ్ళో కన్నమాట... యెప్పుడూ క్రొత్తేనా!

సునంద : తొందరగా పోయేవారికి యింకా సరసాలెందుకు? సయ్యాటలెందుకు?

ప్రద్యు : సునందా! త్వరగా పనివున్నా, మరిగిపోతుంటే మమకారాన్ని - యీలా త్రోసిరాజనగల్గుతాను. నీ కోసం నా శరీరం మన్మథాకృతి దాల్చి, నీ చిరునవ్వు కోసం నా కళ్లు ఆకర్ణాంతాలుగా విచ్చుకుంటున్నయ్. నీ అనురాగ పరాగాలకోసం నా మనసు వికసించి నీ మనసులో లయించిపోవడానికి తహతహలాడుతుంది...సునందా! నాకు నేను వ్యక్తీకరించుకోలేను- నీ మనస్సే దానికి సాక్షి. నా మురళిపై నీ కంఠస్వరాలే మృదుమధురమై పల్కుతయి - నా మురళీ రాగ సమ్మేళనంలో నీ యౌవనలావణ్యం రంగరించుకొనిపోయి వలపు వాసనలను-తలపుల, తియ్యందనాల్ని అందిస్తుంది ... నీ కడగంటి చూడ్కుల్లో నవరసభావ బంధురమైన కావ్యగానం సెలయేరై - విరితావుల విహారంలోనుంచి - కలకలమంటూ - కాకలీ స్వరాలలో కమ్మగా పాడుతూ - వుయ్యాలలూగుతూ - సాగిపోతుంది ... సాగి సాగి పోతుంది....సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! మనసుల్లో మన్మథావస్థలు మాటు మణుగుతయ్యా చెప్పు...!

ప్రద్యు : కనులలో కామప్రేరేపణలు కరుగుతయ్యా చెప్పు సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యీ గాఢనిశాధ్వాంతంలో- నీ వుపగూహనాతన్మయత్వం నా జీవితానికి తొలి వలపురేఖను చవిచూపింది... ఆనందరసైకసాగరంలో హాయిగా వున్నట్లుగా వుంది కదూ!

ప్రద్యు : ఇలా ఎంతకాలం వుండగలం సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యెంతకాలమైనా వుండగల్గుతాం...

ప్రద్యు : మనసు చెరిగితే—!

సునంద : కోరిక కొక్కిరాయిలాగా కదిలితే-

ప్రద్యు : ఊహాలన్నీ అపోహలే...అనుకొన్నవన్నీ అబద్ధాలే!...అనుభవించిన దంతా - అవమానపూరితమే! — చివరికి అంతా నాటకమే! మిగిలేది కూడా మిథ్యే!...

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! ఇంతలోనే ఇంత వేదాంత మెందుకొచ్చింది...ఏమిటీ వైరాగ్య సూచనలూ మాటలున్నా!

ప్రద్యు : మనసులో కదిలే మాటను అణగార్చుకొన్నా మధ్య మధ్య దాని చిహ్నాలు బయలుపడుతూనే ఉన్నాయి.

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! ఏమిటా కదిలే మాట...... చెప్పవ్...? దాచుకొని యెందుకలా కలవరపడటం—నా దగ్గరకూడా, ఇంకా దాపరికమేనా! చెప్పవ్...ప్రద్యుమ్నా?

ప్రద్యు : (విచారంగా—డగ్గుత్తికతో) చెప్పలేను సునందా...నిన్ను చూస్తూ చూస్తూ మోసం చెయ్యలేను...నా మూలంగా నిన్ను బాధపెట్టినవాణ్ణవుతాను........చెప్పలేకపోతున్నాను సునందా!...హృదయాన్ని చిక్కబట్టలేను...వెడతా.

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యేమిటిది. నన్నిలా యేడ్పించకపోతే, ఆ చేతుల్తోనే యిక్కడే కసితీరా చంపరాదూ! నీ మనస్సాక్షిగా నా మనస్సుని నాశనం చెయ్యరాదు...నీ చేతి ప్రేళ్లతోనే నా హృదయాన్ని పిసికి పారవెయ్యరాదూ! నీ కొనగోళ్లతోనే నా శరీరాన్ని చిత్రవధ చేయరాదూ! యెందుకిలా చూస్తూ చూస్తూ యేడిపిస్తావ్ ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : సునందా! చాలు. (నిట్టూర్పుతూ) ఇక చాలు.

సునంద : నేను బ్రతికెందుకు? నీ రూపంలేని నాకీ జీవిత మెందుకు? నీ పిలుపు పల్కించలేని నా హృదయవీణెందుకు? ఎవరికోసం ఇంకా! ప్రద్యుమ్నా! చెప్పవ్...హృదయమిచ్చానంటివే! వలపు వీచికల్లో తూగాడానంటివే! తియ్యని తలపులలో తేలిపోయానంటివే! యిందుకేనా! చెప్పవా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (బరువుగా నిట్టూర్పుతూ) యేమనుకోకు సునందా! "నేను...విహారం...దాటి... కొన్నాళ్లు...దేశాటనం... చేయడానికి... వెడుతున్నా!"...అంతే...

సునంద : (విచారంగా) కొన్నాళ్లంటే—

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) కొన్నాళ్ళంటే......త్వరలోనే...తప్పకుండా రాగలను......ఏమనుకోకు...సునందా...! వెడుతున్నా.

సునంద : (దీనంగా) ప్రద్యుమ్నా! నిన్ను యిన్నాళ్లుగా చూసి మురిసిన యీ కళ్ళు—నీ ప్రేమపాశాలలో చిక్కుకున్న ఈ హృదయం—నిన్ను తలచకుండా ఎలా వుంటయి! యీ శరీరం నిన్ను వదలి యెలా వుండగల్గుతుంది ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (కొంచెం ధైర్యంగా) సునందా! నువ్వే అలా అంటే యెలా! ఫరవాలేదు...త్వరలోనే వస్తా...కంగారుపడకు...యేదీ ఇలా చూడు...సునందా! ఒక్కసారి...యేదీ... నవ్వు...

సునంద : (బాధగా) కుసుమించిన హృదయానికి—కసిదీరా గాటుపడింతరువాత యింకెలా నవ్వొస్తుంది.

ప్రద్యు : నీ కడసారి నవ్వే నా కార్యనిర్వహణకు సాఫల్యం కూరుస్తుంది సునందా! యేదీ... ఒక్కసారి...సంతోషంగా...

సునంద : సంతోషం నాకిక గగనపుష్పంలాంటిది... యింకెలా సాధ్యం.

ప్రద్యు : సునందా! బాధను పదేపదే నెమరువేయకు. లోతుగా పోయినకొద్దీ అన్నీ అభూతకల్పనలే...ఎడబాటు... జీవితాల్లో కూరుకుపోయిన ప్రేమను బలపరుస్తుంది. నామాట విను సునందా! బాధల గాథాలహరిలో మునకలు వేయకు...తప్పకుండా వస్తాగా... నాకు మాత్రం లేదూ బాధ? నిన్ను విడిచి వుండగలనో, లేదో, నీకు తెలియదా! నాది మాత్రం హృదయంకాదూ!...ఏది...

[నవ్వు—క్షణం విరామం]

మరి వెళ్ళిరానా! జాగ్రత్త...త్వరలో నే రాగలను ... సునందా! ... వెళ్ళొస్తా... సునందా!...

సునంద : (నిట్టూర్పుతూ) ప్రద్యుమ్నా!...

[నేపథ్యంలో]

[గుణాఢ్యునికి చిత్ర విచిత్రమైన ఘట్టాలు కనిపించసాగాయి- వాటిని చూస్తూ బెంబేలు పడుతున్నాడు.]

గుణా : (ఆశ్చర్యంతో-తడబాటుతో) ఎవరతను?... తదేకదృష్టితో అలా చూస్తున్నాడేమిటి! దేని వంక...ఏం కావాలో...?

[నేపథ్యంలో]

అతడే!... నీవలలో పడిన ప్రద్యుమ్నుడు ...నీకోసమే వెతుకుతూ బయలుదేరాడు.... రాజాజ్ఞ ననుసరించి మిహిరగుప్తుడనే శిల్పి బుద్ధవిగ్రహం తయారుచేయడంలో నిమగ్నుడై, ఒక సంవత్సరం అష్టకష్టాలకు వోర్చి, తుదకు వికృతంగా-పోలిక లేకుండా తయారు చేశాడు. దాన్నే దీనంగా-బాధగా పరిశీలిస్తున్నాడు. కారణం యెవరో తెలుసా?

* * *

గుణా : (మరింత ఆశ్చర్యంతో) ఇదేమిటి...వ్రాస్తూ వ్రాస్తూ ఆగిపోయాడు...! చిరాకెత్తిపోయాడేం...! యేమిటీ దిగులు పడుతున్నాడు! దేనికోసం...?

[నేపథ్యంలో]

విను...అతనెవరో తెలుసా! విఖ్యాత దార్శనిక పండితుడు యమునాచార్యులు. మీమాంస శాస్త్రానికి వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తూండగా జ్ఞానం మందగించింది. వ్యాఖ్యకు బదులు మతి చలించి పాణిని సుబంతప్రకరణం అధ్యయనం చేస్తున్నాడు. కారణం యిప్పటికైనా యేమిటో తెలుస్తోందా!...

* * *

గుణా : (కలవరపాటుతో) ఎవరీయన!...ఆ శిలాఫలకంమీద ఏమిటా పిచ్చిగీతలు - వెర్రి వ్రాతలు...ముద్ద ముద్దగా రంగులు...!

[నేపథ్యంలో]

సరిగ్గా చూడు గుణాఢ్యా! కనబడుతోందే అదే బౌద్ధ విహారం. చిత్రకళా సిద్ధహస్తులు వసుప్రభులవారాయన. గీసేది "బుద్ధుడు—సుజాత" అనే చిత్రాన్ని. పూర్తిరూపం యెలా తెప్పించాలో తెలియక తికమకలు పడి విరక్తి చెందాడు...దానికీ ముఖ్య కారణం గమనించావా!

గుణా : (కంగారుతో) ఏమిటో...తెలియటం లేదు. ...యివన్నీ కలగోలుగా చెప్పుతూంటే నాకేమో భయంగా వుంది......నామతి పోతోంది...నా హృదయమంతా అవమానాగ్నిజ్వాలల్లో దహించుకుపోతోంది.

మగగొంతు: గుణాఢ్యా! అలాగే వుంటుంది. తప్పుచేసినప్పుడు తనకు తానే తపించుతూ వుండటం సహజం. అది ఆత్మవంచనకు సాక్షి.

* * * *

[నేపథ్యంలో]

గుణాఢ్యునికోసం ప్రద్యుమ్నుడు కాంచీ, ఉత్తర కోసల, అవంతి, మగధ, తక్షశిల, మొదలగు దేశాలలో—అనేకపట్టణాలలో—గ్రామాలలో అన్వేషిస్తూ చివరకు ఊరువిల్వ అనేగ్రామానికి వెలుపల వున్న ఒక పెద్ద చెట్టు క్రిందకు చేరుకున్నాడు. అప్పటికి సాయంకాలం కావొచ్చింది. ఆ గ్రామానికి చుట్టు వరిపొలాలు. బంగారు రంగుతో పంట మెరుస్తోంది. సమీపంలో కలువ పూలతోనూ — తామర పూలతోనూ నిండిన జలాశయం వుంది. అందులో అడవి హంసలు తిరుగాడుతున్నాయి. ఆ చెట్టు గ్రామానికి-అడవికి సరిహద్దు. చుట్టూ చిన్న చిన్న పర్వతాల వరుస. వాటిమీదనుంచి గలగలమంటూ ప్రవహించే ఒక సెలయేరు ప్రద్యుమ్నుడు యీ రమణీయ ప్రకృతిని కలయ చూస్తూండగా ఒక సుందర లావణ్య సుకుమార రమాలలామ చంకన కడవనిడుకొని, యెదురుగా వున్న పర్వతాన్నుంచి దిగి వస్తోంది. చూశాడు ప్రద్యుమ్నుడు—అతని కళ్ళల్లో ఆమె సౌందర్యం మెరిసిపోతోంది. అనుమానం తీరిపోయింది. హృదయం అనేక భావాలతో కల్లోలమైంది. ఆమె దిగి జలాశయందగ్గరకే వస్తోంది. ఆనాడు భద్రావతీ నదీ తీరాన ఒంటరిగా కనిపించిన దేవి సరస్వతిలాగే వుంది. ఆభావమే నిశ్చయం చేసుకొన్నాడు. ఎన్నో యిటువంటి సాయంకాలాలు యీ నిశ్చయానికి కారణభూతాలైనయి...యీ చెట్టుదగ్గర వుంటున్న కాలంలోనే.........భావంలో భామా హృది కనిపించ సాగింది. ప్రద్యుమ్నుడికి. ఒకనాడు...!

[సాయంకాలాన్ని సూచించే సంగీతపు ధ్వని—పక్షులు రెక్కలు కొట్టుకొంటున్న శబ్దం—అడుగులు—నీరు కదిలిన చప్పుడు—రొప్పు...మెల్ల మెల్ల వూపిరి బిగపట్టి వదిలిన శబ్దం—ఆయాసం...]

సరస్వతీదేవి: (రొప్పుతో) నాకు ఆ పూవు కోసిస్తావా! అందటం లేదు.

ప్రద్యు: అలాగే... (అడుగుల చప్పుడు) (నీళ్లు కదిలిన చప్పుడు.)

సరస్వ: ఇందాకణ్నుంచీ అవస్థపడుతున్నా దాని కోసం..అందినట్లే అంది చేజారిపోతోంది.. చూస్తూనే వున్నావుగా!—

ప్రద్యు: ఆ...ఆ...! చూస్తూనే వున్నా! ఇదిగో... అందుకోండి....

సరస్వ: ఎంత మంచివాడివి...అడగంగానే సాయం చేశావు...మా యింటి కెళదాం వస్తావా!...

ప్రద్యు: రావటానికేం ... వస్తాను ... మరి ... ఒక సహాయం చేస్తారా?

సరస్వ: తప్పకుండా చేస్తా! యేమిటది?...చెప్పు.!

ప్రద్యు: మరేం లేదూ! ఆకలవుతోంది...అంతే!...

సరస్వ: ఆకలవుతోందా! ఆ సంగతి ముందెందుకు చెప్పలేదు!...బయటికి రా యిక... కోసిన పూలు చాలు..నిన్ను అనవసరంగా కోరానే సాయం...రా బయటికి...

ప్రద్యు: ఫరవాలేదు...కోసిశాగా!..యివిగో! యీ కాసిని కూడా అందుకోండి.

[అడుగుల చప్పుడు]

సరస్వ: నువ్వెవరివో నాకు తెలియదు గాని, ఒకటను గుతా చెప్తావా?

ప్రద్యు: అడగండీ!...అలాగే!

సరస్వ: నువ్వు రోజూ ఆ చెట్టుక్రింద ఎలాగో కూర్చుంటావ్ గదూ.

ప్రద్యు: తమరుకూడా యిక్కడికి నీటికి వస్తూంటారు గదూ!

సరస్వ: రాబట్టే చూశాను... చూడబట్టేగా అడిగాను...

ప్రద్యు: అడిగారు కాబట్టే చెప్పానుగదండీ! అయితే మీ యిల్లెక్కడ?

సరస్వ: మా యిల్లా! కనబడుతోందే పర్వతం..దాని మీద... ఆకలవుతోందనంటున్నావ్ గా... నా వెంటరా...తింటానికేమైనా పెడ్తాను..

[నడుస్తున్న శబ్దం]

ప్రద్యు: క్షమించండి! తమరు ఒంటరిగానే వుంటున్నారా!

సరస్వ: (విచారంగా) లేదు ... ఒక సన్న్యాసి నన్నిక్కడకు తీసుకొచ్చాడు...

ప్రద్యు: ఏం చేస్తూంటాడు? ఆయన.

సరస్వ: ఏమో! నాకు తెలియదు. తరచుగామాత్రం వస్తూ — పోతూ వుంటాడు ... అన్నట్లు ఆకలవుతోందన్నావ్ గా..విప్పపూపానీయం యివ్వనా! త్రాగుతావా!...

[త్రాగిన చప్పుడు...]

ఎలా వుంది?

ప్రద్యు: ఎలాగేమిటి? అమృతంలాగా వుంది. యిటువంటిది యింతవరకు నా జన్మలో రుచి చూడలేదు.

సరస్వ: అంత బాగుందా! నిజంగానా!

ప్రద్యు: నిజమే నమ్మ! (ఆలోచనగా) ఆచార్య పూర్ణవర్ధనులవారు చెప్పిందీ - నేను చూసిందీ అక్షరాలా నిజం. యీమె తప్పకుండా సర్వవిద్యాసమన్వయసాధ్వి సరస్వతే! యింతకు ముందెక్కడుందో!...

సరస్వ: ఏమిటే అలా ఆలోచిస్తూ—నీలో నువ్వేదో గొణుక్కుంటున్నావ్!

ప్రద్యు: అబ్బే! యేం లేదండీ! వూరికే...యేదో!... గుర్తొచ్చి!

సరస్వ: యేమీ లేకపోతే యెందు కనుకొంటావు?

ప్రద్యు: ఆ....! యేదో చిన్న సందేహం! వస్తే...

సరస్వ: ఏమిటది! నాకు చెప్పకూడదా!

ప్రద్యు: మరేం లేదూ... "ఇంతకు ముందెక్కడుండే వారోనని."

సరస్వ: అదా! సందేహం...నాకంత బాగా గుర్తు లేదు...(క్షణం మాగి) ఆ...గుర్తొచ్చింది... విదిశమార్గంలో...ఒకజీర్ణదేవాలయంలో... వుండేదాన్ని. అక్కణ్ణుంచే యీ సన్యాసి నన్ను తీసికొచ్చాడు. అప్పట్నించే ఇక్కడ.

ప్రద్యు: (క్షణం మాగి) సరే ... మరి వెళ్లొస్తాను ... పొద్దు కూకిపోయింది...సెలవిస్తారా!

సరస్వ: (గాద్గదికంతో — జాలిగా) వెళతావా!... వెళ్లొద్దు...! నువ్వు వెడితే నాకేం తోచదు·

యీ రాత్రి యిక్కడే వుండిపోవాలి... కలువరేకుల పాయసం వండి పెడతా! కమ్మగా వుంటుంది! తెల్లారింతరువాత వీలయితే వెళ్దువుగాని... నా మాట విను... వుండిపో...!

[విరామం]

(ఒకటి— రెండు నిముషాల అనంతరం)

ప్రద్యు : దేవీ! యీ కీకారణ్యంలో రాత్రిపూట ఒంటరిగా వుంటూంటే భయంగా లేదూ!

సరస్వ : బాగా భయం వేస్తోంది! యేం చేయను! అందుకేగా పొద్దుపోకడంతోనే కుటీరం తలుపులు మూస్తాను... కాని... నిద్ర నేది పట్టదు....

ప్రద్యు : (ఆదుర్దాగా) మరి మేల్కొనే వుంటారా తెల్లవార్లూ!

సరస్వ : ఏం చేస్తాను!

ప్రద్యు : వెన్నెల రోజుల్లోనో!

సరస్వ : నాకు చీకటి— వెన్నెల రెండూ ఒకటే— అందం, ఆనందం గురించి నాకేమీ తెలియదు.

ప్రద్యు : దేవీ! యీ రోజు వెన్నెలేగా! అలా వరు బయట కూర్చుందామా!

దేవి : వెన్నెలను ఆరుబయట కూర్చోవాలా!

ప్రద్యు : చల్లగా— హాయిగా వుంటుందికదూ! అందుకని...

దేవి : సరే... పడుకుచాప యిదుగో... వస్తున్నా పద...

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఎంత విద్రోహకరమైన పని జరిగింది... ఎంతటి మంత్రశక్తి అయినా ఆత్మ విస్మృతి కలుగజేస్తుందని కలలో కూడా అనుకోలేదే!......

* * *

[రెండు నిముషాలు వేకువను సూచిస్తూ మురళీగానం]

దేవి : తెల్లవారింది... అలా చూడు సూర్యోదయం కూడా అయింది... అడవి హంసలు యెలా తటాకం దగ్గరకు చేరుకొంటున్నాయో చూడు...

ప్రద్యు : అవును దేవీ! మరి నే వెళ్ళిరానా!

దేవి : ఏం! అప్పుడే వెళ్ళకపోతే!

ప్రద్యు : వెళ్ళాలి దేవీ! కొంచెం పనుంది!

దేవి : అయితే సన్యాసి వచ్చింతరువాత ఒకసారి రా...

ప్రద్యు : అలాగే... దేవి... వస్తా...

* * *

[పదిహేను రోజులనంతరం దూరంనుండి దేవి కంఠంలో నుంచి సావేరిరాగం— రెండు నిముషాలు]

ప్రద్యు : ఇప్పటికి పదిహేనురోజుల్నుంచీ చూస్తూన్నా! దేవి ఒంటరిగా కూర్చొని యేదో పాడుకొంటూ వుంటోంది యేదో వ్యక్తం గాని భావం అందులో పాతుకొనివుంది. ఆమె గొంతులో తారాడే నాదం, నా హృదయాన్ని గిలిగింతలు పెట్టి, యే లోకాలకో తీసుకొనిపోతోంది......ఆహా!... యేమా సంగీతసుధారసం... అందులోని భావశబలత జీవుల్ని సమ్మోహింపచేస్తోంది.

[ఇంతలో నీరు కదిలిన చప్పుడు— హంసల రెక్కలు టపటపమంటున్న ధ్వనులు - మధ్య మధ్య— చిలుకల పలుకులు—]

ప్రద్యు : (ఉలిక్కిపడి ఆశ్చర్యంతో) ఆ...! యెవరది! ఈ వేళప్పుడు స్నానంచేసేః?

[మళ్ళీ నీళ్ల చప్పుడు]

గుణాఢ్యుడా!... అతగాడేనా! నిజంగానా!...ఆ...! అతడే.. గుణాఢ్యుడే! ఇక్కడెందుకొచ్చాడు...! యీ గట్టు మీద సామానుకూడా అతనిదే! ఇదివరకటి బట్టలే... పాతిరంగు యింకా వెలిసిపోలా! గుణాఢ్యుడే...!... ముమ్మాటికీ ఆ కాపాలికుడే!

[క్షణం విరామం.]

గుణా : (తెల్లబోతూ ఆశ్చర్యంగా) నీవా!...... ఇక్కడికెలా రాగలిగావు...

ప్రద్యు : (మంద్రస్థాయిలో) మీకు తెలియదా! నిజంగా యెలాగొచ్చానో తెలియకుండా వుందా!

గుణా : (బాధగా) ప్రద్యుమ్నా! అర్థమైంది!... ఇంకా నన్ను నువ్వుకూడా అవమానపరచదల్చావా! నిన్ను మోసంచేసి నీపై వలపన్ని నీ హృదయాన్ని వంచనచేసి నీ సంగీతాన్ని నాశనం చేసినందులకు యిప్పుడు తీరని దుఃఖాన్ని అనుభవిస్తున్నా!

ప్రద్యు : (క్రోధంతో) "బాధ"- వ్యక్తిని పరీక్షిస్తుందని చెప్పారుగా! చేసినపాపం చెప్పుకుంటే పోతుందా! ఎవరికర్మకు వారే బాధ్యులు. మీకు యిలాంటివన్నీ తెలియనివి కావుగా!

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! ఎవరితో చెప్పుకోన్నా ఏమీ లేదు...నిద్రలో భయంకరస్వప్నాలు వచ్చి "నువ్వు చేసినపని మంచిదిగాదు - "దానికి శిక్ష అనంతనరకం" అని యెవరో చెప్తు తున్నారు. అలా చెప్పేవాళ్ళకు ఇదమిత్థమైన రూపాల్లేవు.

ప్రద్యు : (జాలిగా) గుణాఢ్యా! అసలు ఇలా ఎందుకు చేశావు...?

గుణా : (దీనంగా) నా పాపం పండటానికేనేమో! మరి. వశీకరణమంత్రంద్వారా మనిషిని బద్ధునిగా చేయగల్నేగాని, ఆకర్షించుకోలేను. నాకసలు సంగీతం రాదు. నేను నువ్వనుకొన్న సూరదాసునూ కాదు. దేవి సరస్వతిని బంధించి, సర్వవిద్యల్నీ నాకబ్బేటట్లుగా చేసుకోవాలని వాంఛ నాకుండేది. ఆ వాంఛ ఒకసారి పరాభవించబడింది. అప్పట్నుంచీ నాలో దేవిమీద క్రోధం ఏర్పడింది. దాన్ని నీ మేఘమల్హార్ రాగంవల్ల తీర్చుకోగలిగాను. నామంత్రానికి ఎంతటి శక్తివుందో ఒకసారి పరీక్షించా దీనివల్లనే. కాని యిలా చేసినందుకు నాకు బాధలు పెరగసాగాయి.

ప్రద్యు : అయితే ఇప్పుడు నీ అభిప్రాయమేమిటి?

గుణా : ఈ బాధల్ని యెలా తెగతెంపులు చేసుకోవాలో కొన్నాళ్ళవరకూ తెలియలేదు. నా గురువుగారితో మొర పెట్టుకున్నాను. ఆయన పూర్వపు మంత్రాన్ని నాశనంచేసి, యథాస్వరూపాన్నిచ్చే శక్తిని ప్రసాదించారు. ఈ శక్తిని ప్రయోగించేముందు ఈ కమండలములోని జలం దేవి పాదాలమీద చల్లేటట్లయితే బంధవిముక్తి కలుగుతుంది...కాని, నీళ్లు చల్లినవాడికి ఆపద సంభవిస్తుందని చెప్పారు. దానికిజంకుతున్నా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అందుకని దేవిని బందీగానే ఉంచదల్చారా?

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! చూస్తూ చూస్తూ చేతులారా ఈ ఆపదకు బలికమ్మంటారా! ఈ పాపానికి అనుకొన్నవెంటనే ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవటము సాధ్యమేనా!—

ప్రద్యు : నీకు ధైర్యం లేదనిపిస్తోంది ... యేమిటా ఆపద?

గుణా : పసివాడివి ... ఎందుకు ఆహుతవుతావు ... కమ్మని జీవితం.—యీ దేవికోసం బలిగా ఇచ్చుకోకు. అనుభవించవలసిన సుఖాలు లోకంలో ఎన్నో వున్నాయి. ఎందుకలా త్వరపడిపోతావ్! ప్రద్యుమ్నా! నా మాట విను...

ప్రద్యు : గుణాఢ్యా! ఏమిటా ఆపద...!

గుణా : చెప్పాల్సిందేనా!—తప్పదా?

ప్రద్యు : తప్పించుకోడానికి యెందుకు ప్రయత్నించాలి...అది పిరికివాడికి లక్షణం.

గుణా : అయితే సరే!...నీరు చల్లినవాడు శిలారూపంలోకి మారిపోతాడు. అందుకే దేవిని బంధించివుంచాను. కొంచెం సుఖంగానైనా యీ లోకంలో కొద్దికాలం వుండామని. కోపం తెచ్చుకోకు ..కొంచెం బాగా ఆలోచించు...పసివాడవు...పదేపదే చెప్తున్నానని విసుక్కోకు...ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఈ విషయంలో యేమాలోచించినా నిష్ప్రయోజనమే! ఎవరూ నీళ్లు చల్లకపోతే, దేవి ఎలా విముక్తురాలవుతుంది? లోకంలో శాశ్వతంగా విద్య లేకుండా పోవాల్సిందేనా? ఆమెకు ఆత్మవిస్మృతి కలగటం లోకోపకారంగాదా! మీ స్వార్థానికని లోకాన్ని—సర్వకళల్నీ — మంట గలుపుతారా! నిరక్షరాస్యుల్ని చేసి మానవకోటిని మానవత్వాన్ని మటుమాయం చేస్తారా! చదువులతల్లికోసం, నావంటి సామాన్యుడు ప్రాణాలర్పించడం ఒక పెద్ద లెక్కలోదికాదు... నేను నా దేవిని విముక్తురాలిగా చేయాలనే యిక్కడికి యెన్నో దేశాలు తిరుగుతూ వెతుక్కుంటూ వచ్చాను.

గుణా : అయితే—యీ పనికి అంగీకరిస్తున్నావా!

ప్రద్యు : ముమ్మాటికీ. గుణాఢ్యా! మానవుని జీవితం తుచ్ఛమైంది. స్వార్థపూరితమైంది. పద్మాల్లాంటి ఆమె పాదాలలో చిన్నముల్లు గుచ్చుకొన్నదంటే తీయడానికి, అవసరమైతే నా ప్రాణాల్ని కూడా త్యాగం చేస్తాను... పదండి....ఆ కమండలం ఇలాగివ్వండి... చల్లి నా తల్లిని విడిపించుకొంటాను.

గుణా : బాగా ఆలోచించుకొన్నావా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : సావధానంగా ఆలోచించే, యీ పనికి ముందడుగు వేస్తున్నా! నాకు సుఖాలపై మమకారం లేదు...నా తల్లిని హృదయంలోనే స్థాపించుకొని ప్రేమపూరితమైన జీవితాన్ని ఆనందంగా గడుపుకొంటా... నడవండి...

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! దీర్ఘంగా ఆలోచించుకో మరొక్కసారి! తరువాత నిన్ను రక్షించే శక్తి మరి దేనికీ లేదు.

ప్రద్యు : నాకు లేనిదాన మీకు దేనికి—మీకు మల్లే ప్రవర్తించాలనే ఆశయంకలవాణ్ణి కాదు. ఆ ఆశే నాకుంటే, నా ఆనందాల సుమం దను విడిచి, నా కంటికి రెప్పలాగుండే మాతృదేవిని వగలుకొని, ఇక్కడి కెందుకొస్తాను. నాకు పిరికిమందు నూరిపొయ్యకండి. నాటివల్ల లోకం నశించిపోతోంది— సర్వకళలూ సమసిపోతాయి — పదండి... ఆలస్యం యిక అనవసరం...

[విరామం]

దేవి : (ఆత్రుతతో) రా ... రా... నిన్ను గూర్చే ఆలోచిస్తున్నా! ఆరోజునవనగా పోయి మళ్లా యీరోజూకా కనిపించటం! నీకు ఆ రోజున సరిగ్గా భోజనం పెట్టలేదని కోపంవచ్చిందా! నిజంగా నాకెంతో చిన్నతనం వేసింది!

ప్రద్యు : స్వామీ! (మెల్లగా) యేదా మంత్రజల కమండలం...ఇలా యివ్వండి!

గుణా : (కంగారుగా) నిజంగా యీపని చేయడానికి సిద్ధపడుతున్నావా!

ప్రద్యు : ప్రతిసారీ నా నిశ్చయాన్ని మీకు చెప్పి వొప్పించలేను. ముందా జల మిలాఇవ్వండి!

గుణా : అయితే...ఇదిగో కమండలం...దేవి, నీటి కోసం బయలుదేరినట్లుంది ... వెళ్ళినీ ... వచ్చేటప్పుడు యెదురుగావెళ్లి పాదాలపై అభిషేకించు. (తడబాటుతో) ప్రద్యుమ్నా! యిక నే వెళుతున్నా!...సెలవా!

ప్రద్యు : దేనికీ? ఎక్కడికి స్వామీ!

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! (దీనంగా) నీ ఋణం తీర్చుకోలేను. నేను నిజంగా పిరికివాణ్నే... యెటన్నా పోతాను...నన్ను వెళ్లనియ్యి... దేవి జీవితప్రకరణంలో నీ పేరు చిరస్థాయిగా చెప్పుకో దగేటట్లు లిఖించబడుతుంది.. నే వెళుతున్నా ప్రద్యుమ్నా ... వెడుతున్నా...వెడుతున్నా...

[విరామం]

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఇరవై సంవత్సరాలక్రితం యీ నీలాకాశంక్రిందనే జన్మించాను. మా అమ్మ కాశీలో యింట్లో కిటికీ దగ్గరగా కూర్చొని ప్రవాసియై పోయి, నాకోసం యెదురు తెన్నులు చూస్తూ, యెప్పుడొస్తానో అనుకొంటూ తహతహలాడుతూ వుంటుంది. ఆమెను యింకెలా చూడగల్గుతాను...సువంద యేం చేస్తోందో...

[అడుగుల చప్పుడు...]

దేవి : (నవ్వుతూ) యిక్కడే నిలబడున్నావే! ఆ సన్యాసి యేడీ!

ప్రద్యు : దేవీ! అతగా డెక్కడికో వెళ్ళిపోయాడు.

దేవి : (దీనంగా) ఇక రాడా! మరి.

ప్రద్యు : మాట లలాగే స్ఫురించాయి. రాడేమో కూడా!

దేవి : (ఆశ్చర్యంగా) ఏమిటిది...నా పాదాలకు నమస్కరిస్తున్నావ్.

ప్రద్యు : (ప్రార్థనపూర్వకంగా) దేవీ! మీ పాదధూళి తీసుకొని నమస్కారం చేస్తున్నాను. ఎంతటి అపకారం చేసానో నీకు తెలియదమ్మా! దానికి తగిన శిక్ష యీనాడు అనుభవించబోతున్నా. అందుకని యేమాత్రం విచారించడం లేదు. కాని, నాకు స్మృతి తప్పిపోయేంత వరకు విశ్వసౌందర్యవిద్యావతిని బంధవిముక్తురాలినిగా చేసే భాగ్యం లభించినందుకు హృదయపూర్వకంగా సంతోషిస్తున్నా!

దేవి : (ఆశ్చర్యంగా) ఏమి టిపని!

ప్రద్యు : (జాలిగా) దేవీ! యింతకుముం దెక్కడ వుండేదానివో జ్ఞాపకం తెచ్చుకోవమ్మా!

దేవి : (కంగారుతో) ఎందుకూ. !విదిశామార్గంలో...
[నీళ్ళు చల్లినట్లు శబ్దం...తుఫాను గాలిహోరు ...నదీతరంగాల శబ్దం...మేఘాల్లో మెరుపులు—ఉరుములు చూచాయగా మేఘమల్హార్ రాగాలాపన - ఉన్మత్తమైపోతూన్న గాలి విసురులు—జేగంటల ధ్వానాలు.]

[నేపథ్యంలో]

ఉ॥ అంబ నవాంబుజోజ్జ్వల కరాంబుజ
శారదచంద్ర చంద్రికా
డంబర చారుమూర్తి ప్రకటస్ఫుట
భూషణ రత్నదీపికా
చుంబిత దిగ్విభాగ శ్రుతి సూక్తి
వివిక్త నిజ ప్రభావ భా
వాంబరవీథి విశ్రుత విహారిణి నన్
గృపజూడు భారతీ! (భాగవతమ్)

[నేపథ్యంలో]

అపూర్వ సౌందర్యమూర్తి దేవి సరస్వతి సర్వాలంకారభూషితయై ప్రద్యుమ్నుని ముందు ప్రత్యక్షమైంది. ఆమె దేహంనుండి సుప్రకాశ దీధితులు ప్రసరింపసాగాయి. వీణాపాణియై, గానామృతాన్ని సర్వలోకాలకు విందుచేస్తోంది. కనులలో సంతోషం కళలకు వన్నె తెస్తోంది. హృదయంలోని

ఆనందం సహృదయాలకు ప్రమోదాన్ని కూరుస్తోంది. చిరునవ్వు తొణికిసలాడి, ప్రద్యుమ్నుణ్ని సుమనస్సుతో దీవించింది.. వెంటనే కాశీలో మిద్దెమీద కూర్చున్న తల్లి గుండెలో రక్తం చల్లబడింది. రెండు కళ్ళూ అశ్రుపూరితాలయినాయి...

* * *

[కాలం కొంత గడిచినతర్వాత—
దూరాన్నుంచి- మందమందంగా వినబడుతూ వచ్చే మేఘమల్హార్ రాగాలాపనా ప్రవంతిని గుర్తుపట్టి...]

సునంద : (ఆశ్చర్యంగా. ఆనందంగా) ఎవరిదా వేణుగీతి...సూచనగా వచ్చి నా ప్రద్యుమ్నుణ్ని గుర్తు చేస్తోంది...! నన్ను రమ్మనమని పిలుస్తున్నాడా! నన్ను మరిచాడనుకున్నా సుమా!..అదిగో! యింకా బాగా వినబడుతోంది...! నన్నే....పిలుస్తున్నాడు...ఆ రాగం నాకిష్టమైందని అతనికి తెలుసు....! అందుకే రమ్మంటున్నాడు...ఎటు వెళ్లాలి.

[అడుగుల చప్పుడు]

పూర్ణ : (మృదువుగా) సునందా!

సునంద : (ఉలిక్కిపడి)...ఆ....యేం...స్వామీ!

పూర్ణ : (కరుణాత్మకంగా) ఎవరికోసం పండువెన్నెల రాత్రులలో యింకా నీ విరహవేదన... దేనికీ! యీవృథా కల్పనలు...!

సునంద : (బేలగా) అదేమిటి స్వామీ! నా ప్రద్యుమ్నునికోసమే! ఇప్పుడే అతను నన్ను రమ్మని మురళికూడా వాయించాడు....ఆ మురళిపై ఊయలలూగే మేఘమల్హార్ రాగములో అతని హృదయం నన్ను మరీమరీ పిల్చింది...యెటు వెళ్లాలో- ఎలా వెళ్లాలో దిక్కుతోచడం లేదు.

పూర్ణ : (జాలిగా) సునందా! యిక నీకా అదృష్టం దూరమైంది. నీ మనస్సులోవున్న మనోహరుడు కాలవశాన మారిపోయాడు. అతను ఆ కీకారణ్యంలో పర్వతశిఖరంమీద వెదురు పొదలమధ్య అర్థనగ్న శిలామూర్తియై వున్నాడు. నిస్తబ్ధపు నిశీథిలో ఆ వెదురు కొమ్మలు అతని హృదయంమీద కప్పుకొని గాలికి వూగిసలాడుతూ నీ ప్రద్యుమ్నుణ్ణి జ్ఞప్తికి తెచ్చేందుకు మేఘమల్హార్ రాగాన్ని ఆలాపిస్తున్నాయి. అడవి చెట్ల ఆకులతో అతని ముఖం కప్పుకొనిపోయింది......దేవి బంధవిముక్తురాలైంది. దివ్యతేజోవిరాజమానంగా సాక్షాత్కరించి, సరస్వతి దీవించింది...సునందా యింకా దేనికీ యీ విరహనిరీక్ష....

సునంద : (గాద్గదికంగా) స్వామీ! ఆ వెదురు వనం యెక్కడ?..... యెటువైపూ ఆ శిలావిగ్రహం?...యెంతదూరం వుంటుంది...? ఎలా వెళ్ళాలి?...చెప్పరూ...(దీనంగా) నా ప్రియుణ్ణి యెడబాసి యెలా వుండగలను...అతని మధుర మురళీగానంలో మేఘమల్హార్ రాగాలాపనా ప్రవంతిలో నాకు పారవశ్యం లేదా!...స్వామీ! ప్రద్యుమ్నుణ్ణి మరిచిపోలేను...అతను మరుపుకిరాని మన్మథుడు......యిక నా బ్రతుకు — ఎవరికోసం వేచివుండనూ! స్వామీ! కడసారి చూపులకైనా కొరగాకుండాపోయానా!...

పూర్ణ : సునందా! విచారపడి యేమిటే లాభం? అతను లోకోత్తరపురుషుడైనాడు... మేఘమల్హార్ రాగప్రశంసలో అతనికి చరితార్థత కల్గింది. సరస్వతీదేవిమాహాత్మ్యప్రకరణంలో ప్రద్యుమ్నుని పేరు సువర్ణాక్షరాల్లో వ్రాయబడుతుంది...యీ నిరర్థకపు ఊహాకల్పనలు — స్వప్నాలు శాశ్వతంకావు. యిలా చూడు సునందా! అతడెవరో తెలుసుగా!...కరుణాస్వరూపుడు...బోధిసత్వుడు...అతనివద్ద జీవులకి శాంతి — దయ — జాలి — సానుభూతి — అహింస లభిస్తయి. పద......ఒక్కసారి దర్శించుకో!...... హృదయంలో రేగిన అశాంతి తగ్గిపోతుంది.! పద......

సునంద : (దీనంగా) స్వామీ!......

[శరణత్రయాన్ని ఉచ్చరిస్తూ బౌద్ధ భిక్షువులు — జేగంటల ధ్వానాలు — మేఘమల్హార్ రాగాలాపనాసూచనలు క్రమేపీ హెచ్చి—తగ్గుతూంటాయి.]

---

* విభూతిభూషణబంధ్యోపాధ్యాయ రచన ఆధారంగా

కవి : కావ్యము

శ్రీ హన్మనగుత్తి రాధాకృష్ణశర్మ

భగవత్సృష్టియందు సుందరములు, సుందరతరములు, వికృతములునగు వస్తువు లెన్నియో గలవు. ప్రతిమానవుఁడును వానిఁ గాంచుచున్నాఁడు. కాని, కవియొక్క దృష్టి వేరు. సామాన్యునిదృష్టి వేరు. ఒక ప్రవాహమును చూచి సామాన్యుఁడు "నీరు వేగముగ ప్రవహించుచున్న" దని చెప్పును. కవిమాత్రము "దయాది పరమేశ్వరుని దయారసప్రవాహ" మనును. ఒక తీగ సామాన్యుని చూపునకది తీగమాత్రమే యగును. కవి దృష్టియం దన్ననో! అది సుందరమైన వనితయొక్క శరీరముగను, దానిపుష్పము లందములగు నేత్రములుగా నగుపించును. కావున లోకమునందెల్లరును చూచు సామాన్య వస్తువులే కవియొక్క ప్రతిభావిశేషమువలన వానికి, విలక్షణముగ గోచరించును. కవి తన హృదయమునకుఁ దోచు నొకవిషయమును పలువిధములుగ మాటిమాటికి చిత్రణచేసికొని తద్విషయమును కావ్యరూపముగ వెలువరించును. ఏదైన నొకదృశ్యమును కవి చూచినంతనే చిత్రింపఁజాలఁడు. కాని వాల్మీకి ఋషికి మాత్రము క్రౌంచద్వంద్వ వియోగదృశ్యమును గాంచినంతనే:

"మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ
మగమశ్శాశ్వతీస్సమాః।
యత్క్రౌంచమిథునా దేక
మవధీః కామమోహితమ్"

అని శ్లోకరూపమున వెలువడినది. వాల్మీకి ప్రతిభావంతుఁడు, నంతర్ముఖుఁడును గావున క్రౌంచద్వంద్వ వియోగమును చిత్రించుకొనుటకు దానియందు లీనుఁడైపోవుట కంత శీఘ్రముగ వీలుగలిగినది. ఆయాధుఁడగు యోగి తనకుఁ గావలసినక్షణమందే బాహ్య ప్రపంచమును మఱచి సమాధినిఁబొంది, బ్రహ్మానందము ననుభవించునట్లు, మహాకవియు తలఁచుకొన్న క్షణమునందే విషయములో లీనుఁడై కావ్యరచన మొనర్పఁగలఁడు. అపుడాతఁడు పొంగివచ్చు తన కవన వేగము నాపుకొనఁజాలఁడు. అతనికి భాష యెట్లు చెప్పిన యట్లు నడచును. మహర్షి వాల్మీకి యట్టివాఁడు గనుక క్రౌంచద్వంద్వ వియోగమును గాంచినంతనే, ఆ విధముగ శ్లోకరచన మొనర్పఁగలిగెను.

ప్రతిభావంతుఁడగు కవి, ఎట్టివస్తువును గ్రహించినను సుందరముగ చేయును. వస్తువునందలి గౌరవము ననుసరించియే కావ్య గౌరవ మేర్పడును. వస్తువునందలి యాత్కృష్టములవలన గదా! "ఉత్తరే రామచరితే భవభూతి ర్విశిష్యతే" యను ఖ్యాతి భవభూతి రచనకుఁ గల్గినది. ఒకవేళ వస్తువు లోకోత్తరము గాకపోయినను, కవి తన కృత్యమును చక్కగా నిర్వహించును. అచేతనములకుఁ జేతనత్వమును గల్పించును. చెత్తకుప్పలును, బంగరుబొమ్మలగు పడఁతులును, కవియొక్క కావ్యమునందు సమానముగ సుందరమూర్తులుగనే భాసింతురు. నవ్యకవులు సుందర వస్తువులను గూర్చియే కవి వ్రాయవలె నందురు. సుందరమైన దెప్పుడును సుందరమే! సుందరము గాని దానిని సుందరముగఁ జేయుటయందే కవియొక్క ప్రత్యేకశక్తి గలదు. "తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం" అన్నట్లు కవి స్వీకరింపఁదగని వస్తువు సృష్టియందు లేదు. కవిత్వ మొక్క కళ గావున, కళ ప్రకృతి కనుకరణమే యగుటవలన, కళయొక్క ప్రయోజనమానందమే!

అనుకరణ మానందమును గొలుపును. (Imitation begets pleasure) అన్నట్లు లోకమునందువలె గాక కావ్యమునందలి, యసుందరవస్తువులవలనను, ఆనందమే కల్గును. ఈ క్రింది దశరూపక శ్లోకమును గనుఁడు:

"రమ్యం జుగుప్సిత ముదార మథాపి నీచం
ఉగ్రం ప్రసాదిగహనం వికృతంచ వస్తు
యద్వాప్యవస్తు కవిభావుకభావ్యమానం
తన్నాస్తి యన్నరసభావ ముపైతి లోకే"

పై శ్లోకము ననుసరించి కవి సుందరమగు వస్తువులనుగూర్చియే వ్రాయవలెననుట యనుచితము. ఆంగ్లమునందుగూడ నిట్టి యభిప్రాయమే గలదు.

"Poetry turns all things to loveliness" It exalts the beauty of that which is most beautiful and it adds beauty to that which is deformed—SHELLY.

[కావ్య మెల్లవస్తువులను సుందరముగ మార్చును. అది సుందరములగు వస్తువులను సుందరతమములుగ జేయును. వికృతములను సుందరములుగ జేయును.]

ప్రథమమున "కవి ర్మనీషీ పరిభూః స్వయంభూః" అని కవిశబ్దము పరమాత్మపరముగ వైదికమంత్రములందు గానవచ్చుచున్నది. క్రమముగ నా పదము పరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమును బొందిన "ఋషి" పరముగ వ్యవహారమునకు వచ్చినది. సాక్షాద్ద్రష్టలగు వైదిక ఋషులు కవులు. వారి కావ్యము లుపనిషత్తులు. ఆద్యులగు వైదిక కవులును, లౌకికులగు వాల్మీకివ్యాసాదులు ఋషులగుటచేతను, దివ్యచక్షువులతో వారు లోకరహస్య మెఱింగినవారగుటచేతను, లోకోత్తరవర్ణనాత్మకముగ వారి కబ్బములు భాసిల్లుటచేతను, "నా నృషిః కురుతే కావ్యమ్", "కవయః క్రాంతదర్శినః" అను లోకోక్తులు గలిగినవి. కనుక నే అప్పకవి:

క॥ ఇమ్మహిని మునులచే వెల
సెమ్మను కావ్యములు "నా నృషిః కురుతే కా
వ్యమ్మను వచనార్థంబున్
సమ్మతిఁ గలిచేశ సుకవిజనులే మౌనుల్"

అని వచించెను. కాని కేవలము ఋషి కావ్యరచన మొనర్పలేఁడు. "హేమచంద్రుఁడు" "భట్టతౌతుని" శ్లోకముల మూఁడిఁటి నీ విషయమున సంగ్రహించెను:

"నానృషిః కవి రిత్యుక్త మృషిశ్చ కిలదర్శనాత్
విచిత్రభావ ధర్మాంశ తత్త్వ ప్రఖ్యాచ దర్శనమ్
సతత్త్వదర్శనాదేవ శాస్త్రేషు పఠితః కవిః
దర్శనా ద్వర్ణనా చ్చాథ రూఢా లోకే కవిశ్రుతిః
తథా హి దర్శనా స్వచ్ఛే నిత్యేప్యాదికవేర్మునేః
నోదితా కవితా లోకే యావజ్జాతాన వర్ణనా"

ఋషిగానివాఁడు కవిగాదని చెప్పుదురు. ఋషి యనగా ద్రష్ట. దర్శన మన విచిత్రమైన వస్తువుల యొక్క ధర్మాంశముల నెఱుఁగుట. దీనికే ప్రతిభ యని పేరు. అట్టి తత్త్వదర్శనము గలవాని నే శాస్త్రములు కవి యని పేర్కొనుచున్నవి. లోకమున దర్శనము, వర్ణనము నీ రెంఁడిఁటివలన "కవి" యని ప్రసిద్ధి వహించును. వాల్మీకి మొదట ద్రష్టయైనను వర్ణనము సేయునంతకుఁ గవిగాఁ బరిగణింపఁ బడఁడయ్యెను. కావున దీనివలన కవి ద్రష్టయైనను వర్ణనానిపుణుఁడు గావలయునని తెలియుచున్నది. ఈ యభిప్రాయము నే "భామహుఁ" డిట్లు తెలిపెను.

"ప్రజ్ఞా నవనవోన్మేషశాలినీ ప్రతిభామతా
తదనుప్రాణనా జీవే ద్వర్ణనా నిపుణః కవిః"

(నవనవోన్మేషశాలిని యగు ప్రజ్ఞ "ప్రతిభ" యనఁబడును. తదాశ్రితుఁడై వర్ణనము సేయువాఁడు కవి)

ఆనందవర్ధనుఁడు:

"అపారే కావ్యసంసారే కవి రేవ ప్రజాపతిః
యథాస్మై రోచతే విశ్వం తథేదం పరివర్తతే
శృంగారీచేత్కవిః కావ్యే జాతం రసమయం జగత్
స ఏవ వీతరాగశ్చేత్ నీరసం జాత మేవ తత్
భావా నచేతనా నపి చేతనవ చ్చేతనా నచేతనవత్
వ్యవహారయతి యథేష్టం సుకవిః కావ్యే స్వతంత్రతయా"

[అపారమైన కావ్యప్రపంచమునకుఁ గవియే బ్రహ్మ. అనఁగా సృష్టికర్త. అతఁడు దన యిచ్ఛానుసారముగ లోకమునుమార్చును. శృంగారియైన లోకమును శృంగారమయము నొనర్చును. విరాగియైన నీరసవంతముగఁ జేయును. అచేతనములను చేతనములుగను, చేతనముల నచేతనములుగను స్వతంత్రముగాఁ గవి కబ్బమున వర్తింపఁజేయునని కవినిఁగూర్చి తెలిపెను.]

కాన వీరి వాక్యముల ననుసరించి కవి "ప్రతిభావంతుఁడగు కావ్యప్రపంచమును సృజించు బ్రహ్మ" యని తేలినది. కవి ప్రతిభావంతుఁడైన నే లోకమును రసమయముగాఁగాని, నీరసమయముగాఁగాని చేయఁగల దిట్ట. కనుక నే ("కావ్యంతు జాతుజాయేత కస్యచిత్ప్రతిభావతః") ఒకానొక ప్రతిభావంతుని వలన నే యట్టికావ్య ముదయించునను నార్యోక్తి గల్గినది. కవి యనఁగా క్రాంతదర్శియై, ప్రతిభావంతుఁడై, వర్ణనాదినిపుణుఁడై యుండవలయును.

"కావ్యమీమాంస"యం దీ క్రిందివిధముగ కవులు విభాగింపఁబడియున్నారు. 1 శాస్త్రకవి, 2 కావ్యకవి, 3. ఉభయకవి, వారిలో నుత్తరోత్తరుఁడు

శ్రేష్ఠుఁడు. ఉభయకవినే "విద్వత్కవి" యందురు. "విద్వత్కవయః కవయః కేవల కవయస్తు కేవలం కపయః" అనఁగా ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు రెండునుఁ గలవాఁడే విద్వత్కవి. అట్టివాఁడే లోకోత్తరవర్ణనానిపుణుఁడు.

కావ్యమననేమి?

పై విషయమునుగూర్చి చెప్పుటకు ముందుగ "కావ్య" మను దానినిగూర్చి సంస్కృతాలంకారికుల నిర్వచనముల నుటంకింతును.

"శబ్దార్థౌ సహితౌ కావ్యమ్"అని భామహుఁడు.

"గుణాలంకార యుక్తార్థౌ కావ్య" మని వామనుఁడు.

"అదోషౌ సగుణావలంకృతీ పునః క్వాపి" యని మమ్మటుఁడు,

"నిర్దోషం గుణాలంకార రసవత్ వాక్యమ్ కావ్య"మని భోజుఁడు.

"గుణాలంకార రీతి రసోపేతః సాధు శబ్దార్థ సందర్భః కావ్య" మని వాగ్భటుఁడును.

"నిర్దోషం గుణాలంకారరీతివృత్తిమ ద్వాక్యం కావ్య" మని పీయూషవర్షుఁడు.

"రసాదిమ ద్వాక్యం కావ్య" మని శౌద్ధోదని యను నాలంకారికుఁడు.

"వాక్యంరసాత్మకం కావ్య"మని విశ్వనాథుఁడు.

"ఇష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ కావ్య"మనిదండి.

"రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శ్శబ్దః కావ్య"మని జగన్నాథుఁడు.

ఇంకను మఱికొందఱు. "కవనీయం కావ్య" మని లోచనకారుఁడును, "కవయతీతి కవిః తస్యకర్మ కావ్య"మ్మని విద్యాధరుఁడును, "కాతిశబ్దాయతే విమృశతి రసభావా న్నితి కవిః, తస్య కర్మ కావ్య "మ్మని భట్టగోపాలుఁడును, "లోకోత్తరవర్ణనానిపుణ కవి కర్మ కావ్య" మని మమ్మటాచార్యుఁడును జెప్పియుండిరి.

ఈ పైఁ జెప్పబడిన నిర్వచనములందంతటను కవికర్మ ప్రధానముగఁ చెప్పఁబడియున్నను నింగుఁ గవిలక్షణ మిమిడియే యున్నది. వీనిలోని "లోకోత్తరవర్ణనానిపుణకవికర్మ కావ్య"మ్మనుదానినిఁబట్టి లోకోత్తరవర్ణనానిపుణుఁడే కవియని, వానియొక్క "కర్మ"యే "కావ్య"మని తేలినది. లోకోత్తరవర్ణనానైపుణి యనునది ప్రతిభాలభ్యము. ప్రతిభ దేవతానుగ్రహ సంపాద్యము. దేవతానుగ్రహము తపస్సంపాద్యము. తపస్సు ఋషికర్మ. గనుకనే "నానృషిః కురుతే కావ్యమ్" "కవయః క్రాంతిదర్శినః" యను లోకోక్తులు గల్గినవి.

పై విధముగ ఋషియయినవానియొక్క కర్మయే కావ్యమై లోకమునం దధికమయిన ప్రచార మొందునని తెలియుచున్నది. అట్టి కవిత్వము రాకున్న నూఱకుండవలెనే గాని కుకవి మాత్రము కాఁగూడదు.

"నాకవిత్వ మనర్మాయ, మృత్యయే దండనాయ చ
కుకవిత్వం పున స్సాక్షా న్మృతి మాహు ర్మనీషిణః.

[కవి గాకుండిన నెట్టి యధర్మము, లేక పాపము సంభవింపదు. కవిగానియెడల మనుష్యుఁడు చావఁడు రాజాదులవలన దండనము రాదు. కాని కుకవి యగుటవలన కేవలము మృత్యువే.]

ఇఁక నా ప్రతిభ యనునది కారయిత్రి, భావయిత్రి యని రెండు విధములుగ కావ్యమీమాంసకారుఁడు వక్కాణించెను. కవిచేఁ గావ్యమును వ్రాయించుశక్తి కారయిత్రి. పాఠకునిచేఁ గావ్యము యొక్క యర్థమును భావింపఁ జేయునది భావయిత్రి. కాబట్టి కవికివలెనే పాఠకునకు ప్రతిభ యుండవలెను. లేకున్నచో గవిభావమును గ్రహింపలేకపోవును. ప్రతిభాతారతమ్యము ననుసరించియే "అప్పకవి" చెప్పినట్లు కవులలో నీ క్రింది భేదములు ఏర్పడినవి.

ఆ॥ స॥ వినుతి గాంచు రిల వివేకి, వాచక, రాచి
కార్థ, శిల్పి, భూష, ణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతి సమాహ్వయుఁడును నాఁగఁ
గవులు సప్తనామకములతోడ.

కావ్యమున కుండవలసిన లక్షణములు ఆలంకారికుల అభిప్రాయములు :

"సంగీత మపి సాహిత్యమ్ సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్" అన్నట్లు వాగ్దేవికి సంగీత సాహిత్యములు రెండును స్తనద్వయములుగ నొప్పియున్నవి. సంగీతమునందెంత మోహనశక్తి గలదో, సాహిత్యమునందును, అంతటి మోహనశక్తి గలదు. రమారమి రెండువేల సంవత్సరములనాఁడే "భరతుఁ"డను మహర్షి "నాట్యశాస్త్ర"మను గ్రంథమును రచించెను. అదియే సాహిత్య

శాస్త్రమున ప్రథమగ్రంథము. ఇది కేవలము రూపకములనుగూర్చి వాని భేదములనుగూర్చి చర్చించును. భరతునిదృష్టిలోఁ గావ్యమన నాటకాదులే. నాటకములకే "రూపకము"లని వేఱు పేరు. ఈతని మతమునఁ గావ్యమునకు శరీర మితివృత్తమే. "ఇతివృత్తంతు కావ్యస్య శరీరం పరికీర్తితమ్"

భామహమతము

భరతునికిఁ బిమ్మట నైదవ శతాబ్దిలోని "భామహ" నామకాలంకారికుఁడు శ్రవ్యకావ్యచర్చను సాగించి "శబ్దార్థౌ సహితౌ కావ్యమ్." కావ్యమునకు శబ్దార్థములు శరీరమని, స్త్రీపురుషాదుల శరీరసౌందర్యమున కలంకారములు ప్రాధాన్యమైనట్లు, కావ్యశరీరమును వక్రోక్త్యాద్యలంకారములు పెంపొనగూర్చునవనియు, కావ్యమున కలంకారములు ప్రాధాన్యమని నిర్వచించెను.

దండిమతము

ఆఱవ శతాబ్దివాఁడగు "దండి" కావ్యసిద్ధాంతము నిట్లు ప్రతిపాదించెను. "శరీరం తావ దిష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ" (రమణీయార్థముగు పదసంఘాతము కావ్యశరీరము) ఈతని మతమున రమణీయార్థభూషితముగు శబ్దమే కావ్యము.

వామనమతము

తరువాత తొమ్మిదవ శతాబ్దిలోని వామనుఁడు "కావ్యాత్మ"ను గూర్చి విచారించి "రీతిరాత్మా కావ్యస్య" అని సిద్ధాంతీకరించెను. శరీరమున కాత్మవలె కావ్యశరీరమున కాత్మ యుండుననియు, నది "రీతి" యని యీతని మతము. రీతి కావ్యమున కాత్మయని చెప్పి భామహుని యలంకారసిద్ధాంతమును, దండిగుణసిద్ధాంతమును దన రీతితో సమన్వయపఱచెను. ఎట్లన? కావ్యాత్మ రీతి. రీతి గుణములచే నేర్పడును. అలంకారములు కావ్యసౌందర్యమును వృద్ధి చేయును. (కావ్యాలంకారసంగ్రహమితని గ్రంథము.)

ఆనంద వర్ధనమతము

వామనునకుఁ దరువాత నీతఁడు సాహిత్యక్షేత్రమున కరుదెంచెను. "ధ్వన్యాలోక" మను గ్రంథమును రచించెను. ఈతనిదొక క్రొత్త సిద్ధాంతము. కావ్యశరీరమున కాత్మ ధ్వని. అది వస్త్వలంకార రసరూపము. అనఁగా వస్త్వలంకార రసధ్వనులని త్రివిధములు. ఈ మూఁటిలో వస్త్వలంకారధ్వనులకన్న రసధ్వని సర్వశ్రేష్ఠము. అయినను వస్త్వలంకారధ్వను లధమములు గావు. కావ్యమున కలంకారములు ముఖ్యాంగములు గావు. ఇతఁడు ధ్వనినే ప్రాధాన్యముగ నిర్వచించెను.

అభినవ గుప్తమతము

ఆనందవర్ధనునికిఁ బిమ్మట నభినవగుప్తుఁడను నొక యాలంకారికుఁడు సాహిత్యరంగమునకు వచ్చెను. ఈతఁ డానందవర్ధనుని ధ్వనిసిద్ధాంతము నంగీకరించి యాతని "ధ్వన్యాలోకము" నకు "లోచన" మను వ్యాఖ్య వ్రాసెను. "రసేనైవ సర్వం జీవతి కావ్యమ్. నహి రసశూన్యం కావ్యం కించి దస్తి. రసయేవ వస్తుతః ఆత్మా. వస్త్వలంకార ధ్వనీతు సర్వథా రసం ప్రతిపర్యవస్యేతే" (రసముచేతనే కావ్యము జీవించును. రసశూన్యముగు కావ్య ముండదు. మూఁడు విధములగు ధ్వనులలో రసధ్వనియే కావ్యాత్మ. వస్త్వలంకారములుగూడ రసపర్యవసాయులు గావలయును) ఈ సిద్ధాంతమే విశ్వనాథుని "వాక్యం రసాత్మకమ్ కావ్య"మ్మను కావ్యలక్షణమును లేవదీయించినది.

మహిమ భట్టమతము

అభినవగుప్తుని పిమ్మట నీ ధ్వనిసిద్ధాంతమును "మహిమభ"ట్టను పండితుఁడు ఖండించెను. "ఇతఁడు "ధ్వన్యాలోకము"నకు ఖండనముగ "వ్యక్తివివేక"మను గ్రంథమును రచించెను. ఇతని ప్రతిన యిది—

శ్లో. అనుమానేంతర్భావమ్ సర్వస్యాపి
ధ్వనేః ప్రకాశయితుమ్
వ్యక్తివివేకం కురుతే ప్రణమ్య
మహిమా పరాం వాచమ్.

[ఎల్ల విధములగు ధ్వనుల ననుమానమునందే యంతర్భవింపఁ జేయుటకై మహిమభట్టు వాగ్దేవికి నమస్కరించి వ్యక్తివివేక గ్రంథమును రచించుచున్నాఁడు.]

ఇతఁడు కావ్యమున రసప్రాధాన్యము నంగీకరించెను. "కావ్యస్యాత్మని సంజ్ఞిని రసాదిరూపేన కస్యచిద్విమతిః" (కావ్యమున కాత్మ రసాదిరూపమనుటయందు విప్రతిపత్తి లేదు) ఈతని వాదము కడకు నిలువలేదు. మమ్మట, విశ్వనాథ, జగన్నాథాది మహాపండితులీతని

వాదమును ముక్కలు ముక్కలు జేసివైచిరి ప్రత్యేకముగ నానందవర్ధనుని సిద్ధాంతమునే, అనఁగా "వ్యంజనావృత్తి"ని ప్రత్యేకముగ నంగీకరింపవలసినదని నిర్ధరించిరి.

కుంతక మతము

అభినవగుప్తుని కాలమునందలివాఁడే యీ కుంతకుఁడు. "ధ్వని" మతమునకుఁ బ్రతికూలముగ నొక సిద్ధాంతమును బ్రతిష్ఠించెను. ఈతని సిద్ధాంతము. "వక్రోక్తిః కావ్యజీవితమ్". భామహుని వక్రోక్తినే యీతఁడు విశేషముగఁ బెంచెను.

క్షేమేంద్ర మతము

కుంతకుని యనంతరమున క్షేమేంద్రుఁడను నొక పండితుఁడు నూతన సిద్ధాంతమును లేవదీసెను అది:

"ఔచిత్యస్య చమత్కారకారిణశ్చారు చర్వణే
రసజీవితభూతస్య విచారం కురుతే ధునా
కావ్యస్యాల మలంకారైః కిం మిథ్యా గుణితైర్గుణైః
యస్య జీవిత మౌచిత్యమ్ విచింత్యాపి నదృశ్యతే
అలంకారా స్త్వలంకారా గుణాయేవ గుణాస్సృతాః
ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్."

[రసమునకు జీవితభూతమును, చమత్కారకారియు నగు నౌచిత్యమునుగూర్చి విచారణ సేయుదను. కావ్యమునకు జీవితభూతమైన యౌచిత్యము లేకున్నచో నలంకారము లేల? గుణము లేల? అలంకారము లలంకారములే! అనఁగా బాహ్యశోభాహేతువులు. కాని జీవితము గాదు. అట్లే గుణములును శ్రుతతపస్సత్యశీలాదులవలెనే గుణములే. అనఁగా నవియు జీవితము గావు. కాన రసవంతమగు కావ్యమునకు జీవితభూత మౌచిత్యమే]

ఆంగ్లమున గూడ నీ యౌచిత్యచర్చ గలదు. ఔచిత్యమున కాంగ్లమున డికోరమ్ (Decorum) అందురు

"వాక్యం రసాత్మకం కావ్య" మనగా రసస్వరూపముగల వాక్యము (మహావాక్యము లేక వాక్యసమూహము) కావ్యమని విశ్వనాథుఁడు వచించెను. ఇట్లనుటచేఁ బ్రబంధములలోఁ గొన్ని నీరసపద్యములకుఁ గావ్యత్వము లేకపోవచ్చును. అట్టియెడ రసవత్పద్యములనుబట్టి కావ్యత్వమును నీరస పద్యములను బట్టి యకావ్యత్వము నొక్క కావ్యముందే సంభవించి యది కావ్యముగాని యకావ్యముగాని కాకపోవలసివచ్చునని శంకించి రసవత్పద్యములలోనున్న గొన్ని నీరసపదములకును బద్యరసముచే రసవత్త్వము గల్గువిధమునఁ బ్రబంధరసముచే నీరసపద్యములకును రసత్వము గల్గునని సమాధాన మిచ్చెను.

"రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యమ్" అనగా రమణీయమగు నర్థమును దెలుపు శబ్దము కావ్యమని యర్థము. రమణీయార్థ మనఁగా నేయర్థమును దిరిగి తిరిగి భావించుటచే లోకోత్తరాహ్లాదము గలుగునో అది. ఆ లోకోత్తరమగు నాహ్లాదమునకే "చమత్కార" మనియు నామాంతరము. కాన రమణీయార్థమనగా చమత్కారమును గల్గించునది యని యర్థము. చమత్కారములేకున్న కావ్యము గాఁజాలదు. ఎట్లన?

శ్లో॥ కిం కవేస్తస్య కావ్యేన కిం కాండేన ధనుష్మతః
పరస్యహృదయేలగ్నం నఘూనయతి యచ్ఛిరః॥

[పరహృదయమున నెయ్యది లగ్నమై తలనూపింపఁజేయదో, ఆ కవియొక్క కావ్య మేల? ఆ ధానుష్కుని బాణ మేల? అని యభియుక్తి కాన గావ్యమునఁ జమత్కారమున్ననే పాఠకుఁడు తలనూగించును.

ఆంగ్లమునందలి కావ్యలక్షణములు

1. The expression of the imagination (తన భావనను (ప్రతిభను) వాగ్రూపకముగఁ బ్రకటించుటయే కవిత్వము

2. The language of the imagination. (తన భావనను బ్రకటించు భాషయే కవిత్వము).

3 The art of employing words in such a manner as to produce an illusion on the imagination (ప్రతిభకొక రూపమును గల్పించువిధమున బదములను గూర్చు కళ కవిత్వము.)

4 The rhythmic creation of beauty— (సౌందర్యమును గణబద్ధముగా సృజించుటయే కవిత్వము)

5. The most delightful and perfect form of utterance that human words can reach (మానవ వాక్కుల కందఁదగినంత యానందకరమైనట్టియు, రసస్ఫోరకమైనట్టియు, నిర్దుష్టమైనట్టియు రచనారూపము కవిత్వము)

6. The art uniting pleasure with truth by calling imagination to the help of reason. (ప్రతిభోత్థాపితమైన కారణములతో సత్యమును, ఆనందముతో మేళనముఁజేయు కళయే కవిత్వము.)

"జాన్‌స్టూవర్ట్ మిల్" అను లాక్షణికుఁడు కావ్యమన నేమి? అని ప్రశ్నించుకొని పై లక్షణములకన్న భిన్నమగు దృక్పథముతో "మూర్తీభవించిన యావేశము గల పదములును, అర్థములును కావ్య"మనెను.

"వర్డ్స్‌వర్త్" యింతకన్న విశేషముగ "కావ్య మనఁ బరిపూర్ణమైన యావేశముతో హృదయమునుండి వెలువడు వాక్ప్రవాహ" మని తెలిపెను.

అట్లే 'జాన్ కేబెల్" అనువాఁడు "కావ్యమన హృదయము యొక్క యొడ్డులొరసి ప్రవహించు భావనాప్రవాహమునకుఁ బరీవాహ" మనెను.

కావ్య ప్రయోజనము

మన వాఙ్మయమును (వైదిక లౌకిక వాఙ్మయములు) ప్రభుసమ్మితము, మిత్రసమ్మితము, కాంతాసమ్మితములని మూఁడు విధములుగా నభినవరుప్రాజ్ఞులు ప్రథమమున వ్యవహరించిరి. తరువాతి యాలంకారికు లెల్లరు నీ విషయము నిట్లే స్వీకరించిరి. వేదవాఙ్మయము ప్రభుసమ్మితము. పురాణ వాఙ్మయము మిత్రసమ్మితము కావ్యవాఙ్మయము కాంతాసమ్మితమునుగా విభజించిరి ప్రభుసమ్మిత మనఁ రాజువలె నిరంకుశముగ శాసించునది; వేదము. "సత్యం వద" "ధర్మం చర" ఇత్యాదికమగు కర్తవ్య ధర్మములను శాసనరూపమున బోధించును. ప్రభుశాసన ముల్లంఘింపరాని విధమున వేద శాసనముకూడ నుల్లంఘింప వీలుకానిది. మన కిష్టము లేకున్నను ప్రభు శాసనమును విధిగాఁ బాలింపవలసిన విధమున వేదశాసనమును బాలింపవలయును. ఈ వాఙ్మయమున శబ్దములకే ప్రాధాన్యము. కావున వేదములు శబ్దప్రాధాన్యములు. మిత్రసమ్మిత మన మిత్రునివలె నుపదేశించునది.

లోకమున

"మాతా మిత్రం పితా చేతి స్వభావాత్ త్రితయం హితమ్
కార్యకారణ తశ్చాన్యే భవంతి హితబుద్ధయః"

అన్నవిధమున మన మేలుగోరువారు తలిదండ్రులు, మిత్రుఁడను వారు ముగ్గురుమాత్రమే! అట్టి మిత్రునివంటి పురాణవాఙ్మయము వైదికమగు "సత్యం వద, ధర్మం చర" యను శాసనమునే సహేతుకముగ, సోదాహరణముగ, కథారూపమున, తదాచరణమువలన లాభములు, అనాచరణమువలనఁ గలుగునష్టముల నుపదేశించి, కర్తవ్య ధర్మాచరణమునందుఁ బ్రవేశింపఁ జేయును. కాన నీ వాఙ్మయ మర్థప్రధానము.

ఇఁక "కాంతాసమ్మిత" మనగా, నుత్తమురాలగు భార్య తన గుణాలంకారరూపములచే భర్తృమనోరంజనముఁ జేయుచు దుర్మార్గమున నున్నవానిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పువిధమున, ఆయుత్తమ కాంత తనభర్తకు వాచ్య రూపముగ నుపదేశింపక, గుణ ప్రవర్తనలచే వ్యంగ్యరూపమున నుపదేశించును. ఆమెయే "స్వాధీన పతిక" యనఁబడును. కాన కావ్యవాఙ్మయము కాంతా సమ్మిత మనుటవలన వేదపురాణ వాఙ్మయములకన్న వైలక్షణ్య మీ వాఙ్మయమున కేర్పడినది. ఇందా రెండిఁటియందు లేని చిత్తరంజనము, వ్యంగ్యరూపమగు నుపదేశములు గలవు. మఱియొక విషయము:—

వైదిక వాఙ్మయమే కర్తవ్యధర్మమును, నిరంకుశముగ, శాసనరూపముగ బోధించుచున్నదో, ఆ కర్తవ్యధర్మమునే పురాణవాఙ్మయము సహేతుకముగ కథానికల రూపమునఁ దెల్పుచున్నది. ఆ కర్తవ్యధర్మమునే కావ్యవాఙ్మయము "శైలీగుణాలంకారము"లచే ప్రజా హృదయముల నాకర్షించుచు, హృద్యముగ నుపదేశించుచున్నది. వేదము "సత్యం వద" యని శాసించెను. పురాణము "సత్యహరిశ్చంద్రా"ది కథల రూపమున తెలుకపఱచెను. ఆ కథయే దృశ్య, శ్రవ్య కావ్యము లందింతకన్న మనోరంజకముగ ప్రదర్శింపఁబడి, యా ధర్మమును మరింత లెస్సగా మనస్సులందు నాటుకొను నటు లొనర్చుచున్నది.

ఈ క్రమమున బట్టి చూడఁగాఁ గావ్యము తప్పక ధర్మము నుపదేశించునదిగా నుండవలెనని తెలియుచున్నది. కనుకనే "భామహుఁడు":

ధర్మార్థ కామ మోక్షేషు
వైచక్షణ్యం కళాసు చ।
కరోతి కీర్తిం ప్రీతిం చ
సాధుకావ్య నిషేవణమ్॥

అని చతుర్వర్గవ్యుత్పత్తియే "కావ్య ప్రయోజనము"గ పేర్కొనెను.

మఱియు కావ్య ప్రకాశకర్త;
"కావ్యం యశసే, అర్థకృతే,
వ్యవహార విదే, శివేతరక్షతయే,
సద్యః పర నిర్వృతయే,
కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే"

అని సద్యః పర నిర్వృతిని (ఆనందమును) ఉపదేశమును, కావ్యఫలముగాఁ బేర్కొనెను. ధ్వన్యాలోకకారుఁడును "సదాచారోపదేశరూప నిబంధనాహి, నాటకాదిగోష్ఠీ వినేయ జనహితార్థ మేవ మునిభి రవతారితా"! (పామరజనహితార్థమై - సదాచారోపదేశ మొనర్చుటకే భరతాదులు నాటకాదులు నిర్ణయించి)రని నుడివెను. కావున భరతాదులు "ఆనందమును. ధర్మోపదేశమును" కావ్యముయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనములుగ వెల్లడించి యుండిరి. ఇట్టి కావ్యములు వెలువరించి కవు లాంధ్రరమణి కింకను శోభను వెలార్చుదురుగాక!

---

* ఈ వ్యాసమును శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారి "కావ్యాలంకార సంగ్రహ" వ్యాఖ్యనాధారముగ రచించితిని. వారికి నాహృదయపూర్వక వందనములు— రచయిత.

నాటకాంతం

శ్రీపంతుల శ్రీరామశాస్త్రి

మరదలు శకుంతల పెళ్ళికి వెళ్ళకూడదనే అనుకొన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం—ఆ ఉద్దేశంతోనే ముందుగా శారదను పంపించేసాడు. కాని, చిట్టచివరికి పోనీ ఒక్క రెండురోజులు వెళ్ళివస్తే ఏం పోయింది, లేకపోతే శారదకి అక్కడ నలుగురిలోనూ చిన్నతనంగానూ ఉంటుం దనుకొని బయలుదేరేడు.

ఇదివరలో పెద్దమరదలు సరోజని పెళ్ళికి పదిహేను రోజులు ముందుగా వెళ్ళి, భారమంతా తన భుజస్కంధాలమీదే వేసుకొన్నడు. సుబ్రహ్మణ్యానికి ఈమారు శకుంతల పెళ్ళికి అసలే వెళ్ళాలని లేకపోవడానికి కారణం ఏమిటి? అక్క చెల్లెళ్ళ ముగ్గురిలోనూ శకుంతల అందరికంటే అందమైనదే కాక తెలివయినదని కూడా సుబ్రహ్మణ్యం నమ్మకం—ఆమె కాలేజీలో ఇంటరు సీనియరు చదువుతూండగా (అంటే ఎనిమిది నెలల క్రిందట) బి. యే సీనియరు చదువుతూన్న ఒక విద్యార్థితో లేఖామూలకమయిన ప్రణయవ్యవహారం కొంత జరిగిందన్న విషయం సుబ్రహ్మణ్యానికి తెలిసింది. వాళ్ళిద్దరికీ తమ భవిష్యత్తు గురించి ఎటువంటి అనుమానాలు లేకపోయినా పెద్దలకు అంగీకారం కుదరలేదు—సుబ్రహ్మణ్యం సలహా నిష్ప్రయోజనం అయింది. ఇప్పుడు కుదిరిన సంబంధం చాలా గొప్పదనీ, ఇటువంటిది మరెన్నడూ దొరకదనీ శారదతో సహా అందరూ విశ్వసిస్తున్నారు...కాని, శకుంతల మనస్థితిని గూర్చి ఆలోచించినవా రెవ్వరూ లేరు—డబ్బు, కులమూ, గోత్రమూ...ఇవన్నీ ఆలోచించ దగినవే కావచ్చును—గాని, వ్యక్తుల మానసిక స్థితి, అభిరుచులు వీటిని గూర్చి అసలే ఆలోచించకపోవడమన్నది ముందు ఎటువంటి పరిణామాలకు దారి తీస్తుందో?... పెళ్ళి హడావిడిలో ఎలాగో వీలు కల్పించుకొని శకుంతలను అడిగితే గడుసుగా అటూ ఇటూ తేలకుండా చెప్పి తప్పించుకొంది—కాని, లోపల్లోపల 'ఇదేదో పెళ్ళందరి ఆమోదంకోసం చేస్తున్నపని, అంతేగాని దీంతో నాకేం సంబంధం లేదు' అన్న విరక్తభావన మెదల్తూన్నట్టుంది. ఇప్పటి ఈ హడావిడిలో ఇలాగే అనిపించవచ్చును. కాని, ముందు ముందు బాధ్యత అంతా తనదే నిజంగా తనకి అయిష్టంగా ఉంటే ఇప్పుడే కాదని గట్టిగా ఎదురు తిరిగి ఉండవలసింది—ఎంత తెలివయినవాళ్ళకీ తమకి సంబంధించిన విషయాల్లో ఉద్రేకపు పాలు తప్ప హేతువాదపు ప్రభావం పనిచెయ్యదు కాబోలు?

గతజలసేతుబంధనంవల్ల ప్రయోజనం లేదు—పెళ్ళి అయిపోయింది—మగపెళ్ళివారి ధోరణి అందరికీ దుస్సహంగానే పరిణమించింది. ప్రత్యేకించి పెళ్ళికొడుకుతో తాను ఆడిన కొద్దిమాటలవల్ల అతడి అహంకారమూ, ఔద్ధత్యమూ స్పష్టంగా బోధపడ్డాయి సుబ్రహ్మణ్యానికి.

ఇంకా మరి రెండు రోజు లుండడానికి వీలుందనగానే బయలుదేరిపోయేడు—ఎవ్వరూ ఏమీ అభ్యంతరం చెప్పలేదు—'మరి రెండు రోజులుంటే నేను కూడా వచ్చేస్తాను కదా!' అంది శారద—'నిన్ను తొందరపెట్టడం ఇష్టంలేకనే నేను బయలుదేరిపోతున్నాను' అన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం.

రయిలందుకుంటుందనుకో లేదు—కాని, మామూలుగా వచ్చే అరగంటేకాక మరొక అరగంట కూడా లేటు కావడంతో అందింది.

మీద బెర్తుమీద హోల్డాలు పరచుకొని క్రిందనుమూలగా ఉన్న స్థలంలో కూర్చొని సిగరెట్టు ముట్టించాడు.

సిగరెట్టు కాలుస్తూఉన్నా అతని ఆలోచనలు అతకని బ్రతుకులకు కారణమయిన పెళ్ళిళ్ళమీదనే లగ్నమయి ఉన్నాయి—సోక్రటీసు, అబ్రహాం లింకను, టాల్‌స్టాయి—మొదలయిన వాళ్ళ దాంపత్య జీవితాలు దుర్భరంగా తయారయ్యాయంటే, తమ అభిప్రాయాలతో సరిపడని భార్యలను చేసుకోడమే—అలాగే ఎందరో స్త్రీల జీవితాలు జీవన్మృతి స్థితిలో

ఉన్నాయంటే అందుకు అననుకూల దాంపత్యాలే కారణం—వివాహానికి ఉండే ఈ ప్రాముఖ్యాన్ని అందరూ గుర్తిస్తారు—కాని, తమతమ వివాహ సందర్భాలలో ఎందుకో అర్థంలేని తొందర పడుతున్నట్టనిపిస్తుంది.

ఎవరివరకూనో ఎందుకు; తన విషయంలో తాను అరుంధతిని చేజేతులా పోగొట్టుకొన్నాడంటే అంతకంటె తెలివితక్కువ ఇంకేమయినా ఉంటుందా? తరవాత శారద ఇంత మంచిదీ, అనుకూలవతీ అయిందంటే అది వేరే సంగతిగాని, తన పొరపాటు మాసిపోతుందా? అయినా అరుంధతి తెలివితేటలు, చాకచక్యమూ, సారస్వతాభినివేశమూ ఇవన్నీ శారదకెక్కడనుంచి వస్తాయి? ఆనాడు అరుంధతినే గాని జారవిడుచుకోకపోయి ఉంటే, ఈనాడు తాను ఏ స్థితిలో ఉండేవాడో? చాలా విషయాల్లో నేడు తాను ఉదాసీనంగా, విరక్తుడుగా, ఎలా అయితే అలా జరగనీ అన్నట్టుంటున్నాడు. ఇంతకంటే ఎంతో చొరవగా, ఉల్లాసంగా, ధైర్యంగా ఉండి ఉండేవాడేమో అరుంధతినే పోగొట్టుకోకుండా ఉంటే.

అనుకొన్నట్టుగా సిగరెట్టు అయిపోగానే మీది బెర్తుమీదికి పోవడం జరగలేదు—మరొక సిగరెట్టు ముట్టించి, కనులరమోడ్చి వెనుకటిరోజులకు సంబంధించిన దృశ్యాలను నెమరు వేసుకోవడం మొదలు పెట్టేడు—

అవి తాను తాడుతెగిన గాలిపటంలా ఎగురుతున్న రోజులు—హఠాత్తుగా మేనమామ పోవడంతో బి. యే చదువు అర్థాంతరంగా ఆగిపోయింది. సిఫార్సులు లేని నిష్ప్రయోజనమయిన ఉద్యోగ ప్రయత్నాలు సాగిస్తూ, కోస్తా పొడవునా ఉన్న స్నేహితులను నిర్మొగమాటంగా కొంత కొంతకాలం ఉద్ధరిస్తూ, కాలక్షేపం నిమిత్తం పద్యాలు రాస్తూ ఉండిన రోజులవి—

బి. యల్ పాసయి కొత్తగా ప్రాక్టీసు పెట్టిన రాజేశ్వర్రావును చూసేవరకూ తాను నిరుద్యోగిగా ఎంతకాలం గడిపిందీ గుర్తురాలేదు సుబ్రహ్మణ్యానికి. వాడు తాను జూనియర్ చదువుతున్నప్పుడు సెప్టెంబర్ పరీక్షకు వెళ్ళేడు.

తన మామూలుపద్ధతి—కొన్నిరోజులుండి, రైలు ఖర్చులకని పదో పదిహేనో పుచ్చుకొని బయలుదేరి పోయే పద్ధతి రాజేశ్వర్రావు దగ్గర కుదరలేదు.

పద్యాల్లో పక్షుల స్వేచ్ఛాజీవితం గురించి వాపోవడం బాగానే ఉంటుందిగాని, నిత్యజీవితంలో పక్షుల్లా తయారవడం ఆత్మనాశనాన్ని తెచ్చుకోడమే అన్నాడు రాజేశ్వర్రావు—అతనితో పూర్తిగా ఏకీభవించలేక పోయినా, ఎదిరించలేకపోయేడు సుబ్రహ్మణ్యం.

'ప్రవాళమాల' (పద్యరచనల సంపుటి), పాఠశాల (కథానికల సంపుటి) ఈ రెండూ ఆనాడు ప్రచురితమయేయంటే అందుకు రాజేశ్వర్రావు పడ్డ తాపత్రయం ఇంతా అంతా కాదు.

ఆ తరవాత ఈ ఆరేడేళ్ళలోనూ తాను ఏవో రచనలు చేసేడు, వాటిలో చాలావరకూ పత్రికలలో అచ్చయాయి కూడా. అయినా, ఇప్పటికి తాను మరొక పుస్తకం ప్రకటించలేక పోయేడు. ఇంత వేగంలో నిలువడే సావకాశమూ కనిపించడంలేదు.

ఆనాడు రాజేశ్వరరావు తనకి కల్పించినది కేవలం ఆర్థికమయిన ప్రోత్సాహం మాత్రమే కాదు; మానసికంగా ఎంతో ధైర్యాన్ని చేకూర్చాడు. అతను అంతగా అనుకొని ఉండకపోతే బైరాగులలో కలిసిపోవడమో ఆత్మహత్య చేసుకోడమో ఈ రెంటిలో ఏదో ఒకటి తనకు శరణ్యం అయి ఉండును.

కేవలం ప్రాక్టీసు మీదనే ఆధారపడవలసిన అవసరం లేనిపాటి ఆస్తి కలవాడు రాజేశ్వరరావు. అటువంటి వాడికి సింహానికి ఎలుక చేసిన సహాయంలాగ తానొక చిన్న ఉపకృతి చేయగలిగేడంటే విశేషమే.

అరుంధతి ఆ సంవత్సరం బి. యిడి., చదువుతూంది. ఆమెకు బి. యిడి చదవాలనే కోరిక పుట్టి ఉండకపోతే ఆరు నెలలకు పూర్వమే వాళ్ళిద్దరి పెళ్ళి జరిగి ఉండేది. పెళ్ళి చేసుకొన్నా అవసరమయితే స్వతంత్రంగా జీవించగలిగే సావకాశం ఉండాలని ఆమె అభిమతం.

అంతగా వ్యావహారికంగా అన్నిటినీ చూడగలిగిన అరుంధతి అన్నీ ఉన్న రాజేశ్వర్రావుని కాదని ఏమీలేని తనని వరిస్తుందన్నది కలలోనయినా నమ్మలేని సంగతి.

కాని, కలల్లో ఊహల్లో అసాధ్యాలుగా కనిపించిన విషయాలు ఒక్కొక్కప్పుడు యథార్థంగా జరిగిపోతూ ఉంటాయి. ఆమెకి మొదటినుండి తనను ఎగతాళి చెయ్యడం అంటే ఎందుకో అంత సరదా అర్థం అయేదికాదు తానూ తీసిపోకుండా నోటికి వచ్చినట్టు వాగేవాడు. ఇద్దరినీ చూస్తూ, సిగరెట్టు కాల్చుకొంటూ గంభీరంగా కూర్చొనేవాడు రాజేశ్వరరావు—అక్కడితో ఆగిపోయినా బాగుండును. ఆమెకు తనను డిగ్రీల పండితుణ్ణి చెయ్యాలనే సంకల్పం ఒకటి పుట్టుకొచ్చింది. చిన్న పిల్లవాణ్ణి శ్రద్ధగా కూర్చోపెట్టి చదివించినట్లుగా చదివించేది—ఎప్పుడయినా ఆమె చదవమని చెప్పినవి చదవలేదనీ, పేకాట ఆడుతూనో, పద్యాలు రాస్తూనో కూర్చున్నాననీ అంటే ఆమెకు కోపంలో కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతం అయేది...

ఏం జరిగినా రాజేశ్వరరావు సూచించి ఉండకపోతే తనకి అర్థమయేదికాదు, ఆమె తనను ప్రేమిస్తున్నదని — అప్పటికీ నమ్మడం కష్టంగానే తోచింది.

కాని, కర్తవ్యం?...రాజేశ్వరరావు ఎలాగో అనగలిగాడు—మీరిద్దరూ పెళ్ళి చేసుకొని హాయిగా ఉండగలిగితే నాకంతే చాలును. ఆమె సుఖపడగలిగితే, నేనూ సుఖపడినట్టే—నేను మరి పెళ్లి చేసుకోక పోయినా నాకు విచారంలేదు...వెంటనే రాజేశ్వరరావుకి ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయేడు.

రాత్రంతా ఆలోచించి, ఆలోచించి తెల్లవారుజామున ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేడు. మాటమాత్రమయినా, రాజేశ్వరరావు తాను ప్రేమించిన స్త్రీ సుఖపడడమే తనకి కావాలన్నాడు. ఆ పనే తానెందుకు చెయ్యకూడదూ? స్నేహము—ప్రేమ—ప్రేమ ఎక్కువదే కావచ్చును—కాని, తాను ఆమెకు తగిన ఉజ్జీ కాగలడా? ఆమె ఆర్జిస్తూ ఉంటే ఇంట్లో కూర్చొని అసమర్థుడుగా పడి ఉండడమా? అంతేకాక, రాజేశ్వరరావు తనకు మనసులో ఏ లేశమో అనుమానం తట్టగానే "భాయి, ఈ పాతికా తీసుకొని రేపే నువ్విక్కణ్ణించి బసఎత్తి పెట్టెయి" అని ఉంటే ఏమవును?

వ్యక్తిగతంగా తనయెడల ఆమెకు ద్వేషం కలిగించుకోడమే అయితే అంత కష్టం కాకపోయేది—వెనుకటి స్థానంలో రాజేశ్వరరావును పునఃప్రతిష్ఠితుణ్ణి చెయ్యడం తేలికగా కుదరలేదు. అందుకుగాను లేని ప్రియురాళ్ళను సృష్టించుకోవలసి వచ్చింది, రాని ఉత్తరాలు రప్పించుకోవలసి వచ్చింది—ఎన్నడూ లేని దురభ్యాసాలు ఉన్నట్టుగా నటించవలసి వచ్చింది—

ఏమయితేనేం, నాటకంలో తన పాత్ర చాలా చక్కగా నిర్వహించినట్లే—ఆమె తన బి. యిడి. పరీక్ష పూర్తికాకమునుపే రాజేశ్వరరావుతో వివాహానికి అంగీకరించింది; అంతేకాదు, తమ వివాహానికి తాను రావడానికి కూడా ఆమె అంగీకరించలేదు.

తరవాత కొంతకాలంవరకూ కృతజ్ఞతతో ముంచెత్తుతూ రాజేశ్వరరావు ఉత్తరాలు రాస్తూఉండేవాడు. అటువంటివాటికి ఏమిటి జవాబు రాయడం? ఏదో ముక్తసరిగా క్షేమసమాచారం మాత్రం తెలియజేసి ఊరుకొనేవాడు. కొన్నాళ్ళకి రాజేశ్వరరావుకీ రాసే ఓపిక తగ్గిపోయింది. ఇదే బాగుంది. ఒకమారు జరిగిన ఏదో పనికి పదేపదే కృతజ్ఞతను ప్రదర్శించడమన్నది రెండువైపులా సుఖతరమయిన వ్యాపారం కాదు—అంతేకాక, రాజేశ్వరరావు ఉత్తరం చూసినప్పుడల్లా, తాను అరుంధతిని పోగొట్టుకోడంలోని తెలివితక్కువ మనసులో అస్పష్టంగా మెదలుతూ ఉండేదేమో?

ఒక వస్తువు మనకు అందుబాటులో ఉన్నప్పటికంటె పూర్తిగా పోగొట్టుకున్నప్పుడే ఎక్కువ విలువయినదిగా రూపిస్తుంది. అరుంధతిని గూర్చిన జ్ఞాపకాలతో కొంతకాలం అసలే పెళ్ళి చేసుకోకూడదన్నంతటి వైరాగ్యం కలిగింది. కాని, తరవాత తరవాత ఏదో ఒక ఉద్యోగం దొరకడం, అక్కడ ఏర్పడిన పరిచయం మూలంగా శారద మేనమామగారికి తెలియడం—పెళ్లి—మొదలయినవన్నీ జరిగాయి.

మొదట్లో కొంతకాలం ఏమాత్రం అసంతృప్తి కలిగినా మనసులో శారదను అరుంధతితో పోల్చుకోడం జరుగుతూఉండేది. కాని, ఆ విచారం అట్టే కాలం నిలవలేదు. శారదలో అరుంధతిలోఉన్న వ్యక్తిత్వమూ తెలివితేటలూ లేకపోతేనేం, తనను సంతోషపరచడమే స్వీయానందంగా భావించుకోగలదు. తమ దాంపత్యజీవితం ఎటువంటి కలతలూ కల్లోలాలూ లేకుండా సాగిపోతుంది. ఇంతకంటే మరింకేం కావాలి?

మరదలు శకుంతల పెళ్ళికి సంబంధించి పుట్టిన ఆలోచనలు క్రమంగా విస్తరించి, గతంలోనికి వ్యాపించి, ఏనాటివో దృశ్యాలను స్మృతిఫలకంమీద ప్రకాశింపజేశాయి—

ఆనాడు తాను రాజేశ్వరరావు కోర్కెకు అంగీకరించి ఉండకపోతే ఏమయిఉండును?

అతను ఆశాభంగంవలన ఆత్మహత్య చేసుకొని వుండువా? అలాగే అయితే బ్రతికిఉన్నా ఆ జన్మాంతమూ తనకు తీరని వ్యథగా ఉండేది.

అంతమాత్రంలో అతను ఆత్మహత్య ఎందుకు చేసుకోవాలి? సలక్షణంగా పెళ్ళిచేసుకొని హాయిగా సాంసారిక జీవితం గడుపుతూ ఉండి ఉండును—అయితే తమ పరిస్థితి ఏవిధంగా పరిణమించేదో? ఆమె మీద నిరుద్యోగస్థుడుగా ఆధారపడిన స్థితిలో తన మనసు ఎటువంటి వికారాలకు లోనయి ఉండేదో? తరవాత కూడా, ఇద్దరూ వేర్వేరు స్థలాల్లో ఉద్యోగాలు చెయ్యవలసివస్తే? అప్పుడు తమలో ఎవరో ఒకరు ఉద్యోగం మానేసి ఉండేవారా?

ఛ ఛ ఇవేమిటీ ఆలోచనలు? ఆమె ప్రస్తుతం తన స్నేహితుడి భార్య—అంతే.

ఆనాడెప్పుడో అలా కాక ఇంకోకలా జరిగి ఉంటే ఎలా ఉండేదో అని ఆలోచించడంకంటె, జరిగిన పద్ధతివలన వాళ్ళ జీవితాలు ఎంత మధురంగా గడిచిపోతున్నాయి అన్నరకం ఆలోచన తెచ్చుకోవడం మంచిదికదా అనుకొన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం.

ఈ రకమయిన బుద్ధి పుట్టడంతో అదివరకెన్నడూ కలగని కొత్త ఆలోచన ఒకటి వచ్చింది—రాజేశ్వరరావునూ అరుంధతినీ గూర్చి ఊహించేకంటె ఒకమారు వెళ్ళి చూసివస్తే? అక్కడ పెళ్ళిహడావిడి భరించలేక బయలుదేరిపోయాడేగాని మరొకటి రెండు రోజులు ఆలస్యంఅయినా బాధలేదు. మళ్ళీ ఎప్పుడోగాని తాను ఈ ప్రాంతం వచ్చేదిలేదు ఇప్పుడే ఒకమారు రాజమండ్రిలో దిగితే?

ఇప్పటికీ అరుంధతి తనను చూసి అసహ్యించుకొనే పరిస్థితిలో ఉంటుందా? లేక ఈ మధ్యకాలంలో వచ్చిన మార్పులకు సంతోషిస్తుందా? ఆరేళ్ళలో తనలో ఎన్నో మార్పులు వచ్చినట్టే ఆ యిద్దరిలోనూ ఎన్నో మార్పులు వచ్చి ఉంటాయి. ఈనాడు వాళ్ళ దాంపత్య జీవితాన్ని పరిశీలించ గలగడం నిజంగా ఒక మంచి పాఠమే అవుతుంది.

సామర్లకోట వచ్చేసరికే రాజమండ్రిలో దిగితీరాలని నిశ్చయం అయిపోయింది. అక్కడనుండి మెయిలు చాలా నెమ్మదిగా పోతున్నట్టు, ఏమాత్రం అవకాశం కనిపించినా ఆగిపోడానికే ప్రయత్నిస్తున్నట్టు అనిపించసాగింది.

రాజమండ్రి స్టేషనులో మెయిలు ఆగేసరికి సాయంకాలం అయిదూ నలభైఅయిదు అయింది.

అదివరకల్లా అంత తొందరపడిన మనిషి, రైలు, స్టేషనును విడిచిపెట్టేవరకూ (సుమారు ఇరవైనిమిషాల కాలం) ప్లాటుఫారంమీదనే గడిపాడు. చిట్టచివరి క్షణంలో మళ్ళీ రైల్లోకి ఎక్కిపోవాలనిపించింది. కాని, తన అనిశ్చితత్వానికి విసుక్కొని, హోల్డాలు కూలీనెత్తిమీద పెట్టి, దూరప్రయాణపు టిక్కెట్టు కావడంవల్ల మధ్యలో ఒక రోజు ఆగే సావకాశాన్ని వినియోగించుకొని బైటపడ్డాడు.

సైకిలురిక్షాలో కూర్చొని తిన్నగా హోటలుకి తీసుకొని వెళ్ళమన్నాడు.

బస అని గది తీసుకోకపోయినా హోల్డాలు హోటలువారికే అప్పజెప్పి, వెనుకటి రోజుల్లో అతి పరిచయమయిన ఇన్నీసుపేట వీధుల్లో నడక సాగించాడు.

అప్పటికీ ఇంకా చిన్న సందేహం పుట్టింది—వాడు పోర్టునుంచి వచ్చినా క్లబ్బులో, మరెటో వెళ్ళి ఉంటాడేమో? వాడులేని సమయంలో వెళ్ళేకంటె ఉన్నప్పుడు వెళ్ళడమే నయం. అందాకా కాస్తసేపు గోదావరి ఒడ్డున కూర్చోడం బాగుంటుంది—ప్రయాణపు బడలిక తగ్గుతుంది—అనుకొని, మరొక సిగరెట్టు ముట్టించి బయలుదేరాడు. ఈమధ్యకాలంలో రైలులోంచి వెళ్ళిపోతూ నదిని చూడ్డమేగాని, గోదావరి ఒడ్డున కూర్చోడం జరగలేదు—రేపు ఉదయం తప్పకుండా స్నానం చెయ్యాలి...అస్తమయ సమయారుణ తరణి కిరణశోభను ప్రతిఫలింపజేస్తూ ప్రకాశిస్తూ సాగిపోయే గోదావరి దృశ్యం, తాను చిత్రకారుడు కాకపోయినందుకు, ఇదివరకెన్నిమార్లలాగానో, మనసుకు నొప్పి కలిగించింది.

సిగరెట్టువెంట సిగరెట్టు కాల్చడంతో సిగరెట్ల మీద కలిగిన అరుచి, విసుగుదలా తన సంకోచంమీదికి

కూడా వ్యాపించాయి—మెయిల్లో దిగిన వాడిని ఇప్పటివరకూ ఏం చేస్తున్నావంటే ఏమని సమాధానం చెప్పడం?

ఇంకా సగమయినా కాలని సిగరెట్టును బలంగా విసిరేడు—అది నీళ్ళవరకూ వెళ్ళలేదు; మధ్యలో రాతిమెట్ల మీదనే పడింది.

ఈ మారు మరే సంకోచం లేకుండా కొంచెం తొందరగా వెళ్ళేడు—అప్పటికింకా ఏడుంపావు కంటె ఎక్కువ కాకపోయినా, మీదినుండి పడే వెన్నెల వెలుగులో వెలవెలబారే ఎలక్ట్రిక్ దీపాల ప్రభావంవల్ల ఎంతో రాత్రయినట్టనిపించింది.

ముందునున్న కర్రగేటు ఎప్పటి మాదిరిగానే దగ్గరగా వేసుకొని ఉంది కుడిచేతితట్టు గదిలో లైటుంది—అది వాడి ఆఫీసుగది—బహుశః వాడు ఉండే ఉండవచ్చును—లేకపోయినా...

తన ఆలోచన పూర్తి కాకుండానే మెట్లను సమీపించి, "రాజేశ్వర్రావ్! రాజేశ్వర్రావ్!" అని రెండు మార్లు పిలిచాడు.

గదిలోనుండి వినిపించింది అరుంధతి గొంతు... "ఎవరూ, మీరా? ఎన్నాళ్ళకి వచ్చేరు? రండి!" ఈ మాటలను అంటూ ఆమె గుమ్మంలోనికివచ్చింది పక్క తలుపు తెరచుకొని.

మెల్లెక్కుతూ ప్రశ్నించాడు. "వీడింకా క్లబ్బునుండి రాలేదా?" అని.

ఆమె అతని మాటకు సమాధానం చెప్పకుండా, "ఎప్పుడు వచ్చారు? సామానేదీ ఏమీ లేదా?" అని అడిగింది.

"ఇందాకా మెయిల్లో దిగేను—మళ్ళీ రాత్రి బండికి వెళ్ళిపోవాలి. అందుకని హోల్డాలు స్టేషనులోనే విడిచి పెట్టేను. దార్లో ఎవళ్ళో కనిపిస్తే మాటలాడుతూ ఉండడంవల్ల ఆలస్యం అయిపోయింది."

"పోనీండి, అలాగే హైలుకి తిరిగివెళ్ళి పోకుండా ఇలా వచ్చేరు—కూర్చోండి. మంచినీళ్ళు తెస్తాను. కాఫీకూడా ఫ్లాస్కులో ఉంది."

"మంచినీళ్లుమాత్రం—ఇయ్యండి. కాఫీ వాడు వచ్చేకనే తాగుతాము ఇద్దరం కలిసి."

"ఆయనకోసం ఎదురు చూడనక్కర లేదులెండి" అంటూ ఆమె లోనికి వెళ్ళిపోయింది.

ఆగది, ఆ పరిసరాలూ చూస్తూఉంటే వాటన్నిటినీ తాను విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోలేదన్నట్టే అనిపించింది. తనవయసుకూడా కొన్ని సంవత్సరాలు వెనక్కు జరిగినట్టు తోచింది.

కాఫీ పట్టుకొని వస్తూ ఆమె అడిగింది—"మీ రొక్కరే వచ్చారే, కుటుంబం అంతటినీ తీసుకొని వచ్చిఉంటే బాగుండును కదా?" అంది—మరొకళ్లయితే మీకు పెళ్ళి అయిందా? ఎందరు పిల్లలు? అని అడిగిఉండేవారు. ఆమె ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పక తప్పలేదు. "కుటుంబం అంటే నేనూ మా శ్రీమతి శారదా మాత్రమే, ఇంకా పిల్లలులేరు" అని చెప్పకోవలసి వచ్చింది.

"కాఫీలో మీకు కావాలని కొంచెం ఎక్కువగా పంచదార కలిపాను. ఈ మధ్యనుగాని పద్ధతి మారలేదు కదా?"

"ఇటీవల నేను మాయింట్లో తాగే కాఫీ అనే పదార్థాన్ని ఇతరు లేమంటారో తెలీదు. పాల స్వచ్ఛమయిన తెల్లనిరంగు తగ్గడానికి మాత్రమే ఒక చిటికెడు కాఫీ పొడుము వేసిన పానీయం అది, కాకపోతే పానకం అనుకోవచ్చును."

"మొదట్లో మీరే ఆవిడకు ఆవిధంగా అలవాటు చేసిఉంటారు. ఇప్పుడు మీరే తప్పులెన్నుతున్నారు."

"తప్పు అని కాదు, గాని, ఆవిడ ఇచ్చేకాఫీకే అలవాటుపడి బాగుందనడం తప్పని సరికదా!"

"అదీ కొంతవరకు నయమే—తాము కావాలన్న ప్రకారమే చేసినా భార్యల చేతలను వంటనూ ఆడిపోసుకొనే మగవాళ్లకంటె మేలు.

"అటువంటి భర్తలుంటారనేది మీకు ప్రత్యక్షానుభవం కాదుకదా? మావాడు మీ రెంతంటే అంతే అన్నిట్లోనూ. లేక ఇటీవల ఏమయినా మారిపోయాడా?..ఇటువంటి ఆంతరంగిక విషయం ప్రశ్నించకూడనిదేగాని, వెనకటి చనవువలన అప్రయత్నంగా వచ్చేసింది. మీ కిష్టంలేకపోతే సమాధానం చెప్పకండి..."

"ఎందుకు సంకోచిస్తున్నారు? సిగరెట్టుకాల్చుకొందికేనా? నాకేం అభ్యంతరం లేదు. కాల్చుకొండి. కాని, మీకు ఇప్పటికీ చీటికీ మాటికీ ప్రతి చిన్నవిషయానికీ అనుకోకుండా అబద్ధం చెప్పే దురలవాటు పోలేదన్నమాట?"

"అలవాట్లు పుడకలతోగాని పోయేవికావు లెండి గాని, ఇప్పుడు నేను మీతో ఏ విషయంలో అబద్ధం చెప్పానో నాకే తెలియకుండా ఉందే—ఏ విషయంలో...

"చెప్పనా? మీరు మెయిలుదిగి, ఇటు వస్తూ దార్లో ఎవరో స్నేహితులతో మాట్లాడుతూ నిలబడి పోయేరన్నది శుద్ధ అబద్ధం—అసలు మా యింటికి రావడమా మానడమా అన్న సంకోచంతో ఊరంతా చాంద్రాయణం చేస్తూ ఉండిఉంటారు ఒంటరిగా—

"ఊరంతా తిరగడం మాత్రం కాదుగాని, గోదావరి ఒడ్డున కూర్చుండిపోయేను—మీరు నన్ను ఈ సూత్రం ఆదరంగా పలకరించి ఆతిథ్య మిస్తారనుకో లేదు—వాడితో కాస్తసేపు మాట్లాడి ఏ హోటలుకో పోయి భోంచెయ్యవలసి వస్తుందేమోననికూడా అనుకొన్నాను.

"ఆ ఉద్దేశంతో నే హోల్డాలు కూడా తేలేదన్న మాట?" మీ రిలా కూర్చొని ఈ పత్రికలూ అవీ చూస్తూ ఉండండి. నేను వెళ్ళి భోజన ప్రయత్నం చేస్తాను."

"నా గురించి విశేషంగా ఏమీ చెయ్యనక్కర లేదు. వాడితో పంక్తిని కూర్చోడానికే తప్ప, దారిలో అష్టమైన ఫలహారాలూ చెయ్యడంవల్ల ఇప్పుడేమీ ఆకలి కావడం లేదు. వీ డింకా రాలేదేం చెప్మా? వచ్చేసరికి మరొకగంట పడుతుందంటే నేనూ క్లబ్బు వంకకు ఒకమారు వెళ్ళివస్తాను.

"ఈ రాత్రికి మీ రొక్కరూ భోంచెయ్య వలసిందే."

"ఏమిటి, వీడు గాని ఊళ్లో లేడా? నేను..."

"మరేం భయపడకండి మిమ్మల్ని నే నిక్కడ కట్టిఉంచను—రాత్రి జనతాలో కదూ మీరు వెళ్ళా లనుకొంటున్నది. నేనూ రాత్రి ఇటు వెళ్ళేబండికి వెళ్తున్నాను నాకు సాయంగా ఉంటారు రైలెక్కే వరకూ."

"ఓ, అలాగే, అంతకంటేనా? అంటే ఇద్దరూ కలిసి తిరిగి వస్తారన్నమాట? ఇన్నాళ్ళకి వచ్చి వాణ్ణి చూడ్డంఅయిందికాదు, మిమ్మల్ని అయినా చూడగలిగాను. ఇదే రేపో ఎల్లుండో వచ్చి ఉంటే మరీ అశాభంగమయేది."

"అసలు బ్రతకడమే ఒక పెద్ద ఆశాభంగం" అంటు ఆమె లోనికి వెళ్ళిపోయింది.

ఇటువంటిమాట ఈవిడ నోటి వెంట రావడాన్కి కారణం ఏమయి ఉంటుందా అన్న ఆలోచన అట్టే సేపు నిలవలేదు సుబ్రహ్మణ్యం మనస్సులో...పర ధ్యానంగా ఏవో పత్రికలు తిరగవెయ్యడం కూడా కొంచెంసేపే సాగింది—కుర్చీలో నే వెనక్కి చేరగిల బడి నిద్రపోసాగాడు.

మెలకువ వచ్చేసరికి పదింపావయింది. ఎదురుగా ఆమె కుర్చీలో కూర్చొని చదువుకొంటూంది.

"మిమ్మల్ని లేపి మీ నిద్ర పాడుచెయ్యా లనుకోలేదు. కాని, భోజనానికి మరీ ఆలస్యం అవుతుందని పదింపావుకి అలారం పెట్టేను" అంది పుస్తకం లోకి చూస్తూ.

చాలా మంచి పని చేసేరు. ఇంకా ఆలస్యమయితే మీకు మరీ శ్రమ. అయినా నిజానికి ఇప్పుడేమీ భోంచెయ్యాలని లేదు."

"ఎంత తినాలని ఉంటే అంతే తినవచ్చును—స్నానం చేస్తారా? బాత్ రూములో వేణ్ణీళ్ళూ సబ్బూ అన్నీ ఉన్నాయి ఇందాకా నేను చూసేసరికి వేడిగానే ఉన్నాయి. ఇప్పటికి వేడి తగ్గిపోయినా మరీ చల్లబడి ఉండవు."

స్నానం చేసేసరికి నిద్రబద్ధకం కొంత తగ్గింది. భోంచేస్తూ ఉండగా రాజేశ్వర్రావు ప్రాక్టీసు గురించి, ప్రస్తుతపు సరదాలగురించీ ఇంకా ఎన్నెన్నో విషయాలు అడగా లనిపించిందిగాని, ఆమె సందివ్వలేదు.

జరిగిన సంభాషణ అంతా కూరలగురించీ ఊరగాయల గురించీ మాత్రమే.

భోంచేసి వచ్చేసరికల్లా వీధిగుమ్మంలో తనకని వెయ్యబడ్డ పక్క చూపించింది. మీకు బాగా నిద్ర వస్తున్నట్టుంది. పడుకోండి; రైలు వేళకు నేను లేపుతాను" అంది.

"సరేగాని, అక్కడ నా బెడ్డింగు భద్రంగా ఉందో లేదో, వెళ్ళి తెచ్చేసుకొంటే అప్పుడు తాపత్రయ పడవలసిన అవసరం ఉండదు.

అలాగే వెళ్ళిరండి; గాని, ఈ వెళ్ళడం ఇలాగే వెళ్ళిపోరుకదా?

"ఎంతమాట? మీరు రాత్రి ప్రయాణం అవుతున్నారుకదా? రైలెక్కించే వరకూ మీకు తోడుగా ఉంటాను."

దగ్గరలో నేఉన్న హోటల్లోని బెడ్డింగు తెచ్చుకోడానికి ఎక్కువ ఆలస్యం కాదుకదా అని దారిలో ఒక కిళ్లీ దుకాణం దగ్గర ఒక సిగరెట్టు కాల్చుకొని, తిరిగి వచ్చేడు.

ఆవిడ అంతవరకూ తలుపు తెరిచే ఉంచింది. "బెడ్డింగు విడిగా ఇవతల ఉండడం ఎందుకు?" అని లోపల ఉంచి, మంచి నీళ్లుంచి, లోపల గడియ వేసుకొంది.

పడుకోడమే తడవుగా సుబ్రహ్మణ్యానికి నిద్ర పట్టి పోయింది.

అతనికి మెలకువవచ్చి చెయ్యవలసిన పనంతా ఆమె తెప్పించి ఉంచిన రెండు రిక్షాల్లో ఒకదానిలో కూర్చోడమే.

"మీకు నేను సాయంగా ఉండాలనుకొన్నాను—ఆఖరికి రిక్షా తెచ్చే పని కూడా నావల్లనయింది కాదు.

"ఇంతలో నేనేం కష్టపడలేదులెండి ఈ దారిని వెళ్తూన్న ఒక రిక్షా మనిషితో చెప్తే అతను రెండవ మనిషిని కూడా తీసుకొని వచ్చేడు—

ఆమెకు సెకండు క్లాసు టిక్కట్టు వాల్తేరుకి కొన్నాడు—

ఆమె ఎక్కవలసినబండీ ముందు వచ్చింది.

బండిలో కిటికీ దగ్గరగా ఆమె కూర్చుంది. అతను క్రిందను నిలబడి ఉన్నాడు.

ఆమె అడిగింది! "ఇందాకటినుండి అడగాలనుకొని అడగలేక పోతున్నాను—ఇక మరి మనం ఎన్నటికీ తిరిగి కలుసుకోక పోవచ్చును— అప్పుడు మీరు నా ముందు ఎందుకలా వికారంగా ప్రవర్తించారు—తరవాత నాకంతా తెలిసింది లెండి" అని మొగం అవతలి పక్కకు తిప్పుకొంది.

"తెలిస్తే మరి నే నెందుకు చెప్పడం? నాలో స్నేహితుడి మనోవాంఛితం నెరవేరుస్తున్నాననే తృప్తో, మీకు తగిన భర్తను కాలేనేమోనన్న భయమో, లేక రెండూనో, నా చేత అలా నాటకం ఆడింపజేశాయి. ఏమయితే నేం, నాకిదే సంతోషం—నేను ఎలాగోలాగు బండి లాగించేస్తాను—మీ రిద్దరూ సుఖంగా హాయిగా"...

"ఆ మాట మరి అనకండి" ఈ మాట చీర చెరుగులో మొగం కప్పుకొని ఆమె అంది—ఆయన పోయి రెండు నెలలయింది సరిగా ఇవాళకు—ప్రమాదమో, ఆత్మహత్యో తెలియని జలగండం"—

"ఆఁ ఆఁ ఆఁ ఏమిటే, నా చెవులను నేనే నమ్మలేక పోతున్నాను."

"కాని, ఏం చేస్తాం నమ్మక తప్పదు—ఆయనకి ఎప్పుడూ ఏదో విసమయిన వెలితో అసంతృప్తో లోపల్లోపల మెదుల్తూన్నట్టుండేది"—

"కాని, మీరు...ఇంతసేపూ ఎందుకు చెప్పలేదూ'

"అసలు చెప్పకూడద నే అనుకొన్నాను—కాని, చివరికి ఉండలేకపోయాను కానీండి, ఏం చేస్తాం, కొన్ని నాటకాలు మనం ఊహించని విధంగా అంతమవుతూ ఉంటాయి—అదుగో రైలు కూసింది—మీరు కోరదలచినట్లుగా, నేను కోరుకొంటున్నాను—మీ జీవితం సౌఖ్యవంతంగా సాగిపోవాలని"—

కదుల్తూన్న రయిలుతో కలిసి నడుస్తూ, "నేను చేసిన త్యాగం ఇటువంటి విపరీత ఫలితం ఇస్తుందని తెలిసి ఉంటే..."

అతని వాక్యం మరి పూర్తి కాలేదు—ఆమె కళ్ళతో నే కాదు, చేతులతోనూ నమస్కరించింది.

గ్రీకు భారతీయ రూపకములు

శ్రీ యస్వీ జోగారావు

చాలకాలమునుండి సంస్కృత సారస్వతము ద్వారా భారతీయ సంస్కృతిగూర్చి పరిశోధనలు జరిపి, తదితరప్రసిద్ధ దేశీయ సంస్కృతులతో సరిపోల్చి వాని పౌర్వాపర్యాదికవిచారణ మొనర్చుట పాశ్చాత్యపండితుల కొక పరిపాటియైనది. ఆ పండితులకృషి అనర్ఘమైనది. మనకు మనమే మరచిపోయిన మన ప్రాచీన సంస్కృతీ మహనీయతను మహత్తర పరిశోధనల మూలమున గ్రహించి లోకప్రకాశ మొనర్చిన మహానుభావులు వారు. కాని వారి పరిశోధనలలో పొరపొచ్చెము లటనట లేకపోలేదు. భారతీయ నాటక కళోత్పత్తి విషయమై అది గ్రీకు నాటకములనుండి యుత్పన్నమైనదను వీబరుదొర అభిప్రాయ మట్టిదే. అలెగ్జాండరు దండయాత్రల కాలము (క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్ది) నుండి భారత గ్రీకు దేశములకు సాంస్కృతిక సంబంధము లనేక మేర్పడినమాట వాస్తవము. ఇందులకు అలెగ్జాండరు సేనాపతియగు సెల్యూకస్‌తో మన చంద్రగుప్తమౌర్యుని సంబంధబాంధవ్యములు, చంద్రగుప్తాస్థానమున నుండిన గ్రీకు రాయబారియగు మెగస్తనీస్ వ్రాతలు, భారతీయ విజ్ఞానార్జనార్థులై పైథాగరస్, అపొల్లోనియస్ ప్రభృతులు గ్రీకుపండితులు జరిపిన రాకపోకలు మొదలగునవి తార్కాణములు కాగలవు. గణితశాస్త్ర తత్త్వశాస్త్రాదిక విషయములందు భారతీయులు గ్రీకులకును, ఖగోళశాస్త్రము, విగ్రహారాధన సంప్రదాయము మొదలగు విషయములందు గ్రీకులు భారతీయులకును అనుకార్యులైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లే యింకను మరి కొన్ని విషయములందును ఇరువాయముల పరస్పరసంబంధము కొంత యుండియుండవచ్చును. కాని నాట్యకళవిషయమున మాత్రము గ్రీకు భారత విజ్ఞానములు పరస్పర నిరపేక్షములు. వీబరుదొర సిద్ధాంతము భ్రాంతిమూలకము. అసలట్టి భ్రాంతికి మూలములైన విషయము లేవి యనగా:

1. ప్రాచీనకాలమున గ్రీసుదేశమే యావత్ ప్రపంచవిజ్ఞానమునకును ప్రసారకేంద్రమను వెనుకటి పాశ్చాత్యపండితుల భావన.

2. అలెగ్జాండరు దండయాత్రల ఫలితముగా గ్రీకులతో భారతీయులకు సాంస్కృతికసంబంధము లేర్పడుట.

3 అప్పటికి భారతదేశమున నాట్యశాస్త్ర నిర్మాణ సన్నాహములు మాత్రమే జరుగుచుండుట, గ్రీసు దేశమున నాట్యకళ కప్పటికే ప్రచురప్రచార మేర్పడియుండుట.

4. 'అయోనియా' అనునది గ్రీసుదేశ నామాంతరమనియు, భారతీయులు జాతివాచకముగా వాడు 'యవన' శబ్దము తద్భవమే యనియు, ఆ యవన సంబంధమువలన భారతీయ నాటక ప్రదర్శనములలో తెరఎరవు తెచ్చుకొనబడి యుండుననియు, అందులకే అది భారతీయులచే 'యవనిక' అని వ్యవహృతమైనదనియు ననుట.

ఇందుకు తగిన సమాధానము గలదు. గ్రీసు దేశమునకు మహోజ్జ్వలమైన ప్రాచీన సంస్కృతీ ప్రాభవము గల్గియుండునుగాక. తదితర పాశ్చాత్యదేశములపై దాని ప్రభావ మతిమాత్రముగా నుండియుండును గాక. అంతమాత్రమున యావత్ప్రపంచమునకును అదే విజ్ఞానభిక్ష పెట్టినదని తలంపరాదు. ప్రాచీనసంస్కృతి ప్రతిష్ఠల విషయమై దానితో సమానప్రతిపత్తిగల దేశములున్నవి—ఇండియా, చైనా, ఇరాక్. అందు భారతదేశ సంస్కృతి ప్రతిష్ఠలు మరియు ప్రాచీనముగ అవగా వేదకాలమునకు ప్రాకగలవు. భారతదేశచరిత్ర పూర్తిగా తెలియని రోజులలో ఆ తెలియమివల్లనో లేక గ్రీకుసంస్కృతి యందలి అంధప్రాయమైన విశ్వాసము చేతనో లేక మరేయహంభావము చేతనో వెనుకటి పాశ్చాత్యపండితులు కొందరు గ్రీకు సంస్కృతియే లోకైకప్రాభవోపేతమైనదని కొన్ని అపోహలు గల్గియుండెడివారు. అట్లే అలె

గ్జాండరు దండయాత్రల ఫలితముగా ఏర్పడిన సాంస్కృతిక సంబంధములలో నాట్యకళావిషయము నొకటి యను నూహకును ఆధారము కానరాదు. ఆధారము మాట యటుండ ఈనాడుపలబ్ధములగు ఆనాటి గ్రీకు భారత నాటకగ్రంథముల రచనా ప్రక్రియలో గాని సంప్రదాయములలో గాని తగిన సాదృశ్యము గానరాదు. విశేషభేదము గలదు. ఆ విషయము ముందు ప్రపంచింపబడును.

ఇక 'యవనిక' శబ్ద విషయము అది మరియొక అపోహ. భారతీయు లన్యజాతీయుల్లనేకులను యవన శబ్దముతోడనే వ్యవహరింతురు. అదికాక, గ్రీకు నాటకప్రదర్శనములలో నే చాలకాలమువరకు తెర వాడకమే యుండెడిది కాదట. అందుచే ఆనాడు మన దేశముతో వస్త్రవ్యాపారాదులు సాగించుచుండిన యే అరేబియా పారశీకాది దేశములనుండియో మనవా రట్టి తెర కనువైన వస్త్రమును మాత్రము గ్రహించి తత్రాపి దానికి 'యవనిక' అని నామకరణము చేసియుందురు.

గ్రీకు భారత రూపకభేదాభేదముల నరయుటకుముందు గ్రీసు దేశీయ నాటక చరిత్రమును కొంత పరామర్శించుట లెస్స.

అతి ప్రాచీనకాలమునుండియు గ్రీసుదేశీయులు ద్రాక్షపంటలకాలమందు వసంతోత్సవములు జరుపుకొనుచుండెడివారు. ఆ యుత్సవములకు మదిరా ప్రభువగు 'డయోనిసస్' (Dionysus) అధిష్ఠానదైవతము. డయోనిసస్ కీర్తిని గానము చేయుటకే 'డిథీరాంబ్' (Dithy ramb) అని పేరు.

("The Dithy ramb was an elaborate choral ode sung and performed by a trained chorus of fifty, the song itself having a direct bearing upon the central religious orientation of the whole festival and its connection with the god, Dionysus.") ఆ యుత్సవములలో మేషబలికూడ గావింపబడుచుండెడిది. అనగా నిది దైవప్రీత్యర్థమును, మతవిషయికము నైన యొక జాతర. అదే గ్రీకు నాటక కళా ప్రాథమిక స్వరూపము.

తరువాత బయలుదేరినవి ట్రాజెడీ కామెడీలు (విషాదాంత మోదాంత నాటకములు).

ఆనాటి గ్రీకు ట్రాజెడీ. అనగా ("Funeral performance at the grave of a warrior" అని Prof. Ridgeway) ఒక మృతయోధుని సమాధికడ జరుపబడు అపరకర్మకలాపమని యర్థము. కాని రాను రాను ట్రాజెడీ ఒక రూపకప్రక్రియగా పరిణమించినది. క్రీ. పూ. 536-లో థెస్పిస్ (Thespis) అనునాతడు ట్రాజెడీ రచన కంకురార్పణ గావించినట్లు తెలియుచున్నది ఐస్కిలస్ (Aeschylus), సొఫాక్లిస్ (Sophocles) యూరిపిడీస్ (Euripides) అనువారొక్క శతాబ్దమున (B. C 499-405) మూడువందల ట్రాజెడీ గ్రంథములు రచించిరట. లక్ష్యకోశమునుబట్టి వారి ట్రాజెడీ రచనాప్రక్రియలో నాలుగంతస్థులు గలవు: 1 Prologue (ప్రస్తావన), 2. Parados (Chorus-బృందగానము), 3 Episode (అంకము లేక రంగము వంటిది), 4 Exodus (చరమాంకము). ఆనాటియా గ్రీకు ట్రాజెడీ కొక విశిష్టలక్షణప్రక్రియ నేర్పరచినవాడు అరిస్టాటిలు. అతని గ్రంథమే రాను రాను కడకు పాశ్చాత్యదేశ రూపకరచనాప్రయత్నములకెల్ల ప్రమాణగ్రంథమైనది.

గ్రీసుదేశమున కామెడీ క్రీ. పూ. 5-వ శతాబ్దిలోనే బయలుదేరియున్నను, దానికికూడ ట్రాజెడీ లక్షణములు కొన్ని పట్టియున్నను, నాడు ట్రాజెడీకున్న ప్రచురప్రచారము కారణముగా కామెడీ కంతప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లేకుండబోయినది. తరువాత అరిస్టోఫేన్స్ (Aristophanes) మొదలగు సమర్థరచయితల చేతిలో పడి పరిణతమైనది. క్రీ. పూ. 340 నాటికి గ్రీకు కామెడీలో బృందగానప్రాముఖ్యము, అంతకుముందుండిన ఫాలెస్ (Phaleas) అను పురుష చిహ్నమైన లింగధారణాచారముకూడ పరిత్యజింపబడినవి. పారాబాసిస్ (Parabasis) అను పేర, నాటకమధ్యమున సాగుచుండిన నాటి రాజకీయ విషయములను గూర్చిన విమర్శకూడా చట్టముద్వారా నిషేధింపబడినది. పల్లెపట్టులందు డయోనిసస్ ఉత్సవసందర్భములలో 'కోమస్' (Commus-Lyrical passage), 'గామస్' (Gamos·Union of Sexes), మధుపానము, హాస్యప్రలాపములు, పశుపక్ష్యాది వేషములు మొదలగు వానితో ప్రారంభమైన కామెడీ గ్రీసు రాజధానియగు ఏథెన్సు నగరమునకును ఎగబ్రాకి నాటి నాటకపు పోటీలలో ట్రాజెడీకి ప్రతిస్పర్థియై నిలచినది. ఇట్టి

పోటీలనుగూర్చి అరిస్టోఫేనిస్ వ్రాసిన 'ది ఫ్రాగ్స్' (The Frogs)లో హాస్యరసోల్బణమైన విమర్శ గలదు అందు డయోనిసస్సే కథానాయకుడు. గతించిన నాటక గ్రంథకర్తలు ఐస్కిలస్ యూరిపిడిస్సులే పోటీదారులు. (ఇట్టి రచనావిధానము భారతీయ రూపకములం దెప్పటను గానరాదు).

ఇట్టి చరిత్ర, లక్షణ ప్రక్రియయుగల గ్రీకు రూపకమునకు భారతీయ రూపకము బహుధా విప్రతిపన్నము ఎట్లనగా :—

1. ప్రాచీనత: నాటకకళ విషయమున గ్రీకులకు అరిస్టాటి లెట్టివాడో, భారతీయులకు భరతాచార్యు డట్టివాడు. అతని నాట్యశాస్త్రమే భారతదేశమం దంతట పరమప్రమాణగ్రంథము. నాట్యశాస్త్ర రచనాకాలము క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్ద ప్రాంతముగా శ్రీ హరప్రసాదశాస్త్రి, శ్రీ కాణే పండితుడు మొ॥ వారిచే ఊహింపబడుచున్నది. అట్టిచో అరిస్టాటిలుకంటె భరతాచార్యుడు సుమారు రెండు శతాబ్దు లర్వాచీనుడగుచున్నాడు. భరతాచార్యునకు పూర్వమే మనకు కొన్ని నాట్యశాస్త్రగ్రంథము లుండినవని భరత గ్రంథమువలననే తెలియనగును. భారతీయ రూపకస్వరూపమును బహు లక్ష్యములతో మహోదాత్తముగా నిరూపించిన, భాసమహాకవి భరతాచార్యునకు పూర్వుడుగా చాలమంది పండితులచే తలంపబడుచున్నాడు. మన పురాతత్త్వశాస్త్రపరిశోధకులకు ఛోటా నాగపూరులోని రామఘర్ గిరిగహ్వరములలో సింధులోయలోని హరప్పా మొహెంజొదారోల కష లభించిన ఆధారములనుబట్టి క్రీ. పూ. 2, 3 శతాబ్దులకే విశిష్టములైన నాటకశాలలు మనదేశమున వెలసియుండినట్లు తెలియుచున్నది. వాల్మీకి రామాయణమున వధూనాటక ప్రసక్తి, పతంజలి మహాభాష్యమున (క్రీ. పూ. 2 వ శ.) కంసవధము, బలిబంధనము అను నాటకముల ప్రసక్తి, పాణినీయమున (క్రీ. పూ. 6 వ శ.) గూఢరూపకోపస్థితిగురించి కొన్ని సూచనలును గన్పట్టుచున్నవి. అనగా మన నాటకకళ చరిత్ర యింకెంత ప్రాచీనమైనదో! అసలతి సనాతనములైన మన వేదములందే ఉదాహరణకు ఋగ్వేదమున యమ యమీ - ఊర్వశీ పురూరవుల సంవాద సందర్భములందు భారతీయ నాటక కళాబీజములు నిక్షిప్తములై యున్నవని పాశ్చాత్యపండితులే కొందరంగీకరించిరి. అట్టిచో గ్రీకులనుండి భారతీయులు నాటకకళ నభ్యసించిరనుట హాస్యాస్పదము. నాటకకళాభిరుచి యన్నది ప్రతి నాగరకజాతికిని అతిసహజమైన విషయము. (ప్రత్యేకముగా దేవో మత విశ్వాస విహితములైన నిషేధములు గాని లేకున్నచో) ఏనాటి నాగరకత మనది!

2 ఆదర్శము-ప్రయోజనము : గ్రీకు నాటకము దేవతాతృప్తి, కథావిశేషుడైన యొక మహావ్యక్తిని పూజించుట అనునవి పరమప్రయోజనములుగా గలది. 'విశ్రాంతి జననం కాలే నాట్య మేత న్మయా కృతమ్' అని మన భరతోక్తి. అనగా మన రూపకలక్ష్యము 'రిక్రియేషన్' (Recreation). అట్లని మన నాటకేతివృత్తములు అల్లిబిల్లికథలు గావు. అవి మహోదాత్తములైనవి. ధర్మపథనిర్దేశముతో కళాధర్మసౌభాగ్యము సూచముట్లుగా సాధించునట్టివి మన నాటకములు. శిల్పదృష్టితో జూచిన సాహిత్యమున శిఖరతుల్యమైన ప్రక్రియగా భారతీయులచే పరిగణింపబడుచున్నది నాటకము.

3. విషాదాంతములు: ప్రాచీన గ్రీకు నాటకములందు విషాదాంతము లెక్కువ. ధర్మాధర్మసంఘర్షణము పెట్టి మానవ మనోమర్మములను నిరూపించి ధర్మాచరణ పథమునందు గల ఆటంకములవలని భయమును పోగొట్టి స్థైర్యమును పురిగొల్పుటయే గ్రీకు విషాదాంతనాటకముల పరమార్థము. 'నాఽశ్లీలం కీర్తయేత్', 'నాఽధికారి వధం కదాపి సూచయేత్', అను శాంతితత్త్వప్రవణమగు భారతజాతిసంస్కృతికి విషాదాంతములు సాక్కవు. కావ్యవిషయమున 'మంగళాదీని మంగళమధ్యాని, మంగళాంతాని' అని భారతీయాదర్శము. పతంజలి మహాభాష్యమున పేర్కొనబడిన కంసవధము, బలిబంధము, భాసుని ఊరుభంగము మొదలగునవి విషాదాంతము లందురు కొందరు; కాని నాటకాంతమున సామాజికనిష్టముగా విషాదము మిగిలిననే అది విషాదాంతమగును; ఈ దృష్టితో జూచిన కంసవధాలు వధ ప్రసక్తమైనంత మాత్రమున విషాదాంతములు కాజాలవు అట నాయకునితో సామాజికునకు సానుభూతి లేదు.

4. ప్రస్తావన: గ్రీకు నాటకములలో పండ్రెండుగురుగాని యిరువదినలుగురుగాని యుండెడి నాయకమండలిచే రూపకప్రస్తావన జరుగును. మన నాటకములలో నటీ సూత్రధార పారిపార్శ్వకులచే ప్రస్తావన ప్రవర్తితమగును. మనకు నాందీ ప్రస్తావనలకు

ముందు పూర్వరంగవిధులు ప్రత్యేకముగా గలవు (చూ. నాట్యశాస్త్రము-పంచమాధ్యాయము).

5. పాత్రలు: మన విదూషకునివంటి పాత్ర గ్రీకు నాటకములలో గానరాదు ప్రోఫెట్స్ (Prophets) ఆరకిల్స్ (Oracles) మొదలగు వారు గ్రీకు నాటక ప్రత్యేకపాత్రలు.

6. పారాబాసిస్ (Parabases): గ్రీకు నాటకములలో పారాబాసిస్ (Parabases) అను పేర గాయకబృంద నాయకుడు (ఒకప్పుడు నాటకకర్తయే కావచ్చును) నాటకమధ్యమున నాటి రాజకీయ నైతిక విధానములను విమర్శించుట జరుగును. భారతీయ నాటకములలో కవి నామాదులకు మాత్రమే అదియు ప్రస్తావనలో నే ప్రసక్తిగల్గును గాని కవికి గాని, కవి యను చరులకు గాని రంగమధ్యమున ప్రవేశము లేదు.

7. రంగము: రాచప్రాపుగల విశాలస్వనారమున దప్ప గ్రీకు నాటకములు సాధారణముగా పల్లెటూళ్ళ ఆరుబయళ్లే నాడబడుచుండెడివి. భారతీయ నాటకరంగము ఆకార పరిమాణ ప్రసాధనాది సర్వవిషయములందును అతి విశిష్టమైనది. ఇందులకు భరతుని నాట్యశాస్త్రమే ప్రమాణము. (చూ. నా. శా. ద్వితీయాధ్యాయము)

8 లక్షణ ప్రక్రియ : గ్రీకు నాటక లక్షణమునకు అరిస్టాటిల్ గ్రంథమును, మన నాటక లక్షణమునకు భరతుని నాట్యశాస్త్రమును గదా ప్రమాణగ్రంథములు. ఆ ఉభయగ్రంథముల నుక్తమైన నాటకలక్షణములకు పోలిక లెవ్వియు గానరావు. దానికి కారణము అరిస్టాటిలు విషాదాంతమును, భరతుడు శుభాంతమును మాత్రమే ఉద్దేశించియుండుట యని కొందరందురు. కాని శుభాశుభాంతములలో నేమున్నది—ఆదర్శభేదముతప్ప. అరిస్టాటిలు చెప్పిన లక్షణములు కొంతవరకు శుభాంతములకును సరిపోవును. అట్లే భరత లక్షణమును.

(a) అనుకరణ వాదము: అభేదవాదుల మతమున మన 'అవస్థానుకృతి ర్నాట్యమ్' అను సూత్రమున కర్థము అరిస్టాటిల్ చెప్పిన 'Mimesis' (అనుకరణ) అట! కేవలార్థమున గాదు.

అరిస్టాటిలు చెప్పిన అనుకరణవాదమునుగురించి డబ్ల్యు. జె. ఓట్సు పండితు డిట్లు వ్యాఖ్యానించియున్నాడు:

'In saying that the artist 'imitates' his models, Aristotle does not use the word in its primary sense of 'copying' but rather is seeking to give a secondary meaning to the term By the word he seems to mean the process which takes place when an artist creates his work of art. It is through mimesis that form comes to be imposed upon the artist's material, broadly conceived."

ఆ అనుకృతియన్నది పునః త్రిధా విభాజ్యము:

1. Medium of imitation (Diction and song)

2 Manner of imitation (Spectacle).

3. Objects of imitation (Plot, character, & thought).

ఇట్టి అనుకరణవాదతత్త్వప్రకృష్టమైనది గ్రీకు నాటకము. మనవారిది రసవాదము. అది విభావానుభావవ్యభిచారిభావములవలన ప్రపంచింపబడినది. రెంటింటికిని వావివరుసలు కుదరవు.

b. ఐక్యవాదము: అరిస్టాటిలు ఐక్యత్రయము (Unity of action, Time and Place) గూర్చి ప్రస్తావించెను 'ఏకైకదివసం వృత్తమ్' అన్న మన అంకలక్షణము కాలైక్యమునకుమాత్రమే సంబంధించిన సూత్రము. స్థలైక్యము గూర్చి మనవారికి తలంపే లేదు (మనవారి కథలు త్రిలోకసంచారులు). అసలరిస్టాటిలు స్పష్టముగా చెప్పినది కథైక్యముగూర్చియే. కాలైక్యముగూర్చి

'Tragedy endeavours, as far as possible, to confine its action within the limits of the single revolution of the Scene or nearly so' అను నర్థమున అతడు చెప్పిన సూత్ర మానాడే పాటింపబడినట్లు లేదు.

అనుకరణైక్యవాద తత్త్వములు గ్రీకు రూపకముల ప్రకృతులైతే రససిద్ధాంత, సంధి సంధ్యంగ ప్రక్రియాదికము భారతీయ రూపకములకు ప్రాణభూతమైనది. ఆ యీ యుపపత్తులవలన గ్రీకు భారతీయ

నాటకకళలకు జన్యజనకసంబంధముగాని సోదరభావముగాని 'ససేమిరా' లేవనుటయే సిద్ధాంతము. మన నాటకకళ మన కచ్చముగా దేశీయమై ప్రభవించినది. స్వతంత్రముగా అభివృద్ధి పొందినది. ఇదే సముద్రమును లంఘించి జావా బాలీ మొదలగు పరిసర పరసీమలకును ప్రాకి పరిఢవిల్లినది కాని దీని యుపస్థితికి విదేశీయరూపకము లెవ్వియు ప్రాపకములు గావు.

అయితే గ్రీకు భారతీయ రూపకముల విషయమున ఒక సమన్వయమున కవకాశము గలదు—నిబిడమైన అవయవావయవిసంబంధము, ఉదాత్తవస్తుస్వీకృతి, ప్రాసంగికేతివృత్తము లుపాదేయము లగుట, ప్రకృత్యుపాసనాప్రవణత్వము, అర్థవంతమైన ఆత్మాశ్రయభావపావిత్ర్యములతో గూడిన ఉత్తమ కవిత మొదలగు విషయములు రెండిట సమాన ప్రతిపత్తి వహించియున్నవి. ఈ సందర్భమున శ్రీ జవహర్ లాల్ నెహ్రూ పండితుని అభిప్రాయ మొకటి విన్నదగి యున్నది:

"Reading the Greek Drama one comes across many customs and ways of thought and life which suddenly remind one of old Indian customs. Nevertheless Greek Drama is essentially different from the Sanskrit"—(Discovery of India Chap. v–viii)

గ్రీకు భారతీయ రూపకముల కసలు పరస్పర సంబంధమేమైన నుండియుండు నెడల అది సంస్కృత దశరూపకముల విషయమున గాక అష్టాదశాధికములైన మన ఉపరూపకముల విషయమున ఏకోశముననో కొంత గోచరింపవచ్చు నన్న యాశ గలదు. విషయ మవశ్యము పరిశోధనీయము.

కలగూరగంప

దేవాలయ నిర్మాణము

శ్రీ కొత్త బావయ్యచౌదరి

కొన్ని స్థలపురాణములనుబట్టి దేవాలయములు క్రీస్తు పూర్వము 3000 సం॥ల క్రిందట దాదాపుగా ఆర్యజాతిలో శ్రీరాముని కాలమునుండి స్థాపింపబడినట్లు చెప్పబడినను, చారిత్రక దృష్టాంతములు దీనిని ధృవపరచుటలేదు — పురాణములందు మాత్రము త్రేతాయుగమునుండి మనుజులు విగ్రహారాధన ప్రారంభించారని వ్రాయబడియున్నది. గౌతమ బుద్ధుని కాలమునకు అనగా క్రీస్తుపూర్వము 5 వ శతాబ్దినాటికి విగ్రహారాధన కనబడుటలేదు—ఈ బుద్ధమతము బాగుగా విజృంభించిన తర్వాత ముందుగా బుద్ధ విగ్రహారాధన 1, 2 శతాబ్దులనుండి కనబడుచున్నది. మహాయాన మతములో నిది నూతనముగా ప్రవేశపెట్టబడినట్లు చెప్పబడుచున్నది. వింధ్యవాసినీ మహాశక్తి మొదలగునవి తత్పూర్వమే యున్నట్లు కొందరు నుడువుచున్నారు. మొహెంజొదారోశిల్పములందు విగ్రహారాధన కనబడుచున్నది బుద్ధుడు చనిపోయినతర్వాత ఆయన పేర స్తూపములు, చైత్యములు, విహారములు, ఆయక స్తంభములు నెలకొల్పబడెను. క్రమముగా వానిలో బుద్ధ విగ్రహములు స్థాపింపబడుచుండెను. బౌద్ధమతము బాగుగా ప్రబలిన చోట్ల శ్రీ హర్ష చక్రవర్తి కాలమునకు (7 శతాబ్ది) బుద్ధదేవుని రథోత్సవములుగూడ జరుపుచుండిరి రథమునందు బుద్ధ విగ్రహముంచి దానికి పూజా పురస్కారములు, హారతి కైంకర్యములు సమర్పించుచుండిరి. జైనమతములోనుండిన జనులు తీర్థంకరుల విగ్రహాలను ఆరాధించుచు వచ్చిరి. ఇట్టి విగ్రహాలు క్రీస్తు పూర్వము 2 వ శతాబ్దికే యున్నట్లు కారవేలుని హత్తిగుంప శాసనమునుబట్టి చెప్పవచ్చును.

బ్రాహ్మణమతము బౌద్ధమతమునకు పోటీగా క్రీస్తుపూర్వము ఒకటి రెండు శతాబ్దుల కాలములో వృద్ధిచేయుట కారంభము చేయబడెను. హీలియొడోరసు భగవాన్ వాసుదేవుని పేరిట నొక (రాతి కట్టడము) గరుడధ్వజము క్రీస్తుపూర్వము మొదటి శతాబ్దిని కట్టించి యొక శాసనము వ్రాయించెను. మన మెరిగినంతలో నిదియే హిందూ మతాభివృద్ధి కారంభదశ. శాతవాహన ఆంధ్రరాజులు క్రీస్తుపూర్వము 200 ప్రాంతమునుండి దాదాపు క్రీ. శ. 225 వరకు పాలించియుండిరి. వీరి కాలములో బౌద్ధ విగ్రహాలేగాక, మహారాజుల విగ్రహాలుగూడ నిర్మింపబడు ఆచారము వచ్చెను. నాసికలో శ్రీముఖ శాతకర్ణి వంశీయుల విగ్రహాలు, అమరావతిలోని గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి విగ్రహము, మొదలైనవి దీనికి తార్కాణములు. కాని హాలుని కాలమునాటికే హిందూమతస్థులు శివపార్వతులను, గణపతి, లక్ష్మీనారాయణులను, సీతారాములను, సౌమిత్రిని, సరస్వతిని, బుద్ధదేవునిగూడ పూజించుచున్నట్లుగా గాథాసప్తశతిలోని విషయములవల్ల తెలియుచున్నది. ఈ హాలుడు 1 వ శతాబ్దిలోనివాడు. శాతవాహనరాజులు హిందూ వేదమతస్థులగుటవల్ల వారు విగ్రహాలు ఉండినా లేకపోయినా, ఇంద్ర, యమ, వరుణ, కుబేర, వాసవ, ధర్మ, సంకర్షణ, వాసుదేవ, చంద్ర, సూర్య, లోకపాలక, శివ, కేశవ దేవతలను ఆరాధించుచు వచ్చినట్లు వారి శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. ఇక్ష్వాకు రాజులు 3 వ శతాబ్దిలో పాలించిరి. వీరి రాణులు బౌద్ధమత ప్రోత్సాహికలైనా వీరుగూడ వైదిక మతానుయాయులే. వాసిష్ఠీ శాంతమూలుడు, ఉజ్జయినిలోని మహాసేనుని భక్తుడని శాసనములందు చెప్పబడినది.

అందుచే నా కాలమునకే యచట మహాసేనఆలయమున్నట్లు భావింపవచ్చును. శాతవాహన సామ్రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట క్రీ. శ. 320 లో

గుప్తరాజులపాలన మన దేశములో వచ్చినది. వీరు బ్రాహ్మణమతము నుద్ధరించినారు. ఈ రాజులపాలనలోనే ప్రాచీనమైన దేవాలయములు వెలసినట్లు కనబడుచున్నది. వీరి ప్రాబల్యమున నేమి, సహజముగా దక్షిణదేశమునందుండిన శైవమత ప్రాబల్యమువల్ల నేమి కాంచీపుర పల్లవరాజులు యీ దేవాలయ నిర్మాణమునకు హెచ్చుగా పూనుకొనిరి. శివస్కందవర్మ శైవ, వైష్ణవాలయములు నిర్మించినాడు—ఈ పల్లవ రాజుల కాలములోనే ఆంధ్రదేశమున ముఖ్యముగా ప్రసిద్ధ బౌద్ధక్షేత్ర స్థూపములన్నియు నురల తలయెత్తకుండునట్లు భూమిలో పూడ్చివేయబడి, కొన్నిటి మీదనే దేవాలయములు నిర్మింపబడినట్లు నిదర్శనములు చిక్కుచున్నవి. దేవాలయము నిర్మించదలచినచో ప్రతి బౌద్ధస్థూపమును పూడ్చిపెట్టిరి. ఇట్టి విపరీత చర్యకాకాలమున విజృంభించిన శైవ, వైష్ణవమతముల ప్రాబల్యమే కారణము—క్రీ. శ 610 ప్రాంతమున చైనా యాత్రికుడగు హుయన్ సాంగు వచ్చి చూచునాటికే అమరావతిలోని బౌద్ధస్థూపము, అమరేశ్వరాలయముగా మార్చబడెననియు, రాజాదరణముచే బ్రాహ్మణులు బౌద్ధులనుండి బలాత్కారముగా నా స్థూపమును వశపరచుకొనిరనియు వ్రాసియున్నాడు—ఉండవల్లి గుహాలలోని బౌద్ధవిగ్రహాలు, మొదలైనవి హిందూ దేవతలుగా మార్చబడినవి. ఇవి యెప్పుడు జరిగినది చెప్పలేము. ఇట్లే యనేకచోట్ల జరిగెను.

ఆ కాలమువరకు బౌద్ధభిక్షుకులకు, బ్రాహ్మణులకు దానము లిచ్చు ఆచారము రాజులలోనుండెను. అందుచే పల్లవరాజులు చాల బ్రాహ్మణాగ్రహారముల నిచ్చిరి. నూతనముగా దేవాలయాలు నిర్మించి వానికి గూడ భూముల నిచ్చిరి. చారుదేవి యొక నారాయణ దేవాయలమునకు భూమి నిచ్చెను. ఇది విజయస్కంద వర్మ కాలమున జరిగెను. ముండరాష్ట్రమున పికిరి గ్రామమున వొక దేవళ మేర్పడెను. వేంగిరాష్ట్రమున మంగడూరులో నొకటి యుండెను. వానికి పల్లవ రాజులు భూములనిచ్చిరి. వేంగిరాష్ట్రమున శాలంకాయన రాజులు పాలించుచు సూర్యుని పేరిట చిత్ర రథస్వామి దేవళము నిర్మించిరి. ఆ దేవుడే వారికి కులదేవుడయ్యెను. చేజెర్లలో కపోతేశ్వరాలయ మెప్పు డేర్పడెనో తెలియుటలేదు గాని యీ ప్రాంతమును పాలించిన ఆనంద గోత్రరాజులు మాత్రము శంకేశ్వర శంభుదేవర భక్తులమని చెప్పుకొనినారు—ఈ కపోతేశ్వరాలయముగూడ బౌద్ధస్థూపమును మార్చి నిర్మించిన దేవాలయమే.

శాలంకాయన రాజులలో నందివర్మ హెచ్చుగా దేవాలయములకు భూముల నిచ్చినవాడు. ఇతడు విష్ణుగృహస్వామికి తదితర దేవళములకు ఆకుమూరు, మందూర, చెరువ, కంబురం చెరువ గ్రామములలో దేవ హాలముల నిచ్చెను.

వీరితరువాత పాలనకు వచ్చిన విష్ణుకుండి రాజుల పాలనలోగూడ వేంగిదేశమున దేవాలయ నిర్మాణము, వానికి భూములిచ్చుట జరిగెను—విక్రమేంద్ర వర్మ సోమగిరీశ్వరనాథ దేవాలయమునకు కృష్ణవేణీ తీరమునందుగల రేనోగ్రమను గ్రామమును దాన మిచ్చెను.

ఉత్తరదేశమునగూడ నిట్లే దేవళము లేర్పడుచు వచ్చెను. అదివరకు బౌద్ధక్షేత్రముగా విలసిల్లిన జగన్నాథ క్షేత్రము హిందూ దేవాలయ మయ్యెను. క్రీ శ 483 నాటికి జనార్దన ఆలయ మొకటి యేర్పడెను. పిఠాపురమున శక సం॥ 474-509 ల మధ్య విష్ణు, సూర్య దేవాలయములు ప్రతిష్ఠింపబడెను మందసార్ ప్రాంతమున గూడ వైష్ణవభక్తి విరివిగా వ్యాపకమునకు వచ్చెను ధాన్యవిష్ణు, మాతృవిష్ణు లను పేర్లు ఆ కాలపు మతవిశ్వాసుల పేర్లుగా నున్నవి. కడప జిల్లాలో పల్లవరాజులకు సామంతులుగా తెలుగు చోళ రాజులు పాలించుచువచ్చిరి 6, 7 శతాబ్దుల మధ్య వారిడగు పుణ్యకుమారచోడుని కాలములో కొన్ని దేవళములు నిర్మింపబడెను. రాజుల పేర్ల, రాణుల పేరిట దేవాలయములు ఈ కాలమున నిర్మింపబడుచుండెను. అతని రాణియగు వాసంతిపోరిదేవి తన పేరిట వసంతేశ్వరాలయమునకు కొన్ని భూముల నిచ్చెను. క్రీ. శ. 850 ప్రాంతీయుడగు బల్లయచోడరాజు ప్రేతేశ్వరాలయమునకు కొన్ని భూముల నొసంగెను.

వేంగీ దేశమును హుయన్ సాంగను చైనా యాత్రికుడు 7-వ శతాబ్దిలో దర్శించెను. అప్పటికి వేంగిలో బౌద్ధ, బ్రాహ్మణ మత సంస్థలు దాదాపు సమముగా నుండెను. 30 హిందూ దేవళము లచట నున్నట్లు వ్రాసియున్నాడు.

మొదట జయసింహ చాళుక్యుడు విప్పర్ల, మాచెర్ల గ్రామములలో కొన్ని దానము లిచ్చెను. ఆ గుడులు ఎప్పుడు నిర్మింపబడెనో తెలియుటలేదు.

దక్షిణదేశమున పల్లవ మహేంద్రవర్మ కాలము వర కచటి రాజులు ప్రజలు జైనమతమును పోషించుచుండిరి. మహేంద్రవర్మ జైనమతమునుండి నూతనముగా శైవమతమును స్వీకరించెను. అప్పటివరకు జైనమునులు శ్రీశైలము, తిరుచిరపల్లి మున్నగు కొండల మీద గుహాలలో స్థావరము లేర్పరచుకొని తపస్సు చేసుకొనుచు, తమ మతస్థులకు అప్పుడప్పుడు బోధలు సల్పుచుండిరి. తిరుచిరపల్లి ప్రాంతమున (Trichinopoly) గుణభార బిరుదముగల్గిన మహేంద్రవర్మ కొండ గుహాలలో విగ్రహములను చెక్కించి, పూజాపురస్కారముల కనువగునట్లొనరించెను. ఇవి (Rock-Cut temples) నేటికిని పల్లవరచే లక్షింపబడుచున్నవి. మహాబలిపురమునకూడ నిట్టివి కలవు. 854-880 సం||ల మధ్య పాలకుడగు నృపతుంగ పల్లవుని కాలములో నాతని ప్రోత్సాహమున తిరువాడునందు అప్పార్ అను శివయోగి అచటి జైన తీర్థంకరుల విగ్రహాలను తొలగించి శైవాలయము నిర్మించెనట. ఆ ప్రాంతముల కదియే మొదటిది — 11-వ శతాబ్దినాటికి కాంచీ పురమునందు రాజసింహేశ్వరాలయము ప్రసిద్ధికి వచ్చెను. ఇది 9 — 10 శతాబ్దుల మధ్యకాలమునెప్పుడో నిర్మింపబడియుండును.

ఓరుగల్లు ప్రాంతమంతయు 10 వ శతాబ్ది వరకు హెచ్చుగా జైనమత ప్రాబల్యముతో నుండుటవల్ల నచట నప్పటి వరకు హిందూదేవాలయములు లేకుండెను. రెండవ బేతరాజు (1080 — 1115) కాలములో నతడు తన పేరిట బేతేశ్వరాలయమును నూతనముగా నేర్పరచెను. అతడే క్రొత్తగా శైవమతమున జేరగా, నా వంశీకులందరు తర్వాత శైవ మతస్థులై యనేక శైవదేవాలయముల నిర్మించుచు, పోషించుచు వృద్ధికి దచ్చిరి — మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు 84 గ్రామములను దేవాలయములకు దానమిచ్చియున్నాడు — వేంగీదేశమును తూర్పు చాళుక్య చక్రవర్తియగు మూడవ విజయాదిత్యుడు 9వ శతాబ్దిని పాలించుచు, 108 దేవాలయములను వివిధ స్థలములలో గట్టించెను. అప్పటి నుండి ఆంధ్రదేశమున దాదాపు ప్రతి ముఖ్యపట్టణమందును దేవాలయ మేర్పడినట్టు చెప్పవచ్చును-దాదాపు ఆ కాలములో నాగమ శాస్త్రములు మంత్రములు దేవాలయములం దేర్పడి యుండవచ్చును — విజయవాడలో మొదటి పల్లవుల కాలములోనే గాబోలును కుమారస్వామి దేవళము నెలకొల్పబడి, యుద్ధమల్లుని కాలము నాటికి మల్లేశ్వరాలయముగా వృద్ధినొందినట్లు కనబడుచున్నది. శ్రీశైల, త్రిపురాంతక ప్రదేశాదులలో మల్లేశ్వరస్వామి లా కాలములో నేర్పడినారేమోనని తోచుచున్నది — ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయము రాజరాజనరేంద్రుని కాలముననే ప్రాముఖ్యత గల్గియుండెను. లీలావతీ ప్రాకృతకావ్యమును బట్టి యది 1వ శతాబ్దినుండి యుండెను. పంచారామములలోని దేవాలయములు మిక్కిలి ప్రాచీనములుగా కనబడుచున్నవి గాని వాని నిర్మాణకాలము సరిగా తెలియుటలేదు 8-10 శతాబ్దుల నివి యెప్పుడో యేర్పడి యుండవలెను, మొదటి చాళుక్య భీముడు వీనిని నిర్మించెనని కొందరనుచున్నారు. ఇట్లే సింహాచల నారసింహాలయము, మంగళగిరి నరసింహాలయము, తిరుపతి వెంకటేశ్వరాలయము అహోబలం నరసింహాలయము మొదలైనవి కూడ యప్పుడే నిర్మింపబడియుండును. ప్రాచీన సంగం వాఙ్మయములో తిరుపతి వంగడము ప్రస్తావన, ఆ దేవుని వర్ణనలున్నట్లు తెలియుచున్నది.

మదరాసులోని ట్రిప్లికేను (తిరువళిక్కేణి)లో పల్లవదంతివర్మ కాలమునుండి యున్న పార్థసారథి కోవెల గలదు. చేజెర్ల కపోతేశ్వరాలయము మహేంద్రవర్మ కాలముననే ప్రసిద్ధిగానుండెను.

7 వ శతాబ్దిలోని రెండవ పరమేశ్వర వర్మ పాలనకాలములో నిర్మించిన కంచిలోని వైకుంఠ పెరుమాళ్ళ ఆలయమును, తత్పూర్వము మొదటి పరమేశ్వరుని కాలము నాటి ఆలయమొకటి కూరంలో నిర్మింపబడినదియు కనబడుచున్నది.

రామ్నాడు జిల్లాలో 7, 8 శతాబ్దుల వరకు కొండల మీద తొలిచిన దేవాలయాలు, విగ్రహాలు అగస్త్య పులస్త్యఋషులవి గూడ ప్రసిద్ధిగా నుండెను—ఇట్టివి పిళ్లైయార్ పట్టి, కన్నకుడి తిరుకోలకుడి మున్నగుచోట్ల నున్నవి. అలంబాకమున దంతి వర్మ కాలపు కైలాసనాథాలయ మొకటియున్నది. అచటనే సప్తమాతృకల పేరిట గట్టబడిన దొక గుడి కలదు. క్రమముగా మన దేశమంతటను దశావతారముల పేరిటను, ఋష్యాదుల పేరిటను, రాజులు, చక్రవర్తులు

మున్నగు ప్రసిద్ధ పురుషుల పేరిటను, యశోవంతు రాండ్రగు స్త్రీ రత్నముల పేరిటను దేవాలయముల నేకచోట్ల ప్రజలు, ప్రభువులు నిర్మించి పోషించుచు వచ్చిరి. కూడలి స్థలములలో సంగమేశ్వరులు సముద్ర ప్రాంతమున సముద్రేశ్వరులు, దేశముల పేరిట శక్తులు పంచ పాండవులు, గోపాలకృష్ణుడు, హనుమంతుడు, జామదగ్ని, రేణుక, పరశురాముడు అగస్త్యుడు మొదలగు వారి దేవాలయములు కూడా కొన్ని చోట్ల యేర్పడెను. బృహన్నారదీయమను ధర్మశాస్త్రములో అనుపనీతులు స్త్రీశూద్రులు మినహా తెల్లవారును లింగస్థాపనను తమ పెద్దల పేరనో తమ పేరనో శైవ క్షేత్రాలయములందు నెలకొల్పవచ్చునని చెప్పబడెను. ఆనిబంధన లములునకు వచ్చిన తర్వాత దేశములో ప్రతి స్థలమునను దేవాలయ నిర్మాణము సాగెననవచ్చును బౌద్ధ జైన ప్రతిమారాధనలు నామమాత్రముగా 12 వ శతాబ్దివరకుండెను. ఆ శతాబ్ద చివరనుండి పలనాటి వీరపురుషుల దేవళములు కూడ వెలసెను. ఓరుగల్లు, కారెంపూడి మున్నగు పెక్కు చోట్ల యీ వరపురుషారాధన జరుగుచు వచ్చెను. యుద్ధములలో పరాక్రమము జూపిన పెక్కు యోధుల పేర కూడ దేవళము లంతకు పూర్వమే తూర్పుచాళుక్య రాజుల కాలములో నిర్మింపబడుచు వచ్చెను. దేవాలయ కట్టడములు, వానిని జరుపు ఆగమపద్ధతులు తెలుపుటకై మరీచి సంహిత యను పేరున నొక సంస్కృత గ్రంథము రచింపబడెను గాని దీని కాలము తెలియదు. రాష్ట్రకూట రాజులలోని దంతి దుర్గ II కాలములో ఎల్లోరా, అజంతా గుహలలో కైలాసనాథ మందిరమును, విగ్రహాలను తొలిపించెను. శ్రీ కూర్మములో కూర్మనాథాలయం ఉన్నది. ఇదియొక్కటే కూర్మావతార దేవాలయమనవచ్చును. హుయాన్‌సాంగ్ 7 వ శతాబ్దిలో చూచినపుడు కళింగనగరములో నూరు దేవాలయాలు, నూరు బౌద్ధ ఆరామాలు ఉండెనట. ప్రాచీన కళింగరాజధానియైన ముఖలింగంలో జైన, బౌద్ధ విగ్రహాల ప్రాముఖ్యము తగ్గిన తర్వాత మధుకేశ్వరస్వామిని గాంగరాజులలో నొకరు ప్రతిష్ఠించిరి. శ్రీకాకుళములో ఆంధ్రవిష్ణువు ఆలయం ఒకటి 11 వ శతాబ్దినాటికే ప్రసిద్ధిజెందెను. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు కూడా దానిని దర్శించెను. కాళహస్తిలోని కాళహస్తీశ్వరాలయ మొకటి శైవమతములో ప్రాచీనమైనదిగ కనబడుచున్నది. మహేంద్రగిరికొండలమీద గాంగరాజులు గోకర్ణస్వామిని ప్రతిష్ఠించిరి.

బెజవాడవద్ద గల మొగల్రాజపురం కొండమీద నటరాజ విగ్రహం, శక్తి విగ్రహం మొదలైనవి కొండ గుహలలో తొలవబడినవి. ఇవి విష్ణుకుండిరాజులు 6 వ శతాబ్దిలో నిర్మించి యుండురని కొందరి విశ్వాసము.

770-806 మధ్య పాలకుడగు రెండవ విజయాదిత్య చక్రవర్తి బెజవాడలో సమస్త భువనాశ్రయ శైవ దేవాలయ మొకటి నిర్మించెను. దీనిని కాలాముఖ శైవగురువులు నడుపుచుండే వారు. బెజవాడలో అప్పటికి పోటీగా జైనమతము ఉండెను. కావురూరి జైన శాఖీయు లచట ప్రభువులఆదరణలో వానిని పోషించుచుండిరి. దేవాలయములందు అఖండ దీపారాధనలు ప్రతివారును చేయుచు వచ్చిరి.

13 వ శతాబ్ది నాటికి దేవాలయములేని గ్రామమే లేదనవచ్చును. విజయనగర రాజ్యమున యీ దేవాలయ నిర్మాణ, పోషణలు అత్యున్నత స్థాయిలోనికి వచ్చెను. గ్రామములలో ప్రజలు చెల్లించు పన్ను లనేకము దేవునకు కైంకర్యముగా రాజులచే దానమీయబడెను. దేశమంతటికి ఒకే పద్ధతి గాక, ఏయేటి పద్ధతు లచటనే అనుసరింపబడెను. అందువనే అట్టి శాసనములు దేవాలయములందు రాళ్ళమీద శాశ్వతముగా నుండునట్లు చెక్కబడుచు వచ్చెను. శివకేశవుల అనంత నామముల పేరిట ననేక దేవళములు ప్రతిష్ఠింపబడెను విద్యార్థులకు వేద పండితులకు భోజనాలు, దేవునికి పూలవనాలు, తాపసులకు సౌకర్యాలు దేవాలయములందు చాలచోట్ల చేయబడుచుండెను.

దక్షిణాంధ్ర దేశమున యీరీతిగా దేవాలయ నిర్మాణము 1565 సం॥ వరకు జరిగెను. ఒక్క చంద్రగిరి పట్టణమున 1547 సం॥ నాటికి 74 దేవళములున్నట్లు ఒక శాసనమున చెక్కబడినది. దేవుని ప్రార్థించుటకు సామాన్యజను లందరి కందుబాటులో నుండుటకే యిట్టి సౌకర్యములు ప్రభువులు, సామంతులు చేయుచుండిరి. వారికి దేవునియందు గల భక్తికూడ దీనికి కారణమవచ్చును. ఉత్తరదేశమున 11 మొదలు 18 వ శతాబ్దివరకు మహమ్మదీయ రాజులచేతను, మొగలు రాజులచేతను హిందూదేవాలయములు అప్పుడప్పుడు నాశనము చేయబడుచుండెను. పురాతన మత విద్యాసంస్థలన్నియు పాడొనరింపబడెను. భక్తియారుఖిల్జీ, సికందరు, జైనులాబ్దిను, మహమ్మదుగజనీ, ఔరంగజేబు చక్రవర్తి మున్నగువారిట్లు చేయుచు వచ్చిరి. మిక్కిలి ప్రసిద్ధిచెందిన సోమనాథ దేవాలయము, కాశీ విశ్వేశ్వరాలయము మొదలైనవి అట్టివారిచే పాడుచేయబడెను. కాశీవిశ్వేశ్వరాలయము మరల ప్రతిష్ఠింప

బడెను. హిందూ దేవాలయములు నూతనముగా ప్రతిష్ఠించు కాలములో బౌద్ధస్తూపములు, చైత్యములు, విహారములు పూడ్చిపెట్టబడినందులకు ప్రతిఫలమను నట్లుగా, మహమ్మదీయులు దేవాలయము లనేకము ధ్వంసముచేసి మసీదులను నెలకొల్పిరి. వానికిగల మడి మాన్యములు, సొత్తు లూడబెరుకుకొనిరి 1757 ప్రాంతమున సర్కారుజిల్లాల ఆధిపత్యము వహించిన ఫ్రెంచివారుకూడ యిట్లే చేసి, నూతనముగా తమ క్రైస్తవ చర్చిలను గట్ట నారంభించిరి.

కాలప్రభావమువల్ల దేవాలయములు కూడ ఉద్ధృతిని యనుభవించినను, తిరిగి 19వ శతాబ్దమునుండి కోలుకొనుచున్నవి. అసంఖ్యాకములైన పునఃప్రతిష్ఠలు కన్యకాపరమేశ్వరి వంటి నూతన దేవాలయాలు ఆంధ్రదేశమున విరివిగా వెలయుచున్నవి. చాల చోట్ల వైభవముగా యేటేట బ్రహ్మోత్సవాలు, కళ్యాణాలు, భాగవత హరికథాగులు జరుపబడుచు, వేలకొలది భక్తజనుల నాకర్షించుచున్నవి. ఇట్టి యుత్సవములు క్రీస్తు మొదటి శతాబ్దినుండి బౌద్ధమతమున నుండెననియు, నా యాచారమే హిందూ మతమునకూడ వర్ధిల్లెననియు లోగడ తెలిపితిమి. ఈ మధ్య పక్షపత్రి, కోటిపత్రి, శతకోటిపత్రి పూజలు, నామ సంకీర్తనాలు దేవళములలో వృద్ధియైనవి. కన్నడాంధ్ర దేశమున పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తులు జైనమతమును పోషించిరి. వారి కాలములో ననేక సుందరతమ జైనతీర్థంకర విగ్రహములకు దేవాలయము లనేక ప్రదేశములలో స్థాపింపబడి, 11వ శతాబ్ది వరకు ఉచ్ఛస్థితిలో నుండెను, 12వ శతాబ్దిని బిజ్జలుడు, బసవడు, చెన్న బసవడు. పండితారాధ్యుడు మున్నగువారు వీరశైవమును వృద్ధికి దేనారంభించిన కొలదిని ప్రజలలోనుండి వీరశైవ జంగములు వేలకొలదిగా బయలుదేరి శైవమతాభివృద్ధికై యనేక శైవాలయముల ప్రభుపోషణతో నిర్మించుచువచ్చిరి రామానుజాచార్యులు వచ్చి వైష్ణవమతప్రచారమునకు బూనుకొన్న కొలదిని వైష్ణవాలయములుకూడ వృద్ధియయ్యెను. శ్రావణ బెళగొల మున్నగుచోట్ల మాత్రము జైనవిగ్రహాలు, వాని యుత్సవములు ప్రజలచే ఆకర్షింపబడుచునే యుండెను.

ప్రాముఖ్యమైన పవిత్రస్థలముల దేవాలయము లన్నిటి చరిత్రలను వానికిగల స్థలపురాణ విశేషములతో ప్రత్యేక గ్రంథముగ పరిశోధించి తయారుచేయించుటకై ఆంధ్రప్రభుత్వము పూనుకొనవలసియున్నది. తిరుపతి మున్నగు మహాస్థలముల చరిత్ర యిదివరకే యింగ్లీషుభాషను నిర్మాణమైనను, తెలుగుభాషలోనికి రానందున ఆంధ్రజను లందరి కందుబాటులో లేకున్నది. ఈ లోటును ప్రభుత్వంవారు, దేవస్థానము వారును తీర్చగలరని విశ్వసింతును.

లైసెంకో

న్యూయార్కు నగరంలోని ఇతాకా నగరంలో ఆరవ అంతర్జాతీయ జనుశ్శాస్త్రవేత్తల (Genetics) మహాసభ జరిగినప్పుడు (1932) ఆ మహాసభలో రష్యన్ ప్రతినిధి వావిలావ్ (Vavilov) ఒక విచిత్రమైన ప్రకటన చేశాడు.

రష్యన్ విప్లవానంతరం వ్యవసాయ రంగములో జనుశ్శాస్త్రానికి గల ప్రాధాన్యతను గుర్తించిన లెనిన్ అన్వర్థ్యాన, రష్యన్ వ్యవసాయ పద్ధతులను మార్చివేయటానికీ ధాన్యోత్పత్తులను పెంపొందజేయటానికి కృషిచేసిన శాస్త్రవేత్తలలో ప్రధాన పురుషులలో వావిలోవ్ ఒకడు.

లైసెంకో అనే రష్యన్ శాస్త్రజ్ఞుడు 'వెర్నలైజేషన్' (Vernalization) అనే అపూర్వ విధానాన్ని కనిపెట్టినట్టు వావిలావ్ ఆ సభలో ప్రకటించాడు. విత్తనాలను శీతలీకరించి నిలువచేసి వుంచి ఆ విత్తనాలతో వసంతఋతువులో పండే పంటను (గోధుమ) శిశిరఋతువులో పండేటట్టు చేయటాన్ని

పర్నలైజేషన్ అంటారు. ఈ ప్రక్రియలో ఆశ్చర్య పడవలసిందేమీ లేదు. ఇది అమెరికాలో యేనాటి నుంచో ఆచరణలో వున్న విధానమే. కాని విచిత్ర మెక్కడంటే, పర్నలైజేషన్ వల్ల ఒకరకం ధాన్యం మరొకరకం ధాన్యంగా పరిణామం చెందుతుందని లైసెంకో అన్నాడు. ఈ వాదనను సమర్థించటానికి వావిలావ్ ప్రయత్నించటమే ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి.

ఈ వాదం అప్పటికే ఇప్పటికీకూడా జనుశ్శాస్త్ర విజ్ఞానంలో మనకు తెలిసిన విషయాలన్నిటికీ విరుద్ధంగా వుంది. పారంపర్యంగా సంక్రమించిన జీవుల సహజస్వరూపగుణాలు ఒక జీవితకాలంలోనే యిలా మార్పు చెందటం అసంభవమని జనుశ్శాస్త్రమే గాక జీవ పరిణామ శాస్త్ర సిద్ధాంతాలుకూడా చెబుతున్నాయి మరొక విధంగా చెప్పాలంటే ప్రాప్త గుణములు (Acquired Characteritics) పారంపర్యమౌతాయని లైసెంకో వాదం.

విశ్వాసమున్నా లేకపోయినా ఇలా వావిలావ్ లైసెంకో వాదాన్ని బలపరచినప్పటికీ, అతను అనతి కాలంలోనే అధికారుల ఆదరాభిమానాలను కోల్పోక తప్పిందికాదు. చివరకు 1940-లో అతన్ని అరెస్టు చేసి సైబీరియాకు పంపివేశారు. అతను అక్కడ మరణించాడు. లైసెంకో సిద్ధాంతాలను ఎదిరించిన శాస్త్రజ్ఞులు కనీసం ఒక 50 మంది ఇలానే అదృశ్యులయ్యారు. లైసెంకో పలుకుబడి మాత్రం దిన దినం పెరుగుతూ వచ్చింది అనేక ఉన్నత పదవులను ఆక్రమించగలిగాడు. స్టాలిన్‌కు అతను ఆప్తుడు కావటం చేత అతని సిద్ధాంతాలన్నీ అవి ఎంత అవకతవకలైనా అధికార సిద్ధాంతాలుగా (Official Doctrines) స్వీకరింపబడుతూ వచ్చినాయి. వాటిని కాదని ఎదిరించినవారినల్లా శిక్షించేవారు. రష్యా వ్యవసాయాభివృద్ధి కంతకూ దోహదం కాగలదని లెనిన్ పెంపొందజేయించిన జనుశ్శాస్త్రం, సిద్ధాంతాలు ఈ విధంగా, 'పెట్టుబడిదారీ — ప్రచార సిద్ధాంతాలు' గానూ, 'సామ్రాజ్యవాద దురాదర్శాలు' గానూ దూషింపబడుతూ వచ్చినాయి. క్రోమోసోములు, వాటిలో వుండే జీన్సు—వాటిలో కలిగే పరిణామమే ప్రాణాలలోని పరిణామాలుగా రూపొందుతాయన్న నవీన సిద్ధాంతాన్ని తీవ్రంగా ఖండించేవారు. విచిత్రమేమిటంటే లైసెంకో చేసి మాసినట్టు చెప్పిన ప్రయోగాలలో వీటిని యితరులు ప్రయత్నించి పరీక్షించినా ఆ ఫలితాలు వచ్చేవి గావు ఒక సంవత్సరం లైసెంకో సిద్ధాంతాలను రష్యా వ్యవసాయరంగంలో అమలు జరపటంవల్ల 60,00 000 ఎకరాల ధాన్యం నాశనమై పోయింది మిగతా దేశాలు ఆచరణలో పెట్టిన మిశ్రమ ధాన్యాల సిద్ధాంతాలను ఆచరణలో పెట్టక పోవటం వల్లకూడా వ్యవసాయరంగంలో రష్యా చాలా నష్టపోయింది. లైసెంకో పలుకుబడి మూలంగా భౌతిక రసాయనిక శాస్త్రాలుకూడా 'మార్క్సిస్ట్ — లెనినిస్ట్' సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా మార్చబడినై.

స్టాలిన్ మరణంతో లైసెంకో జాతకం వక్రించింది. 1954 లో ప్రావడా పత్రిక అతని మీద ఒక విమర్శను దూకించింది.

ఇటీవల 'అఖిల సోవియట్ వ్యవసాయ శాస్త్ర మహా పరిషత్' (All Union Academy of Agricultural Sciences) అధ్యక్ష పదవినుండి లైసెంకో తొలగింపబడినట్లు వార్తలు వచ్చినాయి. కాని అతనిని సైబీరియాకు పంపడం కాని చంపివేయటంగాని జరగక పోవటం ముదావహం.

సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్ శతవార్షిక జయంతి

ప్రసిద్ధ మానసిక శాస్త్రవేత్త కీ. శే. సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్ జన్మించి నూరు సంవత్సరాలైంది. ఈ మే 6 వ తేదీ ఆయన శతవార్షికోత్సవ మహోత్సవ దినం. అంతర్జాతీయావధిని ఈ శతవార్షిక మహోత్సవాలు వైభవోపేతంగా జరుగుతున్నాయి. ఆయన పరిశోధనల కన్నిటికి రంగస్థలమైన వియన్నా నగరంలో ప్రత్యేకంగా విస్తృతావధిని ఉత్సవ కార్యక్రమం జరుగుతోంది. ప్రధాన విశ్వ విద్యాలయాలన్నీ ఆయనకు జోహారు లర్పిస్తున్నాయి.

ఫ్రాయిడ్ 1856 మే 6 వ తేదీన జకోస్లావేకియాలోని మొరేవియాలో జన్మించారు. ఆయన తండ్రి ఉన్ని వ్యాపారం చేస్తూవుండే యూదు వర్తకుడు. ఫ్రాయిడ్ 4 సంవత్సరాల బాలుడైవున్న దశలోనే వారి కుటుంబం, వియన్నా నగరానికి మారింది. ఆయన విద్యావ్యాసంగమంతా యీ నగరంలోనే సాగింది. ఆయన పరిశోధనల కన్నిటికీ ఇదే రంగభూమి.

స్వప్న కారణాలను వివరించుతూ ఆయన వ్రాసిన తొలిగ్రంథం 600 కంటే యెక్కువ ప్రతులు అమ్మకం పోలేదు. కాని ఈ రచనతో ఆయన ప్రముఖులైన అనేకమంది విజ్ఞాన వేత్తల దృష్టిని ఆకర్షించాడు. ఆల్ఫ్రెడ్ ఆడ్లర్, కారల్ యూంగ్, హాన్స్‌జాక్స్, ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ మొదలైనవారు శిష్యవర్గంగా చేరారు. వీరిలో మొదటి యిద్దరూ ఫ్రాయిడ్ 'సెక్సు' సిద్ధాంతాలకు అతివ్యాప్తిదోషం వున్నదన్న తలపుతో ఆయన నుండి దూరస్థులయారు.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి ముందు నాజీలు యూదులమీద జరిపిన హింసాకాండ కారణంగా ఆయన ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ సహాయంతో లండన్‌కు వలస పోయాడు.

83 సంవత్సరాల వృద్ధుడుగా 1939 సెప్టెంబర్ 23 వ తేదీన దేహంచాలించాడు.

తన సిద్ధాంతాలను ప్రతిఘటించుచున్నవారిని గురించి ఫ్రాయిడ్ ఇలా అన్నాడు: 'పగలు మీరు నా సిద్ధాంతలను పడతిట్టితే తిట్టిపోయనీండి-కాని రాత్రి పూట మీరు వీటిని పురస్కరించుకునే కలలు గంటారనేది సత్యం.'

గ్రంథ విమర్శనము

ఉపాహారము

ఖండకావ్య సంపుటి: రచన: శ్రీనివాస సోదరులు (శతావధానులు); ప్రచురణ తెలంగాణా రచయితల సంఘము, హైదరాబాదు. వెల ఒక రూపాయి.

ఈ సోదరకవులు ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు రెండూ కలవారు. వాక్శుద్ధి, ధారాశుద్ధి కలవారు. భావుకులు. అనేక గ్రంథ్రగ్రంథ్రాలు పుంతలు త్రొక్కి చూడ నుత్సాహము కలవారు. ఈ ఖండకావ్య సంపుటిలో విస్తృతమైన వైవిధ్యం కనుపించుతున్నది.

రచయితలు ఆయా సందర్భములలో రచించిన పద్యములు, గేయములు, వచన పదములు చేర్చి ఈ సంపుటిని తయారుచేశారు. సంపుటిలో నలభైవరకూ ఖండకృతు లున్నాయి.

రచయితలు ద్రవిడాంధ్రసంస్కృతభాషలలో పాండిత్య మున్నవారు. పండితరాయల భామినీ విలాస శ్లోకాలకు వీరి తెలుగుసేత హృద్యంగావుంది. పాశురములనుకూడా కొన్నిటిని అనువదించారు. పద్య నిర్మాణంలో వీరికిగల ప్రతిభ ఎలాంటిదో, గజ్జలగుర్రాలలా వున్న ఈ పద్యాలను తిలకించితే బోధపడుతుంది.

'కాళీమాతృ కటాక్ష వీక్షణ సదా
కల్లోలినీ మజ్జనో
న్మీల న్నిర్మల కాంత కాంతి తతి
కుంఠీభూత ధీజాడ్య లో
కాలోక ప్రచుర ప్రజాగణ నమ
స్కారస్ఫుట ద్ధర్మ దీ
క్షా లీలామధుకోరక ప్రకరు
డాశాసించునాతం డిలన్.

'ఉపనిష దుజ్జ్వలాంతర
రహోర్థ సమర్థక మూఢలోక బో
ధపద సువిస్ఫుర త్స్వరలతా
కవి తాతతినూక్తి మాధురీ
సుపరిచితి ప్రమోద పరి
శోభిత భారత భారతేతర
వ్యపగత జాతిగర్వ నుతి
హారుడు వెతండు జగమ్ము లేలుతన్.

వీరు ఆంగ్ల పదాలను కూర్చి హాస్యధోరణిలో కొన్ని మణిప్రవాళ రచనలు చేశారు. అవి అంత మంచి అభిరుచిలో వున్నాయని చెప్పటానికి వీలులేదు. అయినా చదువరుల పరిశీలనకు ఒకటి రెండు ఉదహరించి చూపుతాము.

'ఇది గణతంత్ర భారతం
భారత్ దటీజ్ ఇండియా
కాన్స్టిట్యూషన్ ఫోటోలో
ఫండమెంటల్ రైట్సు
బ్లాక్ అండ్ వైట్సు!
కాని నేటి చరిత్రలో
వైట్సూ వైట్సే
బ్లాక్సూ వైట్సే—'

* * *

మేం గెలిస్తే అది డిమోక్రసీ
ప్రజ లితరుల గెలిపిస్తే
"డిమోక్రసీ ఇన్ డేంజర్,
ఇన్ టిమిడేషన్ ఆఫ్ ఓటర్స్".

మా బ్లాకుమార్కెట్టుకు చిరాయువు
మా కరప్షనుకు దీర్ఘాయువు!
మా డిమోక్రసీకి బ్రహ్మాయువు!
ప్రజానీకానికి పాతికాయువు!

క్రొత్త దోవలు తొక్కాలనే ఉబలాటంలో వేసిన యేవో కొన్ని తప్పటడుగులను మినహాయిస్తే, సంప్రదాయమార్గకవితాధోరణిలో వున్న వీరి రచనలన్నీ హృద్యంగానే వున్నయ్.

పునర్నవం

గేయసంపుటి; రచన: దాశరథి; ప్రచురణ: దేశోద్ధారక గ్రంథమాల; 3-5-1027 నారాయణ గూడ, హైదరాబాదు. వెల: 1-6 0.

ఈ సంపుటిలో మొత్తం 20 ఖండకృతు లున్నాయి. ప్రకాశకులు స్థూలంగా వీటి నన్నిటినీ గేయాలు అని చెబుతున్నా వీటిలో కొన్ని వచన పదాలుకూడా వున్నాయి.

ఈ కృతులలో 'పునర్నవం', 'ప్రాణదీపం', 'అచుంబితం' మొదలైన కొన్ని రచనలు, భారతి, ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలద్వారా లోగడ పాఠకులకు పరిచయం చేయబడినవే.

'పునర్నవమ్' అన్న కృతిలో శ్రీ దాశరథి కవిత్వానికి నిర్వచనం చెప్పారు:

'దూరాన పొడిగాలి దెబ్బలకు
తునాతునకలైపోయిన ఆకులతో
ముసలిముఖం పడిన వృక్షంమీద
యౌవనం చిగురించటం కవిత్వం.

రోజూ కనబడే నక్షత్రాల్లోనే
రోజూ కనబడని క్రొత్తదనంచూచి
రోజూ పొందని ఆనందానుభూతి
పొందటం అంటేనే కవిత్వం.

మనకంటే లక్షయోంఛ్ల పెద్దది
మన నెత్తిమీదున్న ఆకాశం
దూదిపింజెల్లాంటి కొత్తమబ్బుల్లో
తొంగి చూడ్డమే పునర్నవం.

ఎప్పటికప్పుడు జరాజీర్ణితాన్ని చీల్చుకొని క్రొత్త చివుళ్లుగా పొటమరించటమే 'పునర్నవం'. ఇదే కవిత్వం అంటారు దాశరథి. ఈ ఆవేశం ఈ గేయాలన్నిటా సర్వత్రా గోచరించుతున్నది. నవయుగోదయ తేజాలతో వికాసోన్ముఖ మవుతున్న లోకాన్ని భావించి రచయిత ఆనంద వివశుడౌతాడు :

ఆకురాల్చిన మనసుల్లో
అప్పుడే పూలు పూస్తున్నాయి
పునర్నవకాలం వచ్చింది
పూచింది లోకం హర్షంతో

ఇంతవరకూ నిద్రాణమైవున్న కారణంగా ఈ మనోవికాసపు అనుభూతిని మానవజాతి పొందలేక పోయింది. బాహ్యజగత్తులో వ్యాపించివున్న అంధకారంలో కొట్టుమిట్టాడుతూ, అంతర్ముఖుడు కాలేక పోవటమే యిందుకు కారణం. ఇప్పుడు 'అచుంబిత' మైవున్న ఆ దివ్య సౌందర్యాన్ని ఆహ్వానించుతున్నాడు; 'అచుంబితం' అనే కావ్యంలో :

'మాట్లాడని మల్లెమొగ్గ
మాదిరిగా నడచిరా!
నిశ్శబ్దం ఎరగనట్టి
నిమ్నగవలె నడచిపో!

* * *

మట్టి ఆకుపై విష్ణువు
మాదిరి శబ్దమున శక్తి

* * *

మనకున్న నిఘంటువులు
విననట్టిది కననట్టిది
నది తరగలలో భావుకు
మదిలో వింత పలుకు'

అన్నారు. ఇలాంటి సొగసులు ఈ గేయాలలో చాలా వున్నాయి.

'బాల్యం' అనే కృతిలో :

'నిశ్శబ్దంగా నితాంత
జీవితాగ్రాన పూచే
నిర్మలమైన ఎర్ర రోజా
ప్రసూనం బాల్యం'

అన్నారు. నిజానికి ఈ భావం వర్డ్సువర్తు భావగీతకు (Ode on Intimations of Immortality) కోటీరపు తురాయి పువ్వులా ఎర్రగా పూసింది.

రత్నావళి

మహాకవి శ్రీహర్షుని సంస్కృత కృతికి అనువాదం: అనువాదకులు శ్రీ సామవేదం జానకి రామశర్మ, ప్రకాశకులు; రామా అండ్ కో, ఏలూరు. వెల రు. 1-8-0.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad.